

SLOVENSKO
NARAVOSLOVNO-
-TEHNIČNO IZRAZJE

Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje

Zbrala in uredila

Marjeta Humar

© 1998, ZRC SAZU, Ljubljana

Računalniška priprava besedila

Ana Anžel

Jezikovni pregled

Polona Gantar, Borislava Košmrlj - Levačič, Cvetana Tavzes

Oblikovanje in oprema

Milojka Žalik Huzjan

Prelom

Brane Vidmar

Založil

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 1998

Za založnika

Oto Luthar

Urednik založništva

Vojislav Likar

Izdal

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje

Tisk

Kurir, Ljubljana

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

001.4:5/6(063)(082)

811.163.6:373.46:5/6(063)(082)

POSVETOVANJE o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju (1997; Ljubljana)

Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju, Ljubljana, 22. - 23. maja 1997 / zbrala in uredila Marjeta Humar; [izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje]. - Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998

ISBN 961-6182-51-X

1. Humar, Marjeta 2. Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Sekcija za terminološke slovarje. 73429504

Tiskano s podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/961618251X>

SLOVENSKO NARAVOSLOVNO- -TEHNIČNO IZRAZJE

ZBORNİK REFERATOV S POSVETOVANJA O SLOVEN-
SKEM NARAVOSLOVNO-TEHNIČNEM IZRAZJU
LJUBLJANA, 22.-23. MAJA 1997

Zbrala in uredila
MARJETA HUMAR

Vsebina

Predgovor	7
Nagovor dr. Alojza Marinčka, ministra za znanost in tehnologijo Republike Slovenije	9
Razvoj terminoloških dejavnosti s pregledom dosežkov in bibliografije	
<i>France Adamič</i>	13
Slovensko strokovno slovaropisje v obdobju po osamosvojitvi	
<i>Marjeta Humar</i>	19
Idejni pristop k pripravi tretje izdaje Splošnega tehniškega slovarja	
<i>Andrej Paulin</i>	27
O nekaterih težavah pri uveljavljanju slovenske tehniške terminologije	
<i>Andrej Šmalc</i>	33
O nekaterih problemih tehniškega pisanja	
<i>Jože Puhar</i>	39
Nekaj problemov strokovnega geološkega izrazja	
<i>Ludvik Kaluža, Rajko Pavlovec in Jernej Pavšič</i>	43
Slovenska gozdarska terminologija v obdobju 1983–1997	
<i>Teja Koler - Povh, Marjan Lipoglavšek</i>	51
Krajšave v gumarstvu	
<i>Terezija Leben - Pivk</i>	57
O slovenskem strokovnem izrazju v varilstvu	
<i>Pavel Štular</i>	69
Slovenska terminologija v gradbeništvu	
<i>Srdan Turk</i>	73
O medicinskem izrazju v slovenskih besedilih	
<i>Miroslav Kališnik</i>	79
Anatomsko-terapevtsko-kemijska klasifikacija zdravil in enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin	
<i>Simona Vučko Mole</i>	85
Problematika jezika v tovarni zdravil	
<i>Ksenija Kosem</i>	99
Slovenska farmacevtsko-tehnološka terminologija	
<i>Jelka Šmid - Korbar</i>	103
Problematika terminologije v analizi kemiji	
<i>Alenka Gogala</i>	107
Večpomenskost in strokovno izrazje	
<i>France Novak</i>	113
K izrazju v našem prevodnem besediloslovju	
<i>Jože Toporišič</i>	119

Terminološka gnezda v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča pomensko-skladenjskih lastnosti pridevnikov	
<i>Andreja Žele</i>	129
Izimensko strokovno izrazje	
<i>Borislava Košmrlj - Levačič</i>	139
Tipologija novih besed (ob primeru avtomobilskega izrazja)	
<i>Ljudmila Bokal</i>	147
O izboru strokovnega, predvsem medicinskega izrazja v nekaterih slovarjih in enciklopedijskih priročnikih	
<i>Cvetana Tavzes</i>	163
Vplivi ruščine na novejšo slovensko strokovno izrazje	
<i>Silvo Torkar</i>	167
Kako oblikovati in vpeljati nove strokovne izraze	
<i>Albin Wedam</i>	173
Kako neslavist doživlja prevajanje in lektoriranje strokovnih tehničnih besedil	
<i>Jože J. Unk</i>	175
Standardizacija izrazja in izdelava terminološkega slovarja s področij dejavnosti USM	
<i>Marjetka Strle Vidali, Anton Pogačnik</i>	181
Živalsko izrazje v starejšem slovenskem slovaropisju	
<i>Irena Orel</i>	189
Dobrepoljska rastlinska imena	
<i>Branka Lazar</i>	199
Iz tkalskega izrazja na Pohorju	
<i>Marija Jež</i>	209
Vigenjsko besedje v kroparskem govoru	
<i>Jožica Škofic</i>	217

Predgovor

V zborniku so objavljeni prispevki s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju, ki sta ga 22. in 23. maja 1997 pripravili Sekcija za terminološke slovarje in Tehniška terminološka komisija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na njem je sodelovalo 31 uglednih slovenskih strokovnjakov z različnih področij. Posvetovanje je nadaljevalo tradicijo simpozijev tehniške besede iz let 1960, 1962, 1972 in 1985.

Problematika, ki so jo prikazali prispevki, je zelo raznovrstna in pereča, zato jo z zbornikom predstavljamo širši javnosti. Prav v času približevanja Evropi in močnih tujih vplivov je namreč strokovno izrazje ena temeljnih zvrsti jezika, ki ji je treba posvetiti vso strokovno pozornost.

Z izdajo zbornika želimo hkrati počastiti 50-letnico delovanja Tehniške terminološke komisije, ki jo je leta 1947 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V njej so vseskozi sodelovali vrhunski slovenski tehniški strokovnjaki in jezikoslovci. Člani Tehniške terminološke komisije so vsa leta po drugi svetovni vojni podpirali in usmerjali razvoj slovenskega strokovnega izrazja, zlasti z izdajo Splošnega tehniškega slovarja.

Med pripravo zbornika je umrl prof. dr. Albin Wedam, zato je objavljen samo povzetek predavanja, ki ga je pripravil za Posvetovanje o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju.

*Urednica
Marjeta Humar*

Nagovor dr. Alojza Marinčka, ministra za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

Spoštovani gospodje akademiki, gospe in gospodje. Jezik, ki ga ljudje uporabljamo za govorno ali pisno sporazumevanje, je dragoceno orodje, ki je lastno vsakemu narodu. In vendar je odnos do maternega jezika v različnih okoljih različen. Pripadniki majhnih narodov, kot je naš slovenski, pa vedno čutimo močno, intimno navezanost na svoj jezik. Veliki narodi so glede svojega jezika bistveno manj občutljivi in brezbrizni. Njihova navezanost na materni jezik je mnogo manj zaznavna in bolj ohlapna, kot je to pri majhnih etničnih skupinah. Tega pojava ni težko razumeti. Majhne, nacionalno osveščene etnične skupine se v okolju velikih in močnejših počutijo ogrožene, in to upravičeno. Gospodarsko uspešnejše, privlačnejše okolje velikih narodov namreč pogosto jemlje malim pogum in vpliva na stapljanje, asimilacijo njihovih pripadnikov znotraj velike etnične skupine, ki nudi lažni občutek varnosti. Ekonomsko podrejanje majhnih narodov velikim dolgoročno preti z eksploatacijo in izgubo tipičnih narodovih potez, najsi gre za njegov način življenja, šege, jezik, vero ali zgodovinsko izročilo. Ta proces je mogoče zaječiti s skrbno vzgojo pripadnikov majhnega naroda v samozavestne in ponosne ljudi. Pri tem je potrebno posvetiti vso pozornost vsemu, kar je pomembno za gradnjo narodne zavesti, kakor tudi tistemu, kar pripadnikom majhnega naroda odpira pogled v svet in jih kot enakovredne umešča v evropski in svetovni prostor. Perspektive uveljavljanja majhnega naroda, tudi slovenskega, v evropskem in svetovnem prostoru so uresničljive ob upoštevanju visokih meril kakovosti. Kolikor manjši je narod, toliko bolj je njegova uveljavitev odvisna od odličnosti rezultatov njegovega dela. Slovenski jezik bi moral nam Slovencem, ki smo se šele pred kratkim osamosvojili v lastni državi, pomeniti neke vrste svetinjo, na kateri v veliki meri slonita naša narodna zavest in dojemanje naše slovenske samobitnosti. Slovenski jezik je bil eden osnovnih elementov, ki je v tradicionalni stari kmečki družbi omogočil, da smo se skozi stoletja tuje vladavine obdržali kot posebna izoblikovana in osveščena etnična skupnost – slovenski narod, z vsemi potezami, s katerimi se ponašajo veliki narodi. Zato tudi danes pogosto s ponosom dojemamo svoj slovenski jezik kot temelj slovenske samostojnosti in samobitnosti. Tujci, ki so jim slovanski jeziki španska vas, pogosto sprašujejo po razlikah, ki ločujejo slovenščino od drugih slovanskih jezikov. Marsikdo od njih sprejema intimni odnos Slovencev do njegovega jezika za čudaštvo. Ko pa dojame iskrenost tega razmerja, se prvotna posmehljivost vedno umakne resnobnemu spoštovanju. Po pravilu pa so tujci razočarani nad slovensko starinsko posebnostjo dvojino. Svojemu jeziku smo Slovenci zgodovinski dolžniki, zato je prav, da gojimo čistost in jasnost slovenske besede in slovenskega izražanja, da smo do svojega jezika spoštljivi in nanj ponosni. V obdobju velikega prodora tehničnih novosti, zlasti računalnikov, pa smo priče poplave tujk, ki vdirajo v naš slovenski govor. Naloga jezikoslovcem je, da poiščejo tujim izrazom najustreznejše slovenske soznačnice. Posvetovanje,

kot je današnje, bo nedvomno pripomoglo k poenotenju stališč glede jezikovnih vprašanj, morda pa bo opozorilo na marsikatero uspelo slovenjenje tujih tehničnih in naravoslovnih izrazov. Iskreno upam, da bodo jezikoslovci v svojih prizadevanjih imeli srečnejšo roko, kot je bilo pri nekaterih slovenjenjih, npr. pri tako imenovanih poljih in delavnicah Ministrstva za znanost in tehnologijo. Prisotnim želim obilo uspeha pri vašem delu in se zahvaljujem, da ste me povabili, da vam spregovorim nekaj besed. Hvala lepa.

Ljubljana, 22. maja 1998

REFERATI

Razvoj terminoloških dejavnosti s pregledom dosežkov in bibliografije Ob 50-letnici organizirane ustvarjalnosti v naravoslovni in tehniški terminologiji

*France Adamič**

Članek obravnava terminološko dejavnost na Slovenskem od leta 1912 do 1997.

The article outlines the course of terminological activities in Slovenia from 1912 to 1997.

Slovensko naravoslovno in tehniško izrazje je nastajalo iz pristnega ljudskega besedišča, ki se je nato z razvojem in novimi odkritji ter novimi delovnimi postopki in tehničnimi pripomočki ustrezno dopolnjevalo. Nastajalo je izrazje iz primarnih antropoloških dejavnosti, kot so lov in gozdarstvo, vrtnarstvo, poljedelstvo in živinoreja ter predelava surovin v uporabne izdelke za delo in prehrano, nato so nastajali pojmi iz mehanike, geologije, rudarstva in kemije. To pristno izrazje se je oblikovalo in ohranilo še iz časov, ko so naši vodilni naravoslovci objavljali svoja dela v latinščini, nemščini in italijanščini, med njimi so bili npr. Baltasar Hacquet, Antonio J. Scopoli, Anton Janša, Franz Ksaver Hlubek. Hkrati so bile v slovenskem jeziku natisnjene prve strokovne knjige: Bukuzve od shivinskih bolesni (1774), Bukve od kug inu bolesen (1782), Kmetam sa potrebo inu pomozh (1789) in Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje (1792). Sledile so izdaje knjig za pouk na strokovnih šolah. Za slovensko naravoslovje tistega časa je bila pomembna Vertovčeva Kmetijska kemija (1847 in 1856), ki je bila sprejeta kot pomožna učna knjiga. Leta 1862 je Mihael Peternel (1808–1864) objavil Imena in lastnosti kemičnih prvin. Na realki v Idriji je od leta 1907 do 1918 predaval kemijo inž. Baltasar Baebler (1880–1938), ki je leta 1910 izdal Kemijo in mineralogijo, učno knjigo za 4. razred realke in sorodnih šol.

Razvoj šolstva, pismenosti in narodne zavesti je v drugi polovici 19. stoletja zahteval več jezikovnih odločitev, zlasti izdajo nemško-slovenskih in slovensko-nemških slovarjev ter dvojezičnih geslovnikov iz znanstvene terminologije naravoslovnih in tehniških ved. Zato je Slovenska matica leta 1880 izdala Znanstveno terminologijo s posebnim ozirom na srednja učilišča, ki jo je zbral in uredil Matej Cigale (1819–1889).

Konec stoletja so se počasi spreminjale poklicna struktura in proizvodne dejavnosti, s tem pa tudi možnosti in potreba za študij širših tehniških profilov ter šolanje izobražencev iz naravoslovja. V osemdesetih letih so na graški in dunajski tehniški visoki šoli diplomirali prvi slovenski inženirji različnih tehniških strok, ki so leta 1911 ustanovili Društvo inženirjev in arhitektov v Ljubljani. Leta 1912, pred 85 leti, so pri društvu oblikovali terminološko komisijo, ki jo je vodil inž. kulturtehnike Karel Dragotin Guštinčič, aktivno pa so sodelovali: za gradbeništvo inž. Viktor Skaberne, za kemijo inž. Jakob Turk, za kmetijstvo inž. Rado Lah,

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

za gozdarstvo inž. Anton Šivic in drugi. Čeprav je prva svetovna vojna prekinila terminološko dejavnost, je postopoma med obema vojnama nastala kartoteka z okoli 50.000 slovenskimi izrazi z nemškimi ustrezniki. Tedaj ni bilo razumevanja in sredstev za natis terminoloških slovarjev, gradivo pa se je med drugo svetovno vojno pod skrbništvom inž. Viktorja Skaberneta vendarle ohranilo. Po njegovem mnenju je bilo do tedaj zbranega dovolj gradiva za izdajo vsaj enega splošnega tehniškega slovarja.

Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani je po vojni ustanovila terminološko komisijo z več strokovnimi sekcijami. Generalni sekretar prof. dr. Fran Ramovš je dne 21. junija 1947, pred 50 leti, Društvu inženirjev in tehnikov Slovenije sporočil, da je Akademija sklenila prevzeti »pripravo in izdajo terminoloških slovarjev, ki bi izhajali kot njene edicije. Prav tako je pripravljena preskrbeti za izdajo enotne, vse strokovne veje obsegajoče terminologije, če se bo pokazalo, da je taka izdaja potrebna in smotrna. Na podlagi tega načelnega sklepa prevzame Akademija stroške za zbiranje gradiva, vse ostale pripravljalne stroške in končne stroške za tisk. Razume se, da so v teh stroških zajeti honorarji za ekscerptorje, redaktorje, pomožne pisarniške pomoči in podobno.«

Akademija je priporočila, da je zaradi časovne in strokovne nujnosti treba začeti z delom za terminološke slovarje po posameznih tehniških strokah in za skupni tehniški slovar. Zato naj bi se zbrano gradivo, ki ga je predložil inž. Skaberne, strokovno pretreslo, dopolnilo, pripravil naj bi se koncept za izdelavo slovarja. Koncept (tako za splošni slovar kot za posamezne stroke) naj bi prišel v jezikovno in obenem strokovno presojo Akademije.

Društvo inženirjev in tehnikov Slovenije je ustanovilo Terminološko komisijo za tehniške vede, ki je začela z delom jeseni leta 1947. Kasneje se je komisija preoblikovala v Tehniško sekcijo Terminološke komisije (TSTK) pri SAZU. V naslednjih letih so začele z delom področne terminološke komisije. Ob tej priložnosti naj se spomnimo vseh članov, ki so po letu 1947 sodelovali v TSTK in sedanji Tehniški komisiji Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, in sicer v prvi sestavi: Viktor Skaberne, Albert Struna in Ivan Hacin; nato so strokovne zveze določile za komisijo svoje predstavnike, med njimi so bili Lev Pipan, Venče Koželj, Vinko Sadar, Janko Kavčič, France Mlakar, Srdan Turk, Lojze Žumer, Leo Knez, Boris Černigoj, Franc Spiller - Muys, Stane Bonač, France Adamič, Srečko Sajovic in Venčeslav Funtek ter Bojan Kraut in Marko Kmecl. V sedanji sestavi sodelujejo še Andrej Paulin, Jože Puhar, Andrej Šmalc, Jože Unk, Peter Glavič, Nikolaj Torelli, Igor Smolej, Florijan Vodopivec, Dominik Gregl, Vlasto Zemljčič in Andrej Čadež.

Pri obravnavanju tehniškega izrazoslovja in urejanju slovarjev so prizadevno sodelovali jezikoslovci in lektorji, med njimi: Rudolf Kolarič, Ivan Tominec, Jože Šolar, France Tomšič, Joža Meze, Borislava Košmrlj - Levačič, Zvonka Leder - Mancini in Cvetana Tavzes. Neprecenljivo veliko dela pri administrativnem in strokovnem urejanju kartotečnega gradiva in izpisovanju ter evidentiranju izrazja so opravili: Lavoslav Struna, Majda Jereb, Elizabeta Muck in Hermina Struna.

Akademija je svoje materialne obveznosti izpolnjevala le prvih osem ali deset let, nato le občasno do ustanovitve ZRC oziroma do uvedbe samofinanciranja leta 1960, ko je bila Terminološka komisija izločena iz proračuna SAZU. Profesor Struna je za prvo in drugo izdajo Splošnega tehniškega slovarja sklenil pogodbo z Zvezo inženirjev in tehnikov Slovenije, ki je založila prvo (1962–1964) in drugo razširjeno izdajo (1978–1979).

TSTK je v vmesnem času leta 1969 izdala Slovenski jezikovni priručnik za tehnike; priredila je tudi štiri simpozije tehniške besede (1960, 1964, 1972 in 1984); leta 1986 je v

Prešernovi dvorani SAZU organizirala razstavo terminoloških tehniških slovarjev in druge izrazoslovne literature s skupno 128 enotami. Razen tega je ves čas spodbujala terminološko ustvarjalnost pri strokovnih zvezah inženirjev in tehnikov, na fakultetah, inštitutih, zavodih in v podjetjih ter v ta namen trikrat sklicala na posvet terminologe tehniških strok. V sestavi TSTK je tri desetletja delovala Komisija za standardizacijo (JUS), zdaj sodelujejo posamezni člani tudi pri obravnavah standardov Evropske unije, in sicer v okviru Zavoda za meroslovje in standardizacijo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Dosežki in pregled izdanih del

1. S področja matematike, fizike in kemije je izšlo že več slovarjev in besedišč z razlago ali brez nje. Pri pripravah STS naravoslovci niso sodelovali, vendar je TSTK sprejela za tehniko pomembne izraze iz naravoslovne prečiščene zakladnice. Nekaterih izrazov še nismo uspeli uskladiti s fiziki, npr. pritisk in tlak. Medtem sta pri SAZU izšla razlagalna slovarja Geologija in Meteorologija.
2. Pretežni del terminologije iz gradbeništva in strojništva je obsežen v Splošnem tehniškem slovarju. Novejše izraze sprti obravnava Tehniška komisija Sekcije za terminološke slovarje ZRC SAZU, obenem jih objavljata strokovni glasili: Gradbeni vestnik in Strojniški vestnik. Za strojništvo je pomemben Strojnotehniški priročnik Bojana Krauta.
3. Elektrotehniki so od leta 1953 organizirano obravnavali terminološka vprašanja v komisiji pri tedanjem Elektrotehniškem inštitutu Tehniške fakultete. Pod vodstvom Franca Mlakarja so izdali 15 zvezkov Elektrotehniškega slovarja, v povezavi z Mednarodno elektrotehniško zvezo v Ženevi; obravnavajo tudi evropske elektrotehniške standarde.
4. Gozdarstvo in lesarstvo so stoletja vodili tujerodni fevdalci, pa vendar so domače izraze že sredi preteklega stoletja zapisovali Ivan Cerar, Franc Metelko in Jože Koller. Med obema vojnoma je gozdar Anton Šivic (1879–1963) zbral in zapisal okoli 4.000 izrazov. Leta 1938 je začel Gozdarski vestnik objavljati terminološko gradivo iz gozdarske in lesarske stroke. Gozdar Lojze Žumer (član TSTK) je leta 1969 v reviji Les objavil Slovar industrije ivernih plošč. Gozdarska podsekcija TK pri Inštitutu za gozdarstvo in lesarstvo Slovenije (IGLIS) je pod uredništvom Mirana Brinarja leta 1970 izdala Gozdarski slovar. Kot dopolnilo obema sta Amer Krivec in Zdravko Turk leta 1980 izdala Slovar s področja pridobivanja gozdnih proizvodov in gozdnih komunikacij kot večjezični geslovník z razlagami s področja transporta lesa. Od leta 1963 deluje na IGLIS-u prenovljena komisija, ki jo vodi Martin Čokl in ki pripravlja pod uredništvom Hojke Kraigher novo izdajo terminoloških slovarjev. Posebej deluje podsekcija za lesarstvo, ki jo vodi Nikolaj Torelli.
5. Agroživilstvo razpolaga z najstarejšimi tiski. Do druge svetovne vojne je izhajalo skupaj 63 časnikov in revij, izšlo pa je nad 260 učnih in drugih strokovnih knjig, največ pri Mohorjevi družbi, Kmetijski družbi in drugih založbah. Prvi znani terminološki zapis je slovensko-nemški Imenik sort jabolk in hrušk (s 350 gesli), ki so ga leta 1848 v ponatisu objavile Novice. Leta 1913 so kmetijski učitelji ustanovili društvo in terminološko komisijo, ki jo je vodil Rudolf Zdolšek. Del obširnega enojezičnega geslovníka je leta 1919 objavil Martin Humek v glasilu Slovenski sadjar, gradivo sta urejala Janko Šlebinger in Jože Debeljak. Med obema vojnoma in po drugi vojni so objavljali strokovno izrazje predvsem: Ciril Jeglič, Andrej Žmavc, Vinko Sadar, France Adamič, France Vardjan. Komisija za kmetijsko in živilsko terminologijo, ki je bila uradno imenovana leta 1948,

- izdaja Kmetijski tehniški slovar v zvezkih; načrtovanih je 42 zvezkov, doslej pa jih je izšlo 14, in sicer po en zvezek iz Varstva rastlin, Poljedelstva, Travnništva in pašništva, dalje Kmetijski stroji, Pedološki slovar, Vinogradništvo, Sadjarstvo in 7 zvezkov iz živinoreje. Brez sodelovanja komisije je izšel večjezični geslovník iz hmeljarstva, slovar agroekonomskih izrazov, v pripravi je več geslovníkov ter razlagalni slovar z mesnoindustrijskimi izrazi. Komisija je objavila načela o pisanju domačih, udomačenih in tujih sortnih imen kultiviranih rastlin ter sproti obravnavala žgoča vprašanja v izrazoslovju: žitarice – žita, višek – presežek, kmet – kmetovalec – kmetijec, sačma – drobir, zdrob ...
6. Kemija kot nacionalna veda se je uveljavila s poukom na obrtni šoli, kemično industrijo pa so do leta 1919 vodili tujerodni strokovnjaki. Naši inženirji so med obema vojnama izdali začasno nemško-slovensko kemijsko nomenklaturo. Po drugi svetovni vojni je terminološko komisijo vodil Janko Kavčič. Njegova skupina je leta 1953 v Slovenskem kemijskem vestniku objavila Tehniško terminologijo iz organske kemije. V založbi ZIT Slovenije je leta 1962 izšla Slovenska kemijska nomenklatura, ki je usklajena z mednarodnimi pravili. Pionirsko delo je opravila Marija Perpar. Po letu 1973 sta Branko Stanovnik in Miha Tišler izdala izpopolnjeno nomenklaturo. Po odhodu Janka Kavčiča je bil za člana Tehniške komisije izvoljen Andrej Šmalc.
Sekcija Slovenskega kemijskega društva za procesno tehniko deluje v Mariboru pod vodstvom Petra Glaviča, ki je tudi član Tehniške komisije.
Leta 1983 so v podjetju Sava Kranj ustanovili terminološko komisijo za gumarstvo, ki je s pomočjo računalnika pripravila in izdala normativni razlagalni slovar.
Tehnolog v Tovarni sladkorja Ormož Miro Mole je v Zborniku 4. simpozija tehniške besede objavil 125 slovenskih in nemških izrazov, ki jih uporabljajo v tehnologiji sladkorja.
 7. Geodetska stroka je leta 1981 izdala zelo obširen večjezični slovar, v katerem so zbrani pojmi več strokovnih področij: izrazi iz geografije, geologije, gozdarstva in poljedelstva, to je strok, ki so jim svet, zemlja, zemljišče, tla, rastline glavni objekti.
 8. Pomembna dosežka tehniške terminologije sta dva obsežna razlagalna slovarja: Andrej Paulin je leta 1995 izdal večjezični razlagalni Tehniški metalurški slovar. Stane Bonač je skupaj z Marjeto Humar leta 1996 izdal Papirniški terminološki slovar.
 9. V zadnjih letih razvijajo terminološko dejavnost nekatere nove ali novejšo ožje usmerjene tehniške stroke, kot so: računalništvo, kibernetika, atomistika, letalstvo; komisije ali posamezniki delajo na fakultetah, inštitutih ali v podjetjih in tudi sodelujejo s Tehniško komisijo ZRC SAZU.
 10. Varilstvo je v ustreznem obsegu vključeno v Splošni tehniški slovar, vendar je hiter razvoj varilstva pospešil tudi varilnotehniško terminološko delo, ki ga je zasnoval in vodil Jaka Štular v okviru Društva za varilno tehniko SR Slovenije. Izšlo je več snopičev slovarja z varilskimi izrazi, obenem pa je vodja dosegel, da je slovenska varilska terminologija upoštevana tudi v mednarodnem varilskem slovarju.
 11. Pri navajanju dosežkov v slovenski tehniški terminologiji naj omenimo še Vojaški slovar, ki ga je izdala Teritorialna obramba Slovenije. Pri obdelavi in sestavi ima svoj delež Splošni tehniški slovar, ki je omogočil izbiro že sprejetih tehniških izrazov. Z nasveti so v komisiji, ki jo je vodil Tomo Korošec, sodelovali tudi nekateri člani Tehniške komisije.

Konec štiridesetih let je bila v sestavi Naravoslovne sekcije Terminološke komisije pri SAZU oblikovana tudi podsekcija za biologijo, ki ni nikoli zaživela. Vodilna skupina biologov je bila prezaposlena s poukom in raziskovalnim delom, mlajši rod pa ni doumel in

spoznal pomembnosti izrazoslovja za biološko izobraževanje ter za reševanje terminoloških vprašanj v biotehniki in medicini. Ta skupina biologov je medtem dozorela in se razšla. Pri tem nastaja vprašanje, kdo je za to odgovoren. Biologi, univerza ali SAZU? Res pa je, da tudi v neodvisni Sloveniji nihče ne odgovarja za pomanjkljivosti, napake in škodo na področju terminologije.

Development of Terminological Activities and an Overview of the Achievements and Bibliography

Summary

The article outlines the course of terminological activities in Slovenia. In 1912, a terminological commission was founded at the Society of Engineers and Architects in Ljubljana. Between the two wars, the commission collected over 50.000 Slovene-German pairs of terms and composed a card-file. However, funds could not be found to analyze the material and publish a bilingual glossary, and the card-file was taken care of by Mr. Viktor Skaberne. In 1947, the Academy of Sciences and Arts in Ljubljana announced that publication of terminological dictionaries was part of its activities. Originally, a terminological commission was part of the Slovene Society of Engineers and Architects, later it became part of the Fran Ramovš Institute for the Slovene language at the Slovenian Academy of Science and Research. The commission examined Skaberne's materials, it collected new terms from more recent sources and formulated explanations. In 1960 and 1962 the first edition of A General Technical Dictionary was published, followed in 1978–1981 by the second edition, both in two volumes. In 1969 A Slovene Language Manual for Technical Sciences was published, and symposia on the technical word were organized in 1960, 1962, 1972, and 1984.

The article also reviews the work of terminological commissions for natural sciences and technology at regional societies of engineers and technicians, in faculties and institutes, institutions and companies.

Slovensko strokovno slovaropisje v obdobju po osamosvojitvi

*Marjeta Humar**

Članek obravnava slovensko strokovno slovaropisje od 1990 do 1996.

The paper presents terminological dictionaries published in Slovenia from 1990 to 1996.

Z nastankom samostojne države Slovenije¹ je postala slovenščina državni jezik. Ustava določa, da se uporablja na vseh področjih sporazumevanja v Republiki Sloveniji. Osamosvojitve ni povzročila jezikovnih pretresov, saj smo Slovenci ves čas obstoja Jugoslavije, zlasti pa po drugi svetovni vojni, uspešno branili in razvijali rabo slovenskega jezika v vseh funkcijskih zvrsteh, razen v vojski.

Za popolno uveljavitev državnega jezika je zelo pomembno domače strokovno izražanje. Slovenci smo tej vrsti jezika posvečali veliko skrb. Za razvoj in uveljavitev slovenskega strokovnega izražanja je bilo gotovo najpomembnejše to, da je povojni² šolski sistem omogočil šolanje v domačem jeziku skorajda za vse stroke. Pred vojno so se strokovnjaki zelo pogosto šolali v tujini (v Nemčiji, Franciji, na Češkem; v Zagrebu, Beogradu, na Reki ipd.). Po vojni se je strokovno šolstvo vseh stopenj zelo razvilo in slovenščina je bila učni jezik na srednjih, višjih in visokih strokovnih in splošnih šolah, jezik strokovnih in znanstvenih knjig, revij, priročnikov. Ustanovljene in delovale so t. i. terminološke komisije, izšlo je tudi več strokovnih slovarjev: obsežni Splošni tehniški slovar, gozdarski, medicinski, elektrotehniški in več knjigah, kmetijski, vojaški itd. Za razvoj strokovnega izražanja so skrbeli strokovnjaki posameznih strok in jezikoslovci.

Zelo pomembno vlogo pri oblikovanju slovenskega strokovnega izražanja po drugi svetovni vojni so imela strokovna združenja in univerza, zlasti pa Slovenska akademija znanosti in umetnosti, saj je bil eden od načrtov, ki si ga je bila postavila ob ustanovitvi,³ veliki razlagalni slovar slovenskega jezika. Prav zaradi izdelave slovarja je Slovenska akademija znanosti in umetnosti že pred več kot petdesetimi leti ustanovila Inštitut za slovenski jezik. Delo za slovar je v času svojega predsednikovanja osebno podpiral predsednik Josip Vidmar. Vodili so ga akademiki Mile Klopčič, Bratko Kreft, Anton Bajec, Janko Jurančič in Franc Jakopin. Pri njem pa so sodelovali vsi pomembni slovenski jezikoslovci, zlasti pa slovenisti.⁴ Vsa leta po drugi vojni je tako nastajal in od sedemdesetih let naprej do osamosvojitve po delih izhajal razlagalni in normativni Slovar slovenskega knjižnega jezika

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Leta 1990.

² Po drugi svetovni vojni, od 1945. leta dalje.

³ Leta 1938.

⁴ Lino Legiša, France Tomšič, Stane Suhadolnik, Jakob Rigler, Jože Toporišič, Tine Logar, Bojan Čop, Ada Vidovič - Muha in drugi.

(SSKJ),⁵ ki ob splošnem besedju vsebuje zelo veliko strokovnega izrazja. To naj bi obsegalo znanje srednješolca, vendar SSKJ to mejo močno presega. Delo za SSKJ je oblikovalo prvo poklicno slovaropisno skupino na Slovenskem. Ob jezikoslovcih so kot svetovalci sodelovali tudi vrhunski strokovnjaki različnih strok.

V času po osamosvojitvi je izšlo veliko strokovnih slovarjev,⁶ ki so se začeli izdelovati še v času, ko je bila Slovenija del Jugoslavije, končani in izdani pa so bili po letu 1990. Tako veliko število izdanih strokovnih slovarjev ne kaže na to, da je osamosvojitve vplivala na skrb za strokovno izrazje, ampak da jo je samo okrepila. Slovenski slovaropisci in strokovnjaki so na tem področju vseskozi delovali, saj je strokovno izrazje (domače in tuje) pomembno za uspešne in enakopravne poslovne, znanstvene in strokovne stike ter za razvoj strok.

Iz slovaropisne šole ob delu za SSKJ so izšli najboljši avtorji strokovnih slovarjev. Slovensko strokovno slovaropisje je, kot kažeta število in kvaliteta slovarjev, dokaj razvito.⁷ Najpomembnejša slovaropisna vzpodbuda pri nas izhaja zlasti iz dela za SSKJ, ki je trajalo skorajda petdeset let, pa tudi iz dela za Splošni tehniški slovar. Avtorji večine razlagalnih strokovnih slovarjev so sodelovali kot svetovalci za strokovno izrazje pri SSKJ ali pa so si kot sodelavce pridobili slovaropisne strokovnjake, ki so bili soavtorji SSKJ. Ti slovarji po kvaliteti močno presegajo tiste, pri katerih so strokovnjaki določene stroke napisali slovar sami ali pa so ga kvečjemu dali jezikovno pregledati slovenistu. Od slovarjev, ki so nastali zunaj tega kroga, jih le nekaj ustreza osnovnim načelom slovaropisja. Taki slovarji imajo veliko več pomanjkljivosti: ne vsebujejo osnovnih slovničnih podatkov, slovaropisni sistem je pogosto natrgan ali pa ga sploh ni. Za izdelavo dobrega strokovnega slovarja sta potrebni dve stroki: ob osnovni še slovaropisna. Slovar je sistem, ki ga je treba izdelati, ne pa besedilo, ki ga je treba napisati z ustreznim strokovnim znanjem in jezikovno pregledati. Pri vsej institucionalizaciji raziskovalnega dela je skorajda neverjetno, da ministrstvo za znanost in tehnologijo financira slovarje, pri katerih ni osnove za normalno izdelavo, saj pri njem ne sodeluje strokovnjak za slovaropisje.

Med boljše ali najboljše slovarje strokovnega izrazja, ki so nastali s takim sodelovanjem in izšli v času po osamosvojitvi, tako štejemo:

- trijezični razlagalni in normativni gumarski slovar;⁸
- trijezični metalurški slovar;⁹

⁵ A–H, 1970, 844 strani, 22.064 iztočnic in podiztočnic; I–Na, 1975, 1030 str., 20.816 iztočnic in podiztočnic; Ne–Pren, 1979, 1076 str., 22.285 iztočnic in podiztočnic; Preo–Š, 1985, 1125 str., 22.529 iztočnic in podiztočnic; T–Ž z dodatki, 1991, 1052 str., 19.336 iztočnic in podiztočnic.

⁶ V tem sestavku bodo upoštevani zlasti slovarji slovenskih avtorjev, ne pa prevodi tujih slovarjev. Te izdajajo različne založbe.

⁷ Nekoliko je čutiti pomanjkanje teoretičnih načel, saj je slovenske literature o tem, kako pisati strokovne slovarje, malo. Zanimivo je, da je bil *Slovar pravnega in ekonomskega jezika* avtorjev Karničarja in Apovnika, ki je izšel na Dunaju, izdelan po *Smernicah za sestavo strokovnih slovarjev (Richtlinien für die Erstellung von Fachwörterbüchern)* Klause E. W. Flecka, soavtorja nemško-francoskega in francosko-nemškega slovarja pravnega in ekonomskega jezika. Navodila za izdelavo slovarja knjižnega jezika in slovarjev strokovnega izrazja obstajajo kot delovni pripomočki na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, niso pa bila izdana, čeprav se je kmalu po izidu SSKJ to načrtovalo. Nekoliko bolj so za svoje slovaropisje poskrbeli Hrvati, ki so leta 1991 izdali prevod dela Ladislava Zguste *Manual of Lexicography* z naslovom *Priručnik leksikografije*, čeprav ta slovarjev strokovnega izrazja ne obravnava kot posebne zvrsti. Več so za strokovno izrazje in strokovno slovaropisje storili Čehi s knjigo *O češke terminologiji*, v kateri je prikazana tudi izdelava strokovnega slovarja, Slovaki z delom Ivana Masarja *Priručka slovenskej terminologie* ipd.

⁸ Leben - Pivk, T., in terminologiji, 1995: *Gumarski slovar* (slovensko-angleško-nemški), Sava Kranj, Razvojno-tehnološki inštitut, Kranj.

- šestjezični razlagalni slovar Sneg in plazovi;¹⁰
- enojezični razlagalni veterinarski slovar, ki izhaja po delih od leta 1982;¹¹
- enojezični razlagalni in normativni slovar slovenskih jezikoslovnih izrazov;¹²
- štirijezični razlagalni in normativni slovar papirniškega izrazja;¹³
- enojezični razlagalni sadjarski slovar;¹⁴
- enojezični razlagalni meteorološki slovar;¹⁵
- dvojezični razlagalni statistični slovar;¹⁶
- dvojezični slovar pravnega in ekonomskega jezika;¹⁷
- dvojezični razlagalni slovar toponimske terminologije;¹⁸
- poskusni snopič enojezičnega razlagalnega gozdarskega slovarja;¹⁹
- poskusni snopič štirijezičnega razlagalnega bibliotekarskega slovarja;²⁰
- pravopis medicinskih izrazov;²¹
- dvojezični razlagalni slovar javnega zdravstva²² in drugi.

⁹ Paulin, A., 1995: *Tehniški metalurški slovar* (slovensko-angleško-nemški), Mladinska knjiga, Ljubljana. Avtor je bil strokovni svetovalec za metalurško izrazje pri SSKJ. S slovaropisnimi nasveti je pri tem slovarju sodelovala Zvonka Leder Mancini, ena od urednic SSKJ in kasneje vodja Sekcije za terminološke slovarje pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša.

¹⁰ Šegula, P., 1995: *Sneg in plazovi* (slovensko-nemško-italijansko-francosko-špansko-angleški), Gorska reševalna služba Slovenije pri Planinski zvezi Slovenije, Ljubljana. Pri izdelavi slovarja je sodelovala tudi soavtorica SSKJ Marjeta Humar.

¹¹ Brglez, I., in drugi: *Veterinarski terminološki slovar: A–B*, Ljubljana 1982; *C–G*, Ljubljana 1987; *H–K*, Ljubljana 1992; *L–O*, Ljubljana 1996. Pri slovarju vseskozi sodelujejo veterinarski in slovaropisni strokovnjaki, soavtorji SSKJ: Cvetana Tavzes, Stane Suhadolnik.

¹² Toporišič, J., 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

¹³ Humar, M., s strokovnjaki za papirništvo, 1996: *Papirniški terminološki slovar* (slovensko-angleško-francosko-nemški), Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.

¹⁴ Adamič, F., 1995: *Sadjarstvo, Kmetijski tehniški slovar*, 1. knjiga, 6. zvezek, Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana. Jezikovna in leksikografska obdelava: Zvonka Leder Mancini.

¹⁵ *Meteorološki terminološki slovar*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Društvo meteorologov Slovenije, Ljubljana 1990. Glavna urednika Zdravko Petkovšek in Zvonka Leder Mancini.

¹⁶ Košmelj, B., in drugi 1993: *Statistični terminološki slovar* (slovensko-angleški), Statistično društvo Slovenije in Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije, Ljubljana. Leksikografska in jezikovna obdelava: Zvonka Leder Mancini.

¹⁷ Apovnik, P, in Karničar, L.: *Slovar pravnega in ekonomskega jezika*, I. del (nemško-slovenski), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Dunaj 1989; II. del (slovensko-nemški), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Dunaj 1996. Z leksikografskimi nasveti je sodelovala Ivanka Černelič - Kozlevčar, soavtorica SSKJ.

¹⁸ *Slovar toponimske terminologije* (slovensko-angleški), Geodetska uprava Republike Slovenije, Ljubljana 1995. Jezikovni pregled in priredba slovenskih terminov Viktor Majdič, tudi soavtor I. knjige SSKJ.

¹⁹ Gozdarska terminološka komisija pri Zvezi društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije, 1990: *Gozdarski slovar*, Poskusni snopič, Ljubljana. Leksikografska svetovalca: Joža Meze in Stane Suhadolnik.

²⁰ Bibliotekarska terminološka komisija, 1996: *Bibliotekarski terminološki slovar* (slovensko-angleško-nemško-francoski), Poskusni snopič, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana. Leksikografska svetovalca: Stane Suhadolnik in Zvonka Leder Mancini.

²¹ Kališnik, M., in drugi: *Pravopis medicinskih izrazov*, Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1996¹, 1997². Leksikografska urednica Cvetana Tavzes, soavtorica SSKJ.

²² Komadina, D., 1994: *Javnozdravstveni terminološki glosar* (slovensko-angleški), Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana. Kot lektorica je sodelovala leksikografka Ljudmila Bokal.

Izvirni slovenski terminološki slovarji, ki vsebujejo izrazje starih strok in so nastali zunaj kroga delovne skupine, ki je izdelovala SSKJ, imajo pogosto več slovaropisnih pomanjkljivosti: zlasti ne vsebujejo osnovnih slovničnih in pravopisnih podatkov, slovaropisni sistem je najpogosteje nedodelan. Vsi ti slovarji odražajo prizadevanje skupine strokovnjakov ali posameznika, da bi se strokovno izrazje poenotilo in ustalilo. Opisujejo zlasti izrazje naslednjih strok:

- trijezični razlagalni lesarski slovar, ki obsega poimenovanja za les in skorjo;²³
- enojezični razlagalni slovar psihiatričnih izrazov;²⁴
- dvojezični razlagalni etnološki slovar slovenske narodnostne manjšine na Madžarskem;²⁵
- dvojezični razlagalni slovar farmacevtskih izrazov;²⁶
- trijezični razlagalni slovar za cestogradnjo;²⁷
- dvojezični razlagalni slovar jedrske tehnike²⁸ in drugi.

Osamosvojitvev za slovarsko delo ne pomeni kakšne posebne zarez. Velika slovaropisna dela, začeta že pred njo, se nadaljujejo, npr. medicinski, veterinarski, splošni tehniški, geološki, gledališki, bibliotekarski, kmetijski, psihološki, gorniški, železničarski in drugi. Nekateri z večjo, drugi z manjšo intenzivnostjo. Zelo pomembna dejavnost na tem področju so prevodi standardov, s katerimi se ukvarja Urad za standardizacijo in meroslovje pri slovenski vladi. V zadnjih letih so bili dokončani in izšli naslednji standardi: Stroji za gozdarstvo, prenosne verižne žage (1996), Naftna industrija 1, 2 (1996), Tekstilije, določanje mase (1995), Kava in proizvodi kave (1995), Kakovost (1993), Kmetijski pridelki ipd.

Z osamosvojitvijo, spremembo družbenih razmer, vključevanjem v evropske in svetovne gospodarske tokove in svobodnim pretokom informacij se je močno povečal dotok tujejezičnega izrazja. To prihaja zlasti z anglo-ameriškega jezikovnega področja. Nekatero nove in bliskovito razvijajoče se stroke, kot npr. računalništvo, biotehnologija, morajo posloveniti skoraj vse izrazje, saj prihaja to znanje iz tujih jezikovnih okolij in so tako poimenovanja na začetku samo tuja. Druge stroke so morale opustiti izrazje samoupravnega socializma in preiti na tisto, ki je uveljavljeno v Evropi in je bilo pri nas ves čas po vojni zaradi drugačne stvarnosti odrinjeno. Iz tujih jezikovnih okolij pa ne prihaja samo ozkostrokovno izrazje, pač pa tudi širše, ki ga prinašajo moda, glasba, šport ipd. in ga uveljavljajo sredstva javnega obveščanja.

V sedanjem času bi bilo nujno hitro poslovenjanje tujejezičnega strokovnega izrazja, s čimer se na Slovenskem ukvarjajo t. i. terminološke komisije pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, strokovnih društvih in Urad za standardizacijo in meroslovje ter različne fakultete. Inštitut za slovenski jezik odgovarja tudi na jezikovna vprašanja. Največji po-

²³ Torelli, N., 1990: *Les & skorja* (slovensko-angleško-nemški), Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Katedra za tehnologijo lesa, Ljubljana.

²⁴ Milčinski, L., 1993: *Psihiatrično izrazje*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Psihiatrična klinika Ljubljana, Ljubljana.

²⁵ Kozar, M., 1996: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem* (slovensko-madžarski), Zveza Slovencev na Madžarskem, Monošter in Savaria Múzeum, Szombathely, Monošter - Szombathely.

²⁶ Komisija za slovensko farmacevtsko tehnološko terminologijo, 1996: *Standardni farmacevtsko tehnološki izrazi* (angleško-slovenski), Slovensko farmacevtsko društvo, Ljubljana 1996.

²⁷ Žmavc, J., in Drenik, F., 1994: *Terminološki slovar za cestogradnjo* (slovensko-angleško-nemški), Družba za raziskave v cestni in prometni stroki, Ljubljana.

²⁸ Stritar, A., in drugi, 1997: *Pojmovnik jedrske tehnike in varstva pred sevanji* (slovensko-angleški in angleško-slovenski), Društvo jedrskih strokovnjakov Slovenije, Ljubljana.

manjkljivosti tega obširnega dela sta razdrobljenost in nejasnost, kdo odloča pri različicah novih ali prenovljenih strokovnih poimenovanj, katero je pravilno. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ima edini na Slovenskem zbranega dovolj gradiva za strokovno presojo določenih jezikovnih vprašanj, saj se je tu vsa leta po drugi svetovni vojni ustvarjala kartoteka slovenskega besedja. Za izboljšanje položaja in kakovosti slovenskega jezika nasploh in strokovnega izrazja posebej bi bilo nujno, da se že pripravljene zakon o slovenskem jeziku čimprej sprejme. Ta namreč predvideva ustanovitev urada za jezik s pristojnostmi prav na tem področju. Hkrati pa naj bi novi zakon popravil tudi neustrezna določila zakona o gospodarskih družbah, ki omogoča tuja poimenovanja slovenskih firm. Posebej pa je treba poudariti, da bi bilo nesmiselno ustvarjati nov center za obravnavo besedoslovnih in slovaropisnih vprašanj, saj ta ne more odločati brez ustreznega gradiva, razen tega pa še za dosedanje utečeno delo komisij, sestavljenih iz najuglednejših slovenskih strokovnjakov za določena področja, v zadnjih letih ni bilo nobenih sredstev.

Zaradi večjega gospodarskega, znanstvenega in kulturnega sodelovanja Slovenije z drugimi državami nam zdaj bolj kot prej manjka večjih dvojezičnih slovarjev, ki bi vsebovali tudi strokovno izrazje. Tem zahtevam še najbolj ustrezata slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar, deloma angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar, za nove gospodarske stike malo ustrezni so dvojezični slovarji z ruskim, španskim, hrvaškim jezikom itn. Dvojezične slovarje bi morale založbe stalno obnavljati in dopolnjevati, kar pa je zaradi majhnosti slovenskega knjižnega trga težko.

Tako prevzemajo to vlogo strokovni slovarji. Ti so navadno večjezični, nimajo opisov pomena, slovničnih podatkov, izrazov ne vrednotijo. Glede na namen ločimo tri vrste: slovarje, namenjene širši praktični rabi na določenem strokovnem področju, slovarje v svetu hitro se razvijajočih strok in slovarje izrazja, ki ga zahtevajo nove družbene razmere in gospodarski odnosi v Sloveniji. Prvi tip slovarjev vsebuje tudi splošnosporazumevalne izraze. Taka sta npr. Večjezični slovar za kolesarske delavce in kolesarske sodnike,²⁹ trojezični Slovarček za planince (prenovljena izdaja je v tisku).³⁰

Drugi tip t. i. dvo- ali večjezičnih strokovnih slovarjev so slovarji izrazja v tujejezičnih okoljih izredno hitro razvijajočih se strok: računalništva, jedrske fizike, elektrotehnike, biotehnologije, strojništva ipd. Tovrstni slovarji so izvorni ali prevedeni po tujem delu in samo izjemoma vsebujejo opise pomenov. Najpogosteje jih izdajajo ustanove, podjetja, strokovna društva, ki se ukvarjajo z določeno stroko, slovarje bolj splošno uporabljanih strok, npr. računalništva, pa tudi običajne knjižne založbe. V to zvrst sodijo: angleško-slovenski in slovensko-angleški slovarji računalniškega izrazja,³¹ dvojezični slovar telekomunikacij,³² zelo dober dvojezični letalski slovar,³³ dvojezični strojniški slovar³⁴ itd. Taki slovarji lahko

²⁹ Golob, R., 1996: *Večjezični slovar za kolesarske delavce in sodnike* (slovensko-francosko-angleško-špansko-nemško-italijanski), Kolesarska zveza Slovenije, Ljubljana 1996.

³⁰ Slataper, F., 1986: *Slovarček za planince* (slovensko-italijansko-nemški), Ljubljana. Pri iskanju slovenskih ustreznikov so avtorju Italijanu pomagali slovenski planinski strokovnjaki, zlasti Pavle Šegula.

³¹ Gams, M., in drugi: *Računalniški slovarček* (angleško-slovenski in slovensko-angleški), Cankarjeva založba, več izdaj.

Računalniški slovar (slovensko-slovenski, angleško-slovenski in slovensko-angleški), prevedel Samo Kuščer, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.

Simič, S., 1993: *Pojmovnik računalniških komunikacij*, Institut za komunikacije in informatiko, Ljubljana.

³² Meše, P., 1993: *Angleško-slovenski, slovensko-angleški slovar telekomunikacije*, Smart Com, Ljubljana.

³³ Kukovec, A., 1994: *Angleško-slovenski letalski slovar*, Ljubljana.

³⁴ Černigoj, B., 1994: *Slovensko-nemški strojniški slovar*, Fakulteta za strojništvo, Ljubljana.

nastanejo tudi tako, da se slovensko izrazje doda k večjezični zbirki, ki jo je zbralo mednarodno združenje določene stroke, npr.: šestnajstjezični varilski slovar.³⁵ Ti slovarji naj bi bili v pomoč v slovenščini šolanemu strokovnjaku pri sporazumevanju s tujimi strokovnjaki, pri pisanju in branju tujejezičnih strokovnih člankov. Računalniški slovarji so namenjeni tudi uporabnikom računalnikov nasploh.

Tretja vrsta dvo- ali večjezičnih izvornih slovenskih strokovnih slovarjev je namenjena poslovenjenju izrazov, ki se uporabljajo zaradi spremembe gospodarskega sistema in vključevanja v svetovne gospodarske tokove. Pripravljajo jih posamezniki in izdajajo založbe, ki se tudi sicer ukvarjajo z dvojezičnimi slovarji, lahko pa izidejo v samozaložbi. Pojmi so le redko predstavljeni z razlago, najpogosteje so navedeni samo slovenski ustrezniki k tujim izrazom.³⁶ Taki slovarji so: slovar poslovnega,³⁷ borznega,³⁸ konferenčnega izrazja,³⁹ slovar kriminologije in kazensko-pravnih znanosti,⁴⁰ že omenjeni slovar pravnega in ekonomskega jezika,⁴¹ ki presega vsa tovrstna dela, saj vsebuje tudi naglase, besednovrstne oznake, sklanjatvene in spregatvene vzorce ipd.

Vzeli v izvornem slovenskem strokovnem slovaropisju teh področij zapolnjujejo založbe z izdajanjem prevodov tujih slovarjev. Izbirajo zlasti področja, kjer se je izrazje s spremembo družbenih razmer spremenilo, ali pa so tržno zanimiva. Izdelava takih slovarjev je seveda hitrejša, saj zbiranje gradiva ni potrebno. Pred osamosvojitvijo so bili prevedeni zlasti slovarji in leksikoni, ki so se nanašali na tehnične stroke, zdaj imajo prednost poslovni slovarji in slovarji modnih strok (gastronomije, astrologije ipd.). Pomembnejši ali zanimivejši prevedeni slovarji, izdani po osamosvojitvi, so: večjezični poslovni priručnik, carinski slovar,⁴² slovar izrazja v zunanji trgovini,⁴³ kulinarični slovar,⁴⁴ nemško-slovenski slovar poslovnega izrazja,⁴⁵ angleško-slovenski slovar poslovnega izrazja,⁴⁶ enojezični slovar astrološkega izrazja⁴⁷ in drugi.

Prevedeni slovarji (ali leksikoni) lahko nadomestijo izvorno slovenske, če gre za strogo tehnične vede, sicer pa so uporabni, če jih avtor prevajalec dopolni s slovenskimi poimenovanji.

³⁵ *Multilingual collection of terms for welding and allied process* (nemško-angleško-špansko-hrvaško-rusko-norveško-italijansko-nizozemsko-slovenski itd.), Zveza društev za varilno tehniko Slovenije, Ljubljana 1993. Kot strokovnjak za slovensko varilsko izrazje je sodeloval dr. Pavel Štular.

³⁶ Zanimivo je, da ti slovarji le izjemoma vsebujejo ruščino ali hrvaščino.

³⁷ Šega, L., 1995: *Poslovna terminologija* (Viri za pripravo angleško-slovenskega poslovnega slovarja), Ljubljana.

³⁸ Čas, M., in drugi, 1994: *Borzni izrazi s trojezičnim slovarjem* (slovensko-angleško-nemški), Maribor.

³⁹ Ljeskovic, N., in Markič, J., 1993: *Konferenčna terminologija* (Slovensko-francosko-špansko-angleško-nemški glosar za udeležence mednarodnih sestankov), samozaložba, Ljubljana.

⁴⁰ Sket, I., 1997: *Angleško-slovenski in slovensko-angleški terminološki slovar kriminologije in kazensko-pravnih znanosti*, DZS, Ljubljana.

⁴¹ Glej opombo 17.

⁴² Junej, F., in Pal, I., 1994: *Carinski pojmovni slovar* (slovensko-angleško-nemški), Center Marketing, Ljubljana 1994.

⁴³ *Ključne besede v zunanji trgovini* (angleško-nemško-slovensko-francosko-italijanski slovar), prevedla Jelka Mayer, Center Marketing, Ljubljana 1994.

⁴⁴ Neiger, E., 1997: *Kulinarični slovar v šestih jezikih* (slovensko-nemško-francosko-angleško-špansko-italijanski), prevedla Nika Valjavec, Založba Mladinska knjiga.

⁴⁵ Collin, P. H.: *Poslovni slovar* (nemško-slovenski), prevod in priredba (Business German Dictionary, založba Peter Collin Publishing Ltd. 1994) Ana Marija Muster - Čenčur, DZS, Ljubljana 1996.

⁴⁶ Collin, P. H.: *Poslovni slovar* (angleško-slovenski in slovensko-angleški), prevod in priredba (English Business Dictionary, založba Peter Collin Publishing Ltd.) Majda Ažman - Bizovičar, DZS, d. d., Ljubljana 1996.

⁴⁷ Zdenka Andrijić: *Astrološki slovar*, prevedla Meta Kušar, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.

Slovarji slovenskega strokovnega izrazja večinoma nastajajo in izhajajo v državi Sloveniji. Glavno slovaropisno središče je Ljubljana, od raziskovalnih ustanov ima vodilno vlogo Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Zunaj Ljubljane nastajajo slovarji, ki so povezani s kakim močnim strokovnim centrom, ki želi urediti svoje strokovno izrazje: gumarski slovar⁴⁸ je npr. izdelal in izdal Razvojnotehnološki inštitut tovarne Sava Kranj, ali pa nastanejo kot delo posameznikov, ki se ukvarjajo z neko stroko: Slovar glasbenih tujk avtorja Milka Homerja je izdala Gimnazija in srednja kemijska šola Ruše. V Mariboru je izšlo nekaj slovarjev, pomembnejši so: Nemško-slovensko-italijanski glosar zgodovinskega domoznanstva, ki ga je izdelal Mednarodni inštitut arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu, Leksikon politike Vlada Sruka, že omenjeni Borzni izrazi s trojezičnim slovarjem avtorjev Miloša Časa, Ivana Ribnikarja in Tomaža Rotarja.⁴⁹

S slovaropisno dejavnostjo se ukvarjajo, vendar malo, tudi v slovenskem zamejstvu. Njihovi slovarji prikazujejo izrazje, ki na Slovenskem še ni doživelo sodobne monografske slovarske obravnave. Na Dunaju je leta 1996 izšel slov.-nem in nem.-slov. Slovar pravnega in ekonomskega jezika,⁵⁰ avtorja pa sta koroška Slovenca pravnik Pavel Apovnik in jezikoslovec Ludvik Karničar; lani pa je v Monoštru izšel Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem.⁵¹ Za celotno slovensko ozemlje se tak slovar šele pripravlja, saj so Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete in Slovenski etnografski muzej pred nekaj leti izdali šele t. i. Predlog za geselnik slovarja etnologije Slovencev. Slovensko-italijanski in italijansko-slovenski slikovni slovar Stanovanjska hiša avtorjev Vande Husu in Tomaža Novljana pa je izšel v Trstu leta 1994. Iz gradiva, ki nam je na voljo, ni razvidno, da bi se s slovaropisjem ukvarjali ameriški, avstralski ali recimo argentinski Slovenci.

Slovaropisne obravnave besedja izhajajo tudi v različnih revijah in časopisju. Slovenec je npr. dalj časa objavljala rubriko Slovar religioznih pojmov, revija Les gradivo za lesarski slovar, Strojniški vestnik pa strojniško izrazje. Za razvoj strokovnega izrazja so pomembne strokovne knjige, učbeniki, razprave, poljudni članki, v katerih morajo pisci rešiti tudi poimenovalna vprašanja.

Pregled slovenske slovaropisne dejavnosti priča, da se Slovenija uspešno vključuje v svetovne gospodarske in znanstvene tokove.

Slovene Terminological Lexicography Since 1990

Summary

The period since the proclamation of the Slovene independence (in 1990) has been relatively productive as regards publishing technical dictionaries. The main lexicographic centre is Ljubljana, several dictionaries have been published in Maribor, very few in other parts of Slovenia. Added could be Slovene dictionaries – not many, but of high quality and great significance – published by the

⁴⁸ Glej opombo 3.

⁴⁹ Glej opombo 39.

⁵⁰ Glej opombo 17.

⁵¹ Glej opombo 26.

Slovene-speaking communities in the neighbouring countries.

A proof of serious lexicographic efforts is the publication of a number of the so-called pilot fascicles in various fields (forestry, library science, medicine). Conceptually different from the other manuals of specialized terminologies is the Orthographic Code for Medical Terminology.

Specialized dictionaries of well established fields (metallurgy, paper industry, veterinary medicine, meteorology, statistics) are usually explanatory and normative, frequently with foreign-language equivalents. In more recent fields (computer science, nuclear technology, electronics), which have been primarily developing in English-speaking countries, bilingual dictionaries are commoner, typically non-explanatory and non-normative, intended basically to Slovenicize terminology of foreign origin. Particularly significant are dictionaries of terms resulting from the changed social circumstances (business, international commerce, tariffs, criminology, criminal law). These are usually bilingual. In the absence of good bilingual dictionaries, a number of relatively small-size multilingual dictionaries have been designed that do not exceed the basic Slovene terms and their equivalents in several foreign languages and facilitate communication with foreigners in everyday encounters or events (cycling, mountaineering). The foreign components in these dictionaries are illustrative of the prevailing directions of Slovenia's current international contacts: Russian, Croatian, or Serbian are almost completely absent from these materials.

Idejni pristop k pripravi tretje izdaje Splošnega tehniškega slovarja

*Andrej Paulin**

Po dveh izdajah Splošnega tehniškega slovarja se pripravlja sedaj tretja izdaja, ki naj bi bila slovaropisno sistematsko urejena, z razlagami stalnih terminoloških zvez, poenotenjem razlag in opremljena s kvalifikatorji pri tistih geslih, ki pripadajo le posameznim strokam in podstrokam ter jih poznajo predvsem področni strokovnjaki. S primeri je prikazano poenotenje razlag nosilnih gesel, ki se uporabljajo za razlage drugih gesel, prikaz gesel v geselskih gnezdih, sinonimni prikaz ter usmerjanje k ustrežnejšim izrazom.

After two earlier editions of Splošni tehniški slovar (A General Technical Dictionary), now the third edition is in preparation. It will follow lexicographical principles more systematically, with explanations for all fixed technical terms, unification of explanations, and qualifiers added to terms coming from specialized technical fields and known only to experts in those fields. Examples are given illustrating the unified explanation of basic terms that are subsequently used in explanations of other technical terms, e.g. machine, engine, tool, filament, fibre, etc. Further examples illustrate interpretation of synonyms and cross-referencing.

Do sedaj sta izšli dve izdaji Splošnega tehniškega slovarja, vsaka v dveh knjigah, in sicer prva v letih 1962 in 1964 in druga v letih 1978 in 1981. V začetku leta 1988 pa je Tehniška sekcija tedanje Terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU sklenila, da bi s kritičnim pregledom 2. izdaje STS začela pripravljati 3. izdajo tega slovarja.

Člani komisije so že na začetku svojega dela pri črki A zasledili veliko nejasnosti in nedoslednosti, obenem pa se je pokazalo, da je treba zbir bogate tehniške terminologije slovaropisno sistematsko urediti z bolj preglednim prikazom gesel in podgesel, poenotenjem razlag za geselske in podgeselske besede, sistemskim dogovorom, kdaj ima geslo razlago in kdaj je nima, kako je s sinonimi in približnimi sinonimi ipd. Pravilna slovarska rešitev narokuje razlago vsakega gesla oz. mora dajati navodila, kje je razlago najti. Dvo- ali večbesedni izrazi, ki so razumljivi iz svojih sestavin in so proste zveze, ne potrebujejo razlag. Stalne terminološke zveze pa so poimenovanja, ki so v stroki dobila svoj posebni pomen in jih je zato treba razložiti. Razlage morajo biti smiselne, kratke, nedvoumne in polnopomenske. Ta izhodišča je za komisijo pripravila gospa Z. Leder - Mancini. V 2. izdaji STS številne stalne terminološke zveze niso razložene. Sprejeto je bilo stališče, da strokovni izrazi, ki tvorijo jedro STS, tj. izrazi tehniških in naravoslovnih področij, ki so splošno rabljeni in razumljivi vsem vedam, nimajo kvalifikatorjev. S kvalifikatorji pa naj bodo opremljeni iz-

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

razi, ki pripadajo posameznim strokam in podstrokam. Poznajo in uporabljajo jih predvsem področni strokovnjaki. Posamezen izraz ima lahko tudi po dva kvalifikatorja. Sprejeto je bilo še izhodišče, da STS predstavlja izrazje po stopnji višje strokovne izobrazbe, kar je v glavnem upoštevala že 2. izdaja.

V naslednji fazi so člani komisije predložili členitev strok ter s tem kvalifikatorje za strokovne izraze. Členitev je bila na sejah poenotena in sprejeta.

Primer nekaterih kvalifikatorjev in ožja področja, ki jih zajemajo:

agr.	agrotehnika, agronomija;
biol.	genetika, antropologija, mikrobiologija;
el.	elektrika, gradiva v elektrotehniki, merilna tehnika in preizkušanje, stikalna tehnika, elektroenergetika, električna vleka, električna razsvetljava, krmiljenje, informacijska tehnika;
fiz.	splošni in ostali izrazi iz fizike, razen elektrike in mehanike: akustika, jedrska fizika, jedrska tehnika, magnetizem, optika, nauk o toploti;
grad.	geotehnika, hidrotehnika, gradbene konstrukcije, gradiva;
kem.	anorganska kemija, organska kemija, fizikalna kemija, kemijska tehnologija;
komun.	telekomunikacije, radiokomunikacije, optične komunikacije, pošta;
les.	lesna biologija, lesarstvo;
prom.	prometnice, prometna sredstva, prometna tehnika, prevoznništvo, navtika;
strojn.	strojni elementi, mehanski delovni stroji, hidravlični stroji, toplotni stroji, mehanska tehnologija, krmiljenje strojev;
živil.	živilska tehnologija, prehrana.

S tem so bile dane vse potrebne osnove za začetek kritičnega pregledovanja črke A 2. izdaje, ki se je začelo maja 1988.

A že pri izrazu *abaka* so se pokazale šibke strani sedanjega slovarja. Manjkala je namreč pomenska predstavitev gesla. Namesto tega sta bila navedena le približna sinonima: vlakno abaka in vlakno manila, pri geslih vlakno in manila pa ni bilo razlage. Pri razlagah gesel A in A–B se je pokazalo, da je treba razmejiti razlike med pomeni besed znak, oznaka, označba, znamka, značka, znamenje in komisija se je prvič srečala s problemom, da je za razlaganje tehniških izrazov potrebno najprej določiti in razložiti nosilne razlagalne besede, tj. tiste izraze, ki se bodo pogosteje uporabljali v razlagah tehniških izrazov. Nosilna razlagalna beseda namreč uvršča geselsko besedo v določeno pojmovno skupino. Zato je postalo nujno, da se izraze, ki se bodo največkrat pojavljali kot nosilna beseda, najprej razloži. Zaradi razmejitve pomenov pa je treba nosilne besede razlagati v določenih skupinah, ki obsegajo pojmovno sorodne besede. Prva takšna skupina, ki se je je komisija lotila, zajema izraze: stroj, naprava, postroj, oprema, priprava.

Pripravljene so bile naslednje razlage:

stroj	naprava, navadno z lastnim pogonom;
naprava	sestav (2) mirujočih in/ali gibljivih delov, povezanih v funkcionalno celoto, za opravljanje določenih operacij; <i>sin.</i> priprava (3);
priprava	1. kar je potrebno opraviti pred začetkom kakega dela, da to poteka brez zastojev;

postroj	priprava dela, priprava proizvodnje, priprava terena 2. kar je narejeno za lažje opravljanje kakega dela; <i>sin.</i> pripomoček 3. <i>bolje</i> naprava;
oprema	sestav (2) strojev in naprav, povezanih v funkcionalno celoto, npr. elektrarna; 1. stroji, naprave, aparati, pripomočki, potrebni za opravljanje kake dejavnosti 2. kar se doda stroju, napravi, aparatu, objektu za boljše, varnejše delovanje, uporabo. Z medsebojno primerjavo razlag se prikaže razlika med pomeni, npr. med napravo in strojem, kjer je stroj ena od naprav, tj. tista, ki ima navadno lastni pogon. Vidna je tudi pomenska razlika med opremo in postrojem. Pri oblikovanju razlag se je pokazalo, da je bilo treba prvotno zamišljeno besedno skupino razširiti še na orodje, aparat, aparatura, instrument, pripomoček, obenem pa se je pokazala takojšnja potreba po novi besedni skupini: sestav, sestava, sestavina, sistem, skupina, in nato še razširitev na skupek, sklop, stavek, garnitura, komplet, ker so se nekatere besede te skupine uporabile kot razlagalne besede za izraze prejšnje skupine:
orodje	1. pripomoček za prijemanje, obdelovanje, izdelovanje česa 2. taki pripomočki za opravljanje kake dejavnosti: elektroinštalatersko orodje, graversko orodje;
aparat	1. navadno manjša in/ali preciznejša naprava ali stroj: električni aparat, barvalni aparat <i>tekst.</i> , Kippov aparat <i>kem.</i> 2. skupek organov, celic za opravljanje posameznih funkcij: asimilacijski aparat;
aparatura	sestav več aparatov (1), združenih v funkcionalno celoto;
pripomoček	kar je narejeno za lažje opravljanje kakega dela; <i>sin.</i> priprava (2), pomagalo;
pomagalo	<i>gl.</i> pripomoček;
instrument	navadno precizna naprava za meritve, za opravljanje specializiranega dela. Tudi tu je iz medsebojne primerjave razlag razvidna razlika med aparatom, instrumentom, aparaturo, čeprav so razlike lahko majhne, raba pa se včasih tudi prepleta.

Naslednja besedna skupina, ki sem jo že prej napovedal, je:

sestav	1. kar je sestavljeno kot mehanska celota; <i>prim.</i> sestava 2. skupina med seboj načrtno povezanih soodvisnih delov, ki sestavljajo funkcijsko celoto; <i>sin.</i> sistem (1) 3. razčlenjena in urejena zaključena celota česa, npr. merski sestav, periodni sestav elementov; <i>sin.</i> sistem (2);
sestava	kar je določeno z vrsto in količino sestavin česa;
sestavina	snov, ki skupaj z drugimi snovmi sestavlja, tvori kako snov;
sistem	1. skupina med seboj načrtno povezanih soodvisnih delov, ki sestavljajo funkcijsko celoto; <i>sin.</i> sestav (2) 2. razčlenjena in urejena zaključena celota česa, npr. merski sistem, periodni sistem elementov; <i>sin.</i> sestav (3);
skupina	1. kar ima v okviru kake razporeditve, razdelitve enake, podobne značilnosti 2. <i>kem.</i> vsaka od navpičnih vrst periodnega sistema elementov;
skupek	1. kar sestoji iz rahlo povezanih delcev, delov 2. več podobnih ali različnih predmetov, ki tvorijo celoto;
sklop	1. povezava, zveza dveh ali več delov: <i>elektr.</i> kapacitivni sklop 2. <i>neustr.</i> , <i>gl.</i> sestav (2);
stavek	1. več primerkov istovrstnih predmetov, razvrščenih po velikostnem redu: stavek

- garnitura** sit; *sin.* garnitura (2) 2. več kosov enakih predmetov, pripomočkov za hkratno ugraditev: stavek nožev za skobeljnik; *sin.* garnitura (3);
1. iz več podobnih ali različnih predmetov, pripomočkov sestoječa celota; *prim.* komplet 2. več primerkov istovrstnih predmetov, razvrščenih po velikostnem redu: garnitura sit; *sin.* stavek (1) 3. več kosov enakih predmetov, pripomočkov za hkratno ugraditev: garnitura nožev za skobeljnik; *sin.* stavek (2);
- komplet** iz več različnih samostojnih predmetov sestoječa celota: komplet orodja; *prim.* garnitura.

Pravilo glede popolnih sinonimov, pri katerih so razlage identične, se lepo vidi, če primerjamo razlage npr. za stavek (1) in garnituro (2) ter stavek (2) in garnituro (3). Iz primerjave izrazov stavek in garnitura se pokaže, da besedi nista popolna sinonima, saj ima garnitura en pomen več, ki ga stavek nima.

Tu smo srečali torej še en dodaten usmerjevalni kvalifikator, *prim.* – primerjaj, ki je dejansko opozorilni kvalifikator, ker opozarja na besedo, ki se podobno piše, a ima precej drugačen pomen: sestav *prim.* sestava, ali pa je približni sinonim: komplet *prim.* garnitura, pri čemer lahko le primerjava nazorno pokaže razliko. Opozorilni kvalifikator *prim.* je bil uporabljen že v 2. izdaji STS.

Obenem je bilo treba pri nosilnih besedah z več pomeni uporabiti način prikazovanja, iz katerega je razvidno, za kateri pomen gre, npr. priprava (3), stavek (1) ipd. Pojavilo se je tudi vprašanje sinonimov, manj primernih in neželenih sinonimov. Po načelu, uveljavljenem v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, imata izraza, ki sta popolna sinonima, identični razlagi, pri podrejenem sinonimu ni razlage, pri neželenem sinonimu pa se z *glej. bolje, neustr.* usmerja k ustrežnejšemu izrazu: pomagalo *gl.* pripomoček; priprava (3) *bolje:* naprava; sklop (2) *neustr., gl.* sestav (2) ipd.

Čeprav so bile razlage besednih skupin domišljeno pripravljene, se je včasih kasneje izkazalo, da so bili potrebni nekateri popravki.

Tudi v 3. izdaji STS naj bi bili izrazi z istim korenem prikazani v geselskih gnezdih: absorpcija, absorbiran, absorbiren, absorber, absorbanca, absorbat, absorbent, absorbirnost, absorpcijski, absorbirati (se), absorbiranje, absorptiven, absorptivnost. Pridevnik naj bi imel v slovarju samo osnovno razlago, proste in stalne zveze pa bi bile pri njem samo evidentirane, vendar bi bilo v delovni fazi smiselno navajati razlage tudi pri pridevniku. To se dejansko tudi dela, kajti uporaba računalnika omogoča številna kasnejša preurejanja in tudi sistemske popravke in dopolnila.

Če ima glavni izraz več pomenov:

- absorpcija** 1. *fiz.* pojav, pri katerem ena snov vpija ali raztaplja drugo snov, ne da bi z njo kemično reagirala: absorpcija vode 2. *kem.* pojav, pri katerem tekoča ali trdna snov vpija ali raztaplja drugo snov in z njo kemično reagira 3. *fiz.* pojav, pri katerem tok energije ali delcev pri prehodu skozi snov oslabi zaradi spremembe v drugo obliko energije: absorpcija svetlobe.

Ali so ustrezne pridevniške oblike lahko razmejene s kvalifikatorji ali pa je s številkami prikazanih več pomenov?

absorpcijski ki se nanaša na absorpcijo:
absorpcijska cevka *kem.*;
absorpcijska črta *fiz.*;
absorpcijska entalpija *fiz., kem.*;
absorpcijski koeficient 1. *fiz.*, 2. *kem.*

Na začetku sem podrobneje prikazal, kako sta bili obdelani besedni skupini s sorodnimi ali med seboj povezanimi pomeni. Druge take skupine besed, ki so bile podobno obdelane, so bile:

- drsenje, zdrsek, spodsavanje;
- snov, material, substanca, izdelek, proizvod, produkt, polproizvod;
- abrazija, erozija;
- absorpcija, adsorpcija, desorpcija, sorpcija, kemisorpcija;
- operacija, postopek, proces, reaktant, produkt, intermediat, stranski proizvod, sredstvo, pogonsko sredstvo;
- razred, sorta, klasa, vrsta, red, razvrščanje, sortiranje, klasiranje, klasifikacija, sistem, sistemizacija, skupina, podskupina, označevanje, oznaka, označba, nomenklatura;
- koloid, disperzija, suspenzija, koagulacija, koalescenca;
- lastnost, značilnost, sposobnost, zmogljivost, kapaciteta, proizvodnost, storilnost, zmožnost, performanca;
- tok, pretok, gostota pretoka, fluks;
- vhod, vtok, vliv, vsip, vpih, vložek, vnos, izhod, iztok;
- vlakno, nit, nitka, las, filament, sukanec, struna, žica, vrv, kabel, trak, pletenica, pramenka, kord, vlakovina, preja, predivo, vata, pletivo, pletenina, snutkovina, votkovina, koprena, runo, tkanina,
- število, številnost, številka, cifra;
- število, količnik, koeficient, množitelj, faktor, indeks, konstanta, parameter.

Nekatere besedne skupine so še v fazi razčiščevanja in usklajevanja, predvsem tiste, ki so vezane na prevajanje standarda ISO 31 v slovenščino, npr. število, količnik, koeficient itn. Zelo obširno je bilo delo s skupino »vlakno«, ki vključuje številne med seboj povezane izraze iz tekstilstva, nekateri med njimi pa se uporabljajo tudi v drugih strokah.

Tako obdelana razlagalna gesla so bila zbrana v t. i. delovnem gradivu z naslovom: Sistemske razlage, ki pa zaradi tega, ker doživlja občasne spremembe in dopolnitve, še ni bilo objavljeno.

The Conceptual Framework of the Third Edition of the General Technical Dictionary

Summary

In preparing the third edition of A General Technical Dictionary, its editors tried to follow contemporary lexicographical principles by designing the following conceptual framework:

1. Fixed multi-word terms must have meaningful, short, and unambiguous explanations, which are in the case of synonymous entries also identical.

2. Free multi-word terms are those whose meaning is self-evident from that of their components, therefore they do not need explanations.

3. General technical terms, including general terms from natural sciences, which are used and known in many technical fields, do not need qualifiers, and they represent the core of the dictionary.

4. Terms known only in individual professions must have qualifiers indicating the technical field. A list of qualifiers, which includes domains within particular fields, was prepared, and some examples are cited in the paper.

5. Uniform formulations in explanations are essential for a well organized dictionary.

6. It is necessary to prepare beforehand explanations of basic technical terms which will then be used in explanations of other terms. In order to show differences among similar terms, e.g. *engine*, *machine*, *apparatus*, *device*, their explanations must be prepared simultaneously. Some examples of such clusters are given in the article.

7. In order to refer the user to adequate terms, instructive and cross-referencing qualifiers are used, e.g. *better*, *inadequate*, *see*, *obsolete*, *compare*.

8. Finally, unexplained synonyms are to be viewed as subordinate synonyms that should be avoided whenever possible.

O nekaterih težavah pri uveljavljanju slovenske tehniške terminologije

Andrej Šmalc*

V referatu so prikazane nekatere težave pri uveljavljanju slovenske tehniške terminologije. Ena teh je nenadzorovan vdor angleških izrazov v jezik zaradi naglega razvoja tehnike pa tudi zaradi podcenjevalnega odnosa do slovenskega jezika in njegovih izraznih možnosti, na kar pogosto naletimo med strokovnjaki. K uveljavljanju slovenske tehniške terminologije bi lahko veliko prispevala tudi država z ustreznjšo znanstveno politiko, ki bi v nasprotju z današnjo priznala domačemu strokovnemu tisku mesto, ki mu gre. Da bi preprečili nastajanje vzporednih strokovnih izrazov za iste pojme v različnih raziskovalnih središčih, bi bila potrebna določena koordinacija terminološkega dela. Za to nalogo bi bila najprimernejša osrednja komisija za tehniško terminologijo pri ZRC SAZU.

The paper highlights some of the problems associated with the promotion of Slovene technical terminology. One of them is the uncontrolled invasion of English terms in Slovene as a consequence of the rapid development of technology on the one hand, and, on the other hand, of a deprecatory attitude towards the Slovene language and its potentials, which is often present in science and technology. The government could do a lot to improve the status of the Slovene technical terminology by implementing an adequate policy in science and technology that would, contrary to the current situation, enhance publication of Slovene scientific and/or technical periodicals. Terminological coordination would be needed to avoid formation of parallel terms for the same concepts in different research centres. A central terminological commission at the Slovenian Academy of Sciences and Arts would be the most appropriate body for this task.

Ena izmed posledic naglega razvoja tehnike je, da se vsak dan pojavljajo novi pojmi in nove besede zanje. Jezik ta razvoj le stežka dohaja, zato vdirajo vanj tuje, večinoma angleške besede, ki bi jih bilo treba kar se da hitro, še preden se zakoreninijo, nadomestiti z ustreznimi slovenskimi. Prav zato je skrb za slovenski tehniški jezik čedalje bolj nujna, vprašanje je le, kako se težav lotiti.

Jezik je po definiciji sredstvo za sporazumevanje oziroma za izražanje misli. Natančnega izražanja misli brez ohlapnih formulacij bi se moral človek naučiti že v osnovni in srednji šoli, medtem ko strokovno izrazje navadno spozna šele na univerzi ali srednji strokovni šoli. Jezik tehnike mora biti enostaven, izražanje pa natančno, zato morajo biti tehnični oziroma znanstveni termini nedvoumni in, če je le mogoče, enopomenski. Že pred leti so se pojavila mnenja, da bi bilo treba v visokošolski študij tehniških smeri uvesti posebni predmet, nekakšno »strokovno slovenščino«, ki naj bi ga vodil strokovnjak jezikoslovec.

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

Pri tem predmetu naj bi študenti spoznavali strokovne izraze svojega študijskega področja, kar naj bi pripomoglo k temu, da bi se slovensko tehniško izrazje čim širše in čim uspešneje uveljavilo. Zelo verjetno pa od tega ne bi bilo velike koristi, saj jezikoslovec slovenist ne more obvladati širokega področja tehniške terminologije, še manj pa je lahko z njo na tekočem. Naj se za primer omejim na področje kemije, ki mi je najbližje. Tako bi npr. na študijski smeri kemijska tehnologija moral ta predmet poleg tehniških terminov za različna področja kemijske tehnologije (anorganske in organske, splošne kemijske tehnike oziroma kemijskega inženirstva itd.) vključevati tudi izrazje teoretskih predmetov z različnih področij same kemije (anorganske, organske, analizne in fizikalne kemije, spektroskopije itd.). To pa je vsekakor preveč za enega samega človeka, ki vrhu vsega ni strokovnjak na teh področjih.

Iz tega logično sledi, da so za tvorjenje in uvajanje slovenskih izrazov za nove pojme na posameznem področju stroke najbolj poklicani tisti, ki imajo z njim največ opraviti. To pa so predavatelji posameznih predmetov na univerzi, ki bi zato morali posvečati vso skrb tudi terminologiji svojega področja, saj še zdaleč ni nepomembno, kako se študenti naučijo imenovati posamezne pojme že med študijem. Veliko težje se je namreč naučiti pravih izrazov, potem ko se je človek že navzel napačnih – navada je pač železna srjaca. Predavatelj posameznega predmeta je hkrati tudi najbolj seznanjen z zadnjimi dosežki na tem področju in zato najbolj usposobljen za njihovo slovensko poimenovanje. Pri tem bi bila nujno potrebna strokovna pomoč jezikoslovca, ki naj bi imel zadnjo besedo pri oblikovanju novih tehniških izrazov. Le jezikoslovec namreč lahko ustrezno presodi, ali je nova beseda tvorjena v duhu slovenskega jezika ali ne.

Seveda se med predavatelji najdejo tudi taki, ki tem vprašanjem nasploh ne pripisujejo velikega pomena in jim je zanje škoda časa. To seveda ni prav, saj je v kulturnem svetu samoumevno, da mora človek na tej stopnji izobrazbe ustrezno bolj obvladati materni jezik kot preprostejši ljudje iz istega okolja. V materni jezik pa brez dvoma sodi tudi strokovno izrazje. Kvaziliberalni odnos do tehniškega jezika, ki se kaže v stališču, češ – saj je vseeno, kako stvar imenujemo, pa tudi če v tujem jeziku, glavno je, da vemo, za kaj gre – vodi seveda k siromašenju tehniškega jezika in jezikovni nekulturi, tj. k nastajanju strokovnega žargona ali bolje rečeno: strokovne latovščine. Slednja se odraža v prevzemanju in uporabi nepotrebnih tujih, največkrat angleških izrazov, in kar je še slabše, v poangleženju slovenske tehniške besede – povsem nepotrebni uporabi angleških izrazov ali celo njihovih kratic, ki so vrhu vsega »podomačene« s slovenskim sklanjanjem.

Človek se včasih ne more znebiti vtisa, da smo do lastnega jezika nasploh pretirano kritični in mu zato nočemo priznati njegovih izraznih možnosti. Kot enega izmed primerov za to naj navedem t. i. kompaktno ploščo, ki naj bi jo po mnenju nekaterih imenovali kar CD (z izgovorjavo cédé in ustreznim sklanjanjem CD-ja, CD-ju itd.) ali celo cedejka, cedejke itd. Kakšen hrup se je dvignil in kakšna polemika se je razvnela, ko je nekdo, mislim, da prof. Janez Gradišnik, predlagal zanjo slovensko besedo zgoščanka, češ da slednja ne zadene bistva stvari, da tu ne gre za nikakršno zgoščevanje itn. Prepričanje, da angleški izraz pove več kot slovenski, je nasploh zelo priljubljen izgovor za tako ravnanje. Res pa je, da je način razmišljanja pri tvorbi besed v slovenščini dostikrat drugačen od angleškega. Zato lahko površno, tj. dobessedno prevajanje angleških izrazov ali pa njihovo nekritično prevzemanje v »poslovenjeni« obliki, privede do poimenovanj, ki so slovenščini tuja, včasih pa tudi smešna. Med številnimi dokazi, na katere naletimo že skoraj na vsakem koraku, naj navedem že kar udomačeni izraz nočna mora (angl. *nightmare*) in izvesek enega izmed novih ljubljanskih podjetij, ki med drugimi računalniškimi storitvami poleg »printanja« ponuja

tudi »plottanje« (angl. *plotting* v pomenu grafično prikazovanje). Vsak komentar je odveč. Poleg tega se skladno z razvojem tehnike razvija tudi tehniško izrazje. Tako nekateri izrazi sčasoma spremenijo pomen, nekateri celo izginejo (kar je včasih celo ugodno, še zlasti, če gre za spačenke). Tako npr. današnji voznik ne poka več z bičem, temveč drži v rokah volan, magičnega očesa pri radiu se spominjajo le starejši, svoj čas številne nemške spačenke pa so preprosto izginile ali pa so jih žal zamenjale nove, angleške. Po drugi strani pa se pojavlja cela vrsta novih za doslej neznane pojme. Za nekatere se je našel lep slovenski izraz, seveda po zaslugi slovensko pismenega strokovnjaka, ki mu ni vseeno. Tak izraz je npr. pomnilnik za del računalnika, ki je bil sprva površno preveden kot »spomin« (angl. *memory*), kar pa je le lastnost pomnilnika.

Včasih se tujemu izrazu ne moremo izogniti. To je lahko zato, ker za pojem v resnici nimamo ustreznega, povsem nedvoumnega slovenskega izraza, ali pa se je tuji izraz že preveč prijel in udomačil, morda celo prav zaradi premajhne skrbi za jezik na konkretnem področju. Tu niso mišljene tujke, izpeljane iz latinskih korenov, ki imajo določen pomenski odtenek, in jih zato ne gre sloveniti, pač pa izrazi, ki so prišli k nam z angleških govornih področij. Primer takega izraza v kemiji oziroma na področju predelave nafte je kreking (angl. *cracking*), ki pomeni cepljenje večjih organskih molekul na manjše. Postopek je tehnično zelo pomemben, saj omogoča npr. pridobivanje bencina iz težkih olj, zato se je izraz že povsem udomačil in se uporablja v poslovenjeni obliki z ustreznim sklanjanjem krekinga, s krekingom itd. Poskusi, da bi ga povsem zamenjali z »bolj slovensko« tujko krekiranje (ali celo krekanje), so bili le delno uspešni, čeprav je ta beseda okretnejša in primernejša za sklanjanje, tako da se zdaj uporabljata oba izraza. Krekiranje namreč ni nič bolj pravilno kot kreking, čeprav naj bi imeli Slovenci tujke s končnicami -irati oziroma -iranje bolj v ušesih. To je sicer res, če so izpeljane iz latinske osnove, ne glede na to, po kakšni poti oziroma prek katerega jezika so prišle k nam. Izraz krekiranje ne izhaja iz latinščine, temveč je umetno tvorjen iz angleške osnove. Žal se v zadnjem času pojavljajo izrazi te vrste kot gobe po dežju: inženiring, monitoring, holding, lizing in še bi jih lahko naštevali. Za marsikaterega izmed njih bi se gotovo našla ustrezna slovenska beseda, če bi se jo le pravočasno potrudili najti. Inženiring bi lahko marsikdaj nadomestili z besedo *tehnika*, npr. genska tehnika namesto genetski inženiring, namesto monitoring bi lahko rekli opazovalni nadzor ipd. Seveda pa se bo treba najprej znebiti manjvrednostnega kompleksa, da se s slovensko besedo ne da izraziti tega, kar pove angleška. Pa še nekaj je – skrb za jezik zahteva poleg znanja in volje tudi napor oziroma čas, zato bi moralo biti tovrstno delo primerno upoštevano in cenjeno.

K ustrežnejšemu odnosu do slovenskega tehniškega jezika bi morala zato na svoj način prispevati tudi država. To bi lahko storila predvsem s tem, da bi bolj cenila in upoštevala napore na področju slovenske tehniške terminologije, ki so danes na žalost bolj ali manj omejeni na delovanje posameznih – lahko bi rekli kar – zanesenjakov. Svoj delež k razvoju slovenske tehniške terminologije bi lahko prispevala zlasti v obliki večje podpore strokovnim glasilom. Tu ni mišljena toliko denarna pomoč, ki omogoča izhajanje takega glasila, temveč predvsem nematerialna podpora, ki naj bi se odražala v drugačnem odnosu raziskovalne politike do domačih strokovnih glasil za posamezna področja in do objavljanja, tudi v slovenščini. Gre namreč za problem spodbujanja ali boljše premajhne spodbujanja raziskovalcev, da bi vsaj del svojih člankov objavili v domačem strokovnem tisku. Tu pa se pojavi še ena težava. Slovensko jezikovno področje je majhno, o tem ni dvoma. Če slovenski raziskovalec želi, da za njegovo delo izve tudi svetovna strokovna javnost, je primoran svoja dognanja objavljati v tujih jezikih, na prvem mestu v angleščini,

in to predvsem v tujih strokovnih časopisih z velikim strokovnim zaledjem oziroma visoko naklado. Če pa se že odloči objaviti svoja dognanja v domačem strokovnem časopisu, mora biti ta iz prej navedenega razloga v tujini uveljavljen. Odtod tudi zahteva uredniških odborov večine domačih strokovnih glasil, da se prispevki objavljajo v tujem jeziku, zlasti v angleščini, seveda s kratkim povzetkom v slovenščini. Čeprav to ni razveseljivo, je po svoje razumljivo. Le s članki, ki so razumljivi tudi tujemu bralcu, obenem pa so tudi kakovostni, se lahko slovenski strokovni časopis sčasoma uveljavi tudi v tujini in dobi svoje mesto na policah knjižnic v tujih raziskovalnih središčih. Tako pač je in zoper to se ne da kaj dosti storiti. Lahko pa se vprašamo, ali naredi država dovolj, da bi bili slovenski raziskovalci sploh motivirani za objavljanje svojih dognanj v domačih strokovnih časopisih. Žal moramo ugotoviti, da s svojo sedanjo raziskovalno politiko, katere del je tudi ocenjevanje dela raziskovalcev, deluje prejkone zoper to. Članek v domačem časopisu, čeprav objavljen v angleščini, je namreč praviloma neprimerno slabše ocenjen kot članek v tujem. Eden izmed vzrokov za to je t. i. faktor vpliva (*impact factor*), ki pomembno vpliva na oceno članka in je pri slovenskih strokovnih časopisih zaradi njihove majhne branosti v tujini zelo majhen, drugi pa splošno razširjeno mnenje, da so prispevki v domačih strokovnih časopisih manj kakovostni zaradi manj strogih znanstvenih ali strokovnih meril za njihovo objavo. Morda to včasih celo drži, saj je po svoje razumljivo, da bo v današnjih razmerah raziskovalec dober članek raje objavil v tuji kot domači reviji in tako zanj dobil dosti boljše oceno. Naj bo že kakor koli, na ta način se domači strokovni časopis znajde v začaranem krogu, ki mu onemogoča, da bi se s kakovostnimi prispevki uveljavil tudi v tujini. Od tod pomislek, da bi višje ocenjevanje člankov, objavljenih v domačih časopisih, povzročilo padec njihove kakovosti, češ da bi mnogi raziskovalci po liniji najmanjšega odpora objavljali samo še v domačih časopisih, in to drugorazredne članke. Prav to pa bi bilo mogoče razmeroma enostavno preprečiti. Po eni strani bi bilo treba uvesti strožje kriterije za objavo članka v časopisu, kjer to še ni bilo storjeno. Večjo neodvisnost ocene znanstvene vrednosti članka zagotavlja že uredniški odbor, v katerega so poleg domačih vključeni tudi ugledni tuji znanstveniki, strokovnjaki in recenzenti. Tako bi se dvignila kakovost in branost časopisa, hkrati pa tudi možnost uveljavitve v tujini. Ker pa tega ni mogoče doseči čez noč, bi bilo treba v prehodnem obdobju domačim strokovnim časopisom izjemoma povečati faktor vpliva na vrednost, ki bi bila primerljiva s povprečjem za tuje časopise, seveda ob omejevalnem pogoju, da se npr. taka ocena raziskovalcu prizna le za en prispevek na leto. S tem bi po eni strani dosegli večjo kakovost prispevkov v domačih strokovnih časopisih, po drugi pa njihovo pravičnejše ocenjevanje. Časopisi bi tako imeli zaradi večje zainteresiranosti raziskovalcev dovolj gradiva, slednji pa bi dobili za svoje prispevke boljše ocene, kar ob izvolitvah pač ni nepomembno. Zaradi boljše kakovosti prispevkov bi se časopisom povečala branost, kar bi jih rešilo (težkega) položaja, v katerem so sedaj, s tem pa bi sčasoma odpadla tudi potreba po omejevalnem pogoju enega takšnega prispevka na leto.

Na ta način bi sicer rešili položaj domačih strokovnih časopisov, še vedno pa ne bi bilo ničesar storjenega za uveljavljanje domače terminologije. Slednje bi lahko dosegli z motivacijo raziskovalcev, da bi občasno objavljali pregledne članke v slovenskem jeziku o svojem področju raziskav ter lastnem delu. Tak članek naj bi imel povzetek v angleščini, da bi lahko tudi tuji bralec vedel, o čem je beseda, čeprav zanj v podrobnostih najbrž ne bi bil posebno zanimiv. V članku bi avtor domači strokovni javnosti predstavil posamezno področje raziskav in lastno delo, ob tem pa bi se slovenska strokovna javnost mimogrede seznanila tudi s strokovnim izrazjem posameznega področja. Avtor bi lahko po potrebi

bodisi ob taki priložnosti ali pa v posebnem prispevku podal tudi morebitne predloge slovenskih izrazov za zahtevnejše nove ali multidisciplinarne pojme. S tem bi imela tudi širša strokovna javnost možnost sodelovati z lastnimi pripombami in mnenji (npr. v posebni jezikovni rubriki časopisa) pri ustvarjanju slovenske tehniške besede, saj se, kot rečeno, novi termini pojavljajo tako rekoč vsak dan. K recenziji člankov s terminološko tematiko bi lahko uredniški odbor pritegnil tudi jezikoslovce. Potrebno motiviranost raziskovalcev za objavljanje preglednih člankov bi bilo mogoče doseči s primerno oceno takega članka oziroma nasploh prispevkov na področju terminologije, ki bi se prav tako upoštevala pri avtorjevi ponovni izvolitvi. Navsezadnje je treba slovenski tehniški terminologiji priznati pomen, ki ji gre v našem jezikovnem prostoru.

Ali se bo slovenski tehniški jezik razvil do take mere, da bo enakopraven jezikom tehnično razvitejših narodov in bo sproti sledil tehničnemu napredku, je odvisno predvsem od nas samih, od našega odnosa do njega. Da bi delo na področju tehniške terminologije potekalo normalno, bi morali v prihodnje vzpostaviti stalen stik vsaj med predavatelji posameznih predmetov na obeh univerzah – morda prek ustreznih terminoloških komisij posamezne stroke – in Tehniško terminološko komisijo pri Sekciji za terminološke slovarje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, ki bi koordinirala delo in usklajevala predloge izrazov za iste pojme, ki se rabijo v več strokah, obenem pa predstavljala vez z jezikoslovci. Le tako bo mogoče poenotiti rabo istih, jezikovno pravilnih izrazov za iste pojme v različnih strokah in hkrati preprečiti, da ne bi nastalo znotraj posamezne stroke toliko vzporednih terminologij, kolikor univerz pač ima Slovenija oziroma kolikor jih bo imela v prihodnosti. Da bi lahko to uresničili, je potreben tudi drugačen odnos širše družbe do tega vprašanja. Nenazadnje gre namreč tudi v tem primeru za del kulture našega naroda.

On Some Problems in the Promotion of Slovene Technical Terminology

Summary

The rapid development of technology produces numerous ideas every day that need to find expression in technical terminology. It is very important to introduce appropriate Slovenian terms early enough to prevent adoption of foreign (usually English) loan words. To enhance the process, the common prejudice that Slovene cannot compete with English in technical language has to be overcome. This is the responsibility of researchers and university teachers who keep abreast with the newest achievements in their particular fields and convey them to their students. A systematic cooperation of technical and language experts would provide for a terminology that will better reflect the spirit of the Slovene language.

An important domain in which Slovene technical terminology should be promoted is national scientific or technical periodicals. Unfortunately, most of them have found themselves in a difficult position due to a lack of either money or good articles. The underlying reason for this situation is in the overall national policy in the field of science and research. Scientists are not in the least stimulated to publish in Slovenian scientific or technical periodicals, not even in a foreign language (which would make their articles more accessible to colleagues from other countries), let alone review articles in Slovene. And it is precisely the latter that would significantly contribute to the development of promotion of Slovenian terminology in particular fields, promoting Slovene from a second-rate status to

that of a fully emancipated language of scientific discourse.

These terminological efforts should be coordinated in order to avoid formation of parallel terms for the same concepts in different research centres. A central terminological commission at the Slovenian Academy of Sciences and Arts would be the most appropriate body for this task.

O nekaterih problemih tehniškega pisanja

Jože Puhar*

Avtor v članku poudarja, da je za slovenski jezik in za znanost pomembno, da se oblikuje pravilno in primerno strokovno izražje. Tehniki pogrešajo v splošnih slovnica navodila za pravilno pisanje strokovnih besedil, kajti posnemanje tujejezičnih predlog ob prevajanju nikakor ni primerno.

The article argues that it is of extreme importance for both the Slovenian language and science that a correct and adequate terminology be developed. A particular problem is the spelling of new terms: imitation of original foreign orthography is not acceptable, but general grammar books do not offer guidelines for such cases.

Naj takoj na začetku tega zapisa povem, da nisem jezikoslovec, ampak tehnik. Tehniki se nenehno spopadamo z mnogimi vprašanji našega tehniškega izražanja – govornega in pisnega. Lord Kelvin je nekoč dejal: O kaki stvari moreš govoriti šele, ko jo lahko meriš.

Za nas je pomemben strokovni jezik, saj iščemo slovensko izražje v tehniki. Ker je tehniški jezik sestavni del slovenskega knjižnega jezika, mora zato upoštevati njegova pravila.

Žal so pravila – zbrana v slovnici – ponazorjena z zgledi iz leposlovja. Razumljivo je, da ne bomo pri Prešernu, Cankarju, Finžgarju idr. srečali preglednic in slik. Zato v slovnici tudi ni pojasnjeno, ali naj stoji npr. za na(d)pisom *Preglednica 1* pika, dvopičje ali ni nobenega ločila. Ali se besedilo v glavi piše z malo ali veliko začetnico? Ali sledijo za napovedjo *Slika 1* pika ali dvopičje in za tem besedilo z malo ali z veliko začetnico?

Takih in podobnih vprašanj je na pretek. Pisci strokovnih besedil in drugi pišočiči tavajo glede strokovnega izražja v precejšnji temi in se prepuščajo neutemeljeni samozavesti. S slepim prevajanjem iz tujih virov, z udobnim prenašanjem iz zdaj zveličavne angleščine, nekoč iz nemščine (vmes pa iz ruščine in srbohrvaščine), in s ponavljanjem tako znesenega besedišča in skladijskih vzorcev dopuščajo, da se jezikovni plevel razrašča še naprej. Tu bi za nas veljal nizozemski pregovor: Kdor pusti rasti plevel eno leto, bo potreboval sedem let, da ga bo iztrebil. Dan za dnem potrebuje tehnik nove strokovne izraze, za odobritev njihove prave in pravilne oblike pa naj bi bila pristojna terminološka komisija. Ali res samo ta?

Kakršno koli dokazovanje, da so naše večbesedne tvorbe predolge, češ, Angleži ali Nemci imajo za to samo eno besedo, je jalova trditev in nepoznavanje različnosti zgradbe angleškega oz. nemškega in slovenskega jezika. Tujčevanje zaradi nepoznavanja zgradbe jezikov je čisto nekaj drugega kakor dejstvo, da so nekatere tehniške pisane in govorjene

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

sposojenke sprejemljive in v nekaterih primerih celo nujne – med različnimi resničnimi vzroki za njihovo »nenadomestljivost« namreč ni podcenjevanja drugačnosti, tj. samobitnosti slovenskega jezika.

Terminološka prizadevanja so torej manj uspešna tudi zaradi neprimerne posnemanja že uveljavljenih tujih standardov in neustreznega prevajanja iz drugih jezikov v slovenščino. Zaviralno vpliva tudi neenotnost pogledov, v zadnjem času npr. na pisanje merskih enot. Ne vem, čemu nekateri znova zagovarjajo etimološki način pisanja enot, ko so že bila sprejeta načela, da je fonetična pisava na prvem mestu, etimološka pa na drugem (zapisnik 526. seje Tehniške terminološke komisije ZRC SAZU z dne 27. oktobra 1983, Uradni list RS 2/96).

Trditev, da je fonetično pisanje posledica Karadžičevega vpliva na naše slaviste, ne vzdrži. Ko bi se »fonetično pisanje« res začelo s Karadžičem, potem stari Rimljani ne bi bili pisali *absorptio* s -pt- (za poznejši govornjeni -pc-) in mi z drugimi, z Angleži vred, ne za njimi *absorpcija*, marveč **absorbatio* oziroma **absorbicija* z -bc-. Prim. absorbirati. Toda o tej »novejši« črkarski pravdi naj presojuje slavisti.

Jezikoslovci bodo morali tudi odločiti, kako naj se piše datum. Po dosedanjem pišemo npr. 9. II. 1997, standard ISO pa predpisuje – glede na možnost strojnega razvrščanja – 1997-II-9. Ali bosta predpisani obe različici?

Povsem napačno je pisanje npr. 103 do 105° C. Pravilno je samo 103 do 105 °C: krožec je pri znamenju C (po latiniziranem osebnem imenu švedskega astronoma Celsiusa). Enako °R (stopinja Rankina). Pri enoti za termodinamično temperaturo kelvin pišemo brez krožca, npr. 60 K. Stopinjski krožec je levostično znamenje ob številki samo pri kotni meri, npr. 17,25° = 17° 15' (kotna stopinja, znamenje je °, je 360. del polnega kota).

Sprašujem se tudi, zakaj neki bi bilo treba izraz *in/ali*, npr. *in/ali prekrivnost hrapavosti* z *valovitostjo*, zamenjati, kakor hočejo nekateri pravniki, z dvoumnim izrazom *oziroma*.

Poleg vsega drugega ne smemo pozabiti lektorja, ki daje besedilom kolikor toliko spodobno obliko. Žal pri tem lektorje dostikrat oviramo ali zvrčamo nanje odgovornost za svoje nenatančno izražanje, češ, saj je bilo besedilo lektorirano. Odgovornost za terminološko nenatančnost bi lahko naprtili samo specializiranim lektorjem, take pa si moramo šele vzgostiti. Tako sta npr. prevajalec in lektor povsem pravilno zapisala v glavi standarda EN 10024 : 1995 poimenovanje *toleranca*, saj stoji v angleškem izvorniku *tolerance*. Stroka pa seveda temu prevodu oporeka, ker izraz ne ustreza definiciji po standardu ISO 286-1 iz leta 1988. *Toleranca* mere je namreč razlika med največjo in najmanjšo mero oz. med zgornjim in spodnjim odstopkom mere. Toleranca je absolutna vrednost in zato brez predznaka. Pravi zapis bi bil: mejna odstopka, npr. +2,0/-2,0 (meri v mm). Omeniti je treba, da ima nemški prevod pojem *Grenzabmass* (po mojem skromnem mnenju bi bilo bolje *Grenzabmasse*, ker sta odstopka vedno dva). Nesporno je, da je v razmeroma kratkem času nastala množica strokovnih izrazov. Praksa jih prevzema v rabo, zato je bistveno, da takoj v začetku poskrbimo, da bodo strokovno natančni in nedvoumni.

Res je že skrajni čas – ne pa tudi zadnji –, da našemu strokovnemu jeziku napišemo vsaj osnovni zakonik za nadaljnji razvoj, da bo še naprej hodil v korak z napredkom.

In če sem začel s pregovorom, naj z njim še končam. Tako je rekel Benjamin Britten: Učenje je kakor veslanje proti toku: brž ko nehamo, nas nosi nazaj.

On Some Problems of Technical Writing

Summary

The article discusses some problems encountered by technical writers, since grammar books and orthographic codes do not offer good examples of the correct use of punctuation marks, capital letters, etc. in technical texts. Similar are problems regarding technical terminology, in whose translation the influence of foreign language usage is very strong. This results in inconsistencies and hesitations in the use or writing of individual technical terms, technical signs and symbols, e.g. the symbol for degrees of arc or temperature (°), writing dates as established in computer lists, replacement of *in/ali* (and/or) by *oziroma* (respectively), etc. The responsibility for terminological precision could lie with specialized language revisors for individual fields, but they still have to be trained. Because of the rapid development of science and technology, new technical terms are being created at an incredible pace and in large numbers, therefore it is essential that all necessary measures be taken to make them technically precise and unequivocal. The Slovene technical language should receive at least a basic code for further development, which should go parallel with the development of individual disciplines and of science in general.

Nekaj problemov strokovnega geološkega izrazja

Ludvik Kaluža*

Rajko Pavlovec in Jernej Pavšič**

Prvi del prispevka zajema razmišljanja geološke stroke o pisanju strokovnih izrazov, ki imajo svoj izvor v tujih lastnih imenih. Drugi del prinaša slovenistovo stališče o tem vprašanju, ki zastopa avtonomnost slovenskega jezika tudi pri oblikovanju strokovnega izrazja.

Первая часть статьи раскрывает дилеммы геолога о правописании технических терминов, исходящих из иностранных имен и фамилий. Во второй части проблему со своей точки зрения представляет словенист, защищающий автономию словенского языка в области формирования технических терминов.

1 Dileme geologa (R. Pavlovec in J. Pavšič)

Pri geološkem izrazoslovju je odprtih precej problemov, ki jih rešuje tudi področna terminološka komisija pri ZRC SAZU v povezavi z izdelavo Geološkega terminološkega slovarja. Enega od problemov, ki se je izrazilo izpostavil v zadnjem času, je sprožil izid treh poljudnih geoloških del pri Tehniški založbi Slovenije. V vseh treh knjigah so strokovni izrazi pisani fonetično, kar ne bi bila nobena posebnost, če ne bi bila fonetizirana tudi pisava poimenovanj mineralov, fosilov in tistih geoloških pojmov, ki imajo svoj izvor v tujih lastnih imenih. V omenjenih knjigah ti strokovni izrazi ne nastopajo samostojno, temveč je v oklepaju zapisano tudi ime v izvorniku ali ima etimološko informacijo. Kljub temu je fonetizirana pisava strokovnih izrazov ali terminov vzbudila v strokovni javnosti precej pomislekov, ker doslej ni bila soočena s stališčem, ki ga zagovarja del slovenistov. Trditev, da so takšni izrazi občna in ne lastna imena, ne drži povsem. So nekje na sredi, nekakšna »tretja kategorija«.

Zaradi omenjenega odziva stroke se je pojavilo stališče nekaterih jezikoslovcev, da naj bi po originalu pisane strokovne izraze uporabljali v strokovnih publikacijah, medtem ko bi fonetični zapis terminov veljal za poljudnoznanstveno pisanje. Ne glede na to, da je večkrat težko potegniti mejo med strokovnim in poljudnoznanstvenim, tako stališče ni sprejemljivo, saj prinaša v sporočila stroke ne samo težave, ampak tudi nedoslednost in zmedo.

Poimenovanja mineralov, fosilov, geoloških obdobij in drugih geoloških pojavov so strokovni izrazi, ki imajo različen izvor. Veliko se jih opira na latinščino in grščino v neposrednem ali posrednem pomenu, nekaj jih je prevzetih latiniziranih iz različnih tujih

* Tehniška založba Slovenije, d. d., Ljubljana

** Naravoslovnotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za geologijo

jezikov, nekatera pa so izpeljana iz lastnih osebnih ali krajevnih domačih in tujih imen. Za prvi dve skupini poslovenjenje pisave ni problematično, čeprav naletimo tudi pri tem na nedoslednosti, npr. *cuesta* bi morali pisati *kvesta*, *pillow lava* bi morali pisati *pilov lava* (blazinasta lava).

Slovenjenje zapisov strokovnih izrazov, ki so nastali iz lastnih osebnih ali krajevnih imen, predstavlja največji problem, ker se s fonetiziranjem izgubi izvor imena in s tem pogosto tudi pomen. V nekaterih primerih se zaradi enotnosti zapisa težko ugotovi, da izvira poimenovanje iz lastnega imena, npr. *andezit* (po *Andih*), *tonalit* (po *Passo Tonale*), *labradorit* (po *Labradorju*).

Večina poimenovanj geoloških obdobij je vzeta po krajevnih imenih ali območjih, zato bi morala ohraniti izvorno pisavo. Tega se sicer vedno ne držimo dosledno in pišemo npr. *akvitanij* namesto *aquitaniij*, *katij* namesto *chattij*, kljub temu pa v več primerih dosledno uporabljamo izvorno obliko pisave, npr. *maastrichtij*, *barremij*, *campanij*, *messinij*.

Tudi imena fosilov in mineralov, ki imajo svoj izvor v tujih lastnih imenih, pišemo v izvirniku. Tu smo pogosto v zagati, kako pisati npr. ime *waagenophyllum*, ki je sestavljeno iz lastnega imena (*Waagen*) in občnega imena (*phyllum*), ali imena, kot so: *schwagerina*, *tschernischewia*, *scacchinella*, *wulfenit*, *zoisit*, *schorlit* (vsa po priimkih). Nemalo je tudi primerov, pri katerih bi fonetiziranje pripeljalo do čudnih oblik, npr. *vagenofilum* ali celo *vagenofil*, *švagerina* *karniolika*, *cojzit*, iz katerih ne bi bilo mogoče več razbrati izvirnega lastnega imena.

Dober primer je ime permskega brahiopoda *Tschernyschewia* (latinska oblika rodovnega imena), ki je dobil ime po ruskem geologu Črniševu, vendar preko nemške transkripcije. Bolj logično bi bilo, da bi pisali brahiopod črniševija. Še večji nesmisel je pri imenih fosilov, ki so dobili ime po slovenskih raziskovalcih. Več vrst je imenovanih po slovenskem zbiralcu okamnin Bediču, a ker nomenklatura pravila ne dovoljujejo pisave diakritičnih znamenj, moramo pri po njem poimenovanih vrstah pisati *bedicella*, s tem pa postane izvor imena popačen in nejasen.

Poseben primer je fonetiziranje lastnih imen bolj »eksotičnih« jezikov, npr. kitajščine, delno ruščine ipd., pa tudi vprašanje poimenovanj po angleških imenih, pri katerih je treba določiti, ali se upošteva angleška ali ameriška izgovarjava.

Razprava o nakazanih problemih bi zato morala potekati v naslednji smeri:

- Ali dopustimo različen način pisanja strokovnih izrazov ali terminov pri strokovnem in pri poljudnoznanstvenem sporočanju?

- Ali naj strokovne izraze ali termine, katerih izvor je v lastnih imenih, slovenimo, tj. da naredimo najbližji fonetični zapis izgovarjave?

- Kako naj poteka fonetiziranje pri »eksotičnih« izvornih lastnih imenih?

Treba pa je reči, da ima slovenjenje tistih poimenovanj, ki imajo svoj izvor v tujih lastnih imenih, tudi svoje prednosti. Marsikdaj bi težko izgovorljiva imena mineralov, fosilov, geoloških obdobij ali geoloških pojavov s tem poenostavili in preprečili nepravilno izgovarjavo teh imen.

Omenjena vprašanja niso le jezikovna, ampak zadevajo problem stroke in celo pieteteto do tistega, kateremu v čast je bilo dano neko ime. Gre torej za občutljivo vprašanje, na katero moramo odgovoriti in izoblikovati stališče, ki bo obvezujoče za vse.

2 Slovenistovi pogledi (L. Kaluža)

Vprašanje »slovenjenja« geološkega izrazja se je znova odprlo ob treh knjigah, ki jih je izdala Tehniška založba Slovenije. Gre za knjige: Fosili, Zanimive okamnine iz Slovenije, avtorja Jerneja Pavšiča, Minerali na slovenskem Renata Vidriha in Vasje Mikuža ter Mali leksikon geologije Vida Gregorača. Vse so izšle ob koncu leta 1995. V njih smo uporabili dosledno slovenski način zapisovanja strokovnih izrazov ne glede na njihov izvor. Res je ta odločitev zbudila živahno razpravo v strokovnih krogih že med nastajanjem knjig, njihov urednik Drago Bajt pa je prejel tudi nekaj pisnih stališč o tem, npr. prof. dr. Jožeta Duhovnika, pa Geološke terminološke komisije pri SAZU (zanjo prof. dr. Jernej Pavšič), ki sta odločitvi nasprotovala, ter Komisije za sestavo slovarskega dela SP pri SAZU (zanjo prof. dr. Jože Toporišič), ki jo podpira. Javno se je s kritiko izrazja v knjigah (izrecno v knjigi Minerali na Slovenskem) v Delu 25. 9. 1996 oglasil Borut Razinger, prav tako javno v Delu sva mu odgovorila urednik Drago Bajt in jaz kot lektor teh knjig. Skratka, v založbi smo se ravnali po načelu, da bodi v slovenski knjigi strokovno izrazje – slovensko, avtohtono ali prevzeto, v zapisu in izgovoru.

Oblikovanje strokovnega izrazja je, ob upoštevanju utemeljenih izhodišč konkretne stroke, vedno jezikovno dejanje določenega jezika. V našem primeru – slovenskega. Ta si je v svojem zgodovinskem razvoju (enako seveda kakor vsak drug jezik) ustvaril glasoslovne, prozodijske, oblikoslovne, besedotvorne in skladijske zakonitosti (te so tudi podrobno in pregledno opisane v slovenski slovnici) ter pravopisno tradicijo, po katerih je razpoznaven in po katerih se loči od drugih jezikov. Tem zakonitostim se naravno podreja vse izrazno »gradivo«, ki se v njem dejavno znajde. To velja tudi za besedje, ki ga v svoj sestav iz takšnih ali drugačnih razlogov prevzema¹ iz tujih jezikov, torej tudi strokovno ne glede na raven strokovnosti.

V zgodovini slovenskega knjižnega jezika je od Trubarja pa do preloma 19. v 20. stoletje veljalo načelo fonološke pisave prevzetega besedja, to načelo je razločno in utemeljeno zagovarjal tudi Stanislav Škrabec: »... da ne bomo imeli brez potrebe dveh raznih načinov, bi bilo najbolje, da bi se vselej in povsod pisalo po izreki, saj sicer tudi izobraženi bralci kaj pogostoma ne zadenejo prave«. ² S prav nasprotnimi stališči je leta 1906 nastopil Anton Breznik: »Vso skrb pri tujkah je treba obrniti na njihovo obliko, da je ž njo tujki in našemu jeziku ustrezno. V naši pisavi je treba še marsikaterim postaviti primerno načelo, pri drugih pa že vveljavljena načela dosledneje vresničiti. Da dobimo potrebnih načel, moramo ločiti vse neslovenske besede v dve vrsti: prvič so besede, ki si jih je izposodil preprosti narod, občujoč se sosedu ter jih je vzel za svoje, ko jim je tuje zvoneče glasove spremenil v bližnje domače, to so *i z p o s o j e n k e*. Te pišemo v knjigi v domači obliki, zato moremo postaviti zanje načelo, ki ga vsi priznavajo: *izposojenke po domače*. V drugo vrsto moramo deti vse one besede, ki jih rabimo navadno v znanstvu, v tehniki in sploh v omikanem svetu ter jih pozna le tisti, ki je zvedel za nje po izobrazbi, po kakršnikoli že. To so pa *t u j k e*. Med obema vrstama je bistvena razlika, zato treba za poslednjo tudi drugega načela. Tujek po domačih glasovnih zakonih ne moremo pisati; ne sicer tolikanj vsled tega, kakor da ne bi vedeli, kako se morajo tuji glasovi spremeniti: to se da po pisnih zakonih že spoznati, temuč največ zavoljo tega, ker bi se pri spreobračanju tujke toliko spremenile,

¹ Toporišič, J., 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). Slavistična revija 1972/3, str. 185–318.

² Škrabec, S., 1921: Nekoliko slovnice za poskušnjo. O pisavi tujih besed, zlasti lastnih imen. Jezikoslovni spisi II/1, str 20.

da bi dostokrat njih umevnost trpela; zraven bi postale, za občinstvo povedano, smešne in preproste /.../ Zato moramo vse tujke pridržati v njih prvotni, bolj ali manj internacionalni obliki, kakor delajo drugi narodi; potemtakem načelo: *tujke po tuje*.³ Odtlej v naši rabi živita vzporedno obe stališči, v praksi veliko bolj Breznikovo kot Škrabčevo, ki se mu rado na skrivaj pritika še politično slabšalno obarvano »srbsko« načelo »piši, kakor govoriš«, ne da bi kdo vsaj poskušal pojasniti, kaj je s tem načelom narobe. To neodločnost so s svojo prakso podpirali tudi slovenski pravopisi po drugi svetovni vojni (SP 1950, SP 1962, pa tudi SP 1990, I Pravila), ki se v načelih pravzaprav odločajo za slovensko pisavo, v praksi (v slovarskem delu) pa to načelo radi zaobidejo, s čimer dajejo slab zgled tistim, ki so naklonjeni Breznikovemu načelu, s tem pa hote ali ne hote znova odpirajo vprašanje, ki ga je slovenski jezik v svoji govorni praksi že davno rešil in zaprl.⁴

Tudi ob pripravah naših knjig se je njihovim avtorjem kot najbolj nerešljivo in kočljivo zastavljalo vprašanje izimenskih strokovnih izrazov.

Težnja oblikovalcev strokovnega izrazja, da bi v njem, kolikor gre za prevzeto besedje (oblikovano tudi iz lastnih imen), ohranili dokaz o nastanku (etimologija), je nesmotrna (največkrat pa tudi v ostrem nasprotju z zakonitostmi slovenskega jezika), saj je prva naloga strokovnega izrazja pač poimenovalna in pomensko razločevalna. Vsaka beseda s seboj sicer nosi tudi svojo zgodovino, ki pa je ob nalogi, ki naj jo opravlja, postranskega pomena. »Stik« z imenom, iz katerega je strokovni izraz nastal, se »ohranja« v izgovoru. In prav zato, da se ta izgovorna enakost kolikor toliko ohrani, je smotno pisati v pravopisnem načinu konkretnega jezika: v našem primeru torej slovenskega. Vsem jezikom torej bodi skupen izgovor: cavgorodcevit, črniševija, šleen, švagerina, vat, vulfenit itd., vsak jezik pa naj si jih zapiše tako, da jih bo lahko prebral/izgovoril, kakor je treba. Znanstvenoidentifikacijske prvine obravnavane predmetnosti ali pojmovnosti pa so drugje – v sistemskem znanstvenem opisu in temu pripadajočih podatkih, ki se za znanstveno sporazumevanje zahtevajo. V teh okoliščinah je ime samo drugotnega pomena.

Tako, denimo, največjo grozo zbujujoči cojzit s strogo »znanstvenega« stališča določajo in od drugih mineralov ločijo naslednji podatki:

- kemijska formula: $\text{Ca}2\text{Al}3 | \text{O} | \text{OH} | \text{SiO}4 | \text{Si}2\text{O}7 |$ ter kemijsko ime – kalcijev aluminijev hidroksisilikat,
- kristalna oblika: rombična,
- trdota: 6–6,5,
- gostota: 3,2–3,4 g/cm²,
- sijaj: steklast,
- barva: pepelnato, rumenkasto in zelenkasto siv, rjav, zelen, rožnat, moder,
- spremljevalci: kremen, epidot, vezuvianit, halkopirit, magnetit, hondrolit, tremolit, volastonit, rogovača, almandin, glavkofan.

Da je ime samo »cojzit« res precej »relativno«, povedo še druga imena (sinonimi) zanj, ki se ali so se tudi uporabljala: saualpit, zavalpit, tulit, tanzanit.

Morda oblikovalce strokovnega izrazja moti in zapeljuje sama beseda »ime« za poimenovanje določene predmetnosti ali pojmovnosti in zato pogrešajo, ali pa terjajo, da se v

³ Breznik, A., 1906: O tujkah in izposojenkah. Dom in svet, str. 149.

⁴ SP 1950 – O pisavi in rabi tujk, str. 31–33; SP 1962 – O pisavi in rabi tujk, str. 67–71; SP, Pravila 1990 – Prevzete besede in besedne zveze, str. 31–38. Slovar slovenskega knjižnega jezika pa to vprašanje elegantno in lakonično zaobide z izjavo: »Pri tujkah daje slovar prednost pisavi, ki je prevladovala ob času redakcije.« SSKJ I. 1970. SAZU in DZS, Ljubljana, str. XXIII.

obravnanih strokovnih izrazih ohrani lastno ime, po katerem je bilo narejeno to »strokovno ime«. Najbrž zato ne bo odveč znova povedati, da gre tu sicer res za imena, vendar v tistem starem slovničnem pomenu v zvezi s samostalnikom, ko smo rekli, da so »samostalniki imena živih bitij, predmetov in pojmov«, da pa se ta imena delijo na občna in lastna. Strokovni izrazi, čeprav narejeni iz lastnih imen, pa so občna imena, lahko bi kruto rekel tudi **čisto navadne besede**, nekatere rabljene pogosteje, druge redkeje, vendar čisto navadne besede, zato naj se tudi pišejo in izgovarjajo kot čisto navadne slovenske besede. Nobenega posebnega in razumno utemeljenega razloga ni mogoče najti, zakaj naj bi besede kot *cojzit*, *getit*, *grinokit*, *hevlandit*, *idrijalin*, *klinocojzit*, *kovelin*, *montmorijonit*, *otunit*, *smitsonit*, *šorlit*, *volastonit*, *vulfenit*, *vurcit* ali pa *černiševija*, *švagerina*, *karavankina*, *mastrihtij*, *baremij*, *kampanij*, *mesinij*, pa *ajrštajnij*, *bekerelij*, *fermij*, *kirij*, *raderfordij*, pa *bekerel*, *džul*, *grej*, *henri*, *herc*, *kandela*, *kulon*, *njuten*, *om*, *paskal*, *simens*, *sivert*, *vat* ali *veber ...*⁵ imele drugačen položaj in drugačno veljavo kot druge slovenske besede, tudi nastale iz tujih imen, ki pa jih imamo za že »udomačene« (iz Verbinčevega Slovarja tujk, CZ, Ljubljana 1970): *adamsit* (Adams), *americij* (Amerika), *andezit* (Andi), *aragonit* (Aragonija), *ašeleen* (St. Achel), *bajonet* (Bayonne), *baldahin* (Bagdad, Baldonaco), *bešamel* (L. Bechamel), *bojkot* (Boycott), *browning* (Browning), *cepelin* (Zeppelin), *dagerotipija* (Daguerre), *dolomit* (Dolomieu), *eldorado* (El Dorado), *ementalec* (Emmenthal), *fuksija* (Fuchs), *iperit* (Ypres), *kambrik* (Cambrai), *kaolin* (Kao ling), *kariatida* (Karya), *kolofonija* (Kolophon), *konjak* (Cognac), *laten* (La Tene), *magnolija* (Magnol), *malvazija* (Malvazia), *muslin* (Mosul), *makadam* (McAdam), *pepita* (Pepita d'Oliva), *rentgen* (Röntgen), *rutenij* (Ruthenia = Rusija), *sekvoja* (Sikwaji), *sendvič* (Sandwich), *šramel* (Schrammel), *šrapnel* (Shrapnel), *žakar* (Jacquard), *žiletka* (Gillette), *žoržet* (Georgette). Vse te besede so nastale iz lastnih imen, osebnih ali zemljepisnih. Tudi te so na neki način »strokovne«, saj so prvotno pripadale določeni stroki, sčasoma pa so prešle v splošno rabo. Vse prinaša tudi SSKJ in tam nobena nima pojasnila o nastanku; za večino med njimi se v resnici tudi več ne sprašujemo, od kod so, saj to za sporazumevanje niti ni pomembno. Pač pa je pomembno za tistega, ki se zanima za zgodovino besedja, za njegovo etimologijo. V takih primerih (priporočili bi lahko tudi, da vedno, ko se ime/pojem v besedilu pojavi prvič) pa je mogoče izvorno lastno ime, po katerem je neko predmetno poimenovanje nastalo, preprosto navesti v oklepaju, npr.: *mastrihtij* (Maastricht), *kampanij* (Campagna), *mesinij* (Messina) itd., čeprav dejanske potrebe za to ni.

V okviru strokovnega izrazja se izkaže kot zelo šibko tudi sicer zelo uveljavljeno in večkrat navajano stališče (povzeto po Brezniku), da tujka ostani tujka, tudi in zlasti v zapisu, dokler se ne izkaže, da se je beseda v slovenskem jeziku »prijela« in s tem postala naša. Kdaj pa se to zgodi in kdo je tisti, ki bo končno odločil o tem, da se je beseda v stroki »že prijela«? Menim, da je veliko bolj zdravo misliti, da se taka strokovna beseda pač **mora prijeti takoj**, saj brez nje stroka očitno ne more. In v tem primeru jo je najbolje takoj prevzeti v celoti, v govorni in pisni podobi, in ji omogočiti normalno naravno vključevanje v slovensko besedišče in oblikovanje besedne družine.

Pogosto se zapis strokovne besede po tuje opravičuje z utemeljitvijo, češ da je to mednarodni izraz in da ga je zato treba tako pisati, da ga bodo nemoteno spoznali tudi tuji strokovnjaki. Takšno razmišljanje je treba označiti kot zmotno. Ko pišemo slovensko, je naš prispevek namenjen tistim, ki slovenščino obvladajo, torej najprej Slovincem. Tujcem

⁵ Zakon o meroslovju. Uradni list RS št. 1/1995; Odredba o merskih enotah. Priloga št. 1. Uradni list RS št. 2/1996. – Slovincem je treba slovenske izraze za merske enote prepisati z zakonom!!!

pa ponavadi svoja spoznanja sporočamo v katerem od svetovnih jezikov; v takem primeru pa smo seveda dolžni uporabljati in zapisovati strokovne izraze v načinu, ki je v navadi za tisti konkretni jezik.

»Mednarodnost« strokovnega izrazja naj se torej v slovenski razpravi ali knjigi ne izraža v podrejanju nekemu konkretnemu tujemu jeziku (največkrat angleščini), temveč v skupni korenski ali podstavni osnovi, na kateri vsak konkretni jezik, torej tudi slovenščina, suvereno oblikuje svoje izraze skladno s svojimi glasoslovnimi, oblikoslovnimi, besedotvornimi, skladenjskimi, prozodijskimi in pravopisnimi zakonitostmi in tradicijo. Sklicevanje na t. i. »mednarodne dogovore, kodekse in pravila«, da bi se ubranila tuja pisava izrazov, pa je največkrat naslanjanje na napačno avtoriteto. Tak »kodeks« predpisuje postopke pri sistemskih poimenovanjih (denimo poimenovanje vrst, rodov in družin, ki je latinsko), ne more pa predpisovati (in tega v resnici tudi ne počne), kako naj ravna neki jezik s tistim delom strokovnega izrazja, ki spada izključno v njegovo pristojnost. Tako je v pristojnosti »mednarodnega kodeksa« latinsko ime *Schwagerina carniolica*, ne pa več **fosil švagerina iz Dolžanove soteske ali kranjska švagerina** itd. Podobno je tudi z imeni **černiševija, skakinela, vulfenit, cojzit ali šorlit**, ki naj bodo za slovensko rabo slovenska, tako v zapisu in izgovoru, *tschernyschewia, scacchinella, wulfenit, zoisit, schorlit* itd. pa bodo rabila le za »mednarodno« zvezo, ampak tokrat v oklepaju in za slovensko obliko, če se bodo znašla v slovenskem sporočilu! S tega vidika je odveč tudi skrb, kaj storiti in početi denimo z imenom Jožeta Bediča, po katerem je poimenovanih kar nekaj fosilov, najdenih na slovenskem ozemlju, zlasti v območju Julijskih Alp in Karavank. Kakor je bilo že nakazano: kadar gre za latinsko poimenovanje, bomo seveda rabili določevalni prilastek *bedicella* ali *bedici* (npr. *Zephir bedicella* ali *Paladin bedici*), ki bo tujcem omogočal razpoznati ime našega vnetega paleontologa, za domačo rabo pa bomo uporabili slovenski določevalni prilastek v obliki svojilnega pridevnika, tokrat v vrstnem pomenu, in bomo trilobitu rekli **bedičev paladin** oziroma **bedičev zefir**.

Še o vprašanju prečkovanja imen iz t. i. »eksotičnih« jezikov. Za njihove latinske oblike bo pač treba še vedno jemati latinski črkopis in pravopis, ki bo za osnovo ohranil tudi prvi zapis iz kakega evropskega jezika. Za slovensko prečkovanje pa imamo način lepo urejen s Slovenskim pravopisom 1990, Pravila, ki prinaša predloge tipografskih zamenjav za precejšnje število jezikov, med njimi tudi »eksotičnih«. ⁶ Na koncu naj se samo z opazko dotaknem priporočil posvetovanja z dne 16. januarja 1997 v Slovenski matici, ⁷ ki so navedena pod številčkama 6. in 7. Tam je rečeno, naj se izimenski strokovni izrazi pišejo po izvirnem jeziku, vendar z malo začetnico, v oklepaju pa naj se vsaj v učbenikih ob prvi navedbi izraza zapiše tudi najbližji fonetični zapis izgovora. Predvidevam, da slovenskega. Ob tem se mi poraja tale misel: s takim načinom tem besedam ne dovolimo vstopa skozi slovenska vrata in jim dvakrat delamo krivico. Kot nekakšne »gastarbajterje« jih v svojem jeziku izkoriščamo, ne damo pa jim državljanstva in s tem vseh pravic, ki jim s tem pripadajo, zraven pa se še delamo, kakor da jim izkazujemo neko posebno čast. Če pa njihovo slovensko obliko postavimo v oklepaj, smo jih potisnili v položaj manjvrednih služkinj, ki lahko prihajajo v hišo slovenskega jezika in odhajajo iz nje skozi vhod za služinčad.

⁶ Slovenski pravopis I, Pravila, 1990, SAZU in DZS, Ljubljana, str. 152–205.

⁷ Kališnik, M., Paulin, A.: Predlog priporočil okrogle mize o problematiki izrazoslovja v naravoslovju in tehniki s temo O pisavi občnih imen, izpeljanih iz tujih lastnih imen, ki je bila dne 16. januarja 1997 v Slovenski matici v Ljubljani. Tipkopis 27. januar 1997.

Za sklep

Slovenski jezik ima v svojem glasovnem, naglasnem, oblikoslovnem, skladenjskem in tudi pravopisnem sestavu zaobjete vse možnosti za tvorno oblikovanje zahtevnega strokovnega izrazja (tudi kar zadeva prevzemanje iz tujih jezikov). V tradiciji rabe si je nabral tudi dovolj izkušenj, ki jih je sposoben s pridom uporabiti. Le spoznavati ga moramo in mu zaupati.

Literatura

- BREZNIK, A., 1906: O tujkah in izposojenkah, Dom in svet, Ljubljana.
Slovenski pravopis, 1950, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
Slovenski pravopis, 1962, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
Slovenski pravopis 1, Pravila, 1990, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Državna založba Slovenije, Ljubljana.
Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, DZS, Ljubljana.
ŠKRABEC, S., 1921: Jezikoslovni spisi II/1, Leonova družba v Ljubljani.
TOPORIŠIČ, J., 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), Slavistična revija, Ljubljana.
VERBINC, F., 1970: Slovar tujk, Cankarjeva založba v Ljubljani.
Zakon o meroslovju, Uradni list Republike Slovenije št. 1/1995.
Odredba o merskih enotah, Priloga št. 1, Uradni list Republike Slovenije 2/1996.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СПЕЦИАЛЬНОЙ ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Резюме

В последнее время снова становится актуальным вопрос, писать ли последовательно по словенски технические термины, выводящиеся из иностранных имен собственных. Некоторые авторы ошибочно думают, что в строго научных статьях надо писать по другому чем в популярных. Формирование словенских технических терминов из иностранных источников не всегда просто решается – особую проблему представляют собой имена и фамилии из так называемых «экзотических» языков, или те, которые уже в своей первоначальной форме не сохранили оригинальную запись. Словенист убежден, что и технические термины представляют собой определенную часть словенского словаря, полностью подчиняющуюся законам произношения и правописания словенского языка. С этой точки зрения не важно, являются ли эти слова уже усвоенными или совсем новыми, так как все уже в момент своего формирования или заимствования их из иностранного языка должны исполнять свою коммуникационную функцию и в то же время формировать свое словообразовательное гнездо. Это возможно только в том случае, если заимствованные технические термины сразу подчиняются законам словенского языка. Технические термины, происходящие из иностранных фамилий, таким образом сохраняют связь с подлинником на самом естественном уровне – в произношении.

Slovenska gozdarska terminologija v obdobju 1983–1997

*Teja Koler - Povh, Marjan Lipoglavšek**

V prispevku je predstavljeno delo terminološke komisije ZDIT gozdarstva in lesarstva. Ta je leta 1990 izdala Poskusni snopič Gozdarskega slovarja. Od leta 1993 terminološka komisija sistematično prevaja v Nemčiji izdelan Lexicon Silvestre, ki postaja mednarodni večjezični gozdarski slovar in rešuje tekoče gozdarske terminološke probleme. Na koncu prispevka je predstavljen tezaver slovenske gozdarske terminologije za področje pridobivanja gozdnih proizvodov, ki služi kot pripomoček pri indeksiranju knjižničnega gradiva v Gozdarski knjižnici.

The paper presents the work of The Forestry and Wood Technology Terminology Committee at The Slovenian Association of Engineers and Technicians of Forestry and Wood Technology. In 1990, the committee published a pilot fascicle of a dictionary of forestry. Since 1993 the committee has been systematically translating the German Lexicon Silvestre, which is becoming an international multilingual forestry dictionary. At the same time the committee has been dealing with current forestry terminology problems. In the final part of the paper, The Slovenian Forest Logging Thesaurus is presented, which is used as an aide in indexing the bibliographic material in the Forestry Library.

Uvod

Gozdarji smo dobili svoj prvi Gozdarski slovar leta 1970. Zgodovinski pregled razvoja gozdarske strokovne terminologije je predstavila kolegica Kraigherjeva na podobnem posvetovanju leta 1985 in je bil objavljen v zborniku posvetovanja. Z razvojem stroke in znanosti se je tudi strokovna terminologija izpopolnila in posodobila. V tem prispevku želimo predstaviti razvoj slovenske gozdarske terminologije od leta 1983 naprej.

Poskusni snopič Gozdarskega slovarja

Znano je, da je bila leta 1983 pri Zvezi inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije ustanovljena terminološka komisija. Njen glavni namen je bil zagotoviti gozdarski stroki urejen terminološki fond in izdati gozdarski slovar. Prvi gozdarski slovar dr. Mirana Brinarja iz leta 1970 zaradi razvoja gozdarskih znanosti in hkratne izpopolnitve in posodobitve strokovne terminologije ni več zadoščal tekočim potrebam.

* Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire

V terminološki komisiji so delovali strokovnjaki in znanstveniki gozdarskih in bioloških znanosti ter trije slovenisti. Delovali so individualno, terminološke probleme pa so reševali sprotno na skupnih sejah. Gradivo za terminološki fond so zbrali iz Brinarjevega Gozdarskega slovarja in iz vseh v obdobju 1970–1986 objavljenih strokovnih del. Tako so po leksikografskih pravilih in ob upoštevanju SSKJ zbrali več kot 100.000 gesel oz. zvez in jih abecedno uredili v listkovnem katalogu. Strokovnjaki za računalništvo gozdarskega inštituta so v sodelovanju s strokovnjaki Inštituta za slovenski jezik posebej v ta namen izdelali računalniški program, ki preverja tudi povezave med gesli in zvezami. Ves terminološki fond so vnesli v terminološko podatkovno zbirko.

Leta 1990 je izšel Poskusni snopič Gozdarskega slovarja, s katerim je terminološka komisija strokovni javnosti (tako gozdarski kot jezikoslovni) izpostavila pri zbiranju in obdelavi pojmov uporabljena terminološka in leksikografska načela ter metodologijo izdelave slovarja v kritično presojo. (Kmecl, 1990)

V Poskusnem snopiču Gozdarskega slovarja je predstavljenih 181 gesel. Na javni predstavitvi, ki so se je udeležili tudi strokovnjaki slovenisti, in v objavljeni strokovni oceni je bilo izraženo priznanje za opravljeno delo, podanih pa je bilo nekaj predlogov in smernic za nadaljnje delo. Premajhno zanimanje in preskromna podpora gozdarske strokovne (in še katere) javnosti za dela na področju gozdarske terminologije sta botrovala predčasnemu prenehanju delovanja tedanje terminološke komisije, ki se po izdaji Poskusnega snopiča Gozdarskega slovarja ni več sestala.

Oživitev terminološke komisije in Lexicon Silvestre

Jeseni 1993 je pri Zvezi gozdarskih društev začela s terminološkim delom nova skupina gozdarskih strokovnjakov in znanstvenikov, od katerih so nekateri sodelovali že v prej omenjeni terminološki komisiji in pri nastanku Poskusnega snopiča. V delovno skupino smo pritegnili tudi slavista. Terminološka komisija ima devet rednih članov, ki ljubiteljsko in v svojem prostem času rešujejo tekoče terminološke probleme in prevajajo večjezični gozdarski slovar Lexicon Silvestre.

Slovar Lexicon Silvestre je nastal v Eberswaldu v Nemčiji najprej kot izbor 1000 najpomembnejših gozdarskih pojmov v esperantu. Izhodišče zanj je bila definicija pojma, h kateri so iskali najprimernejši termin v vsemi, tudi manj primernimi oziroma manj uporabljanimi izrazi. Prevajali so ga v nemščino in druge svetovne jezike: angleščino, francoščino. Število jezikov se neprestano veča. Izdani so bili samostojni zvezki v esperantu, nemščini, angleščini, francoščini, poljščini, romunščini in latvijščini. Pripravljena je že druga izdaja v nemščini in poljščini. Za jesen obljublajo zvezke v hrvaščini in češčini. Posamezni zvezki so med seboj povezani z zaporednimi številkami izrazov in abecednimi seznanji. V nemščini je pripravljen tudi že drugi del leksikona, tj. novih 1000 pojmov, v pripravi pa je tudi nadaljnjih 1000 pojmov.

V slovenščino smo doslej prevedli le prvih 1000 izrazov in 300 iz druge skupine. V razpravah na terminološki komisiji, ki se sestaja enkrat mesečno, smo doslej preverili ali spremenili 500 izrazov iz prvega in 300 izrazov iz drugega dela slovarja Lexicon Silvestre. Do problemov pri iskanju primernih slovenskih izrazov za nemške razlage pojmov (ne samo za nemške izraze) prihaja zaradi tega, ker je pojmovanje gospodarjenja z gozdovi različno, ker so stališča nemških gozdarjev, ki so definicije sestavljali, drugačna od naših bolj sonara-

vnih gledanj. Zato za nekatere njihove pojme nimamo slovenskih izrazov in jih moramo opisovati, nekaterih naših pomembnih pojmov pa ne najdemo v slovarju. Naš način dela se tudi nekoliko razlikuje od njihovega, saj iščemo najustreznejši izraz k razlagam ali izjemoma morda še enakovredne sinonime, vseh drugih možnih besed, opremljenih s kvalifikatorji, pa ne naštevamo, kot to delajo v Nemčiji. Ker je v našem prevodu več sinonimov in ker vsebuje naš abecedni seznam, ki pri tem nastaja (geslovník) tudi izraze za aktualne terminološke probleme, ki smo jih rešili, ter izraze iz sprejetih terminoloških standardov, obsega že 1116 izrazov (105 nepovezanih z večjezičnim slovarjem), čeprav se ti nanašajo na prevod samo 800 pojmov iz slovarja Lexicon Silvestre. Nekatere najbolj sporne ali zanimive izraze iz našega prevoda in seveda rešena terminološka vprašanja sproti objavljamo v Gozdarskem vestniku. V devetih objavah (1994–1996) smo zapisali 160 prevedenih pojmov z razlagami in okoli 30 terminoloških problemov, ki smo jih rešili. Definicije ali razlage pojmov so nastale z dobesednim prevajanjem iz nemščine, ki pa marsikdaj sploh ne ustrezajo. Razlage bo treba kasneje posloveniti, za kar bo potrebnega še veliko dela. Opraviti ga bo mogoče šele, ko bomo opredelili vse ali vsaj najpomembnejše izraze, s katerimi lahko razložimo druge. V času delovanja terminološke komisije so bili sprejeti na USM RS tudi nekateri terminološki standardi za motorne žage, za les na splošno, za okrogli les in za merjenje okroglega lesa (SIST-ISO 6531, SIST-EN 844). O njih smo deloma razpravljali tudi v skupini za strokovno gozdarsko izrazje.

Delo terminološke komisije v gozdarstvu je pestro, zanimivo in živahno, vendar pa zelo počasno, ker želimo narediti gozdarski slovar. To je delo prostovoljcev, ki imajo posluh za lep slovenski jezik. Žal pa za njihovo delo ni na voljo nobenih sredstev. Vrhunski strokovnjaki za posamezno ožje strokovno področje so prezaposleni, da bi se ukvarjali s terminologijo na splošno. Celo na svojem področju dostikrat ne iščejo ustreznih slovenskih izrazov in uporabljajo kar poslovenjene tujke, slabo dobesedno prevedene izraze ali pa prevzemajo kar nespremenjene tuje izraze (npr. motorna kosa, kontejnerska sadika, harvester, procesor). Ker ima gozdarstvo več delovnih področij in sega tudi na robna področja, bi potrebovali tudi strokovno izrazje teh dejavnosti. Izpopolnjen splošni tehniški slovar bi bil zelo koristen. Pri delu komisije uporabljamo SSKJ, vendar je ta marsikdaj povzel nekatera stara pojmovanja iz zastarelih (tudi gozdarskih) slovarjev. Tako nas nekatere navedbe v njem motijo oziroma jih ne moremo jemati kot popolno avtoriteto. Zelo potrebno bi bilo, da bi potekalo delo številnih terminoloških komisij po strokah medsebojno usklajeno. Vendar če ni sredstev za delo, tudi ni mogoče sodelovati in izpolnjevati kakršnih koli zunanjih zahtev. Kljub vsemu upamo, da bomo s sicer počasnim, a vztrajnim delom vendarle prišli do gozdarskega slovarja, ki bo vključen v mednarodni večjezični slovar.

Tezaver slovenske gozdarske terminologije s področja pridobivanja gozdnih proizvodov

V letu 1995 je bilo izdelano magistrsko delo z naslovom Tezaver slovenske gozdarske terminologije s področja pridobivanja gozdnih proizvodov. Potreba po tezavru je nastala zaradi prehoda na računalniško podprto izdelavo bibliografske podatkovne zbirke v Gozdarski knjižnici, za katero potrebujemo standardizirano strokovno terminologijo. V njem je predstavljena teorija izdelave tezavra, v praksi preverjena ob izdelavi tezavra v slovenskem in angleškem jeziku. Ob tem je bil opravljen temeljit pregled vse slovenske in

svetovne gozdarske terminološke literature (**prilogi 1 in 2**). Gradivo zanj je bilo zbrano iz obstoječih virov in iz seznama ključnih besed, ki je nastal ob indeksiranju dokumentov, hranjenih v Gozdarski knjižnici. Gesla so bila preverjena po obstoječih pisnih virih ter ustno s spraševanjem raziskovalcev Gozdarskega inštituta Slovenije in Oddelka za gozdarstvo Biotehniške fakultete, ki delujejo na področju pridobivanja gozdnih proizvodov. Jezikoslovna pravilnost gesel je bila preverjena po SSKJ in Malem slovenskem pravopisu. Pri prevajanju v angleščino so bili uporabljeni slovarji in leksikoni angleške gozdarske terminologije (**priloga 3**), pri delu pa je sodelovala tudi uradna prevajalka. Tako ročna kot strojna različica tezavra sta nujna pripomočka pri delu dokumentalistke Gozdarske knjižnice za standardizirano indeksiranje strokovne literature in sta tudi vzpodbuda za izdelavo podobnega tezavra za druga področja gozdarskih znanosti. Zavedamo se, da mora biti izgradnja tezavra skupinsko delo, ki mora povezovati strokovnjake posameznih področij dejavnosti ter strokovnjake jezikoslovce. Želimo si, da bi se sestavljanje gozdarskega tezavra lahko nadaljevalo.

Priloga 1: Pregled obstoječe domače referenčne literature kot vira gozdarske terminologije

1. Brinar, M., 1970: **Gozdarski slovar**. Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov gozdarstva in industrije za predelavo lesa Slovenije, 320 str.
2. Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 1966: **Ugotavljanje normativov za sečnjo in izdelavo sortimentov iglavcev**. Ljubljana, ZIT GLIS, 60 str.
3. Košir, B., 1990: **Ekonomsko-organizacijski vidiki razmejitev delovnega območja žičnih naprav in traktorjev pri spravilu lesa**. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 337 str.
4. Kovač, J., Winkler, I., 1968: **Ugotavljanje normativov za sečnjo in izdelavo sortimentov listavcev**. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije, ZIT GLIS, 34 str.
5. Krivec, A., 1972: **Mehanizirano nakladanje pri prevozu lesa**. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 208 str.
6. Lipoglavšek, M., 1987: **Geselnik s področja pridobivanja gozdnih proizvodov**. Gradivo za Gozdarski slovar – Poskusni snopič. Ljubljana, 6 str. (tipkopis).
7. Lipoglavšek, M. 1980. **Gozdni proizvodi. Učbenik za študij gozdarstva**. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 211 str.
8. Rebula, E., 1987: **Geselnik s področja pridobivanja gozdnih proizvodov**. Gradivo za Gozdarski slovar – Poskusni snopič. Ljubljana, 9 str. (tipkopis).
9. Smolej, I. (ur.), 1990: **Gozdarski slovar. Poskusni snopič**. Ljubljana, Gozdarska terminološka komisija pri Zvezi društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije in Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 45 str.
10. Turk, Z. (ur.): **Slovar s področja pridobivanja gozdnih proizvodov in gozdnih komunikacij**. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 287 str.
11. Ude, J., 1987: **Geselnik s področja pridobivanja gozdnih proizvodov**. Gradivo za Gozdarski slovar – Poskusni snopič. Ljubljana, 13 str. (tipkopis).
12. Zorn - Pogorelc, M. (ur.), 1992: **Gozdarska decimalna klasifikacija (GDK). Dopolnjena slovenska popolna različica**. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo pri Biotehniški fakulteti v Ljubljani, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo, 173 str.

Priloga 2: Pregled obstoječe in v Gozdarski knjižnici dosegljive referenčne svetovne literature kot vira gozdarske terminologije

1. **Terminologia forestal.** Madrid, Instituto forestal de investigaciones y experiencias, 1968, 395 str.
2. Linnard, W. M. A.: **Russian-English Forestry and Wood Dictionary.** Oxford, UK, Commonwealth Forestry Bureaux, 1966, 109 p.
3. Paul, M. **Podręczny słownik drzewny niemiecko-polski (z indeksem terminów polskich).** Poznań, Instytut technologii drewna, 1973, 224 p.
4. Pume, N. D., Magnickij, V.: **Agricultural Dictionary in eight Languages, russian, bulgarian, czech, polish, hungarian, roumanian, german, english, prev. iz rušč.** (Ed. by Sinjagin I. I.), Moskva, 1970, 2 zv., 676 p.
5. **The foreign Language Vocabulary of Special Forestry Terms, prev. iz čeysl.** Ustav vedeckotechnických informací československa akademie zemedelska. Lesnictvi, 44 (1971), 1–2, Praha, 234 p.
6. Muehle, P.: **Woerterbuch der Holzwirtschaft.** Englisch-Deutsch, Deutsch-Englisch. Wiesbaden, Oscar Brandstetter Verlag, 1992, 238 p.
7. **Nazvoslovi v lesnim hospodarstvu.** Praha, Vydavatelství uradu pro normalizaci a mereni. Československa statni norma, 1964, 264 p.
8. Weck, J.: **Woerterbuch der Forstwirtschaft. Deutsch, Englisch, Franzoesisch, Spanisch, Russisch mit Baumarten, tierischen und pflanzlichen Schaedlingen des Waldes im Anhang.** Basel, Muenchen, Wien. Reinbek, Bayerischer Landwirtschafts-verlag, 1966, 574 p.
9. USDA, Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station. **An English-Spanish Glossary of Terminology used in Forestry, Range, Wildlife, Fishery, Soils, and Botany.** (Medina, A. L., comp.). In: General Technical Report RM 152, 1988, 54 p. **Thesaurus of Forestry Terms (incomplete).** The output from Project Theta U.S.D.A. Forest Service 1973–74. Berkeley, California, Pacific Southwest Forest and Range Experiment Station, 1979, 195 p.
10. Radovčić, A.: **Rečnik šumarskih izraza.** Beograd, 1966, 350 p.

Priloga 3: Pregled obstoječih tujih geslovnikov s področja gozdarstva

1. **Terminology of forest science, technology practice and products.** English-Language Version. (ed. by Ford-Robertson, F. C.) Washington, USA, 1971, 349 p.
2. Association Française de Eaux et Forêts. **Thesaurus forestrière.** (ed. by Metro, Andre), 1975 (on-line).
3. Society of American Foresters. **Controlled Forest Vocabulary. - Addendum too Terminology of forest science, technology practice and products.** (ed. by R. K. Winters) 1977.
4. **Terminologia forestale. Scienze forestali, tecnica, pratica e prodotti forestali.** Versione italiana. Spoleto, Accademia Italiana di scienze forestali, 1980, 518 p.
5. Commonwealth Agriculture Bureaux. **The Forestry and Forest Products Vocabulary.** (ed. by Ruokonen, Mirja) Farnham Slough, England, XIV, 1985, 459 p.

6. North American Forestry Commission, Canadian Forestry Service and Instituto Nacional de Investigaciones Forestales y Agropecuarias. **Multilingual Forestry Vocabulary. English, Español, Français.** An electronic document, updated by computer, available as tape, microfiche or on-line. 1989.

Viri

- KMECL, M., 1990: Uvod – Gozdarsko terminološko delo in slovar. V: Gozdarski slovar. Poskusni snopič. Ur. Igor Smolej. Ljubljana, Gozdarska terminološka komisija pri Zvezi društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije in Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 45 str.
- KOLER POVH, T., 1995: Tezaver slovenske gozdarske terminologije z dodatkom angleške verzije. Teorija in primer s področja pridobivanja gozdnih proizvodov. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, 128 str.
- LIPOGLAVŠEK, M., 1994: Strokovno izrazje – delo terminološke komisije. Gozdarski vestnik 52, str. 119–120, 288, 343–344.
- LIPOGLAVŠEK, M., 1995: Strokovno izrazje – delo terminološke komisije. Gozdarski vestnik 53, str. 111–112, 219–220, 336–339, 456–457.
- LIPOGLAVŠEK, M., 1996: Strokovno izrazje – delo terminološke komisije. Gozdarski vestnik, 54, str. 127–128, 383–384.
- LIPOGLAVŠEK, M., 1997: Strokovno izrazje – delo terminološke komisije. Gozdarski vestnik, 55, str. 199–200.

Slovenian Forestry Terminology from 1983–1997

Summary

In 1983, The Slovenian Association of Engineers and Technicians of Forestry and Wood Technology established a Terminology Committee, which should take care of a systematic forestry terminology and produce a forestry dictionary. By 1990, the committee had collected over 10.000 entries stored in a card-file and in a computer database. A pilot fascicle of a forestry dictionary was published in 1990.

Work recommenced in the autumn of 1993, when a group of volunteers from the Association of Forestry Societies of Slovenia and a language expert began translating the multilingual forestry dictionary *Lexicon Silvestre* and at the same time tackling current terminological problems. 1300 terms have been translated so far. To recruit new contributors and arouse the interest of the professional public, the most interesting and controversial translations have been published in the Forestry Bulletin.

In 1995, The Slovenian Forest Logging Thesaurus was published with parallel Slovene and English texts. The thesaurus, which grew out of a master's thesis, draws on all foreign and Slovenian sources of forestry terminology currently available in Slovenia. The thesaurus is used as an essential documentation aide in indexing professional forestry publications in the Forestry Library. At the same time, it is an encouragement for the preparation of similar thesauruses for other fields of the forestry sciences.

Krajšave v gumarstvu

Terezija Leben - Pivk*

Krajšave so pomemben del gumarske terminologije. Članek obravnava tipe krajšav, znanih kot kratice. Slovenska gumarska terminologija sprejema kratice v glavnem iz tujih jezikov, zato njihova neskladnost z zakonitostmi slovenskega jezika povzroča veliko težav v oblikoslovju in skladnji; deloma tudi zato, ker se kratice še zmeraj obravnavajo kot obrobno področje slovenskega jezikoslovja.

Abbreviations are an important part of rubber terminology. The article deals with the type of abbreviations known as acronyms. Slovenian rubber terminology receives most of them from foreign languages and their incompatibility with principles of the Slovene language causes a lot of difficulties in morphology and syntax; partly also due to the fact that they are still regarded as a marginal area of research in Slovenian linguistic studies.

Krajšave¹ v gumarstvu so pomemben del izrazja te gospodarske panoge. Odločila sem se obravnavati tiste krajšave, ki so sicer nestrokovno poimenovane kot kratice.² V slovensko gumarsko izrazje vdirajo predvsem iz tujejezikovnega okolja³ in zaradi neskladnosti z zakonitostmi slovenskega jezika povzročajo veliko težav v oblikoslovju in skladnji tudi zato, ker je to še vedno obrobna tema naše jezikoslovne znanosti.

Mišljenje, da so kratice (kot posebna vrsta krajšav)⁴ nuja sedanjega hitrega tempa in izrednega razmaha znanosti in tehnike, je zmotno, saj so tako potrebo imeli pisci mnogih del že v času pred našim štetjem, v zgodnjem, srednjem in poznem srednjem veku. Nesporno je dejstvo, da so se krajšave – in tudi kratice – v zadnjem času skoraj v vseh jezikih povečale na skoraj neobvladljivo število in raznovrstnost. Mnogo krajšav je mednarodnih (merske enote, kemijski simboli), skoraj vsak strokovni jezik ima svoje krajšave, nastajajo tudi priložnostne avtorske krajšave. V zadnjih desetletjih tega stoletja je nastalo mnogo slovarjev krajšav, ki so lahko pomemben pripomoček za reševanje marsikaterih strokovnih problemov. Zato je potrebno prikazati zgodovino krajšav kot uvod v prikaz obravnavane teme – kratice v gumarstvu.

* Sava Kranj, d. d., Kranj

¹ Slovenski pravopis 1, Pravila, str. 125–126.

² T. Korošec, O krajšavah, str. 15.

³ Predvsem iz angleškega jezika, podobno, kot se to dogaja v računalništvu.

⁴ Slovenski pravopis 1, Pravila, str. 125.

1 Zgodovinski pregled krajšav⁵

1.1 Opredelitev krajšav

Mnenja o tem, kaj so krajšave, so zelo različna. Večina jezikoslovcev priznava, da se krajšave delijo v več kategorij. Pogosto se omenjajo:

- a) elipse,
 - b) amputacije, ki se naprej delijo na apokope, afereze in kontrakcije,
 - c) stenografske kratice,
 - č) simbole,
- nekateri avtorji pa navajajo tudi
- d) reduplikacije.⁶

1.2 Zgodovina slovarjev krajšav

Zgodovinska faza slovarjev krajšav je skoraj izključno paleografsko naravnana. Služijo predvsem razbiranju Tirovega stenografskega sistema (Tiro – Cicerov tajnik) ter drugih latinskih in srednjeveških krajšav.⁷ Od prve tretjine tega stoletja se manjša število tovrstnih paleografskih del, povečuje pa se število del o novem tipu krajšav, ki nastanejo z razvojem medicine,⁸ prava in uprave ter z naraščanjem nacionalnih in internacionalnih združenj, zvez in organizacij,⁹ pa tudi z razvojem znanosti in tehnike.¹⁰ Izstopajo zlasti številni slovarji krajšav v elektroniki in elektronski obdelavi podatkov v zadnjih dveh desetletjih.¹¹ Vse to sili v nastajanje novih pojmov in imen, katerih kompleksnost spet pogosto vodi v jezikovno krajšavo.¹² Sploh pa ima vsak strokovni jezik – od jedrske tehnike do športa, od glasbe do numizmatike, od kemije do teologije – svoj lastni slovar krajšav. Krajšave pa so vdrle tudi v vsakdanji jezik, o čemer govori več del.¹³ Za vse sodobne jezike so takšna dela nepogrešljiva.¹⁴ Posebno so se razmahnili stenografski znaki, zato je nastalo mnogo specialnih slovarjev o njih. Mnoga dela o krajšavah uporabljajo izključno ta tip krajšav.¹⁵

1.3 Funkcija modernih slovarjev krajšav

Tovrstni slovarji imajo predvsem štiri pomembne funkcije:

1.3.1 Razlaga pomena. V vseh sodobnih jezikih je prisotna želja po kratkosti, zato vsak jezik poskuša dolge in neprikladne signifikante spremeniti v semantično enake, formalno pa krajše in priročneje. Ta proces včasih presega meje razumljivosti v sobesedilu, vodi k homonimom in sinonimom krajšav medsebojno ali z že obstoječimi besedami.¹⁶ Uporaba slovarjev krajšav omogoča pomensko (semantično) razlago abstraktne krajšave, ki se zdi za sobesedilo pravilna.

⁵ Vir za opombe 5, 6, 9–24 je delo Walterja de Gruyterja, *Das Abkürzungswörterbuch*, str. 1261–1263.

⁶ Walter de Gruyter 1990.

⁷ Apianus 1534.

⁸ Peyser 1950, Sandoz 1968.

⁹ Buttress 1976.

¹⁰ Azzaretti 1978, Becker et al. 1972.

¹¹ Becker 1977.

¹² Crowley 1978 (1103 str.), Sola 1985 (1184 str.).

¹³ Latham 1904, Rogers 1913, Szana 1922.

¹⁴ Imajo jih naslednji jeziki: danski, finski, italijanski, nizozemski, ruski, švedski.

¹⁵ Initialese 1963, Ruppert 1966, Rongus 1976.

¹⁶ Menzel 1983.

1.3.2 Razlaga korektne dolge oblike. Uporabniku je večkrat znan pomen, ne pa tudi eksaktna polna oblika krajšave; za pravilno uporabo krajšave ponavadi to ni potrebno. Če pa je dolga oblika vendarle potrebna, nudi slovar zeleno informacijo.

1.3.3 Koristna so lahko tudi opozorila na grafične variante¹⁷ ali slovnične kategorije.¹⁸

1.3.4 V redkih primerih imajo ti slovarji – leksikoni – zaradi izčrpnih lingvističnih razlag, taksonomij¹⁹ in vsebinskih razvrščanj značaj učbenikov ali zbirke dokazov za znanstvenike. Inverzno grajeni,²⁰ se pravi po polnih oblikah urejeni slovarji, dajejo možnost, da najdemo k znani dolgi obliki korektno oziroma običajno krajšavo. Takšne onomatološke sezname najdemo tudi v drugih slovarjih v obliki dodatnih registrov.²¹

1.4 Jezikovni ali stvarni (razlagalni) slovarji

Uvrstitev mnogih slovarjev krajšav v eno od obeh kategorij je težka. V večini primerov vsebujejo gesla (leme – iztočnice) podatke, ki presegajo jezikovne informacije. Mednarodni slovarji navajajo izvorni jezik oziroma izvorno deželo tujejezičnih krajšav; pogosto se dolge oblike dodatno prenašajo v jezik avtorja. Mnogi avtorji razlaganju krajšav dodajajo pojasnila o njihovem pomenu, in sicer z dostavki, navedenimi v oklepajih, s simboli za določene stvarne kategorije itd. Pri iskanju stvarnih informacij so lahko v pomoč vodilke (Querverweis) k drugim krajšavam.²²

2 Opredelitev pojma kratica – primerjalno

Tudi slovenski jezikoslovci si niso enotni v tem, kaj je krajšava in kaj je kratica. Tomo Korošec v predavanju O krajšavah pravi o kraticah,²³ da se v besedilih prav pri krajšavah hitro vidi avtorjeva pisna kultiviranost, pravorečna stran krajšav pa da je še pomembnejša od pravopisne, in napačna govorna podoba krajšav bolj očitno kaže na govorčevo nizko jezikovno izobrazbo kot na primer pogovorna ali celo narečna jezikovna prvina. Skratka, neupoštevanje pravil za rabo krajšav se v besedilu kaže podobno kot madeži na kravati k nedeljski obleki.²⁴

Zgolj bežen pregled slovenskih pravopisov in slovenskih slovnice kaže veliko neenotnost pri opredelitvi tega problema, še večja neenotnost, če ne celo zmeda, pa se pokaže pri dejanski uporabi krajšav, kratic, simbolov. Tudi pri avtorju omenjene kritične misli.²⁵

2.1 Primerjava obravnave krajšav – kratic

Za to primerjavo sem izbrala naslednja temeljna dela slovenskega jezikoslovja po letu 1950:

Slovenski pravopis, 1950 (SP 50),
Slovenski pravopis, 1962 (SP 62),
Slovenski pravopis 1, Pravila, 1990 (SP 90),

¹⁷ Göttling/Spillner 1952.

¹⁸ Rosenberg 1957.

¹⁹ Paoli 1892.

²⁰ Crowley 1976, Rybicki 1971.

²¹ Jung 1985, Spillner 1967.

²² Grosse 1955, Schubert 1978.

²³ T. Korošec, O krajšavah, str. 15.

²⁴ T. Korošec, O krajšavah, str. 15.

²⁵ T. Korošec, Pet minut za boljši jezik, str. 157–161.

Jože Toporišič: Enciklopedija slovenskega jezika (ESJ),

Jože Toporišič: Slovenska slovnica, 1984 (SS 84),

Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja, 1997 (SSKJ 97).

Ob tem sem preverila še primerjave, ki jih je o tem problemu naredil Tomo Korošec:

Tomo Korošec: O krajšavah, XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1993 (Korošec 93),

Tomo Korošec: O rabi kratic v slovenščini, Pet minut za boljši jezik, 1972 (Korošec 72).

Tomo Korošec je v obeh svojih obravnavah tega problema²⁶ izpostavil neenotno definiranje (v SP 50, SP 62, SP 90, ESJ, DSJ) pojma krajšava, ki lahko pomeni naslednje: kratica, kratično poimenovanje, simbol, formula, okrnjenka, krajšava, okrajšanka, skrajšanka. Omenjene ugotovitve je prikazal tabelarično. Z mnogimi njegovimi ugotovitvami se strinjam, zato jih ne bom ponavljala. Prikazati želim zgolj svoje pojmovanje kratice, primerjalno z omenjeno literaturo, in pokazati zmedo, ki jo ta neenotnost povzroča tudi v gumarskem izrazju. Bežno bom obravnavala še simbol.

Merila za primerjavo med obravnavanjem kratic v navedenih delih:

1. definicija pojma kratica,
2. oblikovanje – nastanek kratice (besedotvorna oblika),
3. pisava in izgovor kratic,
4. pregibanje kratic.

Značilnost določil v delih SP 50, SP 62 in Korošca 72 je, da za kratice, pisane samo z velikimi črkami, v pisavi ni dovoljeno pregibanje, torej tudi obrazil ni dovoljeno pisati. Izjeme so samo daljše kratice, ki postanejo nove besede. Te imajo samo veliko začetnico in se sklanjajo kot običajne besede.

Večja sprememba je opazna v SP 90, kjer je v poglavju *Krajšave* uvedena nadpomenka **krajšave**²⁷ za kratice, formule, simbole in krajšave, ni pa nikjer, tudi v Slovarčku ne, pojasnjena zveza kratično poimenovanje²⁸ kot splošno poimenovanje znotraj krajšav. V Slovarčku manj znanih jezikoslovnih izrazov so tudi definicije poimenovanj **krajšava**, **kratično ime**, **krn** in **okrajšava**.²⁹ Definicije kratice ob tem ni, predvidevamo lahko, da je to sopomenka za kratično ime. Torej je kraticam določeno tudi to, da so samostalniki:

krajšava, ohranjeni del zapisane besede, okrnjene v nezačetnem delu; skrajšano besedo (ali besedno zvezo) imenujemo simbol, če jo beremo črkovalno (s /es/ «srednji spol»); če jo beremo, kakor da je izpisana v celoti, jo imenujemo krajšava (na primer: t. i. – tako imenovani);

kratično ime, samostalnik, nastal iz začetnih delov večbesednega poimenovanja, na primer: TOMOS/Tomos iz **Tovarna motorjev Sežana**; sopomenka kratica;

krn beseda, nastala z osamosvojitvijo kakšnega dela navadne besede (besed), na primer izem kot naturalizem ...

Mojemu pojmovanju kratice je najbližja definicija kratice, kot jo navajajo: ESJ, SSKJ 97, SS 84 in Korošec 93.

²⁶ T. Korošec, *Pet minut za boljši jezik*, str. 157–161.

²⁷ Slovenski pravopis 1, *Pravila, Krajšave*, str. 125–126.

²⁸ Slovenski pravopis 1, *Pravila*, str. 23, 125, 202.

²⁹ Slovenski pravopis 1, *Pravila*, str. 202.

ESJ:

kratica -e ž Beseda, nastala iz sklopljenih krnov večbesedne zveze, npr. TAM/ Tam iz Tovarna avtomobilov Maribor ... Sčasoma se lahko izgubi občutek za kratičnost ... Sopom. akronim.

kratično poimenovanje -ega -a s 1. Gl. kratica. 2. Beseda, ki se ne občuti več kot kratica (laser).

krn -a m 1. Kar je šlo skozi postopek krnitve. 2. Beseda, nastala s krnitvijo. SSKJ 97:

kratica -e ž ustaljena krajšava večbesednih imen, navadno iz začetnih črk ali zlogov: raba kratic // okrajšana beseda ali besedna zveza; krajšava: na koncu knjige je dodan seznam kratic; v tekstu je veliko kratic

simbol -a m 2. dogovorjena črka, kratica za označevanje določene stvari: ...; simbol za vodik je H / matematični simboli

Korošec 93:

»Za kratice in kratična poimenovanja torej velja ločevalna značilnost nasproti vsem ostalim krajšavam, da gredo edine 'skozi' dva postopka, tj. najprej krnitev, nato sklapljanje. Ali drugače, če ni krnitve in sklapljanja, ni kratic (oz. kratičnih poimenovanj) ... «³⁰

Besedotvorno je nastanek kratic opredeljen v SS 84:³¹

»6. **Mešana tvorba:** zelo pogost besedotvorni način je kombinacija krnitve in sklapljanja; imamo ga npr. v poimenovanjih TAM (iz Tovarna avtomobilov Maribor), TOMOS ... Algoritem predvideva krnitev delov prvotnega večbesednega poimenovanja na začetne glasove ali zloge, nato strnitev krnov v eno besedo in postavitev naglasa (večinoma na zadnji zlog osnove).«

in enako tudi v SP 90,³² kjer sta določena tudi izgovor in pregibanje kratic.³³

Vse to seveda velja (o izgovoru in pregibanju kratic) za kratice, nastale predvsem iz slovenskih besed, prezrt pa je problem tujejezičnih kratic. Delno ta problem nakazuje Korošec 93,³⁴ vendar predvsem za primer kratičnih poimenovanj (tipa laser).

3 Kratice v gumarskem izrazju

Podobno kot v drugih strokah se je tudi v gumarstvu na Slovenskem pojavilo mnogo kratic, simbolov in krajšav, vendar bom obravnavala predvsem kratice, simbole pa le toliko, kolikor so sestavni del kratic.

3.1 Utemeljenost rabe neprevedenih kratic

Največja gumarska industrija na Slovenskem je koncern Sava, d. d., iz Kranja, ki je hkrati tudi vodilna pri razvoju in trženju gumenih izdelkov. Zaradi tega v njej nastaja tudi največ gumarskih strokovnih izrazov, med katere sodijo tudi kratice.

Kratice v slovenskem gumarskem izrazju so večinoma tujejezičnega izvora, obdržale so lastnosti tujega v slovenskem jeziku – niso bile prevedene – torej se ne podrejajo zako-

³⁰ T. Korošec, O krajšavah, str. 18.

³¹ J. Toporišič, Slovenska slovnica, str. 123.

³² Slovenski pravopis 1, Pravila, str. 114.

³³ Slovenski pravopis 1, Pravila, str. 23.

³⁴ T. Korošec, O krajšavah, str. 26.

nitostim slovenskega jezika v celoti. Ker je že pri rabi slovenskih kratic še vedno precej nejasnosti, jih je še toliko več pri tujih.

Na kakšen način vstopajo kratice v slovensko gumarsko izrazje? Odgovor – na več načinov, od katerih so nekateri zelo agresivni:

- a) z mednarodnimi standardi,
- b) s tehnično dokumentacijo pri nabavljenih surovinah, strojih in napravah za proizvodnjo gumenih izdelkov,
- c) s tujejezično literaturo, ki je v večini primerov najpogostejši vir za izobraževanje (podiplomsko in funkcionalno) gumarskih strokovnjakov,
- č) s strokovnimi srečanji.

a) *Mednarodni standardi*. Ti standardi (ASTM, ISO, DIN, ETRTO, BSI) so v določilih, ki zadevajo surovine za izdelavo gumenih in kemičnih izdelkov, tehnologijo, gumarske stroje in kontrole kakovosti gumenih izdelkov obvezujoči za vse gumarske firme, tako tudi za Savo, iz čisto preprostih razlogov – da ne pride do nesporazumov zaradi jezikovnih razlik. Standardi imajo navadno večjezični slovar strokovnih izrazov in seznam kratic, ki pa je večinoma v angleškem jeziku. V slovenskem jeziku seveda tega ni, saj tudi slovenskih standardov s tega področja še ni, menda naj bi jih pripravljali.

b) *Tehnična dokumentacija* za surovine in stroje je nepogrešljiv del proizvodnje gumenih izdelkov in je v primeru kratic enako opravičljiva, kot je uporaba standardov.

c) *Strokovna literatura* je posebno vplivna zaradi njene množičnosti ravno v angleškem jeziku. Navadno ni prevedena.

č) *Strokovna srečanja* potekajo navadno v angleškem jeziku, simultanege prevajanja večinoma ni.

3.2 Kratice v tujejezičnih slovarjih gumarskega izrazja

Večina tujejezičnih slovarjev gumarskega izrazja ima samo obliko iztočnice, nekaj pa je tudi razlagalnih. Slovarji z iztočniškimi oblikami so navadno dvojezični, eden pa je celo desetjezičen,³⁵ ki pa je sorazmeroma star in v nekih ozirih tudi zastarel.

Razlagalni in hkrati tudi večjezični (šestjezični) je samo eden.³⁶

Kratice so v teh slovarjih različno prikazane.

V enojezičnem³⁷ slovarju so kratice izkazane z iztočnico, razlaga pa je večbesedno poimenovanje; razlaga vsebuje tudi kemijske strukturne formule.

V dvojezičnem³⁸ slovarju so kratice iztočnica, razlaga pa je večbesedno poimenovanje, temu sledi tujejezični ustreznik, za katerim je pred označevalnikom za spol tudi opomba, po katerem standardu je kratica predpisana. Prikazane so tudi stalne zveze, kjer je kratica v vlogi prilastka (**ABC coagulation**, ABC-Koagulation f).

V šestjezičnem³⁹ razlagalnem slovarju sta obe varianti:

- iztočnica je večbesedno poimenovanje, kratica pa je v oklepaju;
- kratica je iztočnica, sledi ji razlaga.

³⁵ Rubber Dictionary in ten Languages, 1959.

³⁶ Six-Language Dictionary of Plastics and Rubber Technology.

³⁷ Concise Chemical and Technical Dictionary.

³⁸ K. F. Heinisch, Kautschuk- und Elastomere Woerterbuch Englisch-Deutsch/ Deutsch-Englisch. Polymer Science Dictionary, str. 532.

³⁹ Six-Language Dictionary of Plastics and Rubber Technology.

V nekaterih primerih so kratice zapisane s pikami med črkami, večinoma pa ne. Ni pa razumljivo, zakaj to razlikovanje.

Desetjezični slovar ima samo iztočniško obliko, nekaj kratic ima ob iztočnici (v angleškem jeziku) v oklepaju, za vsako črko v kratiki je pika.

Mednarodni standardi⁴⁰ imajo slovarski del, v katerem so strokovni izrazi razloženi; strokovni izrazi so v štirih jezikih (angleškem, nemškem, francoskem, ruskem), tudi razlage teh izrazov so v vseh omenjenih jezikih. Kratice pa so v posebnem dodatku obravnavane kot iztočnice, ki jim sledi polno večbesedno poimenovanje, vendar samo v angleškem jeziku. Standardi imajo navadno še dodatek – razlago (črkovnih) simbolov, ki neki surovini (npr. kavčuku) opredeljujejo bistvene razlikovalne lastnosti glede določenih osnovnih lastnosti.

3.3 Kratice v Gumarskem slovarju Save Kranj, Kranj 1995.

Gumarski slovar je nastajal več let, vendar v tem času ni bilo bistvenih sprememb zasnove – nastajal je na osnovi pisnega gradiva (v slovenskem, angleškem, nemškem jeziku), ki je bilo sproti vnašano v računalnik. Pri obdelavi tega gradiva so aktivno sodelovali gumarski strokovnjaki Save, zato so vse razlage preverjene tako s stališča stvarnega vedenja na osnovi praktičnih izkušenj teh strokovnjakov kot tudi s stališča teoretičnega poznavanja teh problemov. Slovar ni prevod ali povzetek kakega tujega slovarja ali standarda z gumarskega področja. Tuja dela so nam bila vir predvsem za tujejezične ustreznike.

Kratični del slovarja je samostojna enota s kraticami, ki jih načelno ne prevajamo. V slovenskem besedilu jih uporabljamo citatno in zato niso sestavni del slovenskega jezika,⁴¹ so pa v gumarstvu pogoste. Kratice kot citatni del večbesednega poimenovanja so tudi v razlagalnem delu Slovarja, na primer: saje APF, saje HAF, določene vrste kavčuka (v ilustrativnem gradivu – fluorsilikonski kavčuk FMQ, FVMQ, FVSiO).

Pri nastajanju gumarskega slovarja smo bili v dilemi, ali naj kratice uvrstimo v razlagalni del slovarja ali naj bo to samostojna enota. Odločili smo se za slednje tudi zaradi nekaterih razlik v prikazu kratic glede na ostali razlagalni del slovarja:

a) razlagalni del slovarja ima ustreznike v angleškem in nemškem jeziku; prvotni načrt, da bo pri kraticah ustreznik tudi v nemškem in hrvatskem/srbskem jeziku, je bil spremenjen;

b) kratica ima ustreznik navadno zgolj v angleškem jeziku, ki je v večini primerov tudi izvorni jezik;

c) kratica ima funkcijo iztočnice, razlaga v slovenskem jeziku je večbesedno poimenovanje;

č) kratice niso uvrščene v indeksni del slovarja.

Kratice so uvrščene v 5. del Gumarskega slovarja (strani 227–267). Kratic s polnim pomenom je 550, 35 pa je kazalk. Kratice so pojmovane, kot je bilo prikazano v poglavju o opredelitvi pojma kratica⁴² (SS 84 – opomba 31) str. 7 (mešana tvorba). Gradivo za kratice so bili mednarodni standardi,⁴³ pa tudi tujejezični slovarji,⁴⁴ podlaga vsemu je bil seznam kratic s tega področja.⁴⁵

⁴⁰ ISO 1629, BS 3558, BS 3502.

⁴¹ Računalniški slovarček, Ljubljana 1993.

⁴² J. Toporišič, Slovenska slovnica, str. 7.

⁴³ Gradivo DIN 53501, ISO 1629, BS 3558 : 1980, BS 3502 : 1991, BS 3502 : 1991.

⁴⁴ Rubber Vocabulary. 1980; W. Hofman, Rubber Technology Handbook, 1989; Rječnik polimerijskog inženjerstva. Zagreb 1980–1986.

⁴⁵ Abkürzungen für Chemikalien und Polymere in der Gummi- und Kunststoffindustrie.

Zapis kratic:

Večina kratic je napisana z velikimi črkami (ASTM), le nekaj samo z malimi črkami (phr), majhen del kratic pa ima tudi kako malo črko (Nd-BR, T_g), nekatere pa imajo tudi druge znake: vezaj (AU-I), številko (Z5MC, 6PPD). V večbesednih poimenovanjih (razvezanih oblikah) se razen tega pojavijo še: opuščaj, oklepaj (N,N'-di-(1,4-dimetilpentil)-p-fenilendiamin) ...

Pomen posameznih črk (simbolov, predpon) v kraticah:

Posamezne črke v kraticah opredeljujejo določeno surovino – kemikalijo glede na način izdelave (pečne, kanalne saje), agregatno stanje (emulzija), vsebnost česa (količina sestavine LN-BR – BR z nizko vsebnostjo dušika), učinek na predelavnost (saje). Take predpone so: E- (emulzijski elastomer), L- (raztopinski elastomer); pomenske predpone so še X-, Y- itd.

V kraticah kavčukov imajo nekatere črke pomen simbola:

Q – 1. zadnji črkovni simbol v kratici za kavčuke, ki določa, da imajo v glavni verigi silicij in kisik,

2. generična koda za silikonske kavčuke.

V kraticah za kavčuke imajo pomen simbola še naslednje črke: N, O, R, T, U, Z.

Kratice so prikazane takole:

- kratica je iztočnica,

- razlaga v slovenskem jeziku je v bistvu večbesedno poimenovanje – razvezana kratica – ki mu za oklepajem sledi pomenska funkcija, na primer: elastomer (kavčuki), termoplast, polnilo (saje),

- razlaga sledi tujejezični ustreznik, ki je skoraj v vseh primerih v angleškem jeziku; navadno je to tudi izvorni jezik.

Primer iz Seznama kratic kemikalij:

ABR akrilat-butadienski kavčuk; **elastomer**

acrylate-butadiene rubber

Pomen kratic:

Večina kratic ima en pomen, le nekaj jih ima tudi dva – eden od pomenov je včasih nakazan s kazalko. Primer:

ASTM 1. ameriška znanstveno-tehnična ustanova za razvoj standardov za materiale, izdelke, sisteme in storitve

1. American Society for Testing Materials

2. standardi ustanove ASTM

2. standards ASTM

PO1.* gl. TPO

2. propilenoksidni kavčuk; **elastomer**

2. propylenoxide rubber

Stvarni pomen kratic:

Tabela 1 (priloga) kaže, katere surovine so za gumarstvo najpomembnejše.

<i>Surovina</i>	<i>Število kratic</i>
aktivator	19
elastomer – kavčuk	90
mehčalo	63
ohranjevalo – antioksidant	36
penilo	9
plastični material	52
plastomer	1
polnilo – aktivno (saje)	18
pomožni material	6
pospeševalo	69
predelovalni dodatek	2
premreževalo	16
smola	2
tekstilno vlakno	1
termoplast	7
termoplastični material (elastomer)	3
topilo	3
vezivo	3
vulkanizacijsko sredstvo	34
zaviralo	6
standardi	6
ustanove (za standarde ...)	8
analizne metode	11

Tabela 1: Pogostost kratic za surovine (in drugo) v gumarski industriji

4 Kratice v slovenskih gumarskih besedilih

V slovenskih gumarskih besedilih zasledimo prve kratice (NK – naravni kavčuk) po letu 1970, ko so začeli nastajati prvi učbeniki za gumarsko šolo tovarne Sava. V večjem številu so se začele pojavljati po letu 1983, ko je začela izhajati strokovna revija *Obzornik*, ki izhaja še sedaj. Razvojno-tehnološki inštitut Save opravlja razvojno funkcijo na področju elastomerov, zato so strokovnjaki tega inštituta zelo dejavni, redno zasledujejo tuje znanje s tega področja in to vedenje posredujejo tudi svojim sodelavcem. V mnogih člankih uporabljajo tudi kratice. Iz izkušenj vem, da jih uporabljajo v citatni obliki – neprevedene – ali pa, da je kratica levi prilastek. Slednje je napogosteje pri analiznih metodah, aparatih in instrumentih, kjer se te analizne metode uporabljajo.

O problemu citatnih oblik pravi Korošec naslednje:

»Vprašanje prevajanja tujih podstavnih zvez je jezikovnokulturno vprašanje. Kaže pa, da tu deluje pravilo, da se tuje kratice, ki jih prevzemamo kot kratična poimenovanja, izmikajo prevajanju.«⁴⁶

⁴⁶ T. Korošec, O krajšavah, str. 19.

V teh besedilih niso problem samo neprevedene kratice, pač pa tudi sklanjanje in ustvarjanje novih večbesednih zvez, kjer kratica hoče zavzeti mesto levega (nesklonljivega) prilastka. Ta način je seveda privzet iz skladnje angleškega jezika. Primer:

»pri optimiranju GC analize je pomembna tudi prilagoditev hitrosti mobilne faze ...«⁴⁷

O teh skladišnih problemih v našem jezikoslovju ni nobenih praktičnih rešitev, edino T. Švigelj je v Delovi prilogi Znanost pred časom grajal to prakso in predlagal rešitev tipa A-vitamin.

5 Kratice v gumarskem pogovornem jeziku – žargonu

V tej obliki se pojavljajo kratice predvsem s podobnim motivom, kot se to dogaja v pisni obliki – skrajšati sporočilo. Pojavlja se tip večbesedne zveze: glavna tipa GLC kolon, pri optimiranju GC analize ipd. Prav ta tip večbesednega poimenovanja agresivno prodira v strokovni jezik.

Iz navedenega je mogoče povzeti, da kratice niso nepomemben del gumarskega izrazja, zagate pa nastajajo zaradi obrobne položaja kratic v slovenskem jezikoslovju.

Viri

Abkürzungen für Chemikalien und Polymere in der Gummi- und Kunststoffindustrie. Abbreviations of chemicals and polymers in the rubber- and plastics industry. Rhein-Chemie Rheinau GmbH, Mannheim, VWO 02-8.

Abkürzungen für Chemikalien und Polymere in der Gummi- und Kunststoffindustrie. Abbreviations of chemicals and polymers in the rubber- and plastics industry. Rhein-Chemie Rheinau GmbH, Mannheim, VWO 02-85.

BS 3502 : Part 1: 1991, ISO 1043-1 : 1987. Symbols for plastics and rubber materials. Part 1. Schedule for symbols for plastics, str. 1–6.

BS 3502 : Part 2: 1991, Symbols for plastics and rubber materials. Part 2. Schedule for symbols for rubber, str. 1–4.

BS 3558 : 1980: British Standard Glossary of Rubber terms, str. 1–39.

Concise Chemical and Technical Dictionary. Edited by H. BENNET, F. A. I. C.

DIN 53501. Nov. 1980. Kautschuk und Elastomere Begriffe. Rubber vocabulary, str. 1–11.

GRUYTER, W., 1990: *Abkürzungswörterbuch.* Berlin / New York.

HEINISCH, K. F., 1992: *Kautschuk- und Elastomer- Wörterbuch Englisch-Deutsch / Deutsch-Englisch.* Dictionary of Rubbers and Elastomers English-German / German-English. Giesel-Verlag für Publizität GmbH, 3004 Isernhagen. 348 str.

HOFMANN, W., 1989: *Rubber Technology Handbook.* Trans. by Rudolf Bauer and E. A. Meinelcke. Munich Vienna New York. Oxford Univ. Press.

ISO 1629, Second edition 1987-12-01. Rubber and Latices – Nomenclature, str. 1–2.

KOBLISCHKE, H., 1985: *Grosses Abkürzungsbuch.* Abkürzungen – Kurzwörter – Zeichen – Symbole. WEB Bibliographisches Institut Leipzig.

⁴⁷ Obzornik, 1992, str. 4.

- KOROŠEC, T., 1993: O krajšavah. XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana. 320 str.
- KOROŠEC, T., 1972: Pet minut za boljši jezik. Državna založba Slovenije. Ljubljana. 284 str.
- LEBEN - PIVK, T., in terminologi, 1995: Gumarski slovar. Trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja. Sava Kranj. Razvojno-tehnološki inštitut. Kranj. 271 str.
- Methoden zur Bestimmung von N-Nitrosaminen in der Luft*, Vulkanisaten und Vulkanisationsdämpfen. R. Liekefeld, R. H. Schuster und G. Wunsc., Hannover. Kautschuk + Gummi Kunststoffe. 4. Jahrgang. Nr. 6/91.
- Obzornik*. Sava Kranj. Kranj 1983–1997.
- Polymer Science Dictionary*. Mark S. M. Alger. London School of Polymer Technology, Polytechnic of North London, UK. Elsevier Applied Science London and New York. Elsevier Science Publishers LTD. First edition 1989. Reprinted 1990. str. 532. Printed in the United States of Amerika 1986.
- Računalniški slovarček*. Angleško-slovenski. Slovensko-angleški. 1993, Tretja, razširjena izdaja. Cankarjeva založba. Ljubljana. 417 str.
- Rječnik polimerijskog inženjerstva*. Englesko-njemačko-hrvatski ili srpski rječnik. Igor Čatić, Aleksandra Kostial-Štambuk, Vida Jarm. Jezička redakcija Eugenija Barić i Ivan Kalinski. Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, Zagreb. Polimeri 1980–1986.
- Rubber Dictionary in ten Languages*. 1959: English/American / French / Spanish / Italian / Portuguese / German / Dutch / Swedish / Indonesian / Japanese. Compiled and Arranged on English Alphabetical Base by Rubber Sticking (Rubber Foundation). Elsevier Publishing Company. Amsterdam / London / New York / Princeton. 1537 str.
- Six-Language Dictionary of Plastics and Rubber Technology*. A comprehensive dictionary in english, french, italian, spanish and dutch. Compiled by A. F. Dorian 1965. London ILIFFE Books LTD.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1997, Elektronska izdaja na disketah. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU & DZS. Ljubljana.
- Slovenski pravopis*, 1962, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Državna založba Slovenije. Ljubljana. 1054 str.
- Slovenski pravopis 1, Pravila*, 1990, Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Državna založba Slovenije. Ljubljana. 240 str.
- STANOVNIK, B., in TIŠKER, M., 1990: IUPAK nomenklatura organskih spojin, sekcije D, E, F, H in S. Izdala in založila Državna založba Slovenije. Ljubljana. 316 str.
- STANOVNIK, B., 1984: IUPAK nomenklatura organskih spojin, sekcije A, B, C in D. Skrajšana slovenska izdaja. Izdala Državna založba Slovenije. Ljubljana. 454 str.
- TOPORIŠIČ, J., 1976: Slovenska slovnica. Založba Obzorja Maribor. 588 str.
- TOPORIŠIČ, J., 1992: Enciklopedija slovenskega jezika. Cankarjeva založba, Ljubljana. 384 str.
- Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires*, 1989: Ein internationales Handbuch zur Lexicographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Edited by / Herausgegeben von / Editée par Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Erster teil / First Volume / Tome Premier. Walter de Gruyter, Berlin : New York.

Abbrevations in Rubber Terminology

Summary

Acronyms are an important part of rubber terminology. They are introduced into Slovene from foreign languages and can cause many problems as they are not always compatible with Slovene syntax and morphology. As a concept, acronyms are not new; they were used already B. C. and during the early middle ages. However, in the recent decades, their use expanded to almost unmanageable dimensions, resulting in numerous specialized dictionaries in many areas. This historical review is followed by a chapter on the definitions, formation, declension patterns and pronunciation of acronyms in Slovene.

The central chapter examines acronyms in rubber terminology, with an attempt to justify the use of direct borrowings (direct citation forms) and not translated or adapted forms. Acronyms in several foreign dictionaries are discussed, as well as their treatment in *Gumarski slovar* (A Dictionary of Rubber Terminology; published by Sava, Kranj, in 1995). This dictionary is unique in that it has a special appendix dedicated exclusively to explaining acronyms. In this section, acronyms feature as headwords followed by explanations in the Slovene language (multi-word naming units), e.g. *ABR akrilat-butadienski kavčuk*. The explanation ends with a semi colon; there follows a semantic explanation, e.g. *elastomer (kavčuki), termoplast, polnilo (saje) /elastomere (rubbers), extending, reinforcing filler (carbon black)/*, and after it a foreign full equivalent, mostly in English, which is the most common source of these acronyms, e.g. *elastomer acrylate-butadiene rubber*.

The fourth chapter deals with acronyms used in articles on rubber production since the 1970 (the first textbooks for rubber schools). Most of these articles are about elastomers. In these texts, a strong English influence can be felt - e.g. in the use of acronyms as premodifiers in noun phrases. This is one of the major problems in the process of acronym adaptation in Slovene, because it goes against the traditional principles of complex unit formations in Slovene. Yet, such complex patterns seem an indispensable part of rubber jargon. However, as acronyms tend to be regarded as only a minor component of the Slovene language, they are often overlooked in linguistic research.

O slovenskem strokovnem izrazju v varilstvu

*Pavel Štular**

V prispevku je varilsko terminološko delo opisano v povezavi s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika in tudi s slovensko medicinsko terminologijo.

The paper describes the work on welding terminology also in a wider context of Slovenian technical terminology including the Dictionary of the Slovenian written language and also Slovenian medical terminology.

Jezikovne posebnosti in zahteve naravoslovnih in tehničnih ved so različne, vendar vidim skupno značilnost v tem, da si naravoslovni in tehniški strokovnjaki prizadevamo dvigniti in širiti s slovensko besedo narodovo kulturo.

Evropska skupnost je Evropa narodov in kultur, ne pa »melting pot« narodov kot Amerika. Evropa se je razvijala drugače in ne kaže, da bi bila Evropa narodnih kultur zadovoljna samo s sporazumevanjem in pisanjem v angleščini, čeprav je angleški jezik postal nedvomno svetovni jezik sporazumevanja in že tudi pisanja. Če ne bi bilo tako, bi bilo že zdaj zares škoda slehernega napora za ohranitev posameznih evropskih narodnih kultur, med katerimi so jeziki narodov na prvem mestu.

Evropske akademije znanosti in umetnosti ter univerze posameznih narodov delujejo in jih financirajo zato, da predstavljajo značilnosti narodove znanosti in izobraževanja na najvišji stopnji, pri tem pa se eo ipso razume, da se med seboj povezujejo v skupnih zadevah. Povedano pomeni tudi prihodnost za sistematsko gojenje in širjenje slovenske besede v čim širših narodovih plasteh. Ta čas sistematični in perspektivni razvoj jezika moti predvsem nešteto anglicizmov, razširjenih na vseh ravneh:

- med sloji, rekel bi »širokimi ljudskimi množicami«, ki so se z anglosaškimi pop-evkami in filmi, TV, oglaševanji vseh vrst naučile mnogo angleških besed ter jih v pogovornem jeziku ali v žargonu začele uporabljati kot znak samozadovoljstva, da znajo še kaj drugega kot slovensko,

- med izobraženci vseh strok, najbrž najbolj prav med tehniki in medicinci, na katere se je usul plaz novih tehnologij iz razvitejših držav, predvsem Amerike, zlasti med tistimi, ki so lahko izrabili možnost študija in specializacije v teh državah (npr. Fullbrightovi študenti v ZDA); ti tudi s samozadovoljstvom in samozavestjo kažejo svoje veliko znanje angleščine in, tako kot prosvetljenci v 18. stoletju in še prej, vnašajo v govorjeno in pisno izražanje angleške in latinske besede kot znak svoje visoke splošne kulture.

* Zveza društev za varilno tehniko Slovenije, Ljubljana

Omenili smo najbrž samo dve skrajni področji, vmes pa je več mnogoplastnih odtenkov. To so mogoče očitni znaki sedanje jezikovne in najbrž tudi splošne kulture pri nas, ki povzročajo težave in dvome, ali je tako prav ali ne, kaj bi bilo bolj prav in kaj je odločno narobe v jezikovni praksi.

Zdi se, da bi bila kakršna koli pretirana skrb za čistost jezika neustrezna. Zares jezikovno občutljiv razumnik bo tujko uporabil samo v skrajni sili in bo dosledno dajal prednost domači besedi ter tudi kaj naredil, da si bo to besedišče pridobil in ga širil. Od ostalih tega ne moremo zahtevati, pač pa je potrebno kaj narediti, da se »široke ljudske množice« osvestijo in odvrnejo od takega neosveščene uporabljanja tujk.

Zato ne bi bilo odveč, če bi z zakoni preprečili uporabo tujih besed in besednih zvez za poimenovanja trgovin, ustanov, podjetij, če bi stalno jezikovno osveščali v sredstvih obveščanja: od televizije, radija ter časopisov vseh vrst, skrbeli za jezikovno vzgojo in načelna stališča glede rabe jezika že od osnovne šole naprej in ves čas šolanja.

Prizadevati bi si morali spremeniti javno mnenje tako, da bi ljudi osvestili, kako neustrezna je pretirana raba tujk in kako čudno se s takim odnosom do lastnega jezika kot narod, ki je tako ponosen na svojo kulturo, predstavljamo tujcem, ki jih npr. že samo kot turistična dežela želimo imeti med nami čim več.

V razumniških krogih ali nekoliko višjih kulturnih plasteh smo za zdaj pretežno tako usmerjeni, da prirejamo predavanja in posvetovanja s tujimi predavatelji samo še v angleškem jeziku, da je subvencionirana predvsem tista strokovna revija, ki je takorekoč dvojezična, še več pa je vredna tista, ki se kar v Sloveniji izdaja v angleščini kot dokaz, kako smo, ne samo jezikovno, predvsem strokovno enakovredni. To so pojavi, ki zahtevajo načelne odločitve. Razumem jih predvsem v korist slovenskega strokovnega jezika, da bi bilo strokovno pisanje na čim višji ravni in mednarodno primerljivo.

Toda ne gre, da bi samo jadikovali o kritični ogroženosti slovenske kulture in slovenske besede, bolj pomembno se mi zdi, da se pogovarjamo o vseh sredstvih, ki naj bi dvignili splošno slovensko kulturo in še posebej jezikovno čim hitreje na čim višjo kulturno raven.

Slovenske tehniške panoge si strokovno prizadevajo za razvoj in napredek v inženirskih društvih, ki so povezana v krovni organizaciji Zvezi inženirjev in tehnikov Slovenije (ZITS). Med aktivnostmi skoraj vseh panožnih društev je tudi skrb za terminologijo, saj imajo mnoga svoje terminološke komisije. Zelo dolgo je, do zadnje izdaje Splošnega tehniškega slovarja (1978–1981), delovala koordinacijska terminološka komisija pri ZITS. Terminološko delo je bilo nujno tudi zaradi izdajanja tehniških strokovnih revij pri posameznih strokovnih društvih in pa zaradi izdajanja standardov in tehničnih predpisov.

Prizadevanja za boljši strokovni jezik segajo prav na začetek pomembnejšega tehničnega razvoja v Sloveniji, to je v čas pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma. Po drugi svetovni vojni so društva močno razširila terminološko dejavnost in v okviru ZITS s pomočjo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in v okviru njega ustanovljene Tehniške terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik priredili štiri simpozije tehniške besede v letih 1960, 1962, 1972 in 1985. Že prvi simpozij je potekal pod geslom Brusimo tehniško besedo. Po simpozijih so izšli zborniki ter komentarji v posameznih strokovnih tehniških revijah.

Terminološka komisija ZITS je s Tehniško sekcijo Terminološke komisije pri Inštitutu za slovenski jezik izdala Splošni tehniški slovar že leta 1962–1964 in drugo izdajo leta 1978–1981. Poleg tega je ZITS izdala leta 1962 Slovenski jezikovni priročnik za tehnike. Po letu 1985 do sedaj ni zaznati večje skupne terminološke aktivnosti inženirskih panog, gre

pa za nadaljnje sistematsko delo po posameznih panogah. Ne smemo pozabiti sodelovanja inženirskih društev ter njihovih terminoloških komisij pri sestavljanju Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki je izšel v več zvezkih in so njegovi sodelavci s tehniškega področja omenjeni v uvodnih delih posameznih zvezkov.

Jasno je, da so na omenjenih simpozijih tehniške besede sodelovali tudi najbolj kompetentni slavisti s prof. Toporišičem na čelu. Njihove razprave so posebej pomembne v zborniku 4. simpozija iz leta 1985, čeprav se žal iz prispevkov vidi, da se v marsičem razhajajo tudi na področju tehniškega izrazja. Tehnikom v splošnem priznavajo trud in jih hvalijo za veliko opravljenega dela pri izbiranju ter razlagi izrazja. Še posebej priznajo njihovo narodotvorno in potrjevalno vlogo. Pri čisto jezikoslovnih stvareh menijo, da je treba dati več besede pravim, tvornim jezikoslovcem. V tem primeru, pravijo, bo samo od sebe odpadlo marsikaj, kar nam sedaj tehniško besedo dela manj dognano, kot je že mogoče in kot je potrebno. Lepotni in narodni vidik (poleg funkcijskega) naj tudi tehniški besedi ne bosta tuja (Toporišič na 4. simpoziju tehniške besede). Ne glede na dejstvo, da so jezikoslovci sodelovali npr. pri sestavi Splošnega tehniškega slovarja, so glavnemu uredniku prof. Struni očitali, da je premalo upošteval leksikografijo in sodobne jezikoslovne poglede, ki jih je treba upoštevati pri sestavljanju slovarjev. Posebej je treba omeniti prispevke posameznih tehniških panog, ki so dobro razvidni iz zbornika 4. simpozija (1985), in sicer s področja gozdarstva, elektrotehnike, kartografije, geodezije, metalurgije, agroživilstva (posebej pekarstva), tekstilstva, gradbeništva, strojništva, varilstva, papirništva, geologije, kemije, rudarstva, lesarstva, gumarstva in še specialnih področij, kot je železniški promet, polimerna kemija itd.

Med tehniškimi panogami vidno izstopajo elektrotehniki in varilci, ki so se že zelo zgodaj vključili v mednarodno tehniško terminološko dejavnost v okviru svojega članstva v mednarodnih organizacijah, kot so ISO, IEC, IIS/IIW, v zadnjem času EN, in dosegli vidne uspehe: elektrotehniki z izdajo večjezičnega elektrotehniškega slovarja, varilci z izdajo 12 snopičev večjezičnega varilnotehničnega slovarja (do 20 jezikov, delno z definicijami in slikami).

Z množičnim in hitrim prodorom računalništva se je kmalu pokazala možnost uporabiti računalnik za terminološko delo, še posebej, ker je jasno, da terminološko delo ni samo zahtevno, ampak tudi drago pri tako majhnih nakladah, ki jih potrebujemo pri nas. Med prvimi so o računalniški obdelavi poročali na 4. simpoziju gumarji, v zadnjem času pa se s tem bolj ali manj ukvarjajo vse stroke, toda jasno je, da računalniška slovarska obdelava še dolgo ne bo nadomestila slovarjev.

Povedano je iztočnica za obravnavo ekonomskega položaja terminološkega dela, ki je prav gotovo premalo družbeno podprto, je pa osnovno za dobro sporazumevanje, posebno v tehniki in, če lahko rečem, tudi v medicini, kjer so zaradi netočnega razumevanja posledice lahko življenjsko usodne, materialna škoda pa velika.

Sklepi, ki smo jih tehniki sprejeli na 4. simpoziju tehnične besede, to je zadnjem, so pomembni za vsakršno strokovno terminologijo. Če je ena od ugotovitev čim boljše sodelovanje med strokami v tem času razvoja tehnike in tehnologije, ta potreba ne povezuje samo tehničnih strok, ampak prav gotovo tudi tehniko in druga naravoslovna področja, med njimi medicino, saj medicina vedno bolj potrebuje visoko zahtevno tehnologijo s področja kemije, elektrotehnike, znanosti o materialih in še s področja drugih strok. Kar zadeva tehniko, pa je vedno več področij, na katerih razvijajo in izdelujejo medicinske naprave in raziskujejo medicinsko uporabo tehnologij. Prav tako pa so mnenja jezikoslovcov glede tvorbe besed

in pravopisnih pravil, ki so seveda tudi navedena med sklepi 4. simpozija, pomembna in enaka za vse stroke.

Ne bi se rad predstavil s tem skromnim prispevkom kot človek, ki deli nauke in nasvete, pa sam nima kaj pokazati. Zato sem moralno primoran, da naštejem svoje reference na jezikovnem področju slovenske strokovne tehnične in še posebej varilno-tehnične terminologije:

- 45 let urejam strokovno revijo Varilna tehnika, ki se zamenjuje za približno 70 revij doma in po svetu;

- 18 let sem vodil terminološko komisijo Mednarodnega inštituta za varilstvo in prav to leto postal njen častni predsednik;

- uredil in izdal sem 12 snopičev Večjezičnega slovarja varilstva, pretežno z definicijami in slikami (v katerem je tudi slovenski jezik). Posamezni snopiči obsegajo od 4 do 20 jezikov;

- vrsto let sodelujem z Inštitutom za slovenski jezik ZRC SAZU pri sestavi slovarjev, posebej Slovarja slovenskega knjižnega jezika, in pri nekaterih založbah v Sloveniji, ki izdajajo prevode strokovnih tehničnih slovarjev;

- dolga leta sem prevajal jugoslovanske standarde z varilskega področja v slovenščino.

On Slovenian Technical Terminology in Welding Engineering

Summary

Among technical branches welding engineering occupies a particular position since it has been included into the international terminological activities within international organizations such as IIS/IIW (International Institute for Welding) and EWF (European Welding Federation) for a long time. Important results have been obtained. They have been published in 12 booklets (including each up to 20 languages, partly with definitions and figures) of the Multilingual Collection of Terms for Welding and Allied Processes on behalf of the IIS/IIW for the most part by the Association of Slovenian Welding Societies in Ljubljana.

The author of the present paper was a project manager for this international project as Chairman of Commission VI »terminology« of the IIS/IIW from 1979 to 1996. In 1996 he became the Honorary Chairman of the Commission. In the above-mentioned booklets around 5000 terms for welding, including Slovenian ones, are arranged alphabetically and thematically. The work is proceeding.

The paper describes the work on welding terminology also in a wider context of Slovenian technical terminology including Slovenian medical terminology, the Dictionary of the Slovenian written language published by Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša of ZRC SAZU, and the Slovenian edition of Duden's picture dictionaries.

Slovenska terminologija v gradbeništvu

*Srdan Turk**

Članek daje pregled potreb, ki bi jih morali reševati pri urejanju strokovnega izrazja, na primer teoretična stališča pri sprejemanju izrazja iz tujih jezikov, poenotenje izrazja v strokah in po vsem slovenskem območju, teoretična in praktična načela tvorbe strokovnih izrazov.

The article lists the main issues of translated technical terminology, such as: the theoretical foundations for accepting terms from other languages; unification of terminology within individual technical fields and on the whole Slovenian territory; theoretical and practical principles in the formation of technical terms.

V svojem prispevku bom poročal o terminološki problematiki gradbeništva v zadnjem času, zlasti po zadnjem, tj. četrtem simpoziju tehniške besede v letu 1985.

Naj najprej navedem nekaj načel, za katera menim, da so pomembna:

a) Pregled problematike v zvezi s slovarjem naravoslovno-tehničnega strokovnega izrazja: menim, da je to delo nujno, da bi ostal slovenski jezik na ravni evropskih in znanstvenih svetovnih jezikov.

b) K teoretičnim stališčem glede reševanja teh vprašanj pripominjam, da je treba poenotiti načela in postopke za celotno slovensko področje, ne pa, da se vprašanja obravnavajo in rešujejo drugače v Ljubljani kot v Mariboru ali Kopru in podobno.

c) Treba je utrditi mišljenje, da je slovenjenje strokovnih izrazov potrebno, sicer bomo izgubili pomemben del slovenskega strokovnega izrazja.

č) Potrebno je pregledati načine sprejemanja tujih poimenovanj v drugih jezikovnih okoljih in temu prilagoditi sprejemanje izrazov v slovenščino. To je treba opraviti čimprej. Za to delo je najbolj primeren Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

d) Pregled slovenske naravoslovno-tehnične slovaropisne dejavnosti je po mojem mnenju treba napraviti zlasti za dobo zadnjih petih let, a tudi za prejšnja leta, zlasti za čas po četrtem simpoziju (1985). Poleg tega je treba omeniti prvo izdajo Splošnega tehniškega slovarja v dveh delih (1962, 1964) in drugo izdajo Splošnega tehniškega slovarja (1978, 1981). Zanju sta zaslužni Tehniška sekcija Terminološke komisije SAZU in Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, zlasti mnogo je k izidu pripomogel prof. Albert Struna.

e) Teoretična in praktična načela strokovnega slovaropisja so podana tudi v Slovenskem jezikovnem priročniku za tehnike (1989), ki ga je izdala in založila Zveza inženirjev

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

in tehnikov v sodelovanju s Tehniško sekcijo Terminološke komisije SAZU. Tudi tu je sodeloval prof. Struna, ki sem ga pri njegovih prizadevanjih zelo podpiral.

Toliko o splošnih vprašanjih slovenskega naravoslovno-tehničnega strokovnega izrazja. Zdaj pa bi poročal o slovenskem strokovnem gradbeniškem izrazju, za katero se čutim vezan kot gradbenik in član Tehniške komisije Sekcije za terminološke slovarje.

Kot član omenjene delovne skupine sem prenašal informacije o dognanjih v stroki, ki sem jih imel kot redni profesor na Gradbenem oddelku Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, in tako sooblikoval razlage posameznih strokovnih izrazov. Poleg tega sem sodeloval na vseh simpozijih tehniške besede (zlasti za področje gradbeništva), tj. v letih 1960, 1962, 1972 in 1985.

Iz dnevnika *Delo*, priloge *Znanje za razvoj* (sedaj *Znanost*), sem izpisoval besedje iz gradbeništva in pisno sporočal naši komisiji besede, ki še niso bile v drugi izdaji Splošnega tehniškega slovarja. Tako so pripravljene za obdelavo pri pripravi tretje izdaje STS. Od leta 1988, ko sem začel s tem delom, sem do konca leta 1996 pregledal približno 9680 besed in med njimi našel skupaj 5119 izrazov, ki še niso bili v drugi izdaji. Tako delo bi priporočal tudi drugim članom raznih terminoloških komisij, zlasti zato, ker je dnevnik *Delo* zelo razširjen in je prav, da je njegovo strokovno besedje vključeno v Splošni tehniški slovar. (Manj razširjeni strokovni izrazi sodijo v slovarje posameznih strok.)

Navedel bi še nekaj podatkov o splošnem udejstvovanju gradbenikov pri terminološkem delu med Slovenci. Ti podatki so večinoma že navedeni v mojem referatu in objavljeni v publikaciji četrtega simpozija tehniške besede (str. 105–108 in str. 168), vendar je ta publikacija iz leta 1985 stara nad 10 let in zato težje dosegljiva, zato navajam tu tiste podatke, ki so pomembni za sedanji čas. Njihovo navajanje olajša razumevanje sedanje problematike.

Predvsem je nujno poudariti, da je gradbeništvo ena izmed osnovnih dejavnosti vsakega naroda in da ima gradbeniško besedje vsak narod že od začetka svojega obstoja. Tako so si Slovenci že v svojih najstarejših časih gradili bivališča, pota, naprave za pridobivanje pitne vode. Vse konstruktersko, prometno in hidrotehnično gradbeništvo nastopa v že omenjeni začetni dobi naroda, vsaj v osnovah. Žal pa zaradi počasnega uveljavljanja slovenske pisane in tiskane besede o terminologiji iz teh časov nimamo podatkov. Tudi slovenske strokovne šole, ki naj bi gojile to terminologijo, so se pojavile zelo pozno, npr. Obrtna šola v Ljubljani leta 1888. Zato do osvoboditve izpod Avstro-Ogrske leta 1918 ni bilo večjega razmaha na tem področju in je bilo takrat zelo nevarno, da bi bila slovenska gradbeniška terminologija preveč pod nemškimi vplivom.

Po ustanovitvi skupne države Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) leta 1918, tj. po prvi svetovni vojni, se začne v gradbeni praksi povsod uveljavljati slovenski jezik. Slovenska gradbeniška terminologija se razvija na Tehniški srednji šoli (nastali iz prejšnje Obrtne šole), na Oddelku za gradbeništvo na novoustanovljeni Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani in v Terminološkem odseku Društva inženirjev v Ljubljani. V tem času je slovensko gradbeništvo dobilo prav dobro tehniško izrazje, s čimer je bila odstranjena nevarnost germanizacije tega izrazja. V času med obema vojnoma so terminološko delovali zlasti inž. Viktor Skaberne, prof. Henrik Podkrajšek in inž. Stanko Dimnik. Inž. V. Skaberne je med drugim izdelal kartoteko s približno 50.000 lističi kot obrnjeni *Pleteršnikov slovar*.

Po drugi svetovni vojni je bila 1947 ustanovljena pri Društvu inženirjev in tehnikov Terminološka komisija, ki je bila kasneje z vsemi svojimi člani vključena v Tehniško sekcijo Terminološke komisije SAZU in jo je vodil inž. Albert Struna. Gradbeništvo je v tej sekciji

zastopal najprej inž. Viktor Skaberne, po njegovi smrti 1956 sem prevzel to dejavnost jaz. Tehniška sekcija Terminološke komisije SAZU je začela pripravljati osnove za Splošni tehniški slovar, ki je kasneje (prva izdaja) izšel v dveh delih (I. 1962, II. 1964). Ta slovar vsebuje obilo gradbeniškega izrazja. Slovensko terminološko gradbeniško področje so v tem času obravnavali tudi inž. R. Čelik, prof. dr. L. Šuklje, oba na Oddelku za gradbeništvo Tehniške fakultete, ter inž. Cacek, inž. Živič in inž. Udovič na Tehniški srednji šoli v Ljubljani.

Za gradbeniško terminologijo je bilo pomembno tudi prevajanje izrazov, ki jih je zbralo mednarodno združenje mehanskih laboratorijev RILEM, saj gre tu za številne izraze iz *gradbene* mehanike. Delo je organiziral inž. Lev Pipan, sodelovali so zlasti še prof. dr. A. Kuhelj, prof. dr. D. Avsec in prof. dr. L. Šuklje. Zaradi odhoda inž. L. Pipana v tujino, čeprav le začasno, delo ni bilo publicirano.

Na prvem simpoziju slovenske tehniške besede 1960 sem predlagal, da bi začeli sistematično obdelovati slovensko gradbeniško terminologijo in kodificirati obrazila v okviru posebne publikacije (kasnejši Slovenski jezikovni priročnik za tehnike) ter z namenom, da bi delo na področju tehniške terminologije teklo hitreje, k delu pritegnili še študente – slaviste.

Po tem simpoziju so gradbeniki, zlasti člani Oddelka za gradbeništvo, začeli dejansko pripravljati gradbeniški slovar kot prevod gesel srbohrvatskega Leksikona gradjevinarstva v slovenščino. Ker omenjeni leksikon že vsebuje prevode srbohrvatskih gesel v angleščino, francoščino, nemščino in ruščino in obratno, bi se s prevodi gesel avtomatično navezali na omenjene štiri svetovne jezike. (Leksikon gradjevinarstva obsega pribl. 7000 terminov.)

Po mojem posredovanju je Filozofska fakulteta organizirala terminološko delo v tovarnah čevljev PEKO in Planika, ki je potekalo pod vodstvom prof. dr. Brede Pogorelec. V okviru seminarskega dela sta sodelovali dve slušateljici.

Ob drugem simpoziju slovenske tehniške besede je 1962 izšel 1. del Splošnega tehniškega slovarja in že 1964 še drugi del tega slovarja s skupnim obsegom 1275 strani. Omenim naj, da je za gradbeništvo pomembnih približno 25 % vseh podanih terminov.

Na tretjem simpoziju slovenske tehniške besede (1972) sem gradbeništvo spet predstavljal jaz. Priporočil sem aktivno terminološko delo, ker bi se sicer tujke preveč udomačile v našem tehniškem jeziku. Opozoril sem, da je prav zato terminološko delo tudi narodnoobrambno delo, ki zasluži vso podporo družbe. Na koncu sem opozoril, da je treba posebno skrb posvetiti terminologiji v obrti in v tistih industrijah, ki niso zastopane v fakultetnem študiju in je zato jezik tam najbolj izpostavljen potujčevanju.

Po tretjem simpoziju je izšla druga izdaja Splošnega tehniškega slovarja, spet pod vodstvom prof. A. Strune (dva dela, 1978 in 1981). Druga izdaja ima 1598 strani, za gradbeništvo je spet pomembnih približno 25 % gesel. Glede na povečani obseg v primerjavi s prvo izdajo je toliko več tudi gradbeniških terminov. Druga izdaja tako očitno kaže tudi na aktivno in uspešno terminološko delo po tretjem simpoziju.

Socialistična zveza delovnega ljudstva je ustanovila komisijo Slovenščina v znanosti. Pod vodstvom prof. dr. Brede Pogorelec je bilo organiziranih več sej, na katerih sem zastopal gradbeništvo. Delo komisije je bilo zelo pomembno zlasti glede usklajevanja terminološkega dela med tehniko, medicino in drugimi strokami.

Glede terminološkega izrazja strok, ki niso posebej zastopane v fakultetnem študiju, naj omenim, da je bilo v tem obdobju zaključeno že omenjeno delo v zvezi s čevljarsko terminologijo. Delo je pokazalo, da bi bilo koristno na ta način nadaljevati še na kakem drugem področju, npr. na področju kovaštva v Kropi in podobno.

V času po tretjem simpoziju se je nadaljevalo s prevajanjem terminov iz Leksikona gradjevinarstva v prometni stroki (sodeloval je zlasti prof. dr. Rodošek). Pomembno je, da je potekalo terminološko delo tudi na področju geotehnike v zveznem merilu (1975–1977). Izdelan je bil koncept šestjezičnega slovarja (angleško, nemško, francosko, hrvaškosrbsko, slovensko, makedonsko). Glavni slovenski sodelavec je bil prof. dr. Sovinc. V pripravi je tudi terminološko sodelovanje z novoustanovljeno mariborsko Tehniško fakulteto, in sicer z Oddelkom za gradbeništvo, z namenom, da se uskladi terminologija ljubljanske in mariborske univerze in se s tem izkoristi dejavnost TSTK še za štajersko področje.

Omejeni obseg tega poročila ne dopušča, da bi poročali še o problematiki standardov, o pripravah na tretjo izdajo Splošnega tehniškega slovarja, o potrebi terminološkega revidiranja novih učbenikov in podobnem, zato o tem na kratko v sledečih predlogih za nadaljnje delo na slovenski tehniški terminologiji.

Zlasti je pomembno, da se v Tehniški komisiji nadaljuje s pripravo tretje izdaje Splošnega tehniškega slovarja. Število izrazov se nenehno večja, zato omenjena komisija intenzivno nadaljuje pripravo tretje izdaje. Tudi sam pri tem sodelujem z izpisom izrazov iz časopisa Delo, tj. izrazov, ki jih še ni v drugi izdaji STS.

Nadaljevati moramo delo v okviru akcije Slovenščina v znanosti, kar je treba vrednotiti tudi kot narodnoobrambno delo.

Čim več je treba narediti na področju terminologije strok, ki niso posebej zastopane na fakultetah, ker je tam večja nevarnost potujčenja slovenskega jezika.

Potrebna bi bila tudi nova izdaja Slovenskega jezikovnega priročnika za tehnike, v kateri bi bilo zlasti treba širše obdelati tvorbo slovenskih glagolov. Te problematike v prvi izdaji ni bilo mogoče podati v zaželenem obsegu zaradi pomanjkanja ustreznih poglobljenih študij v času priprav za to prvo izdajo.

Prizadevati bi si bilo treba tudi za to, da bi vse nove učbenike tudi terminološko revidirali. Sicer se kažejo težnje v tej smeri, ki pa bi jih bilo treba še okrepiti.

Zagotoviti bi bilo treba prevode čim večjega števila mednarodnih standardov. Pri tem bi bil potreben poglobljen terminološki nadzor.

Slovenian Terminology in Construction Science and Industry

Summary

The paper examines technical terminology from several points of view: a. in Slovenicizing technical terms in natural and technical sciences care should be taken that Slovene keeps abreast with other European and non-European languages; b. in terms of theoretical viewpoints regarding creation of technical terms, technical terminology should be uniform and unified for the entire Slovene language territory; c. the need for Slovenization of terms must be generally recognized and accepted, otherwise we will lose an important part of Slovene technical terminology; d. treatment of foreign terms in other languages should be studied and confronted with the current practice of the Slovene orthographic code to find a consistent approach; e. in view of the current uncoordinated activities in the field of technical terminology, a coordinating body should be appointed whose decision will be final and obligatory for all users; f. the theoretical and practical principles of technical lexicography should include also the principles underlying A Slovene Language Manual for Technical Sciences published by the Technical Sciences Section

of the Terminological Commission at the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

As regards the building and construction terminology, the author reports on his activities in the Technical Sciences Commission of the Section for Terminological Dictionaries of the Fran Ramovš Institute for the Slovene Language.

O medicinskem izrazju v slovenskih besedilih

Miroslav Kališnik*

Prispevek prikazuje nekatera načela, po katerih se ravnajo zdravniki pri govorjenju in pisanju. So razlike, kadar komuniciramo strokovno ali poljudno. Zlasti pri strokovnem pisanju uporabljamo pogosto latinske, grške in grško-latinske termine v citatni obliki, vse pogosteje pa jih zapisujemo poslovenjene, tj. fonetično in s slovenskimi končnicami. Izraze v drugih živih jezikih včasih privzamemo v fonetizirani obliki, včasih pa jim poiščemo ustrezen slovenski prevod. Ustaljenih in v praksi uporabljenih slovenskih strokovnih izrazov ne popravljamo zaradi kakšnih purističnih ali racionalističnih razlogov. Eponimske izraze pišemo načeloma tako, da je razviden izvorni zapis osebnega ali krajevnega imena. Mednarodno sprejetih krajšav ne slovenimo.

The article presents some principles governing physicians' use of spoken and written language. There are differences between professional and non-professional, general communication. Especially professional medical discourse abounds in Latin, Greek and Greek-Latin terms in citation forms. However, today they are increasingly used in a Slovenicized form, i.e. in the so-called phonetic orthographic rendering and with characteristic Slovenian endings. Terms borrowed from other contemporary languages are sometimes adopted in a »phonetic« form, and others are replaced by corresponding Slovenian translations. Established and frequently used Slovenian terms are not corrected for any puristic or rationalistic reasons. Orthography of eponyms should in principle preserve the original spelling of a personal or geographic name. International abbreviations are not Slovenicized.

Uvod

Uredništvo Medicinskega terminološkega slovarja Medicinske fakultete v Ljubljani je nedavno v sodelovanju z Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU izdalo drugo popravljeno in dopolnjeno izdajo Pravopisa medicinskih izrazov (1997). Iz njega so razvidna nekatera načela, po katerih se ravnajo zdravniki pri govorjenju in pisanju. Ta načela bodo prikazana v tem prispevku.

* Uredništvo Medicinskega terminološkega slovarja, Medicinska fakulteta v Ljubljani

Zvrsti komunikacije

So razlike v slogu pa tudi v izboru strokovnih izrazov, kadar govorimo zdravniki strokovno, tj. med seboj, in poljudno, tj. s pacienti in javnostjo. Pri *strokovnem* komuniciranju, ki sega včasih tudi preko meja države, želimo doseči predvsem večjo natančnost in nedvoumnost, pri *poljudnem* pa je poudarek na razumljivosti in nazornosti, velike nadrobnosti pa večinoma niso potrebne. Zato v slednjih primerih večinoma shajamo z domačimi, slovenskimi strokovnimi izrazi. Če pa moramo uporabiti manj znano strokovno besedo tujega izvora, jo moramo prvič razložiti.

Latinski, grški in grško-latinski termini

Korenine evropske kulture, tudi naše slovenske, izvirajo iz grščine, latinščine in latinizirane grščine. Zato je večina mednarodnih strokovnih izrazov v teh dveh jezikih. To seveda olajša mednarodno komunikacijo. V slovenskem besedilu lahko uporabljamo te termine citatno (v imenovalniku in morebiti tudi v tožilniku). Lahko pa jih poslovenimo tako, da jih zapisujemo fonetično in uporabimo slovenske končnice, v večbesednih zvezah pa splošne pojme še poslovenimo (Širca, 1993). Npr. namesto *arteria carotis communis* lahko zapisujemo *skupna karotidna arterija*. Morda bi lahko zapisali tudi *skupna vratna odvodnica*, vendar bi se morali najprej dogovoriti, da gre v slednjem primeru za soznačnico. Če bi bilo slovenjenje okorno, morda nasilno ali sploh ne bi bilo mogoče, se mu izognemo s tvorbo delno citatnih besed, pri čemer napovemo citatni del termina s slovensko, sklonljivo besedo, npr. *bacil Brucella abortus*. Poudariti je treba, da nimamo (še) za vse strokovne termine ustreznih domačih besed slovenskega izvora. Uporaba na novo napravljenih, še neveljavljenih izrazov bi lahko povzročala nejasnosti. Seveda pa tudi v strokovnih in znanstvenih medicinskih besedilih z veseljem uporabljamo uveljavljene domače slovenske izraze, če jih imamo.

Ustaljeni slovenski strokovni izrazi

Ustaljenih in v praksi uporabljanih slovenskih strokovnih izrazov ne popravljamo zaradi kakšnih *purističnih* ali *racionalističnih* razlogov (Urbančič, 1987). Tako npr. odklanjamo uvajanje izraza *široko črevo* namesto ustaljenega izraza *debelo črevo*, saj je slednjega poznal že Pleteršnik (1894). Prav tako ne podpiramo zamenjave ustaljenega termina *seneni nahod* z izrazom *senski nahod*; ne drži pomislek, češ da nahod ni iz sena, saj imamo tudi npr. *senene vile*. Poleg tega Slovar slovenskega knjižnega jezika, četrta knjiga (1985), navaja pri pridevniku *senen* nanašajoč se na seno, pri pridevniku *senski* pa je kvalifikator *narečno*, pomen pa je isti.

Termini v drugih živih jezikih

Tako imenovanih latinizmov v medicini torej nimamo za tujke. Drugačen odnos pa imamo do terminov iz drugih, *živih tujih jezikov*; zlasti iz angleščine jih je veliko. Pri

tem so se uveljavile naslednje rešitve. Če termin lahko izpeljemo iz latinščine ali grščine, ga preprosto fonetiziramo, kot smo že opisali. Npr. za *homeobox* uvedemo *homeoboks*, za *transposon* pa *transpozon*. Včasih tuji termin smiselno prevedemo, npr. *biofeedback* z *biološko-instrumentalna povratna zveza*, *by-pass* z *obvod*, *clearance* z *izčistek*, *spliceosome* s *spajalno telesce*, *compliance* s *podajnost* ali *voljnost* (odvisno od pomena), *jamais vu* z *nikoli videno*. Po vsem svetu razširjene termine zapisujemo kar fonetično, npr. *stress* kot *stres*, *bejel* kot *bedžel*, *chikungunya* kot *čikenganja*, *soor* kot *sor*, *sprue* kot *sprua*, *compliance* (v tretjem pomenu) kot *komplianca*; včasih načela kombiniramo, npr. *défense musculaire* zapisujemo kot *mišični defans*.

Kemijski in farmacevtski izrazi

Pri imenih *zdravil*, ki so v latinščini, ravnamo enako kot pri drugih medicinskih terminih, npr. *acidum barbituricum* je tudi *barbiturna kislina*, *aqua bidestillata* pa *dvojno destilirana voda*. *Kemijske izraze* zapisujemo skupaj in brez vezajev, če gre za eno spojino, npr. *benzilhidroklorotiazid*. Vezaje uporabljamo le za ločitev števil ali drugih simbolov od drugih delov imen, npr. *S-adenozilmetionin*, *adenozin-5'-difosfat*, *a-veriga*, in pa za ločitev substrata od aktivne komponente v imenih encimov, npr. *adenozin-dezaminaza*.

Eponimski izrazi

Pri eponimskih izrazih se ravnamo po načelih, ki smo jih sprejeli na nedavnem posvetu v okviru Slovenske matice (Pisava občnih imen v naravoslovnih in tehniških vedah, izpeljanih iz tujih lastnih imen, 1997). Osnovno načelo je, da zapisujemo strokovne izraze, ki pomenijo nekakšno intelektualno lastnino, tako, da je razvidno ime avtorja, in to z veliko začetnico. Primeri: *J. E. Purkyně – Purkynjeva celica*, *M. Gerbec, G. B. Morgagni, A. Adams, W. Stokes – Gerbec-Morgagni-Adams-Stokesov sindrom*, *C. J. Doppler – Dopplerjev pojav*. Pridevnik nadomestimo s predlogom *po* in lastnim imenom v mestniku, če bi eponimski pridevnik zvenel okorno, npr. *B. C. G. Giemsa – barvanje po Giemsu*, pa tudi pri ženskih imenih, kjer dodamo tudi krstno ime, s čimer poudarimo, da gre za avtorico, npr. *Virginia Apgar – test po Virginiji Apgar*. Kadar pa je bil izvorni izum ali odkritje uporabljen ali izboljšan in pri izpeljankah iz krajevnih imen, zapisujemo eponimski pridevnik z malo začetnico, npr. *C. J. Doppler – dopplerska ehosonografija*, *Lyme (kraj v ZDA) – lymška borelijoza*. Malo začetnico uporabljamo prav tako pri enobesednih eponimskih terminih, vendar pri tem zapisujemo avtorjevo ime izvorno. Primeri: *T. Addison – addisonizem* (vendar *Addisonova bolezen*), *T. Nissl – nisslovina* (vendar *barvanje po Nisslu*), *P. Ehrlich – ehrlichioza*, *L. Pasteur – pasteurela*. V učbenikih je priporočljivo prvič v oglatem oklepaju prikazati izgovorjavo v najbližjem fonetičnem zapisu, npr. [izgovori *pasterela*]. Če pa se je pri eponimskih izrazih v splošni rabi zabrisalo ali celo pozabilo lastno ime v njih, jih zapisujemo fonetično, npr. *pasterizacija*. Meja med zgornjima dvema načeloma, tj. med ohranitvijo izvorne podobe lastnega imena v strokovnem eponimu in fonetiziranjem eponima v splošni rabi, ni ostra. Tudi zato, ker je jezik živa stvar, ki se razvija, razvoja ne kaže niti prehitovati niti zavirati. Zato pa so v prehodnem obdobju možne dvojnice.

Krajšave

S prisilnim slovenjenjem mednarodno sprejetih in uveljavljenih ali prevladujočih kratic ne delamo usluge niti slovenščini niti Slovencem. Zdaj nihče ne preganja npr. besede *laser* niti je ne izgovarja po angleško [*lejzer*], ker jo imamo že za slovensko besedo; vemo pa, da je po izvoru angleška kratica (**l**ight **a**mplification by **s**timulated **e**mission of **r**adiation). Če smo jo sprejeli, jo izgovarjamo po slovensko; ob prvi uporabi v besedilu jo razvežemo po slovensko, kadar je to mogoče, sicer pa v izvornem jeziku, in dodamo slovenski prevod razvezave. Nato v istem v besedilu naprej dosledno uporabljamo uvedeno in predstavljeno kratico. Če v kakem delu (npr. v doktorski disertaciji) uporabljamo več krajšav, je priporočljivo na začetek dela uvrstiti abecedno urejen slovarček krajšav. Nekaj primerov! ACTH (**a**drenocorticotropic **h**ormone = adrenokortikotropni hormon): doslej še nikomur ni prišlo na misel, da bi predlagal kratico AKTH, ker je ne bi nihče razumel. AIDS (**a**kvirani **i**munskodeficientni **s**indrom): ne soglašamo s predlogom, da bi za to bolezen uvedli slovensko kratico SPIN (**s**indrom **p**rirojene **i**munsk**e** **n**ezadostnosti), ker je beseda že zasedena z drugim pojmom, pa tudi francoska kratica SIDA, ki jo sicer uporabljajo Srbi, pri nas ni razširjena. DNA (**d**eoxyribonucleic **a**cid = deoksiribonukleinska kislina): dopuščamo, toda zaradi načelnih razlogov ne podpiramo rabe kratice DNK, čeprav resnici na ljubo moramo povedati, da Nemci uporabljajo svojo kratico DNS, Francozi pa ADN. EKG (**e**lektrokardiografija in elektrokardiogram).

Sklep

Namen Pravopisa medicinskih izrazov (1997) je dati uporabnikom navodila za pravilno pisavo, izgovarjavo in pregibanje ter druga pojasnila o uporabnosti najpogostejših medicinskih terminov, ki se uporabljajo pri nas. Uporabniki pa v njem ne bodo našli razlag pomenov teh izrazov; to bo naloga Medicinskega terminološkega slovarja, ki je v izdelavi.

Zahvala

Zahvaljujem se sourednikom, avtorjem in svetovalcem Medicinskega terminološkega slovarja za sodelovanje v neštetih razpravah, med katerimi so nastajala v prispevku opisana načela.

Reference

- Pisava občnih imen v naravoslovnih in tehniških vedah, izpeljanih iz tujih lastnih imen*, 1997, Glasnik Slovenske matice XXI., str. 81–84.
- PLETERŠNIK, M., 1894: Slovensko-nemški slovar, Knezoškofijstvo v Ljubljani, Ljubljana.
- Pravopis medicinskih izrazov*, 1997, druga, popravljena in dopolnjena izdaja, Medicinska fakulteta v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, četrta knjiga, 1985, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
ŠIRCA, A., 1993: Kako pisati anatomske strokovne izraze v slovenskih besedilih. *Med. razgledi* 32, str. 657–664.
URBANČIČ, B., 1987: O jezikovni kulturi, Delavska enotnost, Ljubljana.

About Medical Terms in Slovenian Texts

Summary

The article presents some principles governing physicians' use of spoken and written language. There are differences between professional and non-professional discourse, both in register and in selection of terms. In professional medical texts, Latin and Greek-Latin words in their citation form are very common, although they too are increasingly Slovenicized (»phonetic« spelling, typical Slovenian endings). The reason is that the majority of international medical terms are of Latin and/or Greek origin. Terms from contemporary languages are sometimes borrowed in their »phonetic« spelling, sometimes translated. A general tendency seems to be that a new concept is accompanied by corresponding Slovenian term. Established in frequently used Slovenian terms are not corrected for any puristic or rationalistic reasons. Orthography of eponyms should in principle preserve the original spelling of a personal or geographic name. If a term means a kind of an intellectual property, it is spelt with a capital letter, but if an original invention or discovery was only used and improved, the term is written with a small letter. International abbreviations are not Slovenicized, i.e. they are not derived from Slovenian translations of full terms.

Anatomsko-terapevtsko-kemijska klasifikacija zdravil in enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin

*Simona Vučko Mole**

Pripravili, uredili in izdali smo Slovenski in latinski prevod anatomsko-terapevtsko-kemijske klasifikacije zdravil. Predvsem pa smo se posvetili enotnemu nacionalnemu poimenovanju zdravilnih učinkovin, kjer smo se soočili z različno problematiko (npr. neuskklajenost pravil slovenskih IUPAC-priporočil; neskladja med INN-imeni in imeni, ki jih uporablja tretja izdaja Evropske farmakopeje; neenotno poimenovanje organskih kislin ipd.). Predlagamo nekatere rešitve za enotno in smiselno poimenovanje zdravilnih učinkovin.

In the preparation of Slovenian and Latin translations of an anatomical therapeutic chemical classification of drugs special attention was paid to designing a uniform national system of naming pharmaceutical substances. The article discusses problems encountered in the project, e.g. lacking harmonization of the Slovenian IUPAC guidelines, discrepancies between INN names and names used in the Third Edition of the European Pharmacopoeia, non-uniform naming of organic acids, etc. It also suggests several solutions that would contribute to a consistent and logical naming of pharmaceutical substances.

1 Uvod

Zdravilnih učinkovin je iz dneva v dan več. Njihova poimenovanja niso usklajena, najrazličnejši sinonimi pa ustvarjajo še večjo nepreglednost. To lahko povzroča zamenjavo imen ali celo onemogoča njihovo razpoznavo, kar je lahko nevarno predvsem za bolnika. Da bi to preprečili, je potrebno dvoje: dober klasifikacijski sistem zdravil in poenoteno, nedvoumno poimenovanje zdravilnih učinkovin.

1.1 Nomenklatura

S terminološkimi vprašanji se srečujemo zlasti pri poimenovanju zdravilnih učinkovin po slovenski verziji nomenklature organskih spojin IUPAC (Mednarodno združenje za čisto in uporabno kemijo). Že tako enostavno spojino, kot je očetna kislina (ledocet), je mogoče nedvoumno poimenovati z naslednjimi slovenskimi in poslovenjenimi imeni:

očetna kislina

etanojska kislina

metankarboksilna kislina

karboksimetan

* Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil, Ljubljana

Ocetna kislina oz. ledocet sta nesistematični nestrokovni (trivialni) imeni, ostalo pa so sistematična imena. Mnoge spojine imajo poleg več sistematičnih imen lahko tudi več nestrokovnih.

1.1.1 Kemijska nomenklatura

Vsako molekulo z znano kemijsko strukturo lahko poimenujemo z **racionalnim kemijskim imenom (sistematično ime)**. Ta so ponavadi daljša. Pravila za poimenovanje organskih spojin so kemiki postavili že leta 1892 v Ženevi (ženevska nomenklatura). Leta 1921 je bilo ustanovljeno Mednarodno združenje za čisto in uporabno kemijo (IUPAC), ki je prevzelo skrb za kemijsko nomenklaturu. Ženevska nomenklatura je bila večkrat dopolnjena in popravljena. Leta 1973 smo dobili tudi slovensko verzijo nomenklature IUPAC. (15)

Trivialna imena (lat. *trivialis* – splošno znan, vsakdanji, običajen) so nastala zaradi različnih vzrokov v času odkritja, izolacije oziroma kemijske sinteze posamezne spojine pa tudi kasneje. Za mnoge spojine, ki so jih izolirali iz naravnih virov, niso poznali strukture, zato so jih poimenovali z imeni, ki so kazala na njihovo poreklo: ocetna kislina je dobila ime kot sestavina skisanega vina oz. kisa (lat. *acetum* – ocet, kis), mravljično kislino so našli v mravljah (leta 1670) in jo zato tudi tako poimenovali (lat. *formica* – mravlja), penicilin so poimenovali po mikroorganizmih, ki ga proizvajajo (*Penicillium notatum*, *Penicillium chrysogenum*) itd. Trivialna imena so pri zapletenih imenih mnogo bolj priročna kot pa sistematična. Pri enostavnih spojinah je to mnogokrat bolj stvar tradicije. (7) Kljub želji po enotnem kemijskem poimenovanju spojin so bila nekatera trivialna imena sprejeta, potrjena in jih uporabljata tako sistem IUPAC kot CAS (npr. benzen).

Vernakularna imena (lat. *vernaculus* – domoroden) so nastala iz jezika dežele izvora snovi (npr. khoke – peruanski indijski jezik; coca – špansko; *cocainum* – novolatinsko).

V praksi pogosto poimenujemo spojine tako, da trivialnim imenom dodajamo sistematične predpone in končnice. Govorimo o poltrivialnih oziroma polsistematičnih imenih, ki jih uporablja tudi nomenklatura IUPAC. V farmacevtskem poimenovanju najdemo številna taka imena. Kot primer navajamo fenobarbiton (4):

5-etil-5-fenilbarbiturna kislina

[sistematični del][trivialni del imena]

Pri povezovanju racionalnega poimenovanja in trivialne nomenklature pogosto nastanejo težave. Benzilpenicilin se na primer uporablja v obliki soli z natrijevimi ioni. Ime te soli, natrijev benzilpenicilat, pa zveni nenavadno, ker v terminu benzilpenicilin ne slutimo prisotnosti karboksilne skupine. (10)

1.1.2 Nelastniška imena

Večina naštetih imen ni uporabnih za zdravstveno osebje, ki stremi po enotnem, kratkem, enostavnem, informativnem in uporabnem imenu zdravilne učinkovine. (9)

Zato je zaradi čimbolj poenostavljenega in poenotenega poimenovanja zdravilnih učinkovin SZO (Svetovna zdravstvena organizacija) oblikovala smernice za izbiro mednarodnih nelastniških imen (INN), vendar imajo nekatere države še vedno tudi svoje programe. Čeprav izraz »nezaščiteno ime« pogosteje uporabljamo, je »nelastniško ime« pomensko ustrežnejši, saj ga proizvajalci ne smejo uporabljati kot lastniško oz. zaščiteno ime zdravila (blagovna znamka).

1.1.2.1 Načela izbire mednarodnih nelastniških imen

SZO je oblikovala navodila, po katerih izbira mednarodna nelastniška imena, in sicer:

1. Mednarodna nelastniška imena je treba izbrati tako, da jih je mogoče razločno izgovoriti in nedvoumno črkovati. Ne smejo biti predolga.
2. Iz imena mora biti prepoznavna farmakoterapevtska sorodnost učinkovin.
3. Poimenovanje zdravilne učinkovine nove farmakoterapevtske skupine mora dopuščati možnost podobne izbire imen drugim zdravilnim učinkovinam enake farmakoterapevtske skupine.
4. Mednarodna nelastniška imena za kisline naj bodo enobesedna. Pri soleh ne smemo spreminjati imena kisline.
5. Kadar je zdravilna učinkovina aktivna baza ali aktivna kislina, uporabljamo pa jo tudi v obliki soli, tvorimo INN kar kot aktivno kislino oz. bazo. Tistih zdravilnih učinkovin, ki so aktivne le v obliki soli neaktivnih kislin ali baz ali pa v obliki estrov neaktivnih kislin, ni dovoljeno poimenovati kot neaktivne kisline oz. baze, ampak kot soli oz. estre.
6. Uporaba števil in ločenih črk v imenu ni priporočljiva.
7. Zaradi lažjega prevajanja in izgovorjave INN pišemo f namesto ph, t namesto th, e namesto ae in oe in i namesto y. Črkama k in h pa se izogibamo. (9)

Na začetku izvajanja programa INN je bilo potrebno uskladiti delo že obstoječih nomenklturnih teles posameznih narodov. Večina zdravilnih učinkovin je namreč že imela svoja uveljavljena imena (npr. acetaminofen/paracetamol). Odločiti pa se je bilo treba le za eno veljavno mednarodno nelastniško ime.

Poimenovanje novih zdravilnih učinkovin je veliko enostavnejše. Že od vsega začetka temelji le na enem izbranem imenu, ki ga enotno uporabljajo po vsem svetu. Predstavniki vseh glavnih nomenklturnih odborov (npr. Francija, Japonska, ZDA, Velika Britanija idr.) so tudi člani osrednjega odbora INN. Samo tako je mogoče doseči, da so nelastniška imena za posamezno zdravilo v različnih jezikih poenotena z identičnimi mednarodnimi nelastniškimi imeni.

V splošnem je INN sestavljeno iz naključno izbrane predpone in korena besede. Imena zdravilnih učinkovin, ki pripadajo isti farmakoterapevtski ali kemijski skupini, so izpeljana iz istega korena. Včasih želimo razlikovati med različnimi sorodnimi skupinami zdravilnih učinkovin. Takrat je potrebno korenu dodati še dodatno predpono ali končnico, govorimo o podkorenu.

Naslednji primeri prikazujejo zgradbo INN:

INN	Predpona	Podkoren	Koren
apafant	a	–	pafant
klopidogrel	klovido	–	grel
alteplaza	al	tepl	aza

Shema 1: Struktura *INN*

Koren	Farmakoterapevtska skupina	Oznaka ATC
-arol	antikoagulanti, dikumarolovi derivati (acenokumarol , dikumarol)	B01AA
-dil	vazodilatatorji (urapidil , minoksidil)	C02AC
-grel-, -grel	zaviralci agregacije trombocitov (anagrelid , klopidogrel)	B01AC
-gli	sulfonamidni antidiabetiki (glibenklamid , glipizid , glikvidon)	A10BB
-teplaza	tkivni tip plazminogenega aktivatorja (alteplaza)	B01AD

Shema 2: Nekateri primeri skupnih korenov

Izbiranje mednarodnih nelastniških imen poteka po posebnem predpisanem postopku. Državna nomenklatura komisija (če obstaja) ali pa proizvajalec sam poda zahtevek za mednarodno nelastniško ime. SZO nato ime preveri v skladu s sprejetimi smernicami in ga objavi v svojih publikacijah. To je predlagano nelastniško ime p-INN (proposed). Če na tako ime v štirih mesecih ni ugovorov, postane ime priporočeno r-INN (recommended).

Nelastniško ime ni isto kot generično ime. Pogosto se nepravilno namesto izraza »nelastniško« uporabljaja izraz »generično«. (9)

1.1.3 Generična imena

Generično ime (lat. genus, rod, vrsta) oziroma termin »generičen« se uporablja večpomensko:

a) V ožjem pomenu gre za ime skupine zdravilnih učinkovin po kemijski pripadnosti, včasih tudi po delovanju (salicilati, tetraciklini, antihistaminiki H₁ ipd.).

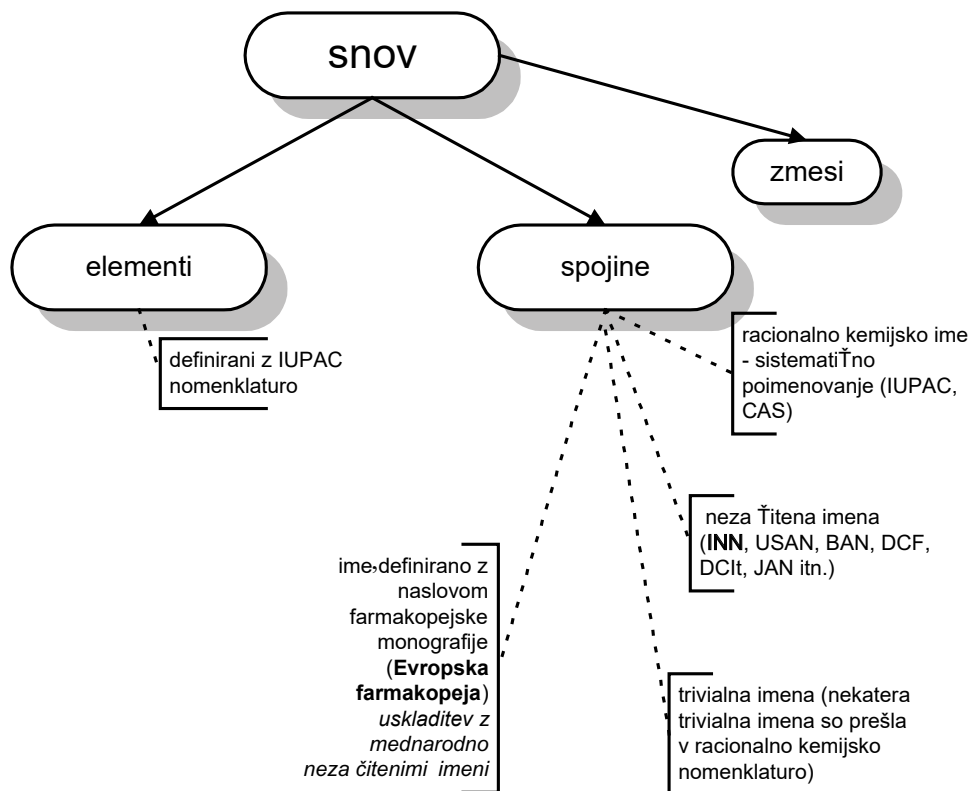
b) Termin se je uveljavil tudi kot ime za posamezno zdravilno učinkovino, ki ni več zaščiten s patentom in ki jo izdeluje ter oblikuje v zdravilne pripravke več proizvajalcev. (9) Učinkovine v generičnih zdravilnih pripravkih so opisane z nelastniškimi imeni.

1.1.4 Zaščiteni imena

Zaščiteni ime (angl. trade-marks, brand-names) je lastniško ime končnega zdravilnega pripravka, ki ga izbere in patentno zaščiti proizvajalec izdelka. Nastala so predvsem zaradi zapletenega poimenovanja sinteznih zdravilnih učinkovin, ki so se začela množično pojavljati v začetku tega stoletja. V preteklosti so bile zdravilne učinkovine v glavnem naravnega izvora. Njihovo poimenovanje je temeljilo na enostavnih trivialnih imenih. Ponavadi so to kratka imena, kar je zelo pripravno v primerjavi s poimenovanjem spojin s celotnim kemijskim racionalnim imenom. Zaščiteni ime zajame praviloma eno ali več zdravilnih učinkovin v zdravilni obliki, ki skoraj vedno vsebuje še dodatke, ti navadno vplivajo na stabilnost in sproščanje zdravilnih učinkovin. Zaščiteni imena zdravilnih pripravkov z enako zdravilno učinkovino so lahko različna in to ne samo v posameznih državah, ampak tudi v državi sami.

Zaščiteni ime izbere proizvajalec, vendar mora upoštevati navodila SZO, namreč da naj ne bi uporabljal korenov za izpeljavo mednarodnih nelastniških imen za zaščiteni imena, ker bi lahko prišlo do zamenjav in napačne razlage tega imena.

Vse omenjene načine poimenovanja zdravilnih učinkovin bi lahko strnili v naslednji shemi:

Definicije pojmov (Slovar slovenskega knjižnega jezika):

snov 2. navadno s prilastkom *kar tvori, sestavlja stvari, predmetna telesa in ima določene lastnosti, značilnosti*: ta snov dobro prevaja električni tok; eksplozivne, gorljive snovi; plinasta, tekoča, trdna snov • s fiz., kem. desnosučna *ki suka polarizacijsko ravnino v desno*, levosučna snov *ki suka polarizacijsko ravnino v levo*; kem. anorganska, organska snov; radioaktivna snov; med. karcinogena snov; kontrastna snov *ki ne prepušča rentgenskih žarkov*

element kem. *snov, ki se ne da kemično razstaviti na enostavnejše snovi*: halogeni, radioaktivni elementi;

spojina kem. *snov, ki nastane pri spajanju dveh ali več elementov v določenem razmerju*: oksidi so spojine elementov s kisikom; struktura spojine / aciklične, ciklične spojine; anorganske, organske spojine; dušikove, kalijeve spojine; nasičene, nenasičene spojine

zmes *snov iz več snovi*: narediti, pripraviti zmes; plinska, tekoča zmes; sestavine zmesi / eksplozivna, vnetljiva zmes.

2 Enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin

2.1 Enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin in izbor anatomsko-terapevtsko-kemijske (ATC) klasifikacije zdravil

Vprašanje enotnega poimenovanja zdravilnih učinkovin se kaže tako na mednarodni kot tudi na ravni posameznih narodov oz. držav.

Ključ za enotno mednarodno poimenovanje zdravilnih učinkovin je INN. Farmakološko oz. kemično sorodne zdravilne učinkovine imajo po priporočilih SZO v imenih skupni koren. INN so torej smiselna, povedna in nosijo informacijo o kemizmu oz. farmakološki rabi spojine (*shema 2*).

Za enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin v posameznem jeziku je prav tako potrebno postaviti pravila, ki morajo biti enotna in smiselna. Enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin nam lahko olajša dober klasifikacijski sistem zdravil, kjer zelo pomaga preglednost, nedvoumnost in urejenost zdravilnih učinkovin. V svetu obstaja več različnih klasifikacijskih sistemov. Izbrali smo Anatomsko-terapevtsko-kemijsko klasifikacijo zdravil (klasifikacija ATC), ki razvršča zdravila po anatomskih, farmakološko-terapevtskih in kemijskih kriterijih. Razvršča vsa registrirana zdravila v Evropski skupnosti in zunaj nje, hkrati pa sledi tudi novim zdravilnim učinkovinam. Zato smo jo uporabili kot osnovni sistem za enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin.

Klasifikacija ATC uporablja angleško različico INN (pet ravni). Če ta še ni izbrana, uporabi USAN (ameriško nelastniško ime).

C	PRIPRAVKI ZA ZDRAVLJENJE BOLEZNI SRCA IN OŽILJA (<i>prva raven</i> , anatomska skupina)
C08	ZAVIRALCI KALCIJEVIH KANALČKOV (<i>druga raven</i> , farmakološka skupina)
C08D	SELEKTIVNI ZAVIRALCI KALCIJEVIH KANALČKOV Z NEPOSREDNIM DELOVANJEM NA PREVODNI SISTEM SRCA (<i>tretja raven</i> , terapevtsko-farmakološka podskupina)
C08D A	FENILALKILAMINSKI DERIVATI (<i>četrt raven</i> , kemijska podskupina)
C08D A01	VERAPAMIL (<i>peta raven</i> , zdravilna učinkovina – INN)
C08D A02	GALOPAMIL (<i>peta raven</i> , zdravilna učinkovina – INN)

Shema 3: Struktura klasifikacijskega sistema ATC

Uporaba INN povezuje klasifikacijo ATC z Evropsko farmakopejo, ki uporablja latinsko različico INN kot glavni naslov monografije. Latinska INN omogočajo enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin z mednarodno veljavo, s tem pa tudi vstop v evropski prostor. Zato smo se odločili, da bomo prevedli klasifikacijski sistem ATC (vseh pet ravni) tako v slovenski kot tudi v latinski jezik (latinska imena INN). Latinsko poimenovanje zdravilnih učinkovin je tudi predpis, ki velja v Republiki Sloveniji:

- Imena zdravil, ki niso gotova zdravila, predpisujemo na recept v latinskem jeziku, in sicer po imenih veljavne farmakopeje ali drugih predpisov. (1)

- 68. člen Zakona o zdravilih določa, da mora imeti vsako zdravilo, ki ga dajemo v promet, na zunanji ovojnini med drugim tudi navedbo zdravilnih učinkovin, poimenovanih z mednarodnim nelastniškim imenom v latinski verziji. (19)

SZO priporoča, naj za enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin uporabljamo dve imeni: ime v domačem jeziku in INN. (21) Enako predvideva tudi osnutek pravilnika o deklariranju in označevanju zdravil. (13)

Prevod klasifikacije ATC

Pri prevodu prvih štirih ravni klasifikacije ATC so nam zelo pomagali že izdani slovenski pa tudi drugi medicinski priročniki, predvsem najnovejši Pravopis medicinskih izrazov. (6) Posebnost farmacije je namreč njena interdisciplinarnost. Zato tudi črpa izrazje iz medicinskih in naravoslovnih znanosti, kjer je bilo že v preteklosti opravljenega veliko terminološkega dela. (10)

S terminološkimi problemi se srečujemo zlasti pri poimenovanju zdravilnih učinkovin (peta raven klasifikacije ATC). Predlagamo, da naj bo slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin enotno, nedvoumno, usklajeno s slovensko različico nomenklature organskih in anorganskih spojin IUPAC, hkrati pa, da so imena (kjer je to sprejemljivo) usklajena s pravili tvorjenja mednarodnih nelastniških imen po priporočilih SZO.

2.2 Nekaj splošnih načel za enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin

- Imena zdravil (tj. nelastniška oz. nezaščitljiva imena) so občna imena, torej se pravilno pišejo le z **malo začetnico**. (17) Enako velja za kemijske elemente, četudi so izpeljani iz lastnih imen. (4)

- Za slovenska imena kemijskih elementov velja, da jih pišemo fonetično, prav tako imena spojin, izpeljana iz imen elementov. Imena spojin tvorimo iz osnov latinskih imen: avrat, ferat, nikolat, ne pa zlatat, železat, nikelat. Imena živosrebrovih spojin izpeljemo iz drugega latinskega imena za živo srebro, *mercurius*, in ne iz *hydrargyrum*. (7)

- **Racionalna imena** spojin tvorimo tako, da imenujemo najprej bolj pozitivni del (ali kation), nato pa bolj negativni del (ali anion). (7) V tem se slovenska terminologija razlikuje od priporočil SZO za tvorjenje INN, kjer je na prvem mestu lahko tudi anion, če je odgovoren za učinkovitost. Benzilpenicilin se na primer uporablja v obliki soli z natrijevimi ioni. Ime te soli je po priporočilih SZO benzilpenicilin natrij. Slovensko poimenovanje pa je natrijev benzilpenicilinat.

- Pozitivni del (atom ali atomska skupina) dobi pridevniško obrazilo **-ov** ali **-ev**, npr.: žveplov, natrijev. (7)

- Za negativni del so pravila različna glede na število atomov. Če je negativni del spojine enoatomski (binarne spojine), dobi latinska osnova imena elementa končnico **-id** (npr. klorid, oksid). Če pa je negativni del formule sestavljen iz več atomov, dobi skupina končnico **-at**. Pri anorganskih večatomskih skupinah ali anionih izpeljemo ime iz latinskega imena centralnega atoma z že omenjeno končnico **-at**. (7) Anione organskih kislin ponavadi izpeljujemo iz latinskih imen kislin. (4)

Latinsko ime kisline	Slovensko (trivialno) ime kisline	Slovensko ime aniona
acidum aceticum	očetna kislina	acetat
acidum tartaricum	vinska kislina	tartrat

acidum citricum	limonska kislina	citrat
acidum gallicum	galna kislina	galat

- Za podajanje stehiometrijskega razmerja elementov v spojinah oziroma števila atomov v formulah smo se tako za binarne spojine kot za spojine iz več atomov med tremi možnimi načini odločili za **Stockov način**. Po tem načinu navajamo oksidacijsko število (običajno za pozitivni del spojine), ki ga označimo z rimsko številko v oklepaju takoj (brez presledka) za imenom elementa (npr. FeCl_2 železov(II) klorid, FeCl_3 železov(III) klorid ipd.). (7)

Slovensko poimenovanje kislin izhaja iz pravil, ki jih priporoča SZO. Tako lahko kisline v grobem razdelimo po načinu poimenovanja v dve skupini:

1. v imenu je beseda »kislina« (npr. acetilsalicilna kislina);

2. v imenu ni termina »kislina« – to so predvsem derivati penicilinov, barbituratov, sulfonamidov in drugih spojin, ki v INN ne vsebujejo imena »kislina«.

Zgornja pravila skušamo uskladiti tudi s pravili slovenske verzije nomenklature IUPAC tako organskih kot anorganskih spojin.

- Poimenovanje **anorganskih kislin** ne povzroča težav. Za poimenovanje anorganskih kislin v farmaciji predlagamo **poimenovanje kislin po centralnem atomu** (IUPAC). Ta dobi pridevniško obrazilo **-ova** ali **-eva** ter oznako oksidacijskega števila po Stocku. Imena kislin poenostavimo še tako, da izpustimo število in ime liganda okso. Kadar je znanih več kislin z istim oksidacijskim številom centralnega atoma, poenostavljanje ni dovoljeno. Pri maksimalnih oksidacijskih številih izpuščamo tudi oznako oksidacijskega števila z rimsko številko, posebno, če ima centralni atom le eno oksidacijsko število (npr. borova kislina namesto borova(III) kislina).

Poimenovanje kislin (tako anorganskih kot tudi organskih) po soleh je nesmiselno in v nasprotju s pravili mednarodne in slovenske nomenklature (npr. sulfatna(VI) kislina, benzoatna kislina).

- Težavnejše pa je poimenovanje **organskih kislin**, ki imajo po slovenskem prevodu pravil IUPAC pridevniško obrazilo **-ojska** (npr. paraaminobenzojska), **-na** (npr. očetna), **-ska** (npr. muraminska), medtem ko sta **-ova** in **-eva** opuščeni pridevniški obrazili za poimenovanje organskih kislin.

2.2.1.1 Vprašanje poimenovanja organskih kislin

2.2.1.1.1 Vstava zloga **-in-**

V splošnem se je uveljavilo pravilo, da tiste kisline, ki imajo v angleškem poimenovanju končnico **-oic**, dobijo v slovenščini končnico **-ojska**.

<i>Angleško poimenovanje</i>	<i>Slovensko poimenovanje</i>	<i>Latinsko poimenovanje</i>
aminocaproic acid	aminokaprojska kislina	acidum aminocaproicum
aminomethylbenzoic acid	aminometilbenzojska kislina	acidum aminomethylbenzoicum
valproic acid	valprojska kislina*	acidum valproicum
diatrizoic acid	diatrizojska kislina	acidum diatrizoicum
metrizoic acid	metrizojska kislina	acidum metrizoicum
acetrizoic acid	acetrizojska kislina	acidum acetrizoicum
iopanoic acid	jopanojska kislina	acidum iopanoicum
tyropanoic acid	tiropanojska kislina	acidum tyropanoicum

Imena valprojska kislina do sedaj ni bilo v vsakdanji rabi. Ponekod (18) najdemo bolj uporabljano ime valproinska kislina. Vprašanje vstavljenega zloga **-in-** je zelo pogost pojav pri poimenovanju zdravilnih učinkovin, predvsem pri nomenklaturi kislin. Vstavljeni zlogi se navadno uporabljajo zaradi lažje izgovarjave (upravičeni so le v primerih, označenih z *, pri glutaminski kislini je glutamin osnova, zato menimo, da je tako ime upravičeno). Velikokrat se izkaže, da so stvar navade in povsem nepotrebni, ker zaradi odstopanja od splošnih pravil večajo neenotnost poimenovanj.

Primeri vstavljenega zloga **-in-**

<i>Latinsko poimenovanje</i>	<i>Slovensko poimenovanje z vrinjenim zlogom</i>	<i>Predlagano slovensko poimenovanje</i>
acidum nalidixicum	nalidiks inska kislina	nalidiksna kislina
acidum pipemidicum	pipemid inska kislina	pipemidna kislina
acidum piromidicum	piromid inska kislina	piromidna kislina
acidum fusidicum	fusid inska kislina	fusidna kislina
acidum fumaricum	fumar inska kislina	fumarna kislina
acidum sorbicum*	sorb inska kislina*	–
acidum maleicum*	male inska kislina*	–
acidum glutamicum*	glutam inska kislina*	–

2.2.1.1.2 »Amske« kisline

Vprašljivo je tudi poimenovanje kislin, ki imajo v angleškem INN pridevniško obrazilo **-amic**, v latinskem INN pa **-amicum**.

Pravilo C-431 slovenskega prevoda nomenklature IUPAC namreč pravi: če zamenjamo eno od karboksilnih skupin pri dikarboksilnih kislinah s trivialnimi imeni s karboksamidno skupino, dobimo »amske« kisline. Imenujemo jih tako, da končnico za kislino zamenjamo z »-amska kislina«.

Torej so »amske« kisline le tiste, pri katerih je namesto prejšnje karboksilne skupine po zamenjavi karboksamidna skupina. To velja pri slovenskem poimenovanju. Očitno pa to ni tako pri angleških in latinskih INN. Končnica **-amic** v angleškem jeziku namreč še ne pomeni, da ima kislina res strukturo »amskih« kislin.

<i>Oznaka ATC</i>	<i>Slovensko poimenovanje</i>	<i>Angleško poimenovanje</i>	<i>Latinsko poimenovanje</i>
A09AB01	hidroklorid glutam inske kisline	glutam ic acid hydrochloride*	acidi glutam ici hydrochloridum, -i (n)
B02AA02	traneksam inska kislina	tranexam ic acid*	acidum tranexam icum
G04BX03	acetohidroksam ska kislina	acetohydroxam ic acid	acidum acetohydroxam icum
M01AG01	mefenam inska kislina	mefenam ic acid*	acidum mefenam icum
M01AG02	tolfenam inska kislina	tolfenam ic acid*	acidum tolfenam icum
M01AG03	flufenam inska kislina	flufenam ic acid*	acidum flufenam icum
M01AG04	meklofenam inska kislina	meclofenam ic acid*	acidum meclofenam icum
M03BA	estri karbam ske kisline	carbam ic acid esters	acidi carbam ici estera
V08AA04	jotalam ska kislina	iotalam ic acid	acidum iotalam icum
V08AA05	joksitalam ska kislina	ioxitalam ic acid	acidum ioxitalam icum
V08AC01	jodoksam ska kislina	iodoxam ic acid	acidum iodoxam icum

V08AC03	joglikamska kislina	ioglycamic acid	acidum ioglycamicum
V08AC05	jobenzamska kislina	iobenzamic acid	acidum iobenzamicum
V08AC07	jocetamska kislina	iocetamic acid	acidum iocetamicum

Kislina, ki so označene z zvezdico, nimajo strukture »amskih« kislin. V njihovo strukturo je vključena aminoskupina (shema), zato bi bilo morda primerneje pridevniško obrazilo -**aminska**, morda pa je dovolj že pridevniško obrazilo -**ska** (npr. flufenska kislina). Idejo za pridevniško obrazilo -**aminska** smo dobili po analogiji trivialnega imena za aminokislino glutaminska kislina (angl. glutamic acid), čeprav kisline pod ATC z oznako M01AG (fenamati) ne uvrščamo med aminokislina. Torej bo o tem potrebno še premisliti.

2.2.1.1 Neusklajenost slovenskih verzij nomenklature organskih in anorganskih spojin IUPAC

2.2.1.2.1 Poimenovanje nevtralnih soli

Racionalna imena **soli** tvorimo enako kot racionalna imena spojin. Pri soleh, ki imajo več kationov ali anionov, navedemo po abecedi najprej vse katione, nato pa vse anione. Končnico dobijo vsi kationi (kalijev natrijev karbonat).¹ To pravilo pokriva predvsem anorgansko materijo mediko, pa tudi **nevtralne soli** karboksilnih, »amskih« in podobnih kislin.

2.2.1.2.2 Poimenovanje kislinskih soli

Kisle soli karboksilnih in drugih kislin imenujemo enako kot nevtralne soli. Besedo »hidrogen« ali »dihidrogen« itd. vrinemo med ime kationa in ime aniona ali besedo »sol« (npr. kalijev hidrogenkarbonat, kalijev hidrogentartrat).²

2.2.1.3 Vprašanje slovenjenja angleških INN ter neusklajenost angleških in latinskih INN

Med navodili SZO za izbiro mednarodnih nelastniških imen je tudi pravilo, s katerim je olajšano prevajanje in izgovarjava INN (že omenjeno navodilo pod točko 7: Zaradi lažjega prevajanja in izgovorjave INN pišemo f namesto ph, t namesto th, e namesto ae in oe in i namesto y).

Po primerjavi angleških oziroma latinskih INN za zdravilne učinkovine s sorodno kemijsko strukturo smo ugotovili neusklajenost med takimi INN in neupoštevanje postavljenih pravil v izvornem dokumentu (5), kjer SZO objavlja predlagana in priporočena INN. Nekatera imena niso usklajena z naslovi monografij tretje izdaje Evropske farmakopeje, ker je ta upoštevala postavljena pravila SZO.

¹ Pri poimenovanju nevtralnih soli slovenski verziji nomenklature organskih in anorganskih spojin IUPAC nista skladni. Pravilo za poimenovanje nevtralnih anorganskih soli je: med imena kationov postavimo vezaj, končnico pa dobi le zadnji kation (npr. kalij-natrijev karbonat). Menimo, da se je bolje izogniti vezajem, če ti niso potrebni, ker lahko le tako dosežemo enotno poimenovanje zdravilnih učinkovin. Zato smo pri prevodu klasifikacije ATC upoštevali »organsko pravilo IUPAC« (torej kalijev natrijev tartrat).

² Slovenska priporočila IUPAC za poimenovanje anorganskih in organskih spojin spet niso enotna. Poimenovanje kislinskih soli anorganskih kislin dopušča pisanje hidrogenaniona kot eno besedo, medtem pa naj bi hidrogenanion kislinskih soli karboksilnih kislin pisali narazen – kot dve besedi (npr. kalijev hidrogen tartrat). Pri poenotenju obeh pravil bi morda lahko upoštevali primere angleških oz. latinskih INN, kjer je hidrogenanion ena beseda (npr. Potassium hydrogentartrate oz. Kalii hydrogentartras).

Velika neskladja pa so tudi med angleškimi INN kemijsko sorodnih zdravilnih učinkovin. Primer so npr. kortikosteroidi:

Oznaka ATC	Angleško ime	Latinsko ime
D07AC01	betamethasone	betamethasonum
D07AC15	beclometasone	beclometasonum
D07XB01	flumetasone	flumetasonum
D07XB05	dexamethasone	dexamethasonum

V nekaterih primerih omenjeno pravilo ni najprimernejše. V klasifikaciji ATC najdemo na četrti ravni skupino: G03XA Antigonadotropini in sorodne učinkovine. Originalno angleško ime pod to oznako je antigonadotrophins. Čeprav naj bi se po pravilih za tvorjenje latinskih INN ta oblikovala s čim manjšimi spremembami in naj bi bila čim bolj usklajena v črkovanju, pa zaradi drugačnega pomena izraza menimo, da latinsko ime ne more biti antigonadotrophina, ampak antigonadotropina, kakor tudi v slovenščini ni smiselno uporabljati izraza gonadotrofini, ampak gonadotropini.

Omenjamo še nekaj podobnih primerov, s katerimi smo se srečali pri prevodu angleških imen v klasifikaciji ATC. Med INN in imeni, ki jih uporablja tretja izdaja Evropske farmakopeje, smo ugotovili neskladja. Evropska farmakopeja sicer stremi po smiselnem angleškem in latinskem imenu v naslovu monografije (corticotropin; corticotropinum), vendar kasneje v njenem besedilu ponekod še vedno navaja nesmiselne sestavljenke (corticotrophin). Enako velja za serumski gonadotropin, kjer je Evropska farmakopeja spremenila latinsko ime (čeprav INN še ni usklajeno), medtem ko je angleško ime pustila nespremenjeno (neuskklajeno tvorjenje sestavljenk).

Oznaka ATC	Slovensko ime	Angleško ime	Latinsko ime
G03XA	antigonadotropini in sorodne učinkovine	antigonadotrophins	antigonadotropina
H01AA01	kortikotropin	corticotrophin (INN)	corticotrophinum corticotropin (Ph. Eur. III.)
corticotropinum (Ph. Eur. III.) serum gonadotrophin III.) (INN)		G03GA03 gonadotrophinum sericum (Ph. Eur. III.)	serumski gonadotropin (INN, Ph. Eur.) gonadotropinum sericum
H01AB	tirotropin	thyrotrophin (INN)	thyrotrophinum (INN)

SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika) navaja oba izraza (14):

- trofičen: *nanašajoč se na prehranjenost organizma, organa* (npr. trofična motnja organa);
- tropizem: *biol. pojav, da rastline in nekatere pritrjene nižje živali rastejo, se obračajo v smeri, iz katere prihaja dražljaj, ali stran od nje.*

Dorlandov medicinski slovar (2) prav tako navaja oba izraza, ki imata grški izvor:

- tropin (gr. tropos: obračanje); končnica -tropin kaže na strukturno sorodnost s kako snovjo ali spojino, ki jo označuje koren, s katerim je v sestavljenki (npr. gonadotropin);
- trophu (gr. trophe: prehraben, trofičen); končnica -trofin v sestavljenkah označuje

hrano oz. prehranjenost.

Dorlandov medicinski slovar definira še naslednje izraze:

gonadotropin: vsak hormon, ki spodbuja delovanje spolnih žlez (gonad). Dva taka hormona izloča prednji režanj hipotalamusa (FSH in LT);

gonadotropic: ki se nanaša na spodbujanje spolnih žlez; usmerjeno k prednjemu režnju hipofize, ki spodbuja izločanje spolnih žlez;

corticotropic: ki se nanaša na specifično delovanje preko skorje nadledvične žleze.

Istočasno pa omenja oba izraza, ki se v angleškem medicinskem izrazju uporabljata, vendar menimo, da zaradi različnega pomena obeh končnic to ni smiselno:

gonadotroph (go-nad' o-trof) gonadotrope,

gonadotrophic (gon«ah-do-tro'fik) gonadotropic,

gonadotrophin (gon«ah-do-tro'fin) gonadotropin.

Literatura

- (1) BUDIHNA, M., 1996: Predpisovanje in izdajanje zdravil. Register zdravil Republike Slovenije III., str. 473–476.
- (2) *Dorland's illustrated Medicinal Dictionary*, 1985. Philadelphia etc.: W. B. Saunders Company.
- (3) *European Pharmacopeia*, 1996, 3th edition. Maisonneuve S. A.
- (4) GRDINIĆ, V., 1995: Hrvatsko farmakopejsko nazivlje, Hrvatski zavod za kontrolu ljekova.
- (5) *International Nonproprietary Names for Pharmaceutical Substances*, 1992. Cumulative list No. 8, World Health Organization, Geneva.
- (6) *Pravopis medicinskih izrazov*, 1996: Gl. ur. Kališnik, M., Medicinska fakulteta, Ljubljana.
- (7) KOČEVAR, M., 1993: Kemija: splošni priročnik. Poimenovanje (nomenklatura) organskih spojin. Tehniška založba Slovenije, str. 660–675.
- (8) KOPP - KUBEL, S., 1993: International Nonproprietary Names (INN) for pharmaceutical substances. Bulletin of the World Health Organization, 73 (3): str. 275–279.
- (9) KRBAVČIČ, A., KASTELIC, S., 1993: Nomenklatura zdravil, Farm. vestn. 44, str. 215–218.
- (10) KRBAVČIČ, A., 1984: Slovenski strokovni jezik v farmaciji, Med. razgl. 23, supl. 8: str. 473–480.
- (11) LAZARINI, F., BRENCIČ, J., 1984: Splošna in anorganska kemija. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- (12) NEGWER, M., 1978: Organic-chemical drugs and their synonyms. Akademie Verlag Berlin.
- (13) *Pravilnik o deklariranju in označevanju zdravil*. Osnutek št. 7 (25. 11. 1996).
- (14) *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU & Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- (15) STANOVNIK, B., TIŠLER, M., 1980: Nomenklatura organskih spojin (slovenska izdaja). Univerza v Ljubljani, Katedra za organsko kemijo.
- (16) *The Merck Index, an Encyclopedia of Chemicals, Drugs and Biologicals*, 1996. Whitehouse Station, NJ.
- (17) TOPORIŠIČ, J., 1984: Zdravstvena beseda po poldrugem desetletju, Med. razgl. 23, supl. 8: str. 697–713.
- (18) UMEK, A., 1990: Farmakognozija. Osnove botanike. Droge. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

- (19) *Ur. l. RS*, št. 9/96: Zakon o zdravilih.
- (20) VUČKO, S., 1996: Anatomsko-terapevtsko-kemijska (ATC) klasifikacija zdravil. *Farmaceutski vestnik* 47: str. 73–84.
- (21) WEHRLI, A., 1988: Generic Names for Drugs: The WHO Process for Assigning INN, *Drug News & Perspectives*, Vol. 1, No. 2.

The Anatomical Therapeutic Chemical Classification of Drugs and a Uniform System for Slovene Naming of Pharmaceutical Substances

Summary

The main principles underlying uniform naming of pharmaceutical substances must be consistent and logical. A systematic classification system, which resolves ambiguities regarding pharmaceutical substances, allows us to get a clearer picture of drugs available on the market. For Slovene purposes, the Anatomical Therapeutic Chemical (ATC) classification system was translated, in which drugs are classified according to the organ/system they act upon and/or their therapeutic and chemical properties.

The ATC system uses the English version of the International Nonproprietary Names (INN, level 5). In cases when such a name has not been assigned yet, a United States Adopted Name (USAN) is usually selected.

It is suggested that the Slovenian naming of pharmaceutical substances be uniform, non-ambiguous and harmonized with the Slovenian guidelines for the IUPAC (the International Union for Pure and Applied Chemistry) Nomenclature for Organic and Inorganic Compounds. It must also be harmonized with the principles for the selection of INN for pharmaceutical substances, as recommended by the WHO Division of Drug Management and Policies.

Problematika jezika v tovarni zdravil

Ksenija Kosem*

Računalniško urejanje besedil prinaša nove težave in zagate, saj spodriva klasična pravila urejanja, oblikovanja in korigiranja besedil. Eden od nujno potrebnih korakov pri nastajanju besedila je lektoriranje.

Computer text editing brings along new problems and dilemmas, displacing traditional rules of text creation, design and editing. Text production is increasingly a team work, in which the language revisor plays an important role.

Biti lektorica v tovarni zdravil je zelo zanimivo, a hkrati zelo odgovorno in naporno delo. Lahko si predstavljate, kako raznovrstna in vsebinsko različna besedila nastajajo v tovarni s tako obsežnim in raznolikim proizvodnim programom, kot ga ima Krka.

Naj za lažjo predstavo naštejemo vrste besedil, ki jih najpogosteje lektoriram: navodila za vse potrebne podatke o zdravilu in načinu jemanja, posebej za zdravnika in posebej za bolnika (tudi na tem področju se moramo prilagoditi evropski praksi in zahtevam, zato uvajamo ločeno besedilo za bolnika, ki naj bo krajše in bolj poljudno napisano), navodila za klinična preizkušanja zdravil, besedila za brošure, prospekte, informativne lističe, bloke, oglase v različnih revijah, obvestilna pisma zdravnikom o novostih, članke za revijo Krka v medicini in farmaciji pa tudi v drugih revijah, suplemente, zbornike, obsežna besedila o posameznih zdravilih za objavo v vademekumu (tj. najobsežnejši projekt, saj je treba temeljito pripraviti besedila za prav vsa zdravila, ki so na voljo na slovenskem tržišču; zadnji vademekum nosi letnico 1996 in vsebuje 138 monografij o zdravilih; izdajamo seveda tudi zeliščni in veterinarski vademekum); plakate in napise za opremo razstavnih prostorov, folije za predavanja, najrazličnejša vabila, dopise, obvestila, kataloge, pisma, utemeljitve, pogodbe itd. Vse to spremljajo številni ustni nasveti, kako kaj zapisati, da bo pravilno in razumljivo.

Strokovna besedila zajemajo snov iz različnih ved, najpogosteje seveda iz medicine in farmacije, biologije, mikrobiologije, kemije, veterine ipd.

Časovna stiska je nenehna, saj mora lektor besedilo vedno oddati kar najhitreje, ne glede na to, kdaj ga je dobil in kako dobro je bilo pripravljeno. Delati je treba zelo zbrano in natančno in se hitro odločati. Ponavadi se potem, ko čakam in čakam na korekturo (če jo sploh dočakam), pogosto sprašujem, zakaj je bila potrebna taka naglica ravno pri jezikovnem pregledu, če lahko potem traja dneve in dneve, da še vsi drugi počasi dokončajo svoje delo.

Z opisom posameznih korakov pri nastajanju končne podobe besedila bom poskušala nakazati odnos piscev in tovarne do jezika in jezikovno problematiko, kot jo vidim sama.

* Tovarna zdravil Krka, Ljubljana

Avtorji naših strokovnih besedil so po izobrazbi zdravniki in farmacevti. Svoje znanje nenehno dopolnjujejo s prebiranjem in študiranjem tuje literature, ki je skoraj v celoti v angleškem jeziku. Podatke za besedila v slovenskem jeziku torej črpajo iz tuje literature. Čeprav imamo dokaj močno in izurjeno prevajalsko ekipo, veliko besedil prevedejo sami. Vedno znova se namreč pokaže, da pri prevajanju nastopijo dodatne težave, saj prevajalci ne poznajo dovolj same stroke. Tako so naši strokovni sodelavci hkrati tudi prevajalci, ki tujega jezika ne obvladajo dovolj, obenem pa imajo težave še z materinščino. Njihovo znanje je zelo različno, prav tako smisel za pisanje besedil in odnos do slovenskega jezika oz. zavedanje pomena nenehne skrbi za razvoj strokovnega izrazoslovja v slovenskem jeziku. Ko besedilo končno sestavijo, zmanjka časa in volje, da bi ga izpilili. Vodja področja ga sicer formalno pregleda, v podrobnosti, ne pomenske ne izrazne, pa se navadno ne spušča.

Dobrih medicinskih strokovnih in poljudnih priročnikov v slovenskem jeziku je zelo malo. Mnogi, ki jih uporabljamo, ker drugih nimamo, so vsebinsko preskopi in premalo natančni, skratka strokovno zastareli, jezikovno pa nezanesljivi in neuskklajeni z veljavno pravopisno normo. Tako mlademu piscu pravzaprav ne morem kaj dosti priporočiti, razen da ga skušam čim bolj pridobiti za sodelovanje, za skupno delo, mu ponudim pomoč pri pisanju in iskanju primernih izrazov, ga sproti opozarjam na napake in nerodnosti v njegovem izražanju, ga hvalim, spodbujam in si nenehno vsestransko prizadevam, da ne bi (z mano vred) izgubil volje in veselja do pisanja v slovenščini, ga opozarjam na lepoto našega jezika, mu svetujem, kaj naj prebere, mu »podtaknem« *tudi kakšen jezikovni priročnik, ga opozorim na kakšno pravopisno in slovnično pravilo, ga poskušam naučiti, kako naj uporablja pravopis in kako slovar, mu iz dneva v dan dokazujem in dopovedujem, da se je treba tudi v slovenščini marsičesa pač naučiti (kar prav radi razumemo in tudi delamo, kadar gre za angleščino).*

Lektor mora svoje delo opravljati kar najbolj tankočutno in obzirno do pisca, sicer se lahko obetavno sodelovanje kaj kmalu konča z dolgotrajno zamero. Ko strokovni sodelavec pride v službo, ga sicer zasujejo z vsemi mogočimi nujno potrebnimi (!?) predavanji, seminarji, tečajji, nihče pa ga ne uvede v to, kako bo napisal strokovni članek, navodilo, obvestilo, kako bo pripravil predavanje in ga tudi govorno izpeljal. Nekdo bi mu moral sistematično predstaviti posamezne tipe besedil in ga naučiti osnovnih zakonitosti in zahtev. Sodelavci pogosto niso večji javnega nastopanja. Mnogi imajo zelo skromen besedni zaklad, ki postaja sčasoma še skromnejši; z branjem tuje literature se ga seveda ne da obogatiti. Nihče jih ne opozori, da za dobro besedilo ne zadošča kalkirano prevajanje, ampak da je treba besedilo ustrezno prirediti, če hočemo, da bo vsebinsko bogato, povedno, smiselno. Slabo poznajo pomen tujk, razumejo jih približno, v naučenih besednih zvezah. Ko jih na to opozoriš, jim poveš pravi pomen besede in vprašaš, ali so res hoteli to povedati, jih spraviš v zadrego. Pogosto zapišejo kar angleške izraze, bodisi zato, ker se jim zdi, da bodo bralci tako bolje razumeli, bodisi zato, ker se jim pač ni dalo pogledati v slovar in prevesti. Ko kasneje v pogovoru poveš, da imamo Slovenci za neko tujko že dolgo povsem enakovredno besedo, so nemalokrat presenečeni. Sčasoma ugotovijo, da lektura ni samo usklajevanje besedila s pravopisnimi pravili, ampak gre za zelo natančno branje s poudarkom na vsebini, ugotavljanju pomena in smisla zapisanega. Zavedati se začno, da ni vseeno, kako in s kakšnimi besedami je podana vsebina, in da je pot veliko lažja, če snov dobro poznaš, jo utrdiš in veš, kaj želiš bralcem povedati, sporočiti.

Lektor vsako besedilo ustvarjalno sooblikuje. S tem ko besedilo temeljito preberem in popravim napake oz. označim nerazumljiva in nerodno napisana mesta, ga spremenim v jezikovno korektno in tekoče berljivo besedilo. Z avtorjem skupaj pregledava celotno besedilo

in se podrobneje ustaviva pri še vedno nejasnih ali posebej zahtevnih delih. Nato avtor sam vnese vse popravke in pripravi končno besedilo ter ga prinese še enkrat v branje. Uspeh tega skupnega dela je npr. viden, kadar avtor v končnem besedilu sam povsem pravilno spremeni določene dele besedila in jih tako izboljša. Ali pa, kadar se oglasi, še preden začne pisati članek, ker se želi pogovoriti o posameznih izrazih in prevodih, nato pa na lastno pobudo pokliče strokovnjake in poznavalce in skuša skupaj z njimi najti čim bolj primeren izraz. Verjetno imam srečo, da delam s skupino mladih in dovolj ambicioznih sodelavcev, ki si vzamejo čas tudi za premislek o jeziku; čeprav včasih sprva ne razumejo povsem, kaj jim želim dopovedati. Posamezniki pa kljub vsemu vztrajajo, da je podrobnejše ukvarjanje s slovenščino nepotrebno in nepomembno. Ko dobijo nazaj popravljeno besedilo, se navadno zapičijo v jezikovne popravke, vsebinskih pa nočejo videti, čeprav so bili številni jezikovni popravki potrebni prav zaradi vsebinske nejasnosti in jezikovne nebogljenosti. Ti pisci svoj odnos do lektoriranja spremenijo šele postopoma, saj med branjem popravljene besedila opazijo, da je lektor besedilo razumel, da ve, za kaj gre, in da je cilj vsebinsko in jezikovno urejeno besedilo, ne pa lektorsko izživiljanje.

Besedilo gre nato v roke oblikovalca, za katerim ostane za lektorja še veliko dela. Ugotavljam, da večina oblikovalcev sploh ne ve, da obstajajo zapisana pravopisna pravila in da se jih je treba držati. Računalniško urejanje besedil je vse skupaj še poslabšalo. Oblikovalec seveda išče nove in čim bolj zanimive izrazne prijeme, pri tem pa popolnoma pozabi, da lahko to vpliva na jezikovno podobo besedila. Računalniki ponujajo veliko različnih pisav, mnoge so zelo neprimerne, saj različni neuskklajeni in na vse načine zaviti znaki številnim bralcem zelo otežujejo branje. Korekturo lektor dobi ali pa tudi ne, pogosteje ne; o tem odločajo drugi, ki se tudi dokončno odločijo o nekaterih stvareh, tudi jezikovnih, pa čeprav za tako odločanje niso ne usposobljeni ne poklicani.

Tudi kadar gre za naročen medijski projekt, »hišni« lektor ni navzoč. Kaj hitro se pokažejo razlike, spodrsnjaji, saj zunanji lektor ne pozna dovolj podjetja in njegovega utripa ter značilnosti medicinskega jezika.

Glede medicinskega izrazja se je pred leti zdelo, da so stvari bolj urejene, kot se kaže sedaj. Razmere so delno tudi posledica nezadostnega sodelovanja znotraj stroke in navzven, premajhne zainteresiranosti za sodelovanje in dogovarjanje. Končne besede pri odločitvah tako in tako nimajo slavisti.

Potreba po medicinskem terminološkem slovarju je velika. Čudim se, zakaj si vrzeli ne pomagamo zapolniti s slovenskim potrebam in razmeram prirejenim prevodom kakšnega tujejezičnega slovarja te vrste, npr. angleškega ali nemškega. Bil bi dobrodošlo gradivo za zdravnike, farmacevte, študente, prevajalce, lektorje ... Mislim, da na splošno premalo opozarjamo na jezikovne spodrsnjaje, nepravilnosti, pravopisne zablode, tiskarske napake, anahronizme, germanizme, kroatizme, napačno rabo predlogov, neslovenski besedni red ipd. Površnost, malomarnost in naglica niso sprejemljiva opravičila.

Škoda, da pri nas ni založbe, ki bi se sistematično, načrtno in natančno lotevala izdajanja strokovnih knjig s področja medicine, tako prevodov kot izvornih del. Zelo pogrešamo sodoben terminološki slovar, ki bi bil tudi razlagalen in normativen. In škoda je tudi, da izdajatelji ali uredniki ne povabijo k sodelovanju več lektorjev ali prevajalcev; ne da bi iskali dlako v jajcu in se spuščali v nepomembnosti, ampak zato, da bi bil končni izdelek čim boljši. Z velikimi pričakovanji čakamo vsako novo strokovno knjigo, potem pa človek že pri prvem, bežnem pregledu opazi nepotrebne, nerazumljive in neopravičljive napake. Sprašujem se, kakšna je sploh (uporabna) vrednost take knjige?

Linguistic Issues in a Pharmaceutical Company

Summary

We, Slovenes, do not seem to be sufficiently aware of the beauty and importance of our language. How could we otherwise explain and understand the frequently passive and uncritical attitude towards many language errors and sloppy usage, our children's endless difficulties in learning Slovene, and – on the other hand – the enormous enthusiasm for foreign languages, especially for English? With the decline of reading, our active vocabulary has been shrinking. The computer has been ousting good books. And computer text editing brings along new problems and dilemmas, displacing traditional rules of text creation, design and editing. Text production is increasingly a team work, in which the language revisor plays an important role.

Slovenska farmacevtsko-tehnološka terminologija

Jelka Šmid - Korbar*

V prispevku je predstavljena in obravnavana problematika izrazja s področja farmacevtske tehnologije, upošteva hiter razvoj farmacevtskih znanosti. V okviru Slovenskega farmacevtskega društva je Komisija za farmacevtsko-tehnološko terminologijo pripravila in objavila Slovar farmacevtskih oblik (zdravilnih pripravkov) in farmacevtske ovojnine. Nadalje je po pooblastilu Slovenske farmakopejske komisije pripravila tudi slovenski prevod Standardnih izrazov za farmacevtske izdelke ter za ovojnino, zapirala in dodatno opremo, kot ga je zahtevala in že objavila Komisija za evropsko farmakopejo, ki je v Republiki Sloveniji v veljavi od 1. 1. 1997.

The article discusses terminological problems in the field of pharmaceutical technology, particularly in view of the fast development of pharmaceutical sciences. Under the auspices of the Slovenian Pharmaceutical Society, the Commission for Pharmaceutical Technological Terminology has prepared and published A Dictionary of Pharmaceutical Preparations (Dosage Forms) and Pharmaceutical Containers. By the authority of the Slovenian Pharmacopoeia Commission, it has also prepared a Slovenian translation of standard terms for pharmaceutical dosage forms, containers, closures and additional equipment, required by the European Pharmacopoeia Commission. The translation is valid in the Republic of Slovenia as of January 1st, 1997.

Slovenska farmacevtsko-tehnološka terminologija je pričela nastajati v sedemdesetih letih, ko se je slovenska farmacevtska stroka znašla pred velikim strokovnim izzivom – pripravo izdaje Pharmacopoeia Jugoslavica, Editio tertia (Ph. Jug. III), Translitteratio slovenica. Upošteva takratne razmere v stroki (majhno število farmacevtskih strokovnjakov, mlada farmacevtska fakulteta), je bilo zahtevno delo kakovostno opravljeno v zelo kratkem času. Prevod je oskrbel dr. Aleš Krbavčič v sodelovanju s terminološko komisijo, ki jo je imenovalo Slovensko farmacevtsko društvo. Na slovenskem ozemlju je s tem prvič veljala v slovenščini napisana farmakopeja.

Zaradi hitrega razvoja farmacevtskih znanosti, med njimi tudi farmacevtske tehnologije, v zadnjih petindvajsetih letih pri nas in v tujini, sta postala pretesna tako obseg celotnega strokovnega izrazja kot izrazje, ki zadeva farmacevtske oblike (zdravilne pripravke). V samostojni Sloveniji smo, ko so nas medse sprejele evropske farmacevtske inštitucije, dobili nove naloge. V Slovenskem farmacevtskem društvu je Farmacevtsko-tehnološka sekcija imenovala Komisijo za farmacevtsko-tehnološko terminologijo, ki je na lastno pobudo pripravila Slovar farmacevtskih oblik (1). Pri svojem delu smo namreč vsi farmacevtski tehnologi že leta ugotavljali neenotnost pri njihovem poimenovanju, upošteva je fizikalne

* Fakulteta za farmacijo Univerze v Ljubljani, Katedra za farmacevtsko tehnologijo

vidike, ki jih prinaša razvoj fizikalne farmacije. Ker je ovojnina sestavni del vsakega zdravila, je postalo aktualno tudi področje farmacevtske ovojnine.

Ker je na Slovenskem s 1. 1. 1997 stopila v veljavo Evropska farmakopeja (2), smo morali zaradi nje oz. po pooblastilu Slovenske farmakopejske komisije opraviti še nekaj nalog. Uspelo nam je, da smo do predpisanega roka pripravili slovenski prevod Standardnih izrazov za farmacevtske izdelke ter za ovojnino, zapirala in dodatno opremo, ki je bil že objavljen (skupaj z 12 državami članicami) v posebni številki The European Pharmacopoeia Forum – Pharmaeuropa, oktober 1996 (3). S tem smo se uvrstili med tiste evropske države članice, ki se pomembnosti svoje pridružitve dobro zavedajo (razpredelnica 1).

Muco - adhesive buccal tablet

European Pharmacopoeia Monograph N° 478

FR	Comprimé buccal mucoadhésif
DE	mucoadhäsive Buccaltablette
IT	Compressa buccale muco-adhesiva
NL	Muco - adhesieve bucale tablet
DK	Resoriblet, slimhindef ^o stnende
SW	Buckaltablett, häftande
FIN	Bukkaalitabletti
ES	Comprimido mucoadhesivo bucal
PO	Comprimido bucal muco - adhesivo
GR	Δισκιο προσκολλώμενο στη βλεννογόνο
SLO	mukoadhezivna bukalna tableta [bukaleta]
HR	tableta za bukalnu sluznicu [bukaleta]
SK	Mukoadhezívna bukálna tableta

Tablet to be applied on mucos surfaces in the buccal cavity.

Razpredelnica 1: Primer prevodov za farmacevtsko obliko (3)

Uradno veljavnost dokumenta Standardni izrazi je Urad Republike Slovenije za zdravila pri Ministrstvu za zdravstvo Republike Slovenije objavil v septembru 1996. Ker Evropska farmakopejska komisija (European Pharmacopoeia Commission) dela kontinuirano, se vedno znova srečujemo z reševanjem nove strokovne problematike: pripravljamo dodatke k že sprejetim Standardnim izrazom. Tako smo v sodelovanju s strokovnjaki veterinarske medicine pripravili slovenska poimenovanja oz. slovenski prevod za Farmaceutske oblike za uporabo v veterinarski medicini in Standardne izraze za ovojnino, zapirala in dodatno opremo (razpredelnica 2).

Oral preparations

Continuous releasing intraruminal device
sproščanjem
nalna naprava s pulzirajočim sproščanjem
Lick
Premixes for medicated feed
mešanic
Pellets-spherical shape

Peroralni pripravki

intraruminalna naprava s podaljšanim
Pulsatile releasing intraruminal device *intrarumi-*
Intraruminal device *intraruminalna naprava*
kamen za lizanje
predmešanice za pripravo zdravilnih krmnih
Premix *predmešanica*
pelete

Pellets-irregular shape

granule

Razpredelnica 2: Delni prikaz farmacevtskih oblik za uporabo v veterinarski medicini

Komisija za farmacevtsko-tehnološko terminologijo si prizadeva, da bi tvorno sodelovala tudi z zdravniki, posebej s tistimi, ki se neposredno srečujejo s problematiko slovenske farmacevtsko-tehnološke terminologije, ko sodelujejo pri registraciji zdravil, pri pripravi zakonodaje o zdravilih, v procesu izobraževanja, predvsem visokošolskega na Medicinski fakulteti oz. v okviru Inštituta za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo Univerze v Ljubljani.

Za zdaj se Komisija za farmacevtsko tehnološko terminologijo ukvarja z izrazjem, ki zadeva poimenovanje farmacevtskih procesov in strojne opreme, vključno s »pakiranjem« (paketiranjem). Srečujemo se s številnimi težavami in vprašanji, pri njihovem reševanju pa bomo potrebovali pomoč strokovnjakov s področja slovenskega naravoslovno-tehničnega strokovnega izrazja.

Za predstavitev izrazov, katerih definicij ni v SSKJ (4) ali pa jim ni dodan »farmaceutski pomen«, sem izbrala nekaj primerov:

- *granulator* naprava za granuliranje (SSKJ);
- *granulat*, *granulirati*, *granulacijski* – farmacevtskega pomena ni;
- *homogenizator* (SSKJ ne navaja), navaja pa *homogenost*, *homogeniziran*, *homogenizirati*, *homogen*;
- *sterilizator*, *sterilizacija* (SSKJ).

Per analogiam potrebujemo rešitev za poimenovanje naprav in procesov:

- *depirogenizator*, *depirogenizacija*;
- *friabilator* (naprava za določanje raztrošnosti tablet);
- *kompaktor*, *kompaktiranje*;
- *mikronizator*, *mikroniziranje*;
- *nebulator* (*nebulizator*) – *meglilnik*, *nebuliranje* (*nebuliziranje*) – *megljenje*;
- *peletizator*, *peletiranje*;
- *sferonizator*, *sferoniziranje* – *krogličenje*;
- *ekstrudor* (*ekstrudator*), *ekstrudiranje*

in potrditev novih k že ustaljenim in deloma sprejetim izrazom:

- *tabletirka*, *tabletiranje*;
- *briketirka*, *briketiranje*;
- *kapsulirka*, *kapsuliranje*;
- *dražirka*, *dražiranje*;
- *gnetilnik*, *gnetenje*;
- *drobilnik*, *drobljenje*;
- *mešalnik*, *mešanje*;
- *pakirnik*, *pakiranje*, *pakirnica*.

S težavami pri poimenovanju se srečujemo tudi pri t. i. «označevanju», angleško Labelling.

Če je dovoljena uporaba *embalirka*, *embaliranje*, *embalaža*, zakaj ni *etiketirka*, *etiketiranje*, *etiketa* (*nalepka*)?

Farmacevti govorimo o *signiranju*, kar je povezano z receptom (Rp) in *signaturo*, vendar je ta uporaba po tradiciji vezana na lekarniško delo oz. na magistrhalno recepturo.

Zastavlja se vprašanje, ali bi izraz *signiranje* vendarle lahko uporabljali kot krovni izraz.

Nove in novo dovoljene, obnovljene in dopolnjene definicije ter novi izrazi za uporabo v farmacevtski stroki bodo prispevali k boljšemu jeziku, ki ga v svoji strokovni literaturi in pri vsakdanjem strokovnem delu uporabljamo farmacevti v Sloveniji.

Literatura

Standardni farmacevtsko-tehnološki izrazi, 1996, Slovensko farmacevtsko društvo, Ljubljana.

European Pharmacopeia, 1997, 3rd Edition, Council of Europe, Strasbourg.

Pharmaeuropa, October 1996, Standard Terms, Special Issue, The European Pharmacopoeia Forum, Strasbourg.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, DZS, Ljubljana.

Slovenian Pharmaceutical Technological Terminology

Summary

The implementation of European Pharmacopoeia in Slovenia has brought new tasks also in the field of pharmaceutical terminology. The Slovenian Pharmaceutical Society has appointed a Commission for Pharmaceutical Technological Terminology to prepare and publish A Dictionary of Pharmaceutical Preparations (Dosage Forms) and Pharmaceutical Containers. With its Slovene names for pharmaceutical preparations (dosage forms) »ad usum humanum« and »ad usum veterinarium«, the publication can serve as a reference in further terminological work.

In the second part of the article, the terminology of pharmaceutical technological procedures and equipment is discussed. It emphasizes the need for linguistically acceptable, updated and extended terms and/or their definitions.

Problematika terminologije v analizni kemiji

Alenka Gogala*

V prispevku obravnavam problematiko izrazoslovja, prevajanja in slovenjenja s posebnim poudarkom na harmonizaciji evropske tehniške zakonodaje.

The article deal with the problems of terminology in analytical chemistry and translation of technical documents into Slovene language with the emphasize to European technical harmonization and standardization.

Uvod

Leta 1993 je bila na konferenci EUROANALYSIS sprejeta naslednja definicija: »Analizna kemija je znanstvena disciplina, ki razvija metode in strategije, s katerimi dobiva informacije o sestavi in lastnostih materiala v prostoru in času.«

Pri sprejemanju in posredovanju informacij moramo skrbeti za to, da so te jasne in razumljive vsem udeležencem v procesu. To so naročniki in uporabniki informacij: stranke laboratorija, izvajalci del znotraj laboratorija, laboratoriji med seboj in strokovna ter znanstvena javnost. Posredovanje informacij poteka v pisni obliki, kar je med naročnikom in laboratorijem naročilo za storitev, znotraj laboratorija pa predvsem opisi postopkov in navodila za delo, opisi opreme in navodila za delo z njo ter poročila o delu. Medsebojno komuniciranje med strankami laboratorija in znotraj laboratorija poteka v slovenskem jeziku, medtem ko je komunikacija med laboratoriji ter v strokovni in znanstveni javnosti v tujem, danes predvsem angleškem jeziku.

Pri analizni kemiji uporabljamo terminologijo naslednjih področij:

- kemijska nomenklatura,
- laboratorijska oprema in inštrumentacija,
- meroslovje,
- računalništvo,
- statistika,
- sistemi kakovosti in izkazovanje usposobljenosti,
- zakonodaja in standardizacija.

Vsa ta področja so dinamična in v stalnem razvoju, zato se tudi terminologija nenehno razvija in spreminja. Na mnogih področjih je razvoj slovenske terminologije neproblematičen in je v skladu z razvojem jezika. Pogosto pa naletimo na težave, posebno tam, kjer nastajajo zaradi razvoja stroke novi pojmi in z njimi nova poimenovanja. Mnogi novi pojmi in izrazi nastajajo tudi na področju zakonodaje in standardizacije, ki sta pomembni tudi zaradi

* Slovensko kemijsko društvo EURACHEM, Ljubljana

povezovanja v svetovnem merilu. Večina novosti nastaja v anglosaksonskem govornem področju, kar povzroča pri slovenjenju dodatne probleme.

Stanje terminologije na področju analizne kemije

Kemijska nomenklatura

Kemijska nomenklatura ni problematična. Pri besedilih s področja analizne kemije spoštujemo in upoštevamo razvoj in dogovore na tem področju.

Laboratorijska oprema in inštrumentacija

Klasična laboratorijska oprema je v slovenskem jeziku že dolgo poimenovana in imamo za njo zadovoljivo, splošno sprejeto in vsem razumljivo terminologijo. Problemi nastopijo pri novi opremi in inštrumentih. Ob nabavi nove opreme se v laboratorijih iz priložene dokumentacije pripravijo navodila za delo v slovenskem jeziku. Tu pogosto naletimo na težave zaradi novih izrazov, ki označujejo inštrumente ali njihove sestavne dele. Novosti poimenujemo z izvirnim imenom, s popačeno obliko izvirnega imena ali pa jih poimenujemo z izrazom, ki se nam zdi za dani primer najprimernejši. Na ta način se ustvarja laboratorijski žargon, ki ni v duhu slovenskega jezika, v medsebojno komuniciranje pa vnaša zmedo.

Meroslovje

Analizna kemija postaja vedno bolj veda meroslovja in se zato imenuje **kemijsko merjenje**, saj vnaša v svoja pojmovanja in terminologijo definicije in vidike meroslovja. Tu se pojavljajo problemi, ki jih je mogoče rešiti le s soglasjem strok.

Primer: Izraz standard (angleško standard, francosko norme) ima v znanosti in tehnologiji dva pomena – predstavlja pisni dokument, tehnični standard, specifikacijo, tehnično priporočilo in podobno, v meroslovju pa ima pomen meroslovnega standarda (angleško measurement standard, francosko étalon). To je lahko materializirana mera, merni instrument, referenčni material ali merilni sistem, ki definira, realizira, ohranja ali reproducira mersko enoto (VIM). Pri nas smo se odločili, da bomo pisni dokument imenovali »standard«, meroslovni standard pa etalon. Temu bomo morali prilagoditi tudi terminologijo analizne kemije. Etalon je pri kemijskem merjenju brez dvoma referenčni material, ki ga v analizni kemiji imenujemo standard oziroma standardna raztopina. Preimenovanje trdnega standarda v referenčni material ne bo težavno. Dogovoriti pa se bomo morali, kako bomo imenovali standardno raztopino, za katero je v dokumentu CITAC predlagan izraz chemical calibrant – kemijski kalibrant, kar zelo dobro definira status in namen uporabe tega materiala.

Računalništvo

V analizni kemiji se vedno bolj uporabljajo računalniki predvsem kot sestavni deli inštrumentov. Pri računalniški terminologiji moramo slediti razvoju stroke in uporabljati v njej uveljavljeno terminologijo.

Statistika

V analizni kemiji se uporabljajo statistične metode za vrednotenje rezultatov in so splošno sprejete. Analizna sekcija Slovenskega kemijskega društva se je že pred mnogimi leti dogovorila za izraze, ki so se uveljavili v vsakdanji rabi. Meroslovni vidiki vnašajo v

analizno kemijo nove pojme, ki jih moramo pravilno prenašati v jezik in stroko. Ti pojmi imajo v analizi kemiji specifične pomeni in se zato lahko poimenovanja zanje razlikujejo od izrazov, ki jih uporabljajo poklicni statistiki.

Primer: Statistični terminološki slovar prevaja angleško besedo **bias** kot pristranskost. V meroslovnem pomenu (VIM, 5.25, 5.26) pomeni izraz **bias (of a measuring instrument)** – sistematični pogrešek (error) merilnega inštrumenta in **freedom from bias (of a measuring instrument)** – sposobnost merilnega inštrumenta, da daje (kaže) vrednosti brez sistematičnega pogreška. V analizi kemiji to pomeni podajanje rezultata brez sistematičnega pogreška, pomeni torej, da je rezultat pravi. Zato ta izraz prevajamo kot **odstopanje (od prave vrednosti)**. Uporabljamo torej specifičen prevod.

Sistemi kakovosti in izkazovanje usposobljenosti

Ti sistemi so podani v serijah standardov ISO 9000 in EN 45000, ki so v Sloveniji zelo razširjeni in široko v uporabi. V slovenščino so skrbno prevedeni, izrazi v njih pa so bili sprejeti po mnogih razpravah in s soglasjem. Obe seriji standardov spremljata terminološka slovarja, serijo ISO 9000 standard ISO 8402, serijo EN 45000 pa EN 45020 oziroma ISO Guide 2. Oba terminološka standarda sta bila revidirana, prvi leta 1994, drugi pa leta 1996 in ga sedaj pripravljamo tudi pri nas. Pri popravljeni izdaji je bilo dodanih mnogo novih izrazov, pojmov in definicij. Standard ISO 8402 iz leta 1986 vsebuje vsega 22 izrazov in njihovih definicij, medtem ko jih je v istem standardu iz leta 1994, razporejenih v štirih poglavjih, skupno 67. Pri uporabi izrazov iz teh standardov moramo upoštevati definicijo in razlago, sicer lahko pride do zamenjave pojmov. Pri poimenovanju teh pojmov se ne bomo mogli izogniti tujkam, ki se rabijo tudi v drugih jezikih, opisujejo pa novonastale dejavnosti.

Prvi primer: Kot primer uporabe tujke, ki se ji ne moremo izogniti, bomo obravnavali izraz akreditiranje. V Slovarju tujk pomeni ta izraz pooblastilo, opolnomočenje. Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da pomeni akreditirati *pooblastiti koga, da zastopa interese svoje države v tuji državi*. V prenesenem pomenu bi torej pomenilo akreditiranje – *pooblaščenje*. Vendar moramo tu izhajati iz definicije, ki je v standardu EN 45001 podana kot: **(laboratory) accreditation:** *Formal recognition that a testing laboratory is competent to carry out specific tests or types of tests*, kar je v slovenski izdaji standarda prevedeno kot: **Akreditacija (laboratorija):** *Uradno priznanje usposobljenosti preskusnega laboratorija za izvajanje specifičnih preskusov ali specifičnih vrst preskusov*. Akreditiranje v smislu standardov in drugih dokumentov, ki se nanašajo na to področje, torej ne pomeni pooblaščenja, ampak priznanje usposobljenosti. Slovenjenje tega izraza v pooblaščenje v standardih in kasneje pri izvajanju teh dejavnosti ne bi samo popačilo pomena, ampak bi lahko celotno dejavnost postavilo na napačna izhodišča in povzročilo pripravo neustreznega tehničnega predpisa. Zato je raba tujke v tem primeru ne samo upravičena, ampak nujna.

Drugi primer: Kot drugi primer bomo obravnavali besedo **validation**. Po definiciji iz standarda ISO 8402 je **Validation:** *Confirmation by examination and provision of objective evidence that the particular requirements for a specific intended use are fulfilled* (2.18). **Objective evidence:** *Information which can be proved true, based on facts obtained through observation, measurement, test or other means* (2.19). V prevodu se to glasi: **Validacija:** *Potrditev, s preiskavo in preskrbo stvarnega dokaza, da so izpolnjene posebne zahteve za specifično predvideno uporabo*. **Stvarni dokaz:** *Informacija, katere resničnost je mogoče dokazati na podlagi dejstev, dobljenih z dokazovanjem, merjenjem, preskušanjem in z drugimi sredstvi*.

Prevedeno v jezik analitikov to pomeni, da je validacija postopek, s katerim se dokaže, da analizna metoda oziroma postopek ustreza namenu uporabe. Z validacijo se dokažejo parametri zmogljivosti metode, ki jih v analizi kemiji podajajo podatki o preciznosti, točnosti, meji zaznavnosti, meji kvantifikacije, selektivnosti, specifičnosti, območjem, linearnostjo in robustnostjo.

Validacijo pojasnjuje Slovar tujk kot priznanje ali potrditev (pravne) veljavnosti ali zakonitosti in kot overitev. S tem drugim izrazom bi ustrezneje poslovenili tujko validacija, vendar se ta v meroslovju že uporablja za prevod besede verification. Hkratna raba istega izraza za poimenovanje dveh različnih pojmov bi lahko povzročila zmedo. Možen izraz bi bil oveljavitev, vendar tega v Slovarju slovenskega knjižnega jezika ni, vprašanje pa je, če je nova skovanka boljša od tujke. Zato je najbolje, da še naprej uporabljamo tujko validacija.

Zakonodaja in standardizacija

Analizna kemija je pomembna za področja, ki jih urejajo tehnični in drugi predpisi, kot so varovanje človekovega zdravja, okolja in varstva pri delu, ter za področje živil, farmacevtskih proizvodov in kemikalij. Analizne laboratorije in analitike v veliki meri zadevata tehnična zakonodaja in standardizirane metode. Predpogoj za pravilno izpolnjevanje zahtev iz tehničnih predpisov in standardov je njihov točen prenos v prostor, to pa pomeni točno prevajanje osnovnih dokumentov. Samo tako lahko dosežemo dobro medsebojno razumevanje in komuniciranje s svetom.

Pri prevajanju evropske tehnične zakonodaje so se v praksi pokazali velika neusklajenost, nekoordiniranost in nesistematičen pristop. Tako so iz istih besedil nastali prevodi z različnimi pomeni. V ilustracijo navajamo dva primera.

Prvi primer: Smernice (direktive) Evropske unije se pričenjajo z nekaj frazami, ki so bile prevedene, kot sledi.

Tekst v angleškem jeziku:

Having regard to the Treaty establishing the European Economic Community, and in particular Article 100a, thereof ...

Having regard to the proposal from the Commission ...

In cooperation with the European Parliament.

Prevoda v slovenščino:

Prvi prevod:

Upošteva Sporazum o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti in zlasti člen 100 a ...

upošteva predlog Komisije ...

v sodelovanju z evropskim parlamentom.

Drugi prevod:

V skladu s pogodbo o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti, posebno njenim 100 a členom ...

v skladu s predlogom Komisije ...

v sodelovanju z Evropskim parlamentom.

Drugi primer: Pojem (laboratory) *proficiency testing* pomeni *preskušanje usposobljenosti* (laboratorija) (lahko tudi preskušanje sposobnosti).

Prevedeno v dveh besedilih:

Prvi prevod: *preskusni program sposobnosti*.

Drugi prevod: *strokovne testne sheme*.

Že iz teh dveh enostavnih primerov vidimo, da je prevajanje lahko zavajajoče in da je prevajanje tehnične regulative zahteven projekt, ki zahteva sistematičen pristop ter sodelovanje mnogih strok. Če hočemo pravilno prenesti harmonizirano evropsko tehnično zakonodajo v naš prostor, moramo v prvi fazi poskrbeti za točne prevode in usklajeno terminologijo. Na seminarju programa PHARE leta 1995 v Ljubljani je ekspert Evropske unije predlagal učinkovit način izvedbe projekta. Prevajanje se opravlja na enem mestu, najbolje pri vladni instituciji, vanj se vključijo strokovnjaki s področij znanosti, literature, jezikoslovja, prava itd. V prvi fazi se pripravi slovar izrazov in fraz, delo pa poteka tako, da najprej prevede besedilo prvi prevajalec, nato prevod pregleda skupina štirih strokovnjakov, prevajalec nato vnese pripombe in končno pregleda besedilo še drugi prevajalec.

Seveda velja to tudi za področje analizne kemije. Ne glede na to, da se standardi in druga strokovna literatura uporabljajo v tujih, predvsem v angleškem jeziku, moramo v komunikaciji z naročniki informacij in znotraj laboratorija uporabljati enotno, z dogovorom sprejeto terminologijo. Zelo pomembno je, da ob tem skrbimo tudi za pravilno rabo slovenskega jezika.

Terminologija s področja analizne kemije pri Slovenskem kemijskem društvu

Problematika terminologije na področju analizne kemije je mednarodna, saj smo kemiki analitiki že zdavnaj prekoračili nacionalne meje. Zato se je delovna skupina za izobraževanje in izpopolnjevanje pri EURACHEM (asociacija evropskih laboratorijev) odločila, da pripravi večjezični besednjak izrazov s področja analizne kemije skupaj z definicijami, razlagami pojmov in zgledi uporabe, kar objavlja v reviji *Accreditation and Quality Assurance* (Springer). V ta besednjak smo prispevali tudi slovenske izraze. Večjezični slovar skupaj s prevodom definicij, razlago in zgledom uporabe bo objavljen v nadaljevanjih v *Acta Chimica Slovenica*. Do sedaj so objavljeni izrazi *repeatability* – ponovljivost, *reproducibility* – obnovljivost (reproducibilnost), *traceability* – sledljivost, *trackability* – sledenje, *uncertainty of measurement* – negotovost merjenja. Terminologija je sprejeta s konsenzom in usklajena s Tehniško terminološko komisijo pri Sekciji za terminološke slovarje ZRC SAZU.

Zaključek

Terminologija pri analizni kemiji je široka in zajema mnoga strokovna in znanstvena področja. Terminologija klasične analizne kemije in kemijska nomenklatura nista problematični. Problemi nastopijo pri novonastalih pojmi in izrazih, ki jih želimo sloveniti. Izraze moramo sooblikovati v soglasju med strokami, čeprav se včasih ne moremo izogniti specifičnemu prevodu kakega izraza. Pri slovenjenju moramo upoštevati definicije in razlage pojmov in jih podajati skupaj s prevodi. V nekaterih primerih bomo morali zadržati tujke, posebno tam, kjer bi slovenjenje popolnoma spremenilo pomen in smisel izraza.

Viri

- Accred Qual Assur*, 1996, Springer Verlag, str. 41–43.
Acta Chimica Slovenica, 1996, 43(4), str. 420–426.
International Guide to Quality in Analytical Chemistry, 1995: CITAC Guide 1, 3rd Draft, str. 44.
ISO IEC, Guide 2: General terms and their definitions concerning standardization and related activities, ISO, Geneva.
SIST EN 45001, Splošni kriteriji za delovanje preskusnih laboratorijev.
SIST EN ISO 840, Vodenje in zagotavljanje kakovosti – Slovar.
SIST ISO 9000, Standardi za vodenje in zagotavljanje kakovosti, smernice za izbiro in uporabo.
Slovar slovenskega knjižnega jezika I: 1970, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Ljubljana, str. 20.
SOULOUMIAC, A., 1995: Seminar on European Acts Implementation, Program PHARE PRAQ-92, Ljubljana.
Statistični terminološki slovar, 1993, Ljubljana, prva izdaja, Statistično društvo Slovenije, Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije, str. 43 in 88.
VERBINC, F., 1979: Slovar tujk, Cankarjeva založba v Ljubljani, str. 16 in str. 746.
VIM – International Vocabulary of Basic Terms in Metrology, 1993: ISO, Geneva.

Some Terminological Problems in Analytical Chemistry

Summary

Analytical chemistry is a scientific discipline which develops and applies methods, instruments and strategies to obtain information on the composition and nature of matter in space and time. This is the definition adopted at Euroanalysis VIII in Edinburgh in 1993. Communication in analytical chemistry flows between the customer and the laboratory, within the laboratory, among laboratories, and through professional and scientific publications.

Analytical chemistry is a branch of chemistry and a branch of metrology. Consequently, the terminology it uses includes – besides the terminology and nomenclature of chemistry – also the terminology of metrology, statistics, computer science, instrumentation and equipment, as well as those of quality assurance and of professional competence. Translation into Slovene requires consideration of the existing terminology and search for new terms.

The article deals with the problems of terminology in analytical chemistry and translation of technical documents into Slovene with an emphasis on European technical harmonization and standardization.

Večpomenskost in strokovno izrazje

France Novak*

V referatu je obravnavano mesto večpomenskosti v strokovnem izrazju. Ugotavlja se, da ima pomemben delež pri nastanku strokovnega izrazja, saj je terminološki pomen večkrat eden izmed pomenov ali pomenskih odtenkov večpomenskih besed. Večpomenskost znotraj posamezne terminologije je redkejša, ker je omejena na bolj pogostne tipe pomenskih prenosov in na opisna večbesedna poimenovanja, pri katerih so drugotni pomeni lahko razvidni.

The article discusses polysemy in technical terminology. It is found to play an important role in the formation of technical terms, the terminological meaning frequently being one of the meanings or shades of meaning of a polysemous word. Polysemy within a terminological field is less common, as it is restricted to more frequent types of semantic transfer and to descriptive multi-word names, where secondary meanings are not difficult to discern.

Besedna večpomenskost ali polisemija pomeni lastnost, ki jo imajo besede ali večbesedna poimenovanja, da lahko dobijo pod določenimi pogoji več pomenov, vendar ne hkrati, temveč samo v različnih uporabah. V isti uporabi naj bi imela beseda ali večbesedno poimenovanje dva ali več pomenov samo v besedni igri. Bistveno pri pomenskem razvoju je, da se beseda prenese na drug stvaren pojav, ki je vsebinsko včasih blizu, včasih pa precej oddaljen od prvotnega pojava, včasih pa gre zgolj za krčenje ali širjenje pomenskega obsega. Jezikoslovno to pomeni, da preide beseda v novem pomenu v drugo mrežo možnih zvez, skratka da preide v drugo pomensko skupino, kar pomeni, da ima beseda v novem pomenu drugačne besedne zveze, kot jih ima v prvotnem pomenu. Beseda *žerjav* v pomenu določena vrsta ptice ima popolnoma drugačne možne besedne zveze kot v pomenu naprava za dvigovanje.¹ Če sta pomena pri takem pomenskem razvoju zelo različna, to se pa dogaja pri številnih pomenskih prenosih, so različne skoraj vse možne besedne zveze, v katere vstopa beseda z različnimi pomeni. V takem primeru ni težav pri določanju pomena in pri razumevanju sobesedila. Večje težave so, če je kaka beseda v kakem sobesedilu dvoumna, kar se pogosto dogaja pri neustaljenih, redkih pomenskih prenosih. Čim večje so razlike v zvezah, tem lažje je tudi slovarsko ločiti pomene, ki jih v vsakdanjem življenju dojemamo nekako avtomatsko. Za slovarska dela priporočamo zlasti t. i. tipične zveze, da z njimi pomene ilustriramo in dokazujemo.²

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Ta različnost zvez se ohrani tudi pri prehodu terminološkega v splošni pomen; prim. Slovar slovenskega knjižnega jezika 5, Ljubljana 1991, 992.

² Več o večpomenskosti, o kateri je veliko literature, glej v: Josef Filipec, František Čermák, Česká lexikologie, Praga 1985, zlasti str. 137–140; France Novak, Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja, SSJLK 11, 1975, 37–48.

Čeprav ima večpomenskost v znanstvenem jeziku svojevrstno, omejeno vlogo v primerjavi z vlogo, ki jo opravlja v drugih funkcijskih zvrsteh, zlasti v vsakdanjem zasebnem jeziku ali pa v jeziku umetnostnega ustvarjanja, si bomo na kratko pogledali, kako večpomenskost na splošno deluje, da bomo potem lažje razumeli posebnosti, ki jih ima v strokovnem izrazju.

Jezikovni sestav namreč omogoča, da lahko beseda ali večbesedno poimenovanje označuje dva ali več pomenov, če so izpolnjene nekatere okoliščine. Pomenov z enega pojava na drugega ne moremo prenašati prosto, temveč smo omejeni z zelo ustaljenimi pravili, ki jih imenujem pomenske zakone. Ti zakoni določajo, kako je pomenska sprememba motivirana. Omejitve pri drugotnih pomenih so zelo pomembne. Uresničijo se lahko samo tisti pomenski prenosi, ki jim je ta možnost že nekako vnaprej dana po izhodiščnem pomenu³ in če obstaja potreba po takem poimenovanju; nikakor pa ne moremo prenesti besede na kateri koli pojav. Jezik ima izdelana pravila, imenujem jih celo zakoni, po katerih lahko pride do pomenskih prenosov. Najbolj znana je *metafora* ali *podoba*, po kateri se beseda prenaša na nov, drug pojav na podlagi podobnosti, npr. *žerjav* 'dvigalo ...' je nekako podoben 'ptici ...'. Podobnost je lahko zelo različna; ni nujno, da je prvina podobnosti odločilna pomenska sestavina pri prvotnem pomenu, ampak je lahko kasneje aktualizirana. Tako imamo pri nekaterih tipih besed veliko metaforičnih razvojev, npr. pri *glavi*.⁴ Metaforični prenos ima zato tudi danes izredno veliko poimenovalnih možnosti.

Na drugem mestu je *metonimija* ali *preimenovanje*, po kateri se beseda prenaša ali pomika na podlagi stvarne ali logične povezanosti med obema pojavoma, npr. *zemlja* ('planet...', 'vrhnji sloj zemeljske skorje', 'prst')⁵ ali pa *metalurgija* ('dejavnost ...', 'veda o tej dejavnosti').⁶ Tudi povezanosti so zelo različne, pogosto so vidne tudi na stvarnih sestavinah, zlasti ko se izrazi pomikajo s celote na del, npr. *šola* (beseda se lahko pomakne s celotne ustanove na del te celote, in sicer stavbo, izobraževanje, pouk, učence in učitelje, spričevalo, šolski pribor) ali pa z dela na celoto, npr. *motor* (s pogonskega stroja na prevozno sredstvo s tem strojem). Metonimija je možna tudi na veliko bolj abstraktnih povezavah, npr. *delati* (*delati kaj*: *telefon dela*, kjer je prišlo do pomika na lastnostni pomen). Navedem naj še pridevnik *zelen*, ko se pomakne z osnovnega pomena za 'vrsto barve' na pomen 'nezrel', za kar je pogosto značilna zelena barva.

Zlasti v strokovnem izrazju se pogosto uporablja *členitev po vrstah* (večbesedna poimenovanja), kar je ena od možnosti za natančno pomensko določevanje. Ta pojav imenujemo tudi *opisovanje*, ko je drugotni pomen, zlasti terminološki, vezan na besedno zvezo tipa *kovaške klešče*, *prodaja na drobno* ipd. Tu gre za natančnejšo določitev nosilne besede glede na namen (*kovaške klešče*), obliko ali druge lastnosti.

Med pomembnimi pravili o pomenskem razvoju omenimo še *pomensko oženje*, *širjenje*. Pomensko širjenje ali oženje je lahko poimenovalni proces, lahko pa je samo slogovna, zlasti osebna poteza. V strokovnem izrazju sta ta poimenovalna postopka zelo

³ Zelo pomembna je lastnost, da imajo besede, katerih prvi pomen je iste vrste, npr. deli človeškega telesa, delovna organizacija, dejanje, pogosto zelo podoben pomenski razvoj.

⁴ Slovar slovenskega knjižnega jezika 1, Ljubljana 1970, 690–692; Splošni tehniški slovar, 1. del, Ljubljana 1978, 286–287.

⁵ Prim. Slovar slovenskega knjižnega jezika 5, Ljubljana 1991, 865.

⁶ Slovar slovenskega knjižnega jezika 2, Ljubljana 1975, 759.

uporabna, saj se dajo z dogovarjanjem ali pa s kako razumno odločitvijo izrazi pomensko natančno določiti.⁷ Kot slogovna posebnost se ti postopki, če ne gre za znamenitega pisca, praviloma v slovarjih ne prikazujejo izrecno.

Tudi pri *frazologizaciji* je drugotni pomen vezan na besedno zvezo; ta se prenese na novo vsebino, npr. *dati zeleno luč čemu* 'omogočiti kaj'.

Večpomenskost opravlja v jeziku številne naloge, najpomembnejše so: tvorba novih poimenovanj za še neimenovane pojave; tvorba stilno obarvanih poimenovanj že imenovanih pojavov; izražanje gospodarnosti v jeziku, ko za normalno sporazumevanje ni potrebno nepregledno število izrazov; spoznavanje in predstavljanje neznanih pojavov s primerjanjem ali povezovanjem z znanimi; poživljanje ubesedovanja z vnašanjem duhovitih formulacij oz. domislekov v besedilo. Prva naloga je gotovo najpomembnejša in igra pri bogatenju besednega zaklada odločilno vlogo; pri njej je pomembna motivacija,⁸ zlasti podobnost, saj bi pojav lahko poimenovali tudi kako drugače. Motivacija je lahko izvorna ali prevzeta.⁹ Med zgledi je treba zlasti opozoriti na metafore, ki so zelo številne in izredno tvorne, npr. pri besedah *ročica, noga, nožica, zob, prst, glavica, prstan*.

Drugotni pomeni so pogosto stilno obarvani. Stilnost je odvisna od značaja prenosa, to se pravi od vsebine primerjanih pojavov in od pogostnosti pomenskega razvoja. Prenos z živali na človeka ima praviloma slabšalno vrednost. Jezikovna gospodarnost pride zlasti do izraza z metonimičnimi pomiki, ko na primer izraz za celoto lahko pomeni kateri koli del te celote; za zgled naj navedem spet *šolo: ta šola je bila ustanovljena takrat in takrat* (ustanova); *osnovno šolo je končala v Ljubljani* (izobraževanje na šoli); *avto sem parkiral pred šolo* (stavba); *prireditve se je udeležila skoraj vsa šola* (delavci in učenci šole) ... Primerjava oz. povezovanje med pojavi je vedno značilno in povedno; to, s čimer primerjamo, kaže značaj videnja kake stvari, kako nove stvari sprejemamo, razlagamo, si jih predstavljamo.

V strokovnem jeziku, ki nima vseh nalog, ki jih omogočajo drugotni pomeni na podlagi večpomenskosti, se tudi ne uporabljajo vsa večpomenskostna pravila, ampak pridejo v njem do izraza zlasti tisti večpomenskostni zakoni, ki omogočajo natančne poimenovalne in ločevalne naloge. V tej zvezi se večkrat trdi, da strokovni izrazi nimajo ali pa praviloma nimajo ali pa naj vsaj ne bi imeli več pomenov. To drži samo deloma. Ker je strokovni jezik natančen, pomensko nedvoumen in ker v njem zelo značilno prevladuje strokovno in nevtralnno izrazje, je v njem večpomenskosti bistveno manj kot v vsakdanjem jeziku ali pa v jeziku umetnostne literature.

Strokovni izrazi so lahko praviloma enopomenski zato, ker je izrazje stroke relativno zaprt sistem glede na druge stroke. Pri pomembnih besedah se v strokovnih besedilih praviloma s tem, ko se razvijajo terminološki pomeni, opuščajo nevtralni pomeni in tudi pomeni teh besed v drugih strokah se praviloma ne vključujejo v terminologijo posameznih strok. Druga stvar so tako imenovani interdisciplinarni izrazi, ko gre za skupen izraz v več strokah.

⁷ Natančna pomenska določitev, ki je za strokovno izrazje izredno značilna, je lahko dosežena z večbesednim poimenovanjem ali pa z golj z dogovorom, ko splošno znani besedi oz. njenemu splošnemu pomenu dajemo terminološki pomen, npr. voda v splošnem in v kemijskem pomenu; obakrat gre za isti stvarni pojav, samo gledanje nanj je različno natančno.

⁸ Pri motivaciji, ki je tudi pri novih strokovnih poimenovanjih eno najpomembnejših dejanj, se odločamo, na katero znano vsebino se bomo naslonili pri novem poimenovanju.

⁹ Prevzetim motivacijam se skoraj ne da izogniti. Kdor pojav prvi poimenuje, pogosto izbere tudi motivacijo. Pri prevzemanju je pomembno, da se uporabljajo ustaljene domače navade, tako da posamezniki ne uporabljajo vsak svojega izraza. Zato je zelo potrebno, da se prevzemovalec odloči za najboljšo možnost.

Iz slovnčnih besednih vrst se pri tvorbi povedi v strokovnem jeziku uporabljajo nevtralni izrazi, ki nimajo posebnih terminoloških pomenov. Od nestrokovnih drugotnih pomenov se v strokovnih besedilih redko uporabljajo razne bolj ali manj ustaljene zveze, ki so pogosto značilne za individualni jezik. Torej, če gledamo na strokovni izraz s stališča posamezne terminologije, ima res veliko možnosti, da je enopomenski.

Če pa obravnavamo posamezne strokovne izraze s stališča celotnega besednega zaklada, je strokovni izraz praviloma oz. zelo pogosto sestavina večpomenk. To pomeni, da so terminološki pomeni nastali kot drugotni pomeni po kakem pomenskem zakonu, zlasti po metafori (spet naj opozorim na besedo *žerjav*), metonimiji, pomenskem oženju, širjenju, opisovanju, ali pa so nastali kot strokovni izrazi, zlasti velja to za večbesedna poimenovanja ali tvorjenke iz znanih besed ali zvez. Ko dobi izraz, ki je s stališča celotnega knjižnega jezika v drugotnem pomenu, v stroki svoje mesto, se lahko nadalje razvija po potrebah stroke. Najpogosteje se tu uveljavljajo natančna opisna poimenovanja. Osnovna beseda dobiva nekakšen vrstni pomen, postane jedro večbesednih terminoloških poimenovanj, določilni pridevniki ali drugi dodatki pa ji natančneje določajo vsebino, npr. *škarjasti žerjav*, *prodaja na drobno*. Pri takih pojavih imajo pomenski zakoni poimenovalno funkcijo.

Vendar obstaja čista večpomenskost, to je, da ima strokovna beseda ali večbesedni izraz dva ali redko več pomenov, tudi v strokovnem izrazju in tudi ni potrebno, da bi bili brez nje za vsako ceno. Večpomenskost, ki je prilagojena osnovnim zahtevam in možnostim strok, to je, da ne preprečuje razumljivosti, jasnosti in pomenske natančnosti, se lahko uporablja. Zelo pogosta je večpomenskost, nastala na podlagi natančne določitve vrste, prikazana z večbesednim poimenovanjem, npr. *delo*,¹⁰ *voda*.¹¹ Vrste pomenov so lahko realizirane tudi pri goli besedi, posebno pri glagolih, npr. *sekati*.¹² Večbesedno poimenovanje se lahko nadalje pomensko razvija, vendar se to pri njih redkeje uresničuje kot pri golih besedah.

V prvo skupino bi lahko uvrstili večpomenke, ki imajo v splošnem jeziku zelo širok nevtralni pomen, za stroko pa ta širina ni dovolj natančna, zato splošno vsebino razdeli na enote. Taka delitev je možna, ker se raba enega pomena od drugega loči tudi po zvezah in ker je v sedanjem času med deli pomena očitna razlika. Strokovni pomeni praviloma vplivajo tudi na splošne pomene. Na pomensko delitev nas velikokrat opozarjajo tudi ustrezniki v drugih jezikih. Zgled: *teči* (pri tekočinah, pri strojih).¹³ Če ločljivost pri kakem pomenu ni dovolj velika, prihaja do iskanja ustrežnejših sopomenk.

Velikokrat se širi izraz na večjo ploskev metaforično. Pomeni se sicer ločijo med seboj, vendar so si tudi podobni. Tudi pri tej skupini se pogosto uveljavljajo sopomenke. Različnost pomenov podpirajo tudi različni tuji ustrezniki. Primer: *razporediti* (v metalurgiji),¹⁴ *prebirati*.¹⁵

Razmeroma pogosto se uporablja v isti terminologiji tudi metonimija. Značilna je metonimija, ko se pomakne beseda z 'dejavnosti' na 'vedo o tej dejavnosti', npr. *livarstvo*,¹⁶ z 'dejavnosti' in na 'izdelke te dejavnosti', npr. *papirna konfekcija*.¹⁷ V slovarjih so metonimije prikazane pogosto v skupni razlagi.

¹⁰ Splošni tehniški slovar 1, Ljubljana 1978, 148–149.

¹¹ Splošni tehniški slovar 2, Ljubljana 1981, 1460–1462.

¹² Andrej Paulin, Tehniški metalurški slovar, Ljubljana 1995, 220.

¹³ Andrej Paulin, Tehniški metalurški slovar, Ljubljana 1995, 241.

¹⁴ Andrej Paulin, Tehniški metalurški slovar, Ljubljana 1995, 210.

¹⁵ Marjeta Humar s sodelavci, Papirniški terminološki slovar, Ljubljana 1996, 145.

¹⁶ Andrej Paulin, Tehniški metalurški slovar, Ljubljana 1995, 120.

¹⁷ Isto kot v opombi št. 15, str. 126.

V terminologijah najdemo tudi variante pomenov, ko isti izraz pojmujejo različne smeri v strokah nekoliko različno. Pojav, ki je v terminologijah zelo uveljavljen, bi lahko šteli k večpomenskosti. Stvar je teoretično razložljiva, saj je za termine značilno pomensko določanje. Posamezne skupine strokovnjakov se lahko iz kakršnega koli razloga odločijo za nekoliko drugače omejen pomen. S sodelovanjem terminoloških komisij je tega čedalje manj, vendar v nekaterih strokah brez tega tudi ne gre.¹⁸

V terminologijah imamo včasih vzporedna poimenovanja, ko gre v bistvu za posebno motivacijo brez pomenskorazvojne povezave. Tako nastajajo homonimi; ti pa ne sodijo k večpomenskosti, zakaj večpomenska beseda je samo tista, pri kateri so se pomeni razvili po pomenskih zakonih. Pogosto pride do tega pri poimenovanjih, ki so nastala iz opisnih zvez tipa *amerikanka* iz *amerikanska žaga*.

Če na koncu povzamem: Večpomenskost kot postopek za tvorjenje novih pomenov je za strokovno izrazje pomembna, saj se strokovno izrazje naslanja na splošni besedni zaklad. Vendar pa ostaja splošna večpomenskost zunaj relativno zaprtih sistemov strokovnega izrazja. V okviru kakega strokovnega izrazja so lahko posamezni strokovni izrazi večpomenski, če je zato potreba in če je ločljivost med takimi pomeni tako velika, da ne ovira sporazumevanja. Če je sporazumevanje ovirano, se pogosto uporabljajo sopomenke. Med pomenskimi zakoni se uveljavljajo predvsem taki, ki so tudi v splošnem jeziku bolj navadni kot drugi.

Polysemy and Technical Terminology

Summary

The article discusses word polysemy as an important linguistic feature, and its potentials in technical terminology.

A word or a word phrase can easily obtain several meanings in different contexts, but not simultaneously, only in different uses. Secondary meanings typically develop according to very precise and fixed principles; that is why they can be understood at least approximately also by persons who have not been familiar with them before. Many of these principles are applied in technical terminology, where they display one particular property. Namely, they perform the naming function in the development of a new term – e.g. *žerjav* (*crane*) to denote a lifting machine. Consequently, non-technical meanings of polysemous words, which perform a number of stylistic and connotative functions and flourish in other registers and text types, do not find many opportunities in technical language, so they remain outside technical terminology. Primary and secondary terminological meaning(s) is/are used, when a term remains sufficiently unequivocal despite its polysemy (e.g. *metalurgija*, *metallurgy* – either as the metallurgical activity or as the branch of science dealing with this activity). This usually happens in the case of very known semantic developments.

¹⁸ Za naravoslovje nisem našel primerneга zglada.

K izrazju v našem prevodnem besediloslovju

Jože Toporišič*

Vsaka nova veja znanosti prinaša s seboj probleme v zvezi z izrazjem. Prevodi takih besedil so lahko preveč pod pritiskom t. i. mednarodnega izrazja. Slovensko izrazje je pogosto prezrto. Tako je v prevodu knjige R. A. de Beaugranda in W. U. Dresslerja Einführung in die Textlinguistik. Kritizira se tudi dejstvo, da besedilo ni prevedeno v celoti, ampak so deloma obdržana angleška besedila (posebno ponazarjalni zgledi). Prevodi te vrste kažejo nezavidljiv status slovenščine kot razpoznavnega besedila.

Any new scientific discipline brings with it also problems of terminology. Translation of such text are exposed to excessive pressure of the so-called international terminology. Slovene terms are frequently ignored. These questions are discussed on the basis of the Slovene translation of Robert-Alain de Beaugranda and Wolfgang Ulrich Dressler's Introduction to Text Linguistics. The paper criticizes also the fact that the text is not translated in its integrity and that the English text is partly retained (especially the illustrative textual examples). Translations of the kind discussed here reflect the worrying status of Slovene as a language of scientific discourse.

Med jezikoslovnimi vejami je ena najmlajših besediloslovje, čeprav korenine te vede v določenem smislu segajo nazaj vse do antične retorike. Vsaka vednost in nato veda ima svoje izrazje, ki se pojavlja, spopolnjuje in dokončno uredi, odvisno od tega, koliko se s čim ukvarjamo, tisto raziskujemo od najpreprostejših stvari do največje možne globine in širine danega časa.

Vse vednosti, zlasti pa vede, se ustvarjajo v jeziku določene ljudske skupnosti in se nato širijo k drugim skupnostim, uporabljajočim druge jezike (kar lahko velja tudi samo za določene teoreme kake vede). Širjenje vednosti s področja določene vede dostikrat pospešujejo prevodi. Navadno nam jih dajejo strokovnjaki te ali sorodne stroke, v našem primeru jezikoslovci (ali slovstovedi). Slabše je, če tako prevajajo v tem ali onem oziru neostrokovljeni prevajalci.

Pri besediloslovju se nam je zgodilo, da sta dve slovenski jezikoslovki, ena romanistka (italijanistka), druga slavistka (rusistka) – T. Miklič oz. A. Derganc – prevedli v določenem smislu vrhunsko besediloslovno delo deloma še raziskovalnega tipa, za kar verjetno lahko imamo priročnik Roberta Alaina de Beaugranda in Wolfganga Ulricha Dresslerja Uvod v besedilno jezikoslovje (Tübingen 1981)¹ – pri naših dveh prevajalkah Uvod v besediloslovje (Ljubljana 1992).²

* Filozofska fakulteta v Ljubljani

¹ Einführung in die Textlinguistik, Tübingen 1981 oz. Introduction to Text Linguistics, Longman House, Bunt Mill, Harlow, Essex, Združeno kraljestvo.

² Park, 202 str.

Sam sem besediloslovje na slovenistiki dal predavati (v 70. letih) sedanjemu red. prof. na Fakulteti za družbene vede, dr. Tomu Korošču, sem se pa po malem, in zatem vedno bolj, uvajal v to znanstveno vejo, tako da mi glede besediloslovja vendarle gre – četudi ne veliko – nekaj besede.

Za ta referat sem si kot tvarino izbral strokovno izrazje s posebnega zornega kota, tj. ali je mogoče tudi v besediloslovju uveljaviti slovensko jezikovno samobitnost, običajno v slovenskem jezikoslovju v tem smislu, da brez potrebe ne uporabljam prevzetih izrazov (to načelo je pri nas za splošno rabo jezika znano že iz Kopitarja), če imam svoje lastne domače, bodisi že obstoječe ali pa si jih lahko tvorim. Meni se namreč zdi, da naši prevajalki omenjenega prevoda le preveč podlegata t. i. internacionalizmu in zanemarjata slovensko izrazje (in sploh slovenski jezik) oz. se premalo menita za oboje. Treba pa je pripomniti, da je bila njuna naloga sama na sebi težka.

Za uvod si najprej oglejmo tri, štiri mesta tega prevoda, da si dobimo predstavo, za kaj in v kolikšnem obsegu dejansko gre. Oporekano v njenem prevodu podajam v ležečem tisku, v desnem stolpcu pa podajam domačo besedo. Najprej mesto I 18 23:³

Na kratko smo predstavili vseh sedem *kriterijev* besedilnosti: *kohezijo*,⁴ *koherenco*, namernost, sprejemljivost, *informativnost*, *situacijskost* in medbesedilnost. Ti *kriteriji* *funkcionirajo* kot KONSTITUTIVNA načela (angl. ‘constitutive principles’) (po Searlu 1969: 33ss) *komunikacije* s pomočjo⁵ besedil: ta določajo in ustvarjajo kot besedilno *komuniciranje* prepoznavno vedenjsko obliko, ki se lahko poruši, če ta načela niso upoštevana. Obstajati pa morajo tudi UREJEVALNA NAČELA (angl. ‘regulative principles’) (spet po Searlu), ki besedilno *komunikacijo* *kontrolirajo*, vendar je ne *definirajo*. Predstavljamo si najmanj tri urejevalna načela: UČINKOVITOST (angl. ‘efficiency’) besedila je odvisna od po možnosti majhne stopnje truda in naprežanja udeležencev v *komunikaciji* pri uporabi besedila.⁶

EFEKTNOST (angl. ‘effectiveness’) je odvisna od tega, ali besedilo napravi močan vtis in ustvarja ugodne razmere za doseg cilja. *USTREZNOST* (angl. ‘appropriateness’) besedila izhaja iz usklajenosti med *situacijskim kontekstom* in načinom, kako so *kriteriji* besedilnosti dejansko upoštevani. (I 18 23)

meril
povezanost, sovisnost
obvestilnost, položajskost
merila delujejo, tvoritvena

*sporočanja*⁷
sporočanje

sporočanje nadzirajo,
določajo

sporočanju
učinkovalnost

(položajskim)
sotvarjem, merila

³ Rimska številka kaže na poglavje v knjigi, prva arabska na stran v njej, druga pa na paragraf poglavja.

⁴ Tu povsod izpuščamo številke v oklepajih, ležeči tisk je naš, na desni pa ležeče navajamo naš slovenski ustreznik; razprto tiskan je naš samo možni nadomestek za od prevajalk izbrano.

⁵ Še nekaj ponazoril za možne izboljšave: s pomočjo besedil → *z besedili*, prepoznavno → *določljivo*, se poruši → *se sesuje*, pa → *prav tako*, truda → *napora*, v komunikaciji pri uporabi → *v sporočajski uporabi*, ustreznost → *primernost*, izhaja → *je*, usklajenost → *skladnost*, so upoštevani → *se vzdržujejo* (vse to na podlagi našega prevoda ustreznih mest nemške verzije).

⁶ Vsaj še začetek prvega besedila v bolj slovenski obliki: Torej smo kratko obravnavali vseh sedem meril besedilnosti: povezanost, sovisnost, namembnost, sprejemljivost, obvestilnost, položajskost in medbesedilnost. Ta merila so bistvena načela besedilnega sporočanja ...

⁷ Izraz *sporazumevanje* nam. *sporočanje* za *komunikacijo* pač ni primeren.

Ali pa na drugem mestu (VII 103 9, op. 3):

Dejansko naj bi jezikovni uporabniki *inferirali funkcije* na podlagi *preferencialnih konfiguracij* in naj bi toliko sledili *funkcijskim pokazateljem* v površinskem besedilu. 'Vsebinske besede' lahko zato *doprinesejo* k *organiziranju* besedila več, kot daje slutiti *tradicionalna dihotomija* med 'vsebinskimi besedami' in 'funkcijskimi besedami'.

izvajali vloge, prednostnih /čutilnih/ solikovij, nepolnopomenskim kazalnikom, polnopomenske besede, prispevajo, zgradbenosti izročilna dvojnost, polnopomenskimi nepolnopomenskimi besedami

Toliko o ponazarjanju prevzemanja pri izrazju. Prevajalki pa tudi sicer posegata po prevzetem, t. i. mednarodnem, sredstvu tudi tedaj, ko imamo slovenske domače vzporednice in kjer naj bi se vendar držali prvotno našega (ali slovenskega), ne pa se pri zdravih nogah natikali na tuje berge. Za zgled iz VII 105 17:

Pri *obdelavi* besedil mora obstajati težnja, ki uporabnikom preprečuje, da bi odkrivali ali sprejemali skrajno *bizarne alternativne interpretacije* posameznega besedila. Naslednjemu zgledu [121] *Time flies like an arrow* (Čas leti kot puščica) bi poleg očitne *interpretacije*, da čas hitro mineva, pripisali še različne *alternativne interpretacije*, npr. (a) *nekomu* je naročeno, naj primerja hitrost muh s hitrostjo puščic in jo *na ta način* izmeri ('time' kot velelnik) ali (b) neka določena vrsta muh ima rada puščice.

obravnavi
nenavadna druga umevanja
razlage
druge razlage
da je komu
tako

Naša spodnja podčrtovalna metoda stavčnih členov kaže različne skladenjske strukture tega trojnega pojmovanja homonimnosti angleške zunanje enostavčne povedi:

_____	~~~~~	////////////////////
~~~~~	=====	////////////////////
.....	~~~~~	=====

Ves zimski semester 1996/97 smo v seminarju po eno uro obravnavali približno dobro polovico te knjige, tako da so študentje (4. letnika) dobivali nalogo, da predstavijo po nekaj strani tega besedila v svojem (petnajstminutnem) nastopu. V pripravah teh nastopov sem deloma kar pred študenti razlagal nekatere prevzete izraze v prevodu tako, da sem jim iskal domače izrazijske vzporednice (in včasih kateri domači izraz tudi sproti napravil). Pri tem nam je med drugim hodilo zelo narobe, da sta se avtorici odločili podajati nekatere prevzete izraze tako, da sta kalkirali ustrezne nemške izraze. Tako jima je *Satz* kar *stavek* (pri nas *poved* za angleško *sentence*) oz. *delni stavek* za *Teilsatz* (namesto našega *stavek*, angl. *clause*, tako npr. na str. 191 oz. 200). Poleg teh dveh izrazov navajata še *stranski stavek*,

kar je očitno nemški *Nebensatz* (pri nas *odvisnik*).⁸ To samosvoje (samovoljno) izrazje obeh prevajalk povzroča velike razumevalne težave v vsej knjigi, zlasti pa npr. v razlagi soneta (str. 111) na mestu VII 113 34. Poleg tega bi bilo treba sonet vsaj pod črto tudi prevesti, ne pa ga interpretirati le neprevedenega. Slovensko bi se sonet v našem nepesniškem prevodu (prevajalki pa bi se bili skoraj morali potruditi, da bi jima ga bil prevedel kak naš pesnik) glasil takole:

Duhovi

(1)	(1)	Strašijo tiste hiše, ki v njih pustimo
	(2)	Kaj nestorjenega. Niso to tiste
	(3)	Vélike besede ali molčanja ljubezni,
(2)	(4)	Ki širijo svoje odmeve po prostoru
	(5)	In polnijo odprt nedihani mrak.
	(6)	Duhovi ne strašijo z obrazi,
(3)	(7)	Ki smo jih poznali; samo prihajajo
	(8)	Z ošabno prevzetnostjo, da nam zaupajo
	(9)	Naše lastne opustitve v kakem prostoru.
(4)	(10)	Besede, ki mi jih ne bi govorili, uporabljajo,
	(11)	Z dejanji, ki se jih nismo upali storiti, se bahajo,
	(12)	Naša nervozna molčanja ranjujejo;
(5)	(13)	Naša nebogljenost je, ki jo izbirajo,
	(14)	In naša zavračanja so, ki nas z njimi strašijo.

Oglejmo si razlago tega soneta pri prevajalkah (str. 113, § 34) glede na njihovo izrazje zlasti v zvezi s stavčno tipologijo:

Prvih devet vrstic je zelo nepravilno oblikovanih, saj skladenjske meje delnih stavkov ne sovpadajo s koncem vrstic. Uvodni stavek očitno vključuje naslov /soneta/ in izpolnjuje poldrugo vrstico. Podoben prehod od enega delnega stavka k naslednjemu na sredi vrstice lahko opazujemo tudi v tretji kitici. Celo med seboj tesno povezane slovnične odvisnosti segajo prek konca vrstic: na prehodu vrstic 1 in 2 (glagol – direktni objekt), na prehodu vrstic 3–4 (*determinator* – jedro) in na prehodu vrstic 7 in 8 (jedro (glagol) – okoliščina). Nasprotno pa kaže zadnjih pet vrstic precejšnje

ima zelo neredno členitev, ker stavkov z vsakokratnim koncem Uvajalna poved stavka vidimo

premi predmet določevalo

⁸ Slovenski tak primer je *zbiranje učencev*: ta pretvorjena besedna zveza ima tri podstavne stavke: *Učenci se zbirajo, Zbirajo učence, Učenci zbirajo* (prvi ima tudi trpni pomen).

<p>ujemanje med skladenjskimi enotami in <i>organiziranostjo</i> vrstic. V četrti kitici zapolni vsak <i>stavek</i> natanko po eno vrstico, pri čemer sta deseta in enajsta vrstica popolnoma vzporedni. V vseh petih vrsticah stoji na začetku <i>direktni objekt</i> glagola, le-ta pa stoji na koncu vrstice; pred tem pa je predzadnja beseda vselej osebek 'they' (<i>oni</i>).</p>	<p><i>zgradbenostjo</i> <i>stavčni del priredja</i></p> <p><i>premi predmet</i></p> <p>('oni')</p>
--	--

Da bi dobili predstavo o tem, kaj vse se v tem prevodu ne pove po domače, sem podrobneje pregledal str. 113, kjer se razlaga naš sonet (pri tem v ustreznih dvojicah s pomišljajem vmes stavimo ležeče naše domače besede): element – *prvina*, predikatni – *povedkov*, informativni elementi – *obvestilne prvine*, tema – *tvarina*, delni stavek – *stavek*, direktni objekt – *premi predmet*, determinator – *določevalo*, organiziranost vrstic – *zgradbenost v.*, nekonvencionalen – *nedogovoren*, subjekt – *osebek*, kontekst – *sotvarje*, informativnost – *obvestilnost*, agens – *vršilnik/vršilec* (lahko tudi *dejnik*), za-oblika – *zaimek/zaimkova raba*, funkcije osebkov – *vloge o.*, nekega glagola – *kakega g.*, simetričen – *someren*, simetrija – *somernost*, leksikalni izrazi – *besedje*, evociranje – *prizivanje*.

Za stran 7 prevoda imam zapisane naslednje take dvojice: na srečanju *Societas linguistica Europaea* – ... *društva Soc. ling. Europ.*, interdisciplinaren – *medstrokovnen*, problemi – *vprašanja*, multidisciplinaren – *večstrokovnen*, stavek – *poved*, komunikacijski dogodek – *sporočanje d.*, faktor – *dejavnik*, konvencija – *dogovornost*, interakcija – *meddejnost*, fragmentaren – *odlomkoven/natrgan*, omejen, osredotočen – *osredinjen*, odnosi – *razmerja*, spekter – *vidik*.

In str. 9: komunikacija – *sporočanje*, specifične – *posebne, specialne*, logičen – *logiški*, eksaktne znanosti – *natančne z.*, kontekst – *sotvarje*, relevanten – *zadeven*, rezultati – *izidi*, analiza – *razčlemba*, statični opisi – *negibki o.*, strategije – *postopki*, motivacije – *gibala*, preference – *dajanje prednosti, prednostnost*, dominanca – *prevladje*, realistična klasifikacija – *stvarna k.*

Po moje se kaže zapostavljanje slovenskega iz stvarnega kazala (Seznam pomembnejših izrazov /z ustreznici v angleščini/, 190–220), na primer tipa *postopek* gl. *procedura*, tj. ko gre za pošiljanje od domačega slovenskega izraza k prevzetemu zahodnemu; podobno *členitev po aktualnosti* gl. *funkcionalna stavčna perspektiva*, *dajanje prednosti* gl. *preferenca*, *glagolski vid* gl. *aspekt*, *pretvorba* gl. *transformacija*, *protistavno jezikoslovje* gl. *kontrastivna lingv(istika)*, *sobesedilo* gl. *kontekst*, *sopomenskost* gl. *sinonimija*, *sozvočnica* = *homonim (enakoglasnica)*, *stranski stavek* gl. *delni stavek* (s. s. *Nebensatz*).

Tak gl. dostikrat vodi v blodni krog, namreč ne na določeno mesto v knjigi: *aditiven* (additive), gl. *dodajalen* in *dodajalen* gl. *aditiven*. Ali pa je le pretirano v ospredju nedomače: *agens* gl. *delovalnik, delovalnik* (agent), gl. *agens* I. 6 /itd./; *aspekt*, gl. *glagolski vid*; *glagolski vid* (aspect), gl. *aspekt* IV. 3 /itd./; *besedišče*, gl. *leksikon, slovar – leksikon* (lexicon) – gl. *besedišče, slovar* – gl. *leksikon, besedišče*. Šele od dvojnice (trojnice), ki ji avtorici prevajalki dajeta prednost, vodi pot na čisto določena poglavja oz. paragraf.

Da bi ugotovil, kolikokrat prevajalki hodita mimo domače izrazijske dvojnice,⁹ sem

⁹ Marsikateri domači izraz bi bili prevajalki utegnili dobiti celo že iz Slovenske slovnice 1976 in naslednjih izdaj, zlasti one iz 1984. L. 1992 je nato izšla še Enciklopedija slovenskega jezika, za prevod Uvoda v besediloslovje pa seveda že prepozno.

pregledal seznam pomembnejših izrazov (str. 190–202) in si k posameznim enotam brez slovenske ustreznice le-te pripisoval (tu ležeče tiskane), bodisi da že obstajajo ali pa si jih ni težko tvoriti (tudi le pomensko) iz slovenskih podstav. Teh enot je zajetno število, na naslednjih skoraj petih straneh skupaj 120 izrazov: agens gl. delovalnik: *vršilec*; analogija: *nalika*; anakolut (anacoluthon): *preskok*; anafora (anaphora): *navezava*; apercepcija: *zaznava(nje)*; besedišče gl. leksikon, slovar – leksikon gl. besedišče slovar – slovar gl. leksikon besedišče: *slovar*; deiktik: *kazalnik*; glagolska fraza: *GZ* (= glagolska zveza); globinska struktura: g. *zgradba*; govorna terapija: g. *zdravljenje*; homonim gl. sozvočnica: *enakozvočnica*; inferiranje: *mašenje vrzeli*; informacijski: *obvestilnostni*; interakcija: *meddejnost*; intuicija: *vmišljanje*; inventio [lat.]: *iznajdba*; junktiv: *vezalo*; katafora: *napovedovanje*; koherenca: *sovisnost*; kohezija: *povezanost*; komunikacija: *sporočanje*; konjunkcija gl. vezalnost: *veznik*; konkurenca cifer: *tekmištvo števk*; kontekst: *sotvarje*; kontinuiteta: *nadaljevalnost*; kontrajunkcija: *protivnost* (konj. – *vezalnost*, disjunk. – *ločilnost*, subord. – *podrednost*); kontrolna točka: *nadzor(oval)na t.*; konvencija: *dogovor(nost)*; konverzacija: *zgovor*; koreferenca: *sonanašanje*; kos (chunk): *šulek, ril*; kulturna antropologija: *omikovno človekoslovje*; leksikalna ponovna pojavitev: *besedna spovrnitev (spovračanje)*; literaren: *slovstven*, npr. veda; literarno besedilo: *leposlovno b.*; lokacija: *umestitev, umeščenost*; maksima: (*načelo*), *vodilo*; marker: *pomenska sestavina, prapomenka*; memoratio [lat.]: *pomnjenje*; minimalna enota: *najmanjša e.*; modalnost: *naklonskost*; model situacije: m. *položaja*; motivacija: *gibalo/gibala*, ne-besedilo (non-text): *nebesedilo* (prim. *nedoločnost, neostrost* v tej knjigi); odnos: *razmerje*; odprt sistem: o. *sestav*; operator: *opravilnik* (jakost povezave, določnost, tipičnost, meja ...); osebek (subject of clause or sentence): *osebek stavka ali povedi*; parafraza: *opis(nost)*; paralelizem: – *vzporednost/vzporedje*; performativ: (*iz*)*vršilnik*; perlokutivno dejanje: *pregovorilno d.*; pleksnost: *večdeljivost*; podtematski (odnos): *podtvarinski o.*; poetično besedilo: *pesniško b.*; pogovor gl. konverzacija: pogovor – *zgovor*; poliptoton: *inačna spovrnitev*; ponovna pojavitev: *spovrnjenje/spovračanje*; prag aktiviranja načrta: p. *sproženja n.*; predikatni kalkulus: *povedkov/povedijski kalkul*; preferenca: *dajanje prednosti*; presupozicija: *predpostavka*; preverjanje hipotez: p. *podmen*; prizadeta entiteta: *prizadeto*; problem: *vprašanje*; problematično védenje: *vprašljiva vednost*; proceduralen: *postopkoven*; proforme gl. za-oblike: p. gl. *zaoblike*; pro-modifikator: *zainičnik*, npr. *zapislov*; psevdopronomen: *lažizaimek* (npr. človek, stvar); psihiatrija: *dušezdravstvo*; razcepljeni stavek: *razstavljena poved*; razvrstitev (orderliness): *zapovrstje, zaporedje* (razvrstitev = distribucija); redundanca: *preobilje*; referenca: *nanašanje*; regulativen: *urejevalen*; relacija: *razmerje*; relacijski: *razmerijski*; relevanten: *zadeven, primeren*; retorika: *govorništvo*; rima: polni stik; scenarij: prizornik; sekundarni pojmi: *drugotni p.*; sem: *pomen(ovn)ik*; semem: pomenovnik; semantičen: *pomenski/pomenosloven*; semiotika: *znamenjeslovje*; shema: *obris*; signifikantnost: *važnost*; sinonim: *sopomenka, soimenka*; sintagmem: *sklad(nik)*; sistem: *sestav*; situacija: *položaj*; situacijskost: *položajskost*; sociologija: *družboslovje*; so-smisel (co-sense): *sosmisel*; standardni primer: *tipični/vzročni p.*; stavek (sentence): *poved*; stil: *slog*; stranski stavek gl. delni stavek: = *odvisni stavek* = Nebensatz; struktura: *zgradba*; subordinacija: *podredje, podrejenost*; substitucija: *zamenja*; tagmemika: *polniloslovje*; taksonomsko jezikoslovje: ‘študij splošnih načel znanstvene klasifikacije’ (*razrejanje*); telegram: *brzobjavka*; tema: *tvarina*; tip besedil: t. *zvrsti*; toleranca: *dopustnost (prizanašanje)*; tonska skupina: *intonacijski segment/člen*; tonska lega: *register*; topik: verjetno ‘glavna tvarinka’, str. 100, 33: ‘pojmi besedilnega sveta, ki imajo največjo gostoto povezav z drugimi pojmi’; transformacijska slovnica: *pretvorbena s.*; trivialnost: *preproščina*; učinkovitost:

učinkovalnost; učinkovitost: *efektnost*; umetna inteligenca: *razumnost*; usmerjanje (management): *vodenje*; védenje: *vednost*; verifikacionizem: *preverjanje*; virtualni sistem: *možnostni sestav* (v bistvu ali učinku, ne v dejstvu); vsebinska beseda: *polnopomenska* b.; za-glagol: *zaglagol/zaimenski glagol* npr. 'delati, storiti, narediti, početi, počenjati'.

Morda je tu smiselna pripomba k slovensko-angleški dvojničnosti v tem seznamu (in še kje). Meni se je zdelo vsaj kolikor toliko smiselna v nemško pisani verziji, ker sta avtorja de Beaugrande in Dressler (kot soavtorja) težila k tej vzporednosti. Pri nas, v slovenskem prevodu, je manj smiselna, kolikor se s tem priznava supremacija angleščine nad srednjeevropsko nemščino (bi nam pa, če že ne samo enojezičnost priročnika sama, prav tako prišla prav). Kar moti pa dejstvo, da se ta jezikovna dvojnost kaže tudi v besedilu samem kar dovolj pogosto, npr.: *slovnična pravilnost* (angl. »grammaticality«) namesto po domače slovnichnost (95); *sprejemljivost*, *acceptability* (r. t.); *determinirajoči* (angl. »determinate«) (105); *tipični* (angl.»typical«) (105); *naključen* (angl. »accidental«) (r. t.).

Da ne bom samo negativno kritičen do prevajalk, naj podam še pogled na str. 72–73, kjer imamo *osnovne oz. drugotne kontrolne točke* (»control centres«) obravnave besedil, npr. *urejati* gl. *regulirati*, tj. § V 25 in 26, kjer je skupaj 4 + 5 + 34 = 43 poimenovanj (od nas predlagano je za → ležeče tiskano; ležeče tiskani so tudi od nas odobravljeni prevodni predložki obeh prevajalk).

Najprej § 25 osnovni pojmi (= primär):

<i>PREDMETI</i>	entiteta	→ <i>bitno(st)</i>
	stabilen	→ <i>stanovit</i>
	identiteta	→ <i>istovetnost</i>
<i>SITUACIJE</i>	situacija	→ <i>položaj</i>
	konfiguracija	→ <i>solikovje</i>
<i>DOGODKI</i>	<i>dogodek</i>	
	situacija	→ <i>položaj</i>
<i>DEJANJA</i>	<i>dejanje</i>	
	agens	→ <i>vršilec</i>

Sedaj še § 26 sekundarni pojmi: → *drugotni p.*

- (a) *STANJE*: *tipično* → *značilno*
- (b) *AGENS*: *agens* → *vršilec*
- (c) *PRIZADETA ENTITETA*: → *prizadeto*
- (č) *RELACIJA* → *razmerja*: *specifičen* → *vrsten*
- (d) *LASTNOST*
- (e) *LOKACIJA*: → *umeščenost*
- (f) *ČAS*
- (g) *GIBANJE*
- (h) *ORODJE*
- (i) *OBLIKA*: *oblikovanost* → *lik*
- (j) *DEL*: *sestavni del* → *sestavina*, *segment* → *člen* (Glieder)
- (k) *SNOV*: → *tvar* (= Substanz): *materiali* → *tvari*
- (l) *VSEBOVANOST*: → *vsebnost*
- (m) *VZROK*
- (n) *OMOGOČANJE*

- (o) RAZLOG
- (p) NAMEN
- (r) APERCEPCIJA: → zaznava(nje)
- (s) SPOZNAVANJE: → spoznava(nje)
- (š) ČUSTVO
- (t) HOTENJE
- (u) PREPOZNAVANJE
- (v) KOMUNIKACIJA: → sporočanje: izražanje in prenašanje spoznanj
- (z) POSEDOVANJE
- (ž) PREDSTAVNIK
- (aa) SPECIFIKACIJA (razmerje podpomenke nasproti nadpomenki)
- (bb) KOLIČINA
- (cc) MODALNOST: → naklonskost
- (čč) SIGNIFIKANTNOST: → pomembnost
- (dd) VREDNOST
- (ee) EKVIVALENTNOST: → enakovrednost (= enakost, podobnost, ustreznost itd.)
- (ff) NASPROTJE
- (gg) KOREFERENCA: → sonanašanje
- (hh) PONOVNA POJAVITEV: → spovrnitev

Pri devetih osnovnih (in podosnovnih) pojmihi (»primary concepts«) se skoraj vsa prevzeta poimenovanja dajo zamenjati z neprevzetimi. Od 34 poimenovanj drugega reda pa je naših predlogov za domača (ali bolj domača) poimenovanja le še 18, kar pa tudi ni tako malo, tj. samo malo čez polovico – v bistvu torej vendarle še zmeraj preveč.

S tem pa se ta moj referat tvarinsko že začenja zaključevati. Pač še: Med svojim ekscerptnim gradivom sem našel še pripombe h kazalu VII. poglavja (str. 6); te sem nato pomeril ob nemški izvirnik (str. 6 – do angleškega mi je v Ljubljani težko priti) in našel naslednje stanje (v 3. stolpcu so moji predlogi za prevajalske, ki mi niso po godu):

(1) Aufmerksamkeit	(1) Pozornost	
(2) Informationstheorie	(2) Teorija informacije	t. obveščanja
(3) Die Markov-Kette	(3) Veriga Markova	
(4) Statistische und kontextuelle Wahrscheinlichkeit	(4) Statistična verjetnost vs. kontekstualna v.	in/nasproti sotvarna v.
(5) Drei Stufen der Informativität	(5) Tri stopnje informativnosti	obvestilnosti
(6) Trivialität, Defaults und Präferenzen	(6) Trivialnost, standardni primeri in preference	navadnost, tipični zgledi, prednostnost
(7) Aufwertung und Abwertung	(7) Dvigovanje in zniževanje v.	dviganje in nižanje v.
(8) Diskontinuitäten und Diskrepanzen	(8) Diskontinuitete in diskrepance	nenadaljevalnosti in razglasja
(9) Motivationssuche	(9) Iskanje motivacije	i. gibal(nosti)
(10) Direktionalität	(10) Usmerjenost	smernost
(11) Verbindungsstärke	(11) Jakost povezave	povezovalna j.
(12) Aufhebung und Wiederherstellung der Stabilität	(12) Ukinjenje in ponovna vzpostavitev stabilnosti	odprava
(13) Quellen der Erwartung die reale Welt Fakten und Glauben Normalanordnungsstrategien	(13) Klasificiranje pričakovan dejanski svet dejstva in prepričanja normalna urejevalna strategija	stanovitnosti viri p. stvarni s. in mnenja

formale sprachliche Konvention	organiziranost jezika	<i>jezikovna dogovornost</i>
Signalisierung der Informativität	Oblikovanje površine	<i>nakazovanje obvestilnosti</i>
Textsorten	Besedilne zvrsti	<i>b. vrste</i>
Unmittelbarer Kontext	Neposredni kontekst	<i>n. sotvarje</i>
(14) Negation	(14) Zanikanje	
(15) Bestimmtheit	(15) Določnost	
(16) Ein Zeitungsartikel und ein Sonett	(16) Časopisni članek in sonet	
(17) Erwartungen auf verschieden Ebenen	(17) Pričakovanja na več ravninah	<i>različnih gibala za n.</i>
(18) Motivationen für Unerwartetheit	(18) Motivacije nepričakovanosti	

Na koncu bodi omenjeno še, da bi bilo v V. poglavju v sheme za sovisnost treba vnesti prevod [4] besedila, ne pa delati kar z angleškimi besedili (»slike« 6, 7a, b, 8, 9, 10, 11 in isto velja tudi za »slike« 1 do 5 na str. 43, 44, 45, 62). Tako tudi še dalje kdaj, npr. v IX – Medbesedilnost (str. 131–132, ali 138–139, kjer je prevod »raketa« tiskan še enkrat – prvič na str. 11). Tako kot v slovenskem prevodu je glede tega sicer tudi v nemški varianti, pa zato ni nič bolj prav, če se celo Nemci niso potrudili za prevod in torej tudi ne za temu prilagojene sheme (pri tem bi simbolizacija lahko ostala tudi tista, ki je delana za angleščino).

Za pesemsko besedilo bi bilo seveda dobro (ne samo za sonet), da bi ga (jih) prevedel pesnik.

S tem, kar je bilo tu povedano o prezrtih možnostih za domače izrajze v besediloslovju obeh prevajalk, je približno nakazan obseg primanjkljaja na nekaj sondah. Tako bi našli na vseh mestih te knjige: npr. še v IV 52 (str. 61), kjer je govor o členitvi po aktualnosti; ali tam, kjer je govor o stavčni intonaciji (str. 54–55): v obeh primerih bi se prevajalki lahko ozirali na slovenske zglede in izrajze, kakor se je vsaj glede prvega ravnal nemški avtor, ko je angleško besedilo (če je zadeva šla v to smer), ki ga upoštevata naši prevajalki, nadomestil z nemškim (naš tipični zgled za to je Bil je imeniten grof, ki ga je Breznik našel pri Trdini); s tem bi prišlo do svojih pravic tudi naše ustrezno izrajze.

Ko človek bere taka strokovna besedila, kakršno je od nas tu obravnavano, mu boleče stopa v zavest nezavidljiv status slovenščine že v primeri z nemščino, še bolj pa, ko gre za angleščino. Tako zapostavljanje maternega jezika v strokovnem pisanju je prav žalostno dejstvo in pomeni veliko nevarnost za nadaljnji razvoj strokovnega jezika, v daljši perspektivi pa nakazuje tudi njegov zaton in izgin.¹⁰

On the Terminology Used in Translations of Texts on Discourse

Summary

Any new scientific discipline brings with it also problems of terminology. In the Slovene language, this is currently the case of discourse analysis, a field that has been in the world undergoing a rapid development ever since the 1960s. Slovenia has been lagging behind, both in terms of the theory of discourse and its terminology, and in terms of relevant texts that could

¹⁰ Nič ne bi bilo narobe, ko bi bili prevajalki v drobnem posebnem razdelku navedli tudi kaj slovenske literature k besediloslovju.

serve as examples of the treatment of the topic in the Slovene language. The situation is improving, thanks both to researchers in the field and translators of relevant texts on discourse written originally in other languages.

Translation may be exposed to excessive pressure of the so-called international terminology (rooted in Greek and Latin, in recent times also in English). Original Slovene terms, conceived on the basis of foreign models, yet already fully established in the Slovene language, and foreign terms that could easily be adopted to Slovene, are frequently ignored (or even unknown to translators).

These questions are discussed on the basis of some sample extracts from the Slovene translation of Robert-Alain de Beaugrande and Wolfgang Ulrich Dressler's *Introduction to Text Linguistics* (Uvod v besediloslovje). The translators were two Slovene linguists, one a specialist for the Italian language (T. Miklič), the other a specialist for the Russian language (A. Derganc). The book was originally produced both in English and in German. The critical review is based on a comparison with the German version of the original, which was also primarily used by the translators. It criticizes the fact that the text is not translated in its integrity and that the English text is partly retained (especially the illustrative textual examples). The same was done already in the German version of the original, but to a lesser extent. Similarly, graphic illustrations would need to be adapted to the target language and adapted to the new translations or rather to appropriate new textual examples.

Translations of the kind discussed here reflect the worrying status of Slovene as a language of scientific discourse. Discrimination of the mother tongue in such discourse is a threat to further development of terminology in the mother tongue, and may even forecast the decline and disappearance of mother tongue terminology and with it of scientific and technical texts on certain topics.

Terminološka gnezda v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča pomensko-skladenjskih lastnosti pridevnikov

Pridevniške iztočnice na -en

Andreja Žele*

Obravnava pomenskih in skladenjskih lastnosti pridevnika bo omejena na določnost pridevnika kot na generični in na oblikoslovno-skladenjski pojav.

Namen prispevka je namreč opozoriti na nujnost upoštevanja teoretičnih ugotovitev o skladenjskooblikovni in besedni določnosti pri pridevnikih. Članek bo v okviru slovarskih pridevniških iztočnic na -en na podlagi izbranih vzorčnih geselskih člankov izdelal tipologijo dosedanjega upoštevanja pomenske in skladenjskooblikovne pridevniške določnosti v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in obenem predlagal nekatere nove rešitve.

As part of the adjective's semantic and syntactic properties, its category of definiteness is discussed as a double, generic and morphosyntactic, phenomenon. The article highlights the significance of the theoretical distinction between morphosyntactic and semantic definiteness of adjectival forms. A sample of adjectival headwords in -en in the Dictionary of the Standard Slovene Language is analyzed to arrive at a typology of its current treatment of the two kinds of adjectival definiteness, and some new solutions are put forward.

0 Naravnost idealno bi bilo, da bi se vse teoretične ugotovitve in rešitve¹ v jezikoslovju sproti prenašale v slovarsko delo in s tem seveda zaživele in se potrdile tudi v jezikovni praksi. Zato se je v okviru priprav na enozvezkovni Slovar slovenskega knjižnega jezika in pa na popravljeno oz. posodobljeno izdajo dosedanjega petzvezkovnega slovarja v eni knjigi med vprašanji, kako izboljšati in posodobiti slovnično obvestilnost SSKJ in ob upoštevanju kritik (zbral jih J. Müller in po njegovih podatkih jih je nad 500) izpostavila tudi potreba ločevati tolikokrat že na primerih dokazano generično določnost razmernih²

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Vprašanje pomensko-skladenjske določnosti pri pridevniški besedi je bilo na slovarskem gradivu podrobneje teoretično obdelano že konec sedemdesetih let (gl. A. Vidovič Muha, Pomen pridevniške besede in njena skladenjska zveza /magistrska naloga/, Ljubljana 1977, 1–310); strnjeno in teoretično nadgrajevano pa še v člankih v Slavistični reviji (gl. A. Vidovič Muha, Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede, XXVI/1978, št. 3; J. Toporišič, Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku, RS XXVI/1978, št. 3; Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov XXIX/1981, št. 1; A. Vidovič Muha, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, XXIV SSJLK, zbornik, Ljubljana 1988, 83–91; in še ista avtorica Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (Ob Kopitarjevi slovnici), Kopitarjev zbornik (Obdobja 15), Ljubljana 1996, 115–130.

² V SS 1976 (str. 253) je tudi poimenovanje odnosni pridevniki, sicer pa je uporabljan v hrvaškem jezikoslovju, prim. Stjepan Babić v Tvorba rječi v hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku, Zagreb 1986. Posebno na straneh 336–422.

pridevnikov od njihove skladijskooblikovne določnosti³ – tako svojilni kot vrstni pridevniki namreč ne razločujejo kategorije skladijskooblikovne določnosti – so končniško nevariantni, saj so določni že kot posebna vrsta).

Omahovanje ali pa kar nerazločevanje med skladijskooblikovnim končniškim **-i**-jem in pomenskopretvorbenim vrstnim končniškim **-i**-jem je zlasti opaziti pri pridevnikih s priponskimi obrazili na *-en*, ker je to obrazilo razširjeno tako pri kakovostnih kot pri nekakovostnih pridevnikih.

Tako s stališča pridevniškega pomena govorimo o **pomenski določnosti**, ki je neločljiva lastnost t. i. razmernih pridevnikov (vrstnih, svojilnih in snovnih); s stališča skladijske uporabe končniškega morfema določnosti **-i** pa o **skladijskooblikovni določnosti**, ki **a)** pri kakovostnih pridevnikih izraža prehod v vrstnost oz. v pomensko konverzno določnost, **b)** pri svojilnih in snovnih pridevnikih pa njihove pomenskorazmerne določnosti glede na odnosnico v navadnih/nestalnih zvezah izrazno ne potrjuje, vedno pa njihovo pomensko določnost izrazi v stalnih zvezah. Kategorija pridevniškega vida⁴ se nevtralizira le pri vrstnih pridevnikih – za izsamostalniške vrstne pridevnike tipa *cestni* pa še dodatno velja, da s svojo prvotno (jezikovnosistemsko) določnostjo, ne morejo izražati govorne določnosti⁵ – so torej idealna sestavina terminoloških izrazov.

1 Dosedanje teoretične ugotovitve bi za slovaropisce lahko strnili v nekakšna praktičnouporabna vodila.

1.1 Za pridevnik v terminološki zvezi kot leksikalizirani besednozvezni enoti je značilna stalna pomensko-skladijska določnost – tj. razmernopomenska oz. besednovrstna določnost (pri kakovostnih pridevnikih je to s prenesenim pomenom pridobljena oz. drugotna pomenska določnost). Pomensko določnost pa spremlja še skladijskooblikovna določnost, ki je v terminoloških zvezah tudi vedno obvezna (izjeme so primeri kot *papinov lonec*, *pitagorov izrek* – opredeljeni kot vrstni izimenski); kakovostni pridevniki pa s prenesenim pomenom dobijo obe možni določnosti – pomensko in oblikovno.

Ker stalni soobstoj skladijskooblikovne in besednopomenske določnosti pri pridevnikih v terminoloških gnezdih otežuje prepoznavanje te dvojne možne pridevniške določnosti /tu so še pomenski prehodi med razmernimi in lastnostnimi pridevniki oz. med nekakovostnimi in kakovostnimi pridevniki/, je še toliko bolj potrebna jasna izpostavitvev pomenske (prvotne in drugotne) določnosti oz. nedoločnosti slovarske pridevniške iztočnice (to seveda velja tako za terminološke slovarje kot za splošno razlagalne slovarje).

³ Pri nas se je z vprašanji pomensko-skladijske pridevniške določnosti s tvorbeno-pretvorbenega stališča (s pripombami in predlogi tudi za drugačne slovarske rešitve), pozneje pa tudi z določnostjo na besedilni ravni, ukvarjala A. Vidovič Muha; razprave cit. v op. 1.

⁴ O skladijskooblikovni določnosti kot o pridevniškem vidu piše B. Tafrva v članku Razgraničevanje opisnih in odnosnih pridjeva, Razprave Zavoda za jezik 14, Zagreb 1988, 185–197, posebno na strani 189.

⁵ Podrobneje o tem glej v razpravi A. Vidovič Muhe, Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (Ob Kopitarjevi slovnici), Obdobja 15, Ljubljana 1996, 115–130; določnost izsamostalniških vrstnih pridevnikov se namreč ne oblikuje sproti, v konkretnem govornem dejanju (gl. str. 122), v nasprotju s pridevniki iz krajevnih in časovnih prislovov, ki zaradi prostorske in časovne aktualizacije v besedilu lahko izražajo govorno/besedilno določnost (str. 123).

1.1.1 Osnova za določanje pomenskosti slovarske pridevniške iztočnice je osnovna/prvotna pomenska določnost razmernih pridevnikov proti pridobljeni/drugotni, t. i. konverzni pomenski določnosti kakovostnih pridevnikov.

1.1.2 Zavedati se moramo, da so razmerni pridevniki tvorjeni – torej že v svojem osnovnem pomenu motivirani. Če je razmerni pridevnik izpeljan iz predmeta (npr. **železen**), ki je zunaj njegovega odnosa do predmetnega pomena odnosnice (npr. **volja**), prehaja v takšnih primerih ta razmerni pridevnik v kakovostni pridevnik – tj. izgubi tesno predmetnopomensko soodvisnost z odnosnico, tako da ji prisoja le še s strani odnosnice neobvezno lastnost, npr. *črnsko delo, človeški odnos/pristop, krokodilove solze* ipd.

1.1.2.1 Nevariantnost vrstnostnega **-i**-ja oz. obrazila **-ni** pri vrstnih pridevnikih preprečuje pomensko dvoumnost tipa *Sodnik je kriminalni* : *Sodnik je kriminalen* ipd. in tako hkrati ohranja tudi nedvoumnost vrstnosti oz. samo potrjuje besedotvorni pomen končniškega obrazilnega morfema **-i**; razmerni pridevniki izražajo svojilnost s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in*, splošno svojino pa s *-ski/-ški*; snovni pa le delno ločujejo skladijskooblikovno določnost – uporabljana priponska obrazila pa so tako »lastnostna« kot »razmerna« (*-en, -ov/-ev, -in, -at, -ast, -ski/-ški, -j* : *jagodni/jagodov sok, gumijast/kovinski izdelek*); čeprav označujejo pomensko določnost, imajo skladijskooblikovno določnost samo v stalnih zvezah, npr. *kraljevi vrelec, državni kapital*; iz svojilnosti v vrstnost je lepo viden prehod pri primerih *sizifovo delo, faradejeva kletka* (to naj bi dokazovala tudi pisava z malo začetnico); pri snovnih je v stalnih zvezah opazen prehod iz snovnosti v vrstnost (sem spada predvsem skupina sestavno-snovnih pridevnikov – vrstnosti je bližje pomen sestavinskosti: *železni križ* (proti *železen/železov križ*), *asfaltni sloj, lesni pepel/lesni izdelek* (proti *lesén izdelek*).

1.1.2.1.1 Obvezna razmerna pomenska lastnost končniškega morfema **-i** oz. obrazila **-ni** glede na odnosnico (jedrno besedo) je lepo izražena v povedni rabi⁶, npr. *Ta stroj je pralni/šivalni/varilni* (za stalno nedvoumno pomensko določnost na levi strani poskrbi kazalni zaimek **ta**) proti *Material je pralen/šivalen/varilen* (naklonska lastnost), in proti snovnemu pridevniku, ki pomensko določnost izraža brez končniškega **-i** in ga pridobi le skladijsko v stalni zvezi, npr. *Ta proizvod je mlečen* (*mlečni proizvod*) proti *Puding je (danes) preveč mlečen* (*mlečen puding*); *Križ je železen* (*železen križ*) proti *Podeljeni križ/venec je železni/zlati* (*železni križ, zlati venec*). Inherentna pomenska določnost brez obvezne skladijskooblikovne določnosti ne dela težav tudi pri povedni rabi svojilnih pridevnikov, npr. *Pes je sosedov/soseski(n)* (*sosedov/soseski(n) pes*), redki so tudi na **-en**, *Delež je državen/privaten*, in še *Madež je pečaten/pečatov* (proti vrstnim pomenom *Vosek je pečatni, Prstan je pečatni*).

1.1.3 Kakovostni pridevniki so glede na pomen svojih možnih odnosnic prvotno pomenskorazmerno nedoločni. V prilastkovni ali v povedni rabi odnosnicam prisojajo,

⁶ Tudi nenavadna in zato redka povedkova raba razmernih pridevnikov opozarja na tesno pomensko oz. pomenskorazmerno povezanost razmernih pridevnikov z njihovo odnosnico (po J. Orešniku je skladijsko to t. i. prosti prilastek v nasprotju s povedkovim prilastkom oz. povedkovim določilom; v češčini je raba razmernih pridevnikov ob **biti** označena za prilastkovno, ker označuje stalno lastnost; kakovostni pridevniki ob **biti** pa so povedkova določila, ker je pridevniško prisojana lastnost nestalna/priložnostna.

stopnjujejo ali zanikajo kako lastnost, ki pa na te odnosnice ni pomensko vezana, npr. *dober predlog* : *Predlog je dober* : *Predlog ni najboljši*. V določenih stalnih zvezah pa postanejo pomenskorazmerno določni oz. konveržno vrstni, tako da izgubijo prvotni lastnostni pomen, skladijskooblikovno nedoločnost in možnost stopnjevanja, npr. *črni premog*, *beli/črni gaber*, *dragi kamen* ipd.

1.2 V splošnem razlagalnem slovarju mora imeti pridevniška iztočnica vedno osnovni pomen (lastnostni/opisni ali razmerni), ki je obenem pomenska nedoločnost/določnost iztočnice, ne glede na možno preneseno pomensko rabo v stalnih zvezah – ponazarjalno gradivo potem dodatno informira o sprevrženosti osnovnega pridevniškega pomena.

V ponazarjalnem gradivu moramo vedno zajeti tudi nezaznamovani moški spol, ki v nasprotju z ženskim in srednjim spolom lepo izraža t. i. pridevniški vid oz. skladijsko oblikovno določnost.

1.2.1 Pomensko določnost pridevniških iztočnic bi morale potrjevati pomenske razlage, zato bi s tega stališča morala biti natančno pregledana tipologija pomenskih razlag za pridevnik. Te so po pregledu kataloga pomenskih razlag⁷ (po pričakovanju) proti koncu, v zadnjih dveh knjigah SSKJ, za posamezne vrste pridevnikov vedno bolj poenotene in s tem tudi bolj tipologizirane.

1.2.1.1 Za **razmerne pridevnike**, ki označujejo razmerni pomen oz. določene lastnosti, ki izhajajo iz razmerja med njihovim pomenom in pomenom odnosnice, ki jo opredeljujejo, bi bile najsplošnejše razlage:

- razmerje izpostavljajo: – nanašajoč se
- v zvezi z
- na tvorjenost opozarjajo: – (svojljni) pridevnik od

Te tri razlage bi lahko imenovali splošnorazmerne, saj pomensko zajamejo vse **vrstne** in **svojlne pridevnike** (slednji s *svojljni pridevnik od*); za **snovne pridevnike** je tipična *ki je iz...* – tako je ustrezno označen snovni pomen pri npr. *aluminijast* – *ki je iz aluminija*; izsistemsko pa je uporabljena razlaga pri npr. *dlakast* – *nanašajoč se na dlako*, če gre za obilnostni lastnostni pomen, npr. *dlakaste noge* proti pomenom, ki v določenih stalnih zvezah že prehajajo v vrstnost *dlakasta koža*, *dlakaste živali*, *dlakasta klobučevina*, *dlakaste koreninice* (tako rešeno še *lasúljast*).

Poleg naštetih splošnejših so tudi natančnejše pomenske razlage, ki označujejo določen tip vrstnega pridevnika, npr. *ki je za..l namenjen za..l za..ls katerim se* (namembnost: *česalen*, *črpalen*, *brusilen*, *brusen*), *ki ima..lki je sestavljen iz* (sestavinskost: *godalen*).

1.2.1.2 Razlage za lastnostne pridevnike se najpogosteje začenjajo s *ki je/vsebuje/izraža...*, *ki se pojavlja...*, *ki + motivirajoči glagol*: *brenčav*.

Da je potrebno narediti še nekaj preureditev, pokaže tudi kakšna netipološka raba razlag, npr. za kakovostni pridevnik na **-ast**: – podobnost je ustrezno označena s *ki ima obliko*

⁷ Marta Silvester, Priročnik za tehnično stran redakcije gesel, Razlage pri pridevniku, Lj. 1978, in Katalog pomenskih razlag za SSKJ. Oboje je bilo izdelano v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša za interno uporabo.

lopute npr. pri *lopútaŝt*; *po obliki podoben..* (*amfiteatralen*); *sposoben delovati kot (baza/kislina)* : *amfoteren*; *naklonskost je izražena s ki rad..* *čena/čveka*: *čenačv/čenačast*, *čvekačv/čvekačast*, *lomljiv* ipd.; *obilnost je izražena s poln../ima dosti..* v npr. *luknjičav/luknjičast*, *bodikav/bodljikav/bodljikast*.

1.2.2 Dosedanja tipologija pridevniških iztočnic za kakovostne in neakovostne pridevnike v SSKJ še najbolj povedno dokazuje upravičenost tudi obrazilnega (z **-ni**) opredeljevanja pomenske določnosti.

V ponazarjalnem gradivu terminoloških gnezd za posamezno pridevniško iztočnico pa se pokaže, da v SSKJ ni upoštevana za slovenščino že v drugi polovici sedemdesetih let izdelana pomenska sistematizacija razmernih pridevnikov⁸ – tako so v ponazarjalnem gradivu nenamerno izpuščene vsakič druge skupine vrstnih pridevnikov.

Tipologijo pridevniških iztočnic v SSKJ bi lahko strnili v tipe: a) dve slovarski iztočnici na -en, ki ločujeta pomen (*ličén¹* : *ličén²*), tudi s pomenskorazločevalnim naglasom, npr. *lésen* : *lesén*), b) več zaporednih slovarskih iztočnic medsebojno primerjalno rešuje vprašanje pomenske določnosti (*děžen* : *dežéven* : *dežévnat* : *děžnat*), c) v okviru iste iztočnice imajo pomenskorazločevalno vlogo stilne oznake (prim. pri *sončen*, *bukov*, *žolčen* ipd.), č) ponazarjalno gradivo zahteva novo/dodatno iztočnico (*akustičen*, *biblijski* ipd.), d) celotno ponazarjalno gradivo zahteva pomensko določnost iztočnice (*cestni*, *cevni*, *licenčen* ipd.).

Tipologija z zgledi:

a) Dve slovarski iztočnici na -en, ki ločujeta pomen:

ličén¹ – ‘lep, zlasti po obliki, izdelavi’ (*lična hišica/pisava*) = kakovostni pridevnik;
ličén² – ‘nanašajoč se na lice’ (*lične kosti/mišice*) = vrstni sestavno-svojljni pridevnik, zato ostane **ličén**, kot podiztočnica pa vrstni pridevnik nahajanja, zato podiztočnica **lični**;
ličílen – ‘s katerim se liči’ (*ličilno sredstvo/ličilni nož*) = vrstni namembni pridevnik, zato iztočnica **ličilni**;

a,) V iztočnicah s pomenskorazločevalnim naglasom:

– prva iztočnica teži k vrstnosti, druga pa h kakovosti – pomensko določnost prve pridevniške iztočnice posredno potrjuje tudi terminološko gnezdo:

lésen – ‘nanašajoč se na les’ (iztočnico spremeniti v **lésni**)
proti
lesén – 1. ‘ki je iz lesa’ (*lesen vijak/križ/okvir*)
2. ‘ki vsebuje trda celulozna vlakna; lesnat’ *lesena koleraba/redkvica*
3. ekspr. ‘negiben, tog’ *lesen človek/hodi z lesenimi koraki*.

Podobno še pri:

mésen – ‘nanašajoč se na meso’ a) *mesni sok/izdelek, mesna konzerva*
b) *mesna stran kože, mesna pasma*;

⁸ Glej razprave A. Vidovič Muhe, ki so navedene v op. 1.

s terminološkim gnezdom (iztočnico spremeniti v **mêsni**)

proti

mesén – 1. 'ki je iz mesa' (*mesena gmota*)
2. ekspr. 'čuten' (*mesen pogled/odnos*);

vóden – 'nanašajoč se na vod' (*vodna dolžina, vodni komandir*) – (iztočnico spremeniti v **vódni**);

vôden – 'nanašajoč se na vodo'; s terminološkim gnezdom (iztočnico spremeniti v **vôdni**)

proti

vodén – 1. 'ki ima, vsebuje veliko vode'
2. 'manj kvaliteten, nekvaliteten';

v terminološkem gnezdu pa je nekaj snovnih in konverznih/izkakovostnih vrstnih pridevnikov tipa *vodeni poganjek, vodena barva*.

b) Več zaporednih slovarskih iztočnic, ki medsebojno primerjalno rešujejo vprašanje pomenske določnosti:

céven – 'nanašajoč se na cev' (*cevni navoj/odprtina*) – (spremeniti iztočnico v **cevni**); s terminološkim gnezdom, ki ima tudi konverzne (izkakovostne) vrstne pridevnike tipa *cevni ključ*;

proti

cévast – 'podoben cevi'; s terminološkim gnezdom s pretežno konverznimi (izkakovostnimi) vrstnimi pridevniki tipa *cevasti organi, cevasta kost, cevaste gobe*.

Podobno še v primerih:

děžen – 'nanašajoč se na dež' (*dežne kaplje/oblak/plašč*) – (spremeniti v **děžni**);

proti

dežéven – 'nanašajoč se na dež' (*deževen dan/deževna doba/deževno vreme/ deževna pokrajina*) – kot podgeslo **deževni** (vrstni spremstveni pridevnik, npr. *deževni oblak*);

proti kakovostnima pridevnikoma:

dežévnat – 'deževen' (*deževnato vreme*);

děžnat – 'ki ima dosti dežja' (*dežnat kraj*);

bombažen – 'nanašajoč se na bombaž' (*bombažno vlakno, bombažna tkanina, bombažna industrija, bombažna predilnica*) – spremeniti v **bombažni** (vrstni sestavno-snovni prid., vrstni posredno namembni prid.);

bombažev – 'bombažen' (*bombaževo vlakno, bombaževa industrija*) – kot podiztočnica k **bombažni**;

proti

bombažast – pog. 'bombažen' – socialnozvrstna oznaka **pog.** nakazuje neprimerno obrazilo za vrstni pomen oz. označuje zaznamovano rabo kakovostnega pridevnika, npr. *bombažasto blago/srajca* ipd.

Ponovne preglede in predelave zahtevajo tudi pridevniška razmerja kot *želézen : želézov : želéznat; slúzen : slúzast : slúzav : slúznat*.

c) Ločevanje pomenske določnosti/nedoločnosti znotraj iste iztočnice (navadno s stilno oznako ekspr.):

búkov – 1. ‘nanašajoč se na bukev’ (*bukov gozd/ bukovo pohištvo*) – vrstni sestavni prid., snovni prid.; proti
2. ekspr. ‘neroden, okoren’ – kakovostni prid.

žólčen – 1. ‘nanašajoč se na žolč’ (*žolčne snovi/žolčni napad*) – spremeniti v **žolčni** (vrstni sestavno-snovni); s terminološkim gnezdom, ki vrstnost še potrjuje; proti lastnostnemu pomenu v:
2. ekspr. ‘jezljiv, togotljiv’ (*žolčen človek*)
// ‘sovražen’ (*žolčen očitek/pogovor*).

Podobno še:

uráden – 1.–5. pomena ‘nanašajoč se na urad ali uradovanje’ spremeniti v **uradni**; proti lastnostnemu pomenu v:
6. ekspr. ‘ne kaže osebnega odnosa’.

č) Ponazarjalno gradivo zahteva iz ene izoblikovanje dveh slovarskih iztočnic – to je posledica že prej omenjenih ločevanj pomenov z različnimi stilnimi oznakami:

akústičen – 1. ‘nanašajoč se na akustiko, zvočen’ (*akustični pojav/signal, akustični prostor*) s terminološkim gnezdom, ki potrjuje spremembo iztočnice v **akustični**; proti lastnostnemu pomenu v:
2. ‘nanašajoč se na sluh’ (*akustična prevara/akustični tip človeka*).

d) Celotno ponazarjalno gradivo zahteva pomensko določnost iztočnice:

céstni – *cestni ovinek/prah/promet/delavec*;
cévni – *cevni nastavek/navoj, spoj/daljnovid, sistem*;

pri tujkah tip: licénčni – *licenčni partner/licenčni igralec*;
proti npr.: likvíden – *postati likviden/likvidnost*.

1.3 Prvotna (izvorna) in drugotna (konverzna) pomenska določnost pridevniških iztočnic se mora upoštevati tudi v **terminoloških slovarjih**.

Terminološke zveze kot leksikalizirane besednozvezne enote natančno in stilno nevtrarno precizirajo pomensko-skladenjsko vlogo vsakega posameznega pomena izmed možnih pomenov pridevnika – pridevniki imajo v okviru terminoloških zvez osnovno ali preneseno pomensko določnost, ki jo spremlja tudi obvezna skladenjskooblikovna določnost pridevnikov. Tako so vsi kakovostni pridevniki vključeni samo v njihovem prenesenem/drugotnem pomenu, medtem ko prvotne/osnovne (izvorne) pomensko-skladenjske vloge zasedejo razmerni pridevniki (vrstni, svojilni, snovni).

1.3.1 S tega stališča so pokomentirani vzorčni zgledi v Tehniškem metalurškem slovarju (v nadaljevanju MS) (A. Paulin, MK 1995) in v Veterinarskem terminološkem slovarju (v na-

daljevanju VS) (Terminološka komisija VF, 1987–1996).

1.3.1.1 Pridevniška iztočnica mora skupaj z ustrezno pomensko razlago (gl. pregled razlag zgoraj) izražati prvotno pomensko določnost vseh razmernih pridevnikov; pri snovnih in svojilnih je dodana še skladenjska določnost. Pomenska hierarhija pomenov določenega razmernega pridevnika naj se v okviru istega slovarskega članka uresničuje tako, da v iztočnici prevlada njegov najpogostejši oz. najnavadnejši pomen, ostali pomeni pa so označeni s svojimi pomenskimi razlagami ali celo s podiztočnicami.

1.3.1.1.1 Predlogi za nekaj iztočnic v VS:

V iztočnici je najpogostejši razmerni pridevnik **črevesni** – vrstni pridevnik nahajanja (*črevesna bakterija*, *črevesna glista*), sledi manj primerov za vrstni glagolniškojedrni predmetni (*črevesni krč*); posebno pomensko razlago namesto skladenjskooblikovne nedoločnosti zahtevajo sestavno-svojilni pridevniki tipa *črevesna sluznica*, *črevesna flora* ipd., ki jih lahko razlagamo s ‘ki je del..’ (v tem primeru *črevesja*).

Znotraj posameznih razmernih pridevniških iztočnic s skladenjsko določnostjo bi morali s pomenskimi razlagami ločevati med npr. vrstnimi nahajanja (*matični mleček*) in sestavno-svojilnimi (*matična celica*); med snovnimi pridevniki (*mavčna obveza* – ‘iz mavca’) in vrstnimi spremstvenimi (*mavčni povoj* – ‘z mavcem’).

1.3.1.1.2 Pri pomenskih razlagah je natančnejši, predvsem pa sistematičnejši MS, vendar ne upošteva vrstnosti obrazila **-ni**:

- žarilen/žaren – ‘ki se nanaša na žarenje’
- doziren/dresiren – ‘ki je za doziranje/dresiranje’
- srebrilen – ‘ki je za srebrenje’
- srebrn – ‘ki je iz srebra’
- dvoplasten – ‘ki je iz dveh plasti’

Zaradi dodelanih pomenskih razlag je MS idealno izhodišče za sistematiziranje pridevniških iztočnic glede na pomensko-skladenjsko določnost.

1.3.1.2 Konverzni vrstni izkakovostni pridevniki imajo **a)** v iztočnici stalno pomensko-skladenjsko določnost, ko je vrstni izkakovostni pridevnik del stalnega poimenovanja, in sicer ZRASLEKA, npr. iztočnica **črni** v zvezah kot *črni zobnik* ‘hudo strupena rastlina’, podobno velja še za SKLOPE (*črni smodnik* v pomenu ‘strelivo iz solitra’) in SKUPE (*črni premog*); **b)** pomensko-skladenjsko nedoločnost iztočnice pa bi lahko ohranili tisti splošni kakovostni pridevniki, ki so del SESTAV, npr. **obvezen** v stalnih zvezah *obvezen anaerob*, *obvezno cepljenje*, **očiten** v zvezah tipa *očitna napaka*, **dresiran** v *dresiran pes*, **driskav** v *driskavo tele*, **dubiozen** v *dubiozna diagnoza* ipd. – zgledi iz VS.

1.3.1.2.1 Sistematičnejše razlage so v MS, toda z dosledno pomensko-skladenjsko nedoločnostjo:

- sprijemljiv – ‘ki se sprijema’
- srebrovit – ‘ki je bogat s srebrom’
- srebrast – ‘ki je podoben srebru’
- srebrnkast – ‘ki je srebru podobne barve’.

1.3.1.3 MS jasno izpostavi razmerje med snovnostjo in odnosnostjo – tj. ločuje razmerne snovne pridevnike *lesén* ('ki je iz lesa') in odnosne/vrstne *lésen* ('ki zadeva les') v nasprotju z **lastnostnimi** pridevniki obilnosti, npr. *lesnat* ('ki vsebuje les') in podobnosti, npr. *lesast* ('ki je lesu podoben').

2 Naj na koncu še enkrat poudarim, da je bil namen prispevka opozoriti na praktično uporabnost določenih jezikoslovnih ugotovitev v slovarski praksi. Če pa je bil članek tudi vzpodbuda, da kdo je/bo pregledal ali celo preštudiral še katero izmed navajanih teoretičnih razprav, bo takšno širše uzaveščanje jezikoslovnih problemov koristno za še bolj usklajeno nadaljnje slovarsko delo.

Terminological Clusters from the Point of View of Semantic and Syntactic Properties of Adjectives (Adjectives in -en)

Summary

The aim of the article is to call attention to a frequent discrepancy between actual use and theoretical knowledge on the syntactico-morphological and semantic definiteness of adjectives, i.e. to the need to distinguish between definite forms in adjectives and (semantically) definite adjectives (generically classifying – vs. qualitative – adjectives) also in lexicography. Hesitation between or even ignorance of the two kinds of definiteness is particularly noticeable in the confusion regarding the morphological -i in adjectives ending in -en and the derivational -i in adjectives ending in -ni.

The article first quotes and comments on the typology of semantic explanations for qualitative and non-qualitative adjectives in the Dictionary of the Standard Slovene Literary Language: a. two dictionary headwords in -en with different meanings (*ličén*¹ /facial/ vs. *ličén*² /neat/), sometimes also with a different stress pattern (*lésen*¹ /relating to wood/ vs. *lesén*² /made of wood/); b. a sequence of several headwords which try to present the definiteness through mutual comparison (*děžen* /related to rain/ vs. *dežéven* / related to rain, raining/ vs. *dežévnat* /rainy/ vs. *děžnat* /with plenty of rain/); c. within one headword, the semantic distinction is drawn by stylistic qualifiers (e.g. in *sončén* /sunny - related to sun; expr. very nice for sb/, *bukov* /related to a beech tree; expr. clumsy/, *žolčén* /biliary; expr. rancorous/, etc.); d. the illustrative material calls for a new/ additional headword (*akustičén* /acoustic/, *biblijski* /Biblical/, etc.); e. the entire illustrative material calls for the semantic definiteness of the headword (*cestni* /related to road/, *cevni* /related to tubes/, *licenčén* /related to licence/, etc.).

Izimensko¹ strokovno izrazje

Borislava Košmrlj - Levačič*

V prispevku so obravnavani strokovni izrazi, ki so nastali iz lastnih imen. Ob enobesednih so upoštevani tudi večbesedni izrazi, tako da se kaže izlastnoimenska motivacija le v delu večbesednega izraza.

The article discusses technical terms that have been created as derivations from onomastic expressions. It includes both one-word and multi-word expressions; in the case of multi-word expressions, the onomastic motivation is evident in only a part of the term.

Uvod

Kot je znano, sestavljajo **lastna** oz. **občna imena** dve različni jezikovni kategoriji; medtem ko govorijo **občna imena** o takih ali drugačnih lastnostih poimenovanega (denotata),

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Mišljena so lastna imena – torej natančneje: izlastnoimensko izrazje. Nekateri avtorji poimenujejo tovrstno strokovno izrazje kot eponime oz. eponimno izrazje. Ker izraz ni enopomenski, so potrebna še dodatna pojasnila. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) je izraz eponim omejen na rabo pri Asircih in starih Grkih, kjer je pomenil: *najvišjega uradnika, po katerem se imenuje leto, za katero je izvoljen*. V Verbinčevem Slovarju tujk je ob tem pomenu navedena še prenesena raba: *oseba, po kateri se kaj imenuje, npr. Egejsko morje po Egeju*. V Slovenskem pravopisu (SP 1962 in SP 1991) izraza ni, kar velja tudi za Enciklopedijo slovenskega jezika (ESJ). Najbolj natančna pojasnila lahko povzamemo – seveda s stališča angleškega jezika – po The Oxford Companion to the English Language (1992), v katerem ima izraz naslednje pomene: 1. *osebno lastno ime, iz katerega je bila beseda izpeljana/tvorjena* 2. *oseba, katere ime se rabi kot tako*: rimski imperator Konstatin, po katerem se imenuje Konstantinopol 3. *beseda, ki je tako nastala ...* Proces eponimije se kaže v različnih oblikah: a) npr. **atlas** je nastal zaradi tega, ker je flamski kartograf Gerardus Mercator dal na naslovnico svoje knjige zemljevidov podobo titana Atlasa; b) pojavljajo se kot zloženke ali prilastkovne zveze, npr. **loganberry** po ameriškem pravniku/odvetniku Jamesu H. Loganu in **Turing machine** po britanskem matematiku Alanu Turingu; c) imajo lahko rodilniško obliko: **Parkinson's Law** (saški roditelj) po britanskem ekonomistu C. Northcoteu Parkinsonu in **Islets of Langerhans** po nemškem patologu Paulu Langerhansu; č) ipeljanke kot: **Bowdlerize** in **gardenia** po Thomasu Bowdlerju, angleškem cenzorju Shakespearjevih del, in škotsko-ameriškem zdravniku Alexandru Gardenu; d) krajsave kot npr. **dunce** iz srednjega (osebnega) imena in prvega elementa psevdonima oz. vzdevka učenjaka iz 13. stol. teologa Johna Duns Scotusa; e) sklopi kot **gerrymander** po ameriškem politiku Elbridgeu Gerryju in njegovi mapi volilnih okrajev v Massachusettsu, ki je spominjala na salamandra (močerad). C. L. Beeching v uvodu k prvi izdaji A Dictionary of Eponims šteje k prvim eponimnim besedam le tiste besede, ki so postale del jezika v polnem pomenu in so tvorjene iz imen resničnih oseb. I. Masár, Příručka slovenskej terminológie, str. 82, imenuje izimenske izraze za merske enote, npr. joule »apelatizované vlastné meno anglickeho fyzika J. Joula«. Za to vrsto tvorjenja strokovnih izrazov pa pravi: »Za krajný prípad metonymie sa pokladá použitie osobného vlastného mena na poimenovanie neživej veci alebo abstraktného pojmu ... t. j. stroja, prístroja, meracej jednotky (Röntgen – röntgen, Watt – watt, Joule – joule).« (prav tam, str. 104). Glede na povedano rabim za strokovne izraze, nastale iz lastnih imen, osebnih – resničnih ali mitoloških oseb ipd. – zemljepisnih in stvarnih, poimenovanje izimenski/izlastnoimenski strokovni izrazi.

imajo **lastna imena** zlasti identifikacijsko funkcijo. **Lastno ime** je torej znak, po katerem je mogoče ločevati več enakih osebkov, predmetov, pojmov, nima pa – s sinhronega zornega kota – pomena, torej glavne sestavine **občnih imen**. Kljub tej različnosti je prehajanje **občnih imen** v **lastna** in obratno regularen jezikovni pojav. Npr.: ni potrebno biti strokovnjak za imenoslovje (onomastiko), da bi odkrili v priimkih **Kovač**, **Oblak**, **Medved** ipd. njihovo občnoimensko podstavo oz. da izvirajo izrazi **francoz** ‘priprava za odvijanje in privijanje’, **marjetica**² *Bellis perennis* ‘travniška rastlina’, **amerikanka**³ *Salmo gairdneri* ‘vrsta morske postrvi’ iz lastnih imen. Ta pojav pozna tako slovenščina kot številni drugi jeziki in je, čeprav star, še vedno zelo tvoren. Zlasti govornica različnih strok je našla v njem primerno sredstvo za poimenovanje številnih pojmov in predmetov. Vendar, če le bežno preletimo izrazje po posameznih strokovnih področjih, lahko ugotovimo, da vse stroke ne izrabljajo tega poimenovalnega sredstva v enaki meri in ne na enak način. V svojem pregledu sem se zato omejila predvsem na izlastnoimensko strokovno izrazje s področja fizike, kemije in geologije na eni ter na zoološko, botanično in pomološko izrazje na drugi strani.

Motivacijska podstava

Po vrsti imena, iz katerega so nastali, razlikujemo med tremi skupinami strokovnih izrazov (terminov), in sicer med izrazi iz **osebnih**, **zemljepisnih** ter **stvarnih lastnih imen**. Termini so upoštevani skupaj, ne glede na to, ali gre za eno- ali večbesedne.

Termine prve skupine delimo v štiri podskupine, to je:

- na termine, tvorjene iz **rojstnega osebnega imena**: npr. **martinček**⁴ *Lacerta agilis* ‘majhen kuščar’ < imena Martin; **pikapolonica**⁵ *Coccinella septempunctata* drugi del zloženke < Apolonija. Pri tovrstnih poimenovanjih je navezava na konkretno osebo sorazmerno redka. Tak je npr. geološki izraz **aleksandrit**⁶ ‘različek hrizoberila’ < Aleksander – ki ima motivacijo v imenu ruskega carja Aleksandra.

- Od vseh izlastnoimenskih poimenovanj so v marsikateri stroki najštevilnejši termini, ki so nastali iz **priimkov** resničnih oseb, zlasti raziskovalcev in znanstvenikov, zaslužnih za nova spoznanja, redkeje pa tudi drugih oseb. Sem uvrščamo termine kot: **tesla**⁷ ‘enota za gostoto magnetnega polja’ < Tesla, Nikola; **mendelevij**⁸ ‘kemični element’ < Mendelejev, Dimitrij Ivanovič; **zoisova zvončica**⁹ ‘rastlina *Campanula zoysii*’ < Zois, Karel. Ta tip dvo- in večbesednih poimenovanj je izrazito odprt za tvorbo novih strokovnih izrazov, saj se tako poimenujejo bodisi zakoni, načela in pravila: **Newtonovi zakoni**¹⁰ < Newton, Isaac, **Stefanov zakon**¹¹ < Stefan, Jožef, **Fermatovo načelo**¹² < Fermat, Pierre de, **Lenzovo pravilo**¹³ < Lenz, Heinrich, nadalje pojavi: **Dopplerjev pojav**¹⁴ < Doppler, Chri-

² Iz osebnega imena Marjeta – prim. Leksikon imen (LI), str. 335, Slovenski etimološki slovar (SES), str. 324, Register flore Slovenije (RFS), str. 24 - vrstno ime se v celoti glasi: **navadna marjetica**.

³ Iz zemljepisnega imena Amerika – prim. Živalstvo Evrope (ŽE): sopomenka **šarenka**, str. 284.

⁴ Prim. LI, str. 339; SES: verjetno iz tega svetniškega imena, str. 325.

⁵ Prim. LI, 119; SES: drugega dela zloženke ne pojasnjuje, str. 442.

⁶ Prim. Mali leksikon geologije (MLG), str. 14; Mineraloško petrološko izrazje (MPI), str. 8.

⁷ Prim. Atlas klasične in moderne fizike (AF), str. 175.

⁸ Prim. Leksikon Cankarjeve založbe, Kemija (LCZK), str. 154.

⁹ Prim. RSF, str. 28; Pintar, L., 1990: Rože na Slovenskem. Spremnno besedilo Wraber, T. (Rože), str. 105.

¹⁰ Prim. AF, str. 17.

¹¹ Prim. AF, str. 343.

¹² Prim. AF, str. 247.

¹³ Prim. AF, str. 193.

¹⁴ Prim. AF, str. 89.

stian, **sevanje Čerenkova**¹⁵ < Čerenkov, Pavel Aleksejevič, **Brownovo gibanje**¹⁶ < Brown, Robert, naprave in aparati: **Galilejev daljnogled**¹⁷ < Galilei, Galileo, **Geiger-Müllerjev števec**¹⁸ < Geiger, Hans, in Müller, Walther, **rentgenska cev**¹⁹ < Röntgen, Wilhelm, in še mnogi drugi predmeti in pojmi. V botaniki, vrtnarstvu in zoologiji je ta poimenovalni tip rabljen sistemsko, in sicer najpogosteje za poimenovanje rastlinskih in živalskih vrst, redkeje tudi drugih taksonomskih enot, npr. **hladnikov grintavec**²⁰ *Scabiosa hladnikiana* < Hladnik, Franc, **petkovškov mak**²¹ *Papaver victoris* < Petkovšek, Viktor, **skopolijev okar**²² *Lopinga achine* < Scopoli, Joannes Antonius,²³ ipd.

- Precej redkejši so termini iz **pridevka k priimku**: sem spadata npr. izraza: **kelvin**²⁴ ‘osnovna enota za temperaturo’ in **lamarkizem**²⁵ ‘teorija, po kateri zgodovinski razvoj organizmov temelji predvsem na dedovanju fenotipičnih lastnosti’.²⁶ V obeh zgledeh gre za **plemiško ime**, kar je razvidno iz celotnega imena – prvo se glasi: William Thomson, lord Kelvin, drugo pa: Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet, chevalier de Lamarck.

- **Pseudonim** ali natančneje **polatinjeno obliko priimka** najdemo v prilastku termina **kartezijski** ali **kartezični koordinatni sistem**²⁷ s pomenom ‘pravokotni koordinatni sistem, pri katerem so merske enote na koordinatnih oseh enake’.²⁸ Gre za francoskega matematika in filozofa Renéja Descartesa, imenovanega Renatus Cartesius. Med obravnavanim izrazjem je ta tip poimenovanj sorazmerno redek.

- Nekoliko več je izrazov iz **bajeslovnih** ali **veroslovnih imen**: npr. **norit**²⁹ ‘debelozrnata globočina gabsrke skupine’ < Nor, to je, iz imena norveškega bajeslovnega bitja; nadalje **apolon**³⁰ ‘vrsta metulja *Parnassius apollo*’, ki je iz imena starogrškega boga sonca in lepote Apolona; **marijin list**³¹ s pomenom ‘rastlina *Balsamita major*’ pa je iz imena Kristusove matere.

- Drugo skupino sestavljajo termini, tvorjeni iz **zemljepisnih imen**. Tudi te delimo v več podskupin, in sicer:

- iz **krajevnih imen** so nastali strokovni izrazi: **gabro**³² ‘globočina, sestavljena iz bazičnega plagioklaza’ < Gabbro, to je ime kraja v Italiji; **petovio**³³ ‘sorta orehov’, ki so jo vzgojili slovenski pomologi in poimenovali po starorimskem imenu za Ptuj, ter dvobesed-

¹⁵ Prim. AF, str. 91.

¹⁶ Prim. AF, str. 111.

¹⁷ Prim. AF, str. 271.

¹⁸ Prim. AF, str. 319.

¹⁹ Prim. AF, str. 345.

²⁰ Prim. Enciklopedija Slovenije 4 (ES), str. 33; RFS: tudi kot subsp. *Scabiosa cinerea* subsp. *hladnikiana*, str. 82.

²¹ Zanimivo je, da ima prilastek slovenskega imena motivacijo v priimku znanega slovenskega botanika, prilastek polatinjenega imena pa je tvorjen iz imena tega botanika – prim. RFS, str. 67; ES 10: kot subsp. *Papaver alpinum* ssp. *victoris*, str. 93.

²² Prim. ŽE, str. 419.

²³ Prim. Rože, str. 170.

²⁴ Prim. AF, str. 100; Eponyms, str. 105.

²⁵ Prim. Eponyms, str. 109.

²⁶ Razlaga je povzeta po SSKJ.

²⁷ Zvezi sta v SSKJ prikazani kot enakovredni.

²⁸ Razlaga je povzeta po SSKJ.

²⁹ Prim. MPI, str. 151.

³⁰ Prim. ŽE, str. 411.

³¹ Prim. RSF: nadrejena sopomenka je **dišeča balzamovka**, str. 24; LI tega rastlinskega imena ne navaja.

³² Prim. MPI, str. 64, MLG, str. 83.

³³ Prim. Sadni izbor (SI), str. 190.

ni izrazi, kot je npr. **londonski peping**,³⁴ ‘ime stare angleške sorte jabolk’, s prilastkom, tvorjenim iz imena prestolnice Velike Britanije.

• V številnih domačih ali prevzetih strokovnih izrazih najdemo tudi **imena držav**. Pogostokrat gre za pridevniške prilastke v botaničnih in pomoloških vrstnih oz. sortnih imenih, kot so: **grška jelka**³⁵ *Abies cephalonica*, **ogrška marelica**³⁶ in citatno prevzeto ime za sorto sliv **blue de belgique**,³⁷ v katerih imajo prilastki tvorbeno podstavo v imenih držav: Grčija, Ogrska (nekdanje ime za Madžarsko), Belgija. Enako motivacijsko podstavo imata tudi zoološki imeni: **kanadska gos**³⁸ *Branta canadensis* in **norveški sokol**³⁹ *Falco rusticolus*. Enobesedna poimenovanja so v tej skupini redkejša, denimo: kemični element **kalifornij**,⁴⁰ poimenovan po Kaliforniji, zvezni državi Združenih držav Amerike, in sorta breskev **slovenija**,⁴¹ ki so jo vzgojili slovenski sadjarji.

• Iz **imen dežel, pokrajin, polotokov** so nastala poimenovanja: **kambrij**⁴² ‘najstarejša perioda paleozoika’ < Cambria – to je staro ime za današnji Wales (v Veliki Britaniji), **haloze**⁴³ ‘postranska sorta orehov’, **kranjska lilija**⁴⁴ ‘travniška in alpska rastlina *Lilium carnioolicum*’, **andaluzijska tekačica**⁴⁵ *Turnix sylvatica* ‘žerjavom sorodna ptica’, **istrska belica**⁴⁶ ‘sorta oljk’, **balkanski skobec**⁴⁷ *Accipiter badius* in druga.

• Nadalje zasledimo v strokovnih izrazih tudi **imena celin**, in sicer v imenih kemičnih elementov **americij**⁴⁸ in **evropij**⁴⁹ ter v prilastkih rastlinskih in živalskih vrstnih imen, ki kažejo na izvor: **afriški oreh**⁵⁰ *Coula edulis*, **avstralski lovor**⁵¹ *Pittosporum*, **afriška kotorna**⁵² *Alectoris barbara* ‘ptica iz poddružine fazanov’ in v drugih.

• Iz **imen gorovij** so nastali termini: **alpska nebina**⁵³ ‘rastlina *Aster alpinus*’, **alpidi**⁵⁴ s pomenom ‘gorski sistemi, nastali v času alpske orogeneze’ - oba izraza imata motivacijo v Alpah, medtem ko je **andezit**⁵⁵ ‘predornina, ki jo sestavljajo predvsem plagioklazi’, poimenovana po Andih. Gorsko ime Triglav pa najdemo v izrazih: **triglavski rjavček**⁵⁶ *Erebia pluto triglavensis* ‘podvrsta metulja iz družine pisančkov’ in **triglavska roža**⁵⁷ ‘rastlina *Potentilla nitida*’.

³⁴ Prim. SI, str. 48.

³⁵ Prim. RFS, str. 15.

³⁶ Prim. SI: prednostna sopomenka je enobesedna konverzna oblika **madžarska**, str. 114.

³⁷ Prim. SI, str. 110.

³⁸ Prim. ŽE, str. 118.

³⁹ Prim. ŽE, str. 147.

⁴⁰ Prim. LCZK, str. 115.

⁴¹ Prim. SI, str. 82.

⁴² Prim. MLG, str. 134.

⁴³ Prim. SI, str. 193.

⁴⁴ Prim. RFS: sopomenka **zlato jabolko**, str. 58.

⁴⁵ Prim. ŽE, str. 89.

⁴⁶ Prim. SI, str. 214.

⁴⁷ Prim. ŽE, str. 138.

⁴⁸ Prim. LCZK, str. 18.

⁴⁹ Prim. LCZK, str. 68.

⁵⁰ Prim. Cvetnice, str. 174.

⁵¹ Prim. Cvetnice: sopomenka **lepljivec**, str. 139.

⁵² Prim. ŽE, str. 83.

⁵³ Prim. RFS, str. 23.

⁵⁴ Prim. MLG, str. 15.

⁵⁵ Prim. MLG, str. 19.

⁵⁶ Prim. ŽE, str. 419.

⁵⁷ Prim. RFS: manj rabljena sopomenka **bleščeči prstnik**, str. 73.

• Strokovni izrazi so lahko tvorjeni tudi iz **imen voda**, npr. **dravit**⁵⁸ ‘natrijev magnezijev turmalin’ je poimenovan po nahajališču ob reki Dravi, številne živali pa po njihovem vodnem življenjskem prostoru – taki sta npr. imeni: **soška postrv**⁵⁹ *Salmo marmoratus* in **atlantski morski pes**⁶⁰ *Lamna nasus*.

• Posebno skupino sestavljajo imena, kot sta sorti češenj **vipavka**⁶¹ in **kozanka**⁶² ali citatno prevzeto ime za sorto orehov **parisienne**,⁶³ ki se po obliki sicer prekrivajo z **imeni prebivalk** krajev Vipava, Kozana, Pariz, vendar gre za enakozvočnice (homonime). Ti izrazi namreč pomenijo ‘sorta češenj, orehov, bodisi izvorno ali kako drugače povezana z naštetimi kraji’. Po njihovem izvoru jih zato uvrščamo med termine, nastale iz **krajevnih imen**.

V tretjo skupino spadajo termini iz **stvarnih imen**, za katere v izbranih strokah tako rekoč ni najti primerov. Tak bi bil npr. izraz **enciklopedisti**, fr. *encyclopédistes*, s pomenom ‘skupina naprednih francoskih mislecev, zbranih okrog Enciklopedije, ki sta jo v Franciji izdajala Diderot in D’Alambert’.⁶⁴

Tipologija izimenskega strokovnega izrazja

Lastno ime se s prehodom v strokovni izraz terminologizira, se pravi, da dobi novo funkcijo in natančno določen, definiran pomen, ki se nanaša na drugačno naravo poimenovanega. Prvotna izimenska motivacija za nastanek strokovnega izraza ali njegovega dela praviloma ni tudi pomenska sestavina takega izraza. To se kaže med drugim v tem, da v razlagah teh izrazov največkrat ne najdemo pojasnila o motivacijski podstavi, ki je s stališča rabe in funkcije izraza obrobni, nepomembni element.

V obravnavani skupini, razumljivo, ni besedotvorno nemotiviranih terminov, saj imajo vsi izimensko podstavo. Z besedotvorne stališča jih delimo v naslednje skupine:

• Prvo sestavljajo termini, ki so sicer ohranili svojo prvotno leksikalno podobo, a se, ker so postali občna imena, pišejo praviloma z malo začetnico. To so t. i. **konverzni/sprevrženi izrazi**. Sem spadajo poimenovanja za merske enote: **hertz**, **joule**, **kelvin** in druga. Nekatera med njimi so se deloma obrusila, se pravi, da je prišlo do okrnitve posameznih glasov oz. črk, npr. **bel** < Bell, **volt** < Volta, po mednarodnem sistemu neveljavni enoti **gal** in **poise**⁶⁵ pa sta okrnjeni < Galileo oz. < Poiseuille. Naštete prevzete strokovne izraze, ki so že dolgo v rabi, pisno podomačujejo le redki pisci, kar je seveda v nasprotju s pravilom, da se splošno znane tujke sčasoma popolnoma vrastejo v slovenski jezik. Zato soglašam z odločitvijo sestavljavcev Odredbe o merskih enotah – objavljena je bila lani v Uradnem listu Republike Slovenije⁶⁶ – da so dali prednost v celoti poslovenjenim oblikam. Tako so na prvem mestu zapisali: **herc**, **njuten**, **paskal**, **džul**, **vat**, **kulon**, **om**, **simens**, **veber**, **henri**, **luks**, **bekerel**, **grej** in **sivert**, za temi pa sledijo mednarodne, nepodomačene oblike: **hertz**,

⁵⁸ Prim. MLG, str. 60.

⁵⁹ Prim. Svetina, M., idr. 1982: Sladkovodno ribištvo na Slovenskem, Ribiška zveza Slovenije, Ljubljana, str. 105; sopomenka je **glavatica**. V ŽE ta endemična vrsta ni bila upoštevana.

⁶⁰ Prim. ŽE, str. 274.

⁶¹ Prim. SI, str. 125.

⁶² Prim. SI, str. 131.

⁶³ Prim. SI, str. 191. Citatna imena sort so pisana brez diakritičnih znamenj!

⁶⁴ Razlaga je povzeta po Verbinčevem Slovarju tujk.

⁶⁵ Vse gl. AF, str.: 39, 41, 100, 95, 145, 67; za **gal** prim. Merske enote v tehniških strokah, 1984. Dopisna delavska univerza Univerzum. Prometnotehniški inštitut FAGG – VTOZD gradbeništvo in geodezija, Ljubljana, str. 13.

⁶⁶ Uradni list RS, št. 2, 19. I. 1996.

newton, **pascal**, **joule** in ostala imena enot. Poudarim naj, da domača pisava ne vpliva na zapis simbola, tako da se npr. simbol za enoto **vat/watt** vedno piše le kot **W**.

Seveda pa merske enote niso med obravnavanimi termini edine konverzne oblike. Najdemo jih namreč tudi med imeni sadnih sort, npr. **majda** (jablana oz jabolko), **haloze** (oreh), **jupiter** (oreh),⁶⁷ redkeje pa tudi med botaničnimi in zoološkim izrazi, kot so metulj **apolon** ali rod pajkom podobnih živali iz družine suhih južin, imenovan **matija**.⁶⁸ Razen omenjenih konverznih samostalnikov so med pomološkimi izrazi tudi pridevniške konverzne oblike, kot so **napoleonova** (sorta češenj), **madžarska** (sorta marelic), **viljamova** in **fete-lova** (sorti hrušk)⁶⁹ – in druga. Tu gre za samostalniško rabo pridevnika.

• Med obravnavanimi strokovnimi izrazi so veliko bolj pogoste **izpeljanke**, pri katerih se je na posameznih področjih uveljavila raba za stroko značilnih, pogostokrat tudi podomačenih prevzetih priponskih obrazil, kot npr. v kemiji **-ij** iz mednarodnega obrazila **-ium** za poimenovanje elementov: **einsteinij**, **kirij**,⁷⁰ **polonij**, enako obrazilo pa najdemo tudi v paleontologiji npr. v izrazu **kambrij**. Nadalje je za geologijo značilno obrazilo **-it**: **aleksandrit**, **dacit**. Priponsko obrazilo **-ija** < **-ia** se rabi v botaniki in vrtnarstvu: **forziti-ja**, **hladnikija**⁷¹ – ta ima sopomenko v **hladnikovki**, ki je izpeljana z domačim obrazilom **-ovka**. S priponskim obrazilom **-ka** sta tvorjeni že omenjeni sorti češenj **vipavka** ter **kozanka**, najdemo pa ga tudi v izrazu **harlekinke**⁷² (ime se nanaša na žabe), vendar v množinski obliki, ki je sistemski znak za poimenovanje družin. Brez dvoma so najpogostejši dvo- in večbesedni termini, v katerih je lastno ime podstava za izpeljani levi pridevniški prilastek. Gre za izpeljanke na **-ski**: **rentgenski aparat**, **istrska belica** ali na **-ov/-ev**: **Voltov člen**, **Curijev zakon**. Glede poimenovanj, tvorjenih z obrazilom **-ov/-ev**, torej izrazov, kot je **zoisova zvončica**,⁷³ naj opozorim, da so se mnogi botaniki, vrtnarji in zoologi odločili za pisavo z malo začetnico. Taki pisavi v prid govori dejstvo, da je v njih lastno ime le motivacijska podstava, celotno poimenovanje pa ima kot termin novo, drugačno vsebino in funkcijo, tako da je poleg pisave le z veliko začetnico mogoče priporočati tudi pisno dvojnico z malo začetnico. Namreč, v teh terminih kot levi prilastek ne nastopa **svojilni**, pač pa **vrstni pridevnik** na **-ov**, ki ga najdemo tudi v občnih poimenovanjih, kot je npr. **lipov čaj**. Povedano drugače, ker je povezava med imenom in terminom le izvorna, se je ime pomaknilo na obrobje strokovnega poimenovanja, zato ga tudi ne zasledimo v njegovi definiciji. Tako tudi ni nobenega razloga, da ne bi takih, splošno znanih izrazov tudi podomačevali, tako v izgovoru kot tudi v zapisu.

• Zadnjo številčnejšo skupino sestavljajo **zloženke**, v katerih je lahko imenska podstava v prvem, kakor tudi v drugem delu, ali pa tudi v obeh: **voltmeter**, **pikapolonica**, **volt-ampér** ipd. Sem lahko štejemo tudi izraze z zloženim levim prilastkom, ki ga pišemo stično z vezajem, saj vsebuje dvojno ali celo trojno priredno imensko podstavo, npr: **Gei-**

⁶⁷ Vse SI, str.: 30, 192, 193.

⁶⁸ Prim. ŽE, str. 449; LI, str. 344.

⁶⁹ Vse SI, str.: 127, 114, 58, 59.

⁷⁰ V LCZK sta pisni dvojnici **curij** in **kirij** prikazani kot podrejeni obliki za **kurij**. V SSKJ oblika **kurij** ni navedena, prednost pa ima oblika **curij**.

⁷¹ V RSF je polno vrstno ime za *Hladnikia pastinacifolia* **rebrinčevolistna hladnikija**.

⁷² Prim. ŽE: *Pseudidae*, str. 268.

⁷³ Prim. RFS, str. 136; v SSKJ je zveza prikazana z enakovrednima pisnima dvojnicama: **Zoisova/zoisova zvončica**, v Rožah pa samo z veliko začetnico, str. 105.

⁷⁴ Prim. Pravopis medicinskih izrazov 1997. Medicinska fakulteta v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, str. 404.

ger-Müllerjev števec ali Keith-Wagener-Barkerjeva klasifikacija.⁷⁴

• Med obravnavanim izrazjem so zelo redke **sestavljenske**, med katerimi je npr. **neevklidska geometrija**, možne pa so tudi druge, navadno na določeno stroko vezane pomensko-skladenjske zveze. V medicini je taka npr. zveza **paraliza po Augusti Klumpke Déjérin in Déjérinu**.

Zaradi prevladujoče mednarodne funkcije je med tovrstnim eno- in večbesednim strokovnim izrazjem veliko tujk in izposojenk, precej pa je tudi domačih izrazov. Prevzeti izrazi lahko dosežejo različne stopnje podomačitev; neredko se dogaja, da so sočasno v rabi tako nepodomačene kot pisno in izgovorno podomačene oblike, npr. **wulfenit** : **vulfenit**,⁷⁵ **hertz** : **herc**. Nekatera poimenovanja so prevzeta citatno, kar še posebej velja za pomoločko izrazje, npr. **parisienne**, **tonda gentile romana**⁷⁶ ‘italijanska sorta leske oz. lešnikov’. Dejstvo je namreč, da se po načelih Mednarodnega hortikulturenega kodeksa pišejo (nova) imena sadnih sort v obliki, kot jo pišejo v deželi njenega nastanka.⁷⁷

Zaključek

V tem kratkem pregledu seveda ni bilo mogoče upoštevati vseh motivacijsko, besedotvorno ali pisno zanimivih terminov z izbranih naravoslovnih področij. Na koncu bi želela le še opozoriti na dejstvo, da so izimenski strokovni izrazi zaradi narave motivacijske podlage navadno pomensko manj povedni in pogostokrat izstopajo iz poimenovalnega sistema stroke. Namreč, iz izrazov: **energijski**, **gravitacijski zakon**, **zakon o vztrajnosti** lahko tudi nepoznavalec izlušči njihov približni pomen. Nasprotno pa izraza **prvi Newtonov zakon**, katerega sopomenka je **zakon o vztrajnosti**, ni mogoče razumeti brez ustreznega vedenja. Prednost izlastnoimenskega strokovnega izrazja pa je v tem, da zgovorno, zaradi delovanja jezikovnih procesov sicer nemalokrat tudi bolj ali manj zastrto, priča o prispevku posameznikov k svetovni civilizacijski zakladnici.

Literatura

- BEECHING, C. L., 1989: A dictionary of Eponyms, Third edition, The Library Association, London.
- BREUER, H., 1993: Atlas klasične in moderne fizike. Prev. in prir. Strnad, J., DZS, Ljubljana.
- ČRNKO, J., idr., 1990: Naš sadni izbor. Najustreznejše sorte za vaš sadovnjak, ČZP Kmečki glas, Ljubljana.
- GRAFENAUER, S., idr. 1972: Mineraloško petrološko izrazoslovje, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, Ljubljana.
- GREGORAČ, V., 1995: Mali leksikon geologije, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
- KEBER, J., 1996: Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem. Druga dopolnjena izdaja, Mohorjeva družba, Celje.

⁷⁵ Medtem ko je v MPI, str. 262, podomačena oblika **vulfenit** le kazalka k nepodomačeni iztočnici (str. 266), je v MLG ta mineral predstavljen ravno obratno, tj. razložena iztočnica ima poslovenjen zapis. Ta, po baronu Wulfenu poimenovani mineral, je v Proteusu, št. 8/59, april 1997, pisan samo nepodomačeno (str. 344–352).

⁷⁶ Prim. SI, str. 201.

⁷⁷ Prim. Adamič, F., 1990: Sadje in sadjarstvo v Sloveniji, Kmečki glas, Ljubljana, str. 254.

- MASÁR, I., 1991: *Príručka slovenskej terminológie*. Veda, Bratislava.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center ZRC SAZU & Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- SNOJ, M., 1997: *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Slovenski pravopis 1, Pravila*, 1991, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, DZS.
- TRPIN, D., VREŠ, B., 1995: *Register flore Slovenije*. Praprotnice in cvetnice, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Živalstvo Evrope*, 1981. Priročnik za določanje vrst. Prev. Aljančič, M., idr., Mladinska knjiga, Ljubljana.

Technical Terms Derived from Onomastic Expressions

Summary

The article discusses technical terms in several scientific fields (physics, chemistry, geology, zoology, botany and pomology) that have been derived from onomastic expressions. The first part of the article focuses on the motivational foundation of these terms, which usually come from personal or geographic names, but only rarely from names of objects. Technical terms of the first group may be motivated by a first name (geol. *aleksandrit* /*alexandrite*/ < Alexander, a Russian czar), most frequently by a family name (electr. *tesla* /*tesla*/ < Tesla, Nikola), rarely by another part of the name (phys. *kelvin* /*kelvin*/ < William Thomson, Lord Kelvin), a pseudonym or a Latinized form of a family name (*kartezijski koordinatni sistem* /*Cartesian coordinates*/ < Renatus Cartesius = René Descartes), or mythological names (zool. *apolon* /*apollo*/ < Apollo, an ancient Greek god). Terms derived from geographical names are e.g. *londonski peping* /*London pepping*/, 'a kind of apples', *kalifornij* and *americij* /*californium*, *americium*/, 'chemical elements', *kranjska lilija* /*Carniolan lily*/, 'a flower', *parisienne* /*parisienne*/, 'a kind of walnuts'. The second part of the article examines the types of word-formation involved in of de-onomastic terms, which may be either conversion (electr. *Bel* /*Bell*/ < Bell), derivation (bot. *hladnikovka* /*Hladnik plant*/ < Hladnik) or compounding (zool. *pikapolonica* /*ladybird*/ < Apolonija, the second part of the compound).

Although de-onomastic technical terms may be semantically less clear and frequently stand out from the terminological system of a discipline, on the other hand they are valuable as a testimony to the individuals' contributions to the world civilization.

Tipologija novih besed (ob primeru avtomobilskega izrazja)

Ljudmila Bokal*

Nove besede so razčlenjene glede na izvor (domače : prevzeto), funkcijo (nevtralna : stilna), število členov (enočlenske : veččlenske), uporabnika (splošno rabljene besede : individualne). Ta določila so navezana na novejšo avtomobilsko izrazje, kakor se kaže v slovenskih avtomobilističnih publikacijah. Ob prevzetih novih besedah so posebej obravnavane neprevzete (domače) nove besede.

The article analyses new terms according to their origin (native vs. loan words), register (neutral vs. stylistically marked), number of elements (one-word vs. multi-word), intended user (general vs. individual use). Borrowed new terms are discussed more in detail in one chapter, and original Slovene creations in another.

1 Jezik kot sredstvo za poimenovanje pojmovnosti je tako kot pojmi sami podvržen neprestanim spremembam. V določenih obdobjih se jezikovne spremembe pojavljajo počasi in neopazno, kdaj pa tudi agresivno in za uporabnike moteče. Tako ni nepričakovano, da se jezikovne spremembe večkrat obravnavajo kot razpad jezikovnega sistema, v slovenščini danes kot ogroženost (Keller, 1994). To najbolj zadeva leksikalni sistem, ki je odraz pomen-ske ravni jezika in v katerem se bolj kot na fonološki, oblikoslovni in skladenjski ravni jezikovnega sistema, ki so kolikor toliko ustaljene, spremembe pojavljajo najpogosteje.

Leksikalni sistem je splet relativno stabilnih leksemov. Relativnost se kaže v prehajanju pomenov iz nevtralne v stilno zaznamovano funkcijo, v razvijanju novih pomenov že ustaljenih besed ali v njihovem opuščanju, v terminologizaciji ozkih strokovnih besed ali pa obratno: v terminologizaciji splošno rabljenih besed.

Tu obravnavane nove besede so bile zbrane po klasični metodi izpisovanja.¹

2 Namen sestavka je opisati nove besede, kakor se kažejo v avtomobilskem strokovnem izrazju in jih kategorizirati glede na a) izvor (nastanek), b) funkcijo, c) število členov, č) uporabnika. Nova beseda pomeni dvoje. V najširšem, tako rekoč poljudnem pomenu je nova vsaka beseda, ki se ob določenem času na novo pojavi v besedišču določenega jezika ne glede na izvor (domače : prevzeto), funkcijo (nevtralna : stilna) ali rabo (splošno rabljena beseda : priložnostna beseda). V ožjem pomenu pa je nova samo tista beseda, ki ima možnost postati nepogrešljiva enota leksikalnega sistema (langue) in ne enota govorce (parole),

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Kot vir za nekatere nove besede iz sestavka je uporabljeno gradivo kartoteke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

(Martincová, 1972). To pomeni, da se izraz vraste v leksikalni sistem tako, da z novo enoto zasede pojmovno utemeljeno prazno mesto. Po tem kriteriju odpade veliko novih besed.

2.1 Nove besede glede na izvor

Nove besede pogojuje dvoje velikih silnic, ki se delno pokrivata s sociolingvističnim oziroma psiholingvističnim pristopom. Govorimo o zunajjezikovnih in notranjejezikovnih dejavnikih za nastanek novih besed. Čeprav se obe silnici medsebojno prepletata in ju je nemogoče obravnavati ločeno, se bo ta sestavek osredotočil v glavnem na zunajjezikovne dejavnike.

Na zunajjezikovne dejavnike jezik kot tak sam po sebi ne vpliva. Zunajjezikovni dejavniki se napajajo iz nenehno spreminjajoče se stvarnosti. Bistveni motiv pri tem je poimenovalna potreba, ki jo sproži pojav novih predmetov in pojmov ter širjenje le-teh. Pri tem se pokažeta dve možnosti: če se denotat širi obenem s svojim poimenovanjem, se v proces vključita dva jezikovna sistema, od katerih eden poimenovanje in denotat daje, drugi prevzema. Ta leksikalni proces, ki od jezika prevzemnika zahteva najmanj aktivnosti, je prevzemanje. Če pa se ob pojavu novega pojma v jeziku aktivirajo lastni poimenovalni motivi, se denotat širi le sam po sebi, brez poimenovanja in jezik sam ustvari besedo za prevzeti denotat. Stopnja aktivnosti jezika, ki prevzema denotat, je tu največja.

2.1.1 Prevzete nove besede

Prevzemanje je jezikovni proces ob stiku dveh ali več kultur, ki se razlikujejo v civilizacijski, politični ali gospodarski moči. Z vidika jezikovnega sistema in pomenskih posebnosti ter zaradi različnih slovničnih lastnosti razlikujemo tri tipe prevzemanja: citat, dobesedni prevod ali kalk in svobodno prevzemanje. V nadaljevanju bo največja pozornost namenjena zadnjemu. Pri tem je zaradi različnih poti vraščanja besed v leksikalni sistem treba ločiti prevzemanje, pri katerem gre za neusahljiv vir t. i. mrtvih jezikov, grščine in latinščine, ter prevzemanje iz sodobnih jezikov (angleščine, nemščine, francoščine in drugih, tudi neevropskih jezikov). Zadnje omenjene besede imajo za včlenitev v jezikovni sistem daljšo pot.

2.1.1.1 Prevzete nove besede iz grščine in latinščine

Prevzete besede iz grščine in latinščine imajo večjo možnost, da se včlenijo v leksikalni sistem. Hipotetični vzrok za to se po eni strani skriva v nekakšni prestižnosti grškega in latinskega jezika, po drugi strani pa je sociolingvistični položaj teh dveh jezikov drugačen, saj ju obravnavamo kot mrtva jezika. Jezik prevzemnik se ne čuti ogroženega. Slovenske sopomenke se ob tako prevzetih izrazih ne pojavljajo tako pogosto in jezik jih ne išče tako silovito. Če pa se že pojavijo, pogosto niso sporočevalno sredstvo, ampak bolj obrobno, nefrekventno tehnično pomagalo za pojasnjevanje pomena pojma, velikokrat tudi z velikim stilnim prizvokom (**viktimologija** : **žrtvoslovje**, **lumbrikultura** : **črvogojstvo**, **črvoreja**, **glistoreja**, **polutant** : **onesnažilo**, **biologija** : **življenjeslovje**). Seveda to ne velja za vse take besede.

Zgoraj opisani odnos do prevzetih izrazov iz latinščine in grščine nam kaže tudi opozarjanje Franceta Mlakarja, avtorja Elektrotehniškega slovarja, na prvem simpoziju tehniške besede leta 1960: »Kadar so v večini ali celo v vseh tujih jezikih kot strokovni izrazi splošno veljavne tujke, in to predvsem tujke grško-latinskega izvora, kakor so npr. generator, transformator, telefonija, televizija itd., zanje nima pomena iskati domačih izrazov.

Vsekakor je treba v takih primerih pri oblikovanju tujk za naše strokovne izraze po možnosti izhajati iz izvornih latinskih ali grških besed, ne pa iz angleških, nemških ali francoskih prikrajanj (torej transformator in ne transformer, donator in ne donor /.../« (Mlakar, 1960)

Novo prevzete besede iz te skupine pogostokrat ne potrebujejo procesa govornega in pisnega prilagajanja, ker njihova glasovna in pisna oblika omogočata neposredno vključitev. Če pa je pisna prilagoditev potrebna, se opravi že pred pojavitvijo v jeziku prevzemniku. Pogosto je potrebno le oblikoslovno prilagajanje. Gre za izraze v zvezi z biologijo, medicino, ekologijo, kulturologijo, športom, manj pa s tehničnega področja in informatike (**aerobika, bankomat, bioenergija, datoteka, dekodirati, grafit, holografija, koda, translatologija**). Če je vpliv zunajjezikovnih dejavnikov močan, razvijejo besedno družino z veliko člani (**certifikat, certificirati, certificiranje, certifikatski, certifikacija, certifikacijski, klon, klonski, klonirati, kloniranje, kloniranec**).

2.1.1.2 Prevzete nove besede iz sodobnih jezikov

Do prevzetih besed iz sodobnih jezikov je v strokovni publicistiki opazen drugačen odnos kot do prevzetih besed iz latinščine in grščine. France Mlakar je na že omenjenem simpoziju takole razpravljal: »Neposrednega ali celo nesmiselnega in slepega prevzemanja tujih izrazov v naš jezik se je treba do skrajnosti izogibati. Pri tem mora veljati načelo: Če so svoj izraz našli npr. Angleži ali Nemci, ga moramo dobiti tudi mi. Zato je popolnoma brez vsakega zagovora uvajanje izrazov, kakor so npr. ekran, baby-beef, bacon oz. bekon ipd.« (Mlakar, 1960)

Pomensko bi take besede sodile na področje sodobnih informacijskih sredstev, preživljanja prostega časa, sodobnih predmetnih pridobitev (**display, fitness, jogging, rafting, scanner**). Prevzete besede iz angleščine, nemščine, francoščine in drugih jezikov potrebujejo za včlenitev v leksikalni sistem slovenskega jezika daljšo pot. Stopnja včlenjenosti se kaže v glasovnem in pisnem prilagajanju slovenskemu jeziku in v tvorjenju besednih družin s slovenskimi obrazili (**editirati, editiranje, editiren, editor, editorski, rolka, rolkati, rolkanje, rolnar, evergreenski, hekerstvo**). Zaradi pogostosti rabe se ob tujih izrazih začnejo pojavljati slovenske sopomenke (**surf : jadralna deska, display : prikazovalnik, printer : tiskalnik, kompjuter : računalnik**). Vendar pogostost besede ni že sama po sebi vzrok, da se pojavi slovenska ustreznica. Notranja pomenska zgradba posameznega leksema je poleg poimenovalnih možnosti slovenskega jezika ali ubesedovalne spretnosti posameznika prav tako eden od dejavnikov, od katerih je odvisna pojavitev slovenske sopomenke. Izrazi za jedi, sadeže, plese, avtomobile (**pizza, tiramisu, tofu, aktinidija, kumquat, citroen xantia, volkswagen sharan**) ostanejo brez slovenske sopomenke. Pomensko so to izrazi, ki sodijo v materialno in duhovno kulturo določenega naroda. K nam se prenašajo zaradi internacionalizacije kultur.

Stopnje prevzemanja (podomačevanja) novih besed iz sodobnih jezikov naj bi bile:

- a) pojav prevzete nove besede v slovenskem jeziku;
- b) govorno prilagajanje glasovnim zakonom slovenskega jezika, vključno z naglasom;
- c) pisno prilagajanje prevzete nove besede. Sem bi prišteli črkovno, pravopisno prilagoditev slovenskemu jeziku;

č) oblikovanje besedne družine prevzete besede z obrazili slovenskega jezika. Kot najbolj produktivna se pri tem vsaj na začetni stopnji včlenjevanja besede v sistem kaže izpeljava, za nadaljnje pomensko prepletanje pa pridejo v poštev tudi sestavljanje, zlaganje in sklapljanje;

d) morebiten pojav ene ali več slovenskih sopomenk, več zlasti takrat, kadar se vključi nestrokovna javnost. Izraz računalniškega področja **hardware** je tako izoblikoval pravi sopomenski niz: podomačeno pisno **hardver, strojna oprema, aparatura oprema, železnina**. Enako **software**: podomačeno **softver, programska oprema, programje** (Gorjanc, 1996), dodali bi še **mehčina**;

e) opustitev prevzetega izraza (**kompjuter**). To se ne zgodi pogosto, mogoče pa je, da prvotno nevtralna beseda dobi stilni prizvok.

Tako zapovrstje stopenj je tako rekoč idealno, vsaka beseda ne doživi take preobrazbe, postopek lahko preskoči kako stopnjo ali pa se na določeni stopnji ustavi, največkrat na tretji ali četrti. Za včlenitev v leksikalni sistem je najprimernejše, da se pojavi domača sopomenka v čimbolj zgodnji stopnji včlenjanja.

Vprašanje časovne določitve pojava denotata in poimenovanja zanj rešuje jezik od primera do primera posebej. Ponavadi poimenovanje prehiti pojav predmeta. Velikokrat se predmet in poimenovanje zanj pojavita istočasno, praviloma pa poimenovanje v domačem jeziku zamuja (Suhadolnik, 1970).

2.1.2 Neprevzete (domače) nove besede

S stališča širjenja izraznih možnosti slovenskega jezika (bogovitve besedišča) je najpomembnejše ustvarjanje neprevzetega besedja ali pomensko razvijanje že ustaljenih besed. Zato gre tu po eni strani za širjenje pomena trdno včlenjenim besedam, po drugi pa za nastanek popolnoma nove leksikalne enote. Zadnji omenjeni besedotvorni postopek je redek, a s stališča živosti slovenščine in obnavljanja njenih pomenskih moči toliko bolj priporočljiv.

Najbolj pomembno pomenotvorno sredstvo sta metafora² in metonimija.³ Primer metaforičnega razvijanja pomena ustaljene besede je nevtralni izraz **miška** v računalniškem izrazju, žargonski izraz **hruška** (tovornjak avtomešalec), **pajek** (tovornjak za odvažanje nepravilno parkiranih avtomobilov). Primer metonimičnega nastanka nove besede: **gležnar, nedeljnik**.

Medtem ko metafora kot sredstvo poimenovanja išče predvsem zunanje, oblikovne podobnosti, se metonimija⁴ osredotoči na notranje pomenske sestavine: funkcija predmeta, namen, snov, del česa. Na funkcijo predmeta kot eno najpomembnejših poimenovalnih motivov je bilo v slovenskem jezikoslovju že večkrat opozorjeno (Mlakar, 1960; Korošec, 1972). Metafora in metonimija sta »podlaga«, »okvir« poimenovalnega postopka, ki z možnostjo za širitev pomena že ustaljene besede potrjuje tudi prvo temeljno zakonitost pri oblikovanju novih besed, kar bo opisano v naslednjem razdelku.

2.1.3 Jezikovna merila pri nastajanju novih besed

a) Nova beseda naj se sprejme ali naredi samo takrat, kadar v jeziku novega pomena ne moremo izraziti z že obstoječimi jezikovnimi sredstvi. To pravilo je poznalo slovensko jezikoslovje že v 19. stoletju. Stanislav Škrabec je ob vpeljevanju izraza gluhonemica (za-

² **Metafora**: Raba ene besede (besedne zveze) namesto druge na podlagi kake njune skupne lastnosti, npr. *lisjak* za zvit človek, *roža* za dekle, *trlica* za suh človek. Skupna lastnost teh dvojic je zvitost, lepota, vitkost, izredna velikost. Jože Toporišič, Enciklopedija slovenskega jezika, Ljubljana 1992, str. 106.

³ **Metonimija**: Raba besede (besedne zveze) namesto druge na podlagi logičnega razmerja med njima: *jezik* »besedna govornica« proti *jezik* »organ v ustih«. Glej opombo 2, str. 107.

⁴ Podroben opis metaforičnega in metonimičnega širjenja pomena na konkretnih primerih je podan v članku Ljudmila Bokal, Materialna kultura glede na časovno zaznamovanost besed, *Traditiones* 1996, str. 302–304.

vod za gluhoneme) zapisal: »/.../ jaz nisem posebno vnet za nove besede, kjer se moremo pomagati se starimi ali vsaj blizu sprejetimi, čeprav le opisovaje.« (Škrabec, 1895) Med jezikoslovci je znano tudi prizadevanje Antona Breznika za širjenje pomenov že ustaljenih besed: »Narod, ki si je sam ustvaril visoko prosveto, je ustvaril zanjo tudi izraze. Brez tujk ne moremo prebiti, ker z rastočo omiko sprejemamo vsak dan nove, tuje naprave, katerih nismo sami ustvarili. Toda treba je skrbeti, da *brez potrebe* ne segamo po tujih izrazih. Če je videl kdo pri sosedu predmet, ki je bil domačemu podoben, je prevzel tuj predmet in *prenesel* svoj izraz na ta predmet in tako je imel svojo besedo za tujo pridobitev. Če pa narod tega ne stori, sprejme s tujim predmetom brez potrebe tudi tuj izraz. Tako se zgodi narodu dvojna škoda: domač izraz se bo polagoma pozabil in tujec bo mislil, da narod ni imel svoje prosvete.« (Breznik, 1944)

b) Da nova neprevzeta beseda zadene bistvo novega pojma, je potrebno natančno določiti pomenske sestavine (pomenke, seme) pojma, ki ga želimo poimenovati. To je najpomembnejša postavka, ki besedo včleni v določen jezikovni sistem (po Ferdinandu de Saussuru *langue*) navpično, do sebi nadrejenih pojmovnih skupin, in horizontalno, do enakovrstnih leksemov iste pojmovne skupine. Predlagatelj nove besede za prevzeto **ombudsman** je tako razčlenil pomenske sestavine pri predlaganem izrazu **pravovarstvenik**: »Beseda (ombudsman, op. L. B.) je za slovenščino /.../ na pomenski ravni /pa/ popolnoma tuja, saj njene izrazne pomenske enote niso sestavine slovenskega besednega zaklada /.../ Podstava za besedo /.../ mora vsebovati vsaj enega od naslednjih pojmov: 1. državni zbor ali parlament, 2. branjenje, varovanje, ščitenje, 3. državljana, 4. državne organe.« (Müller, 1993) Izraz pravovarstvenik s predlagano družino: **pravovarstvenica**, **pravovarstveništvo**, **pravovarstveniški**, ki bi bil zaradi boljših skladenjskih možnosti primernejši od veččlenskega izraza varuh človekovih pravic, se najbrž ni uveljavil zaradi prepozne pojavitve in premajhne prodornosti.

Na tej stopnji se določa večja ali manjša obvestilnost nove besede. Pri tem je pomembna tudi pojmovna podlaga sama po sebi. Če je preveč časovno pogojena, bo prej ali slej zamrla zaradi opustitve pojma samega, zaradi pretrgane zveze z označenim.⁵ Največjo možnost za hitro včlenitev imajo predmeti široke porabe.

c) Da se nova beseda nepogrešljivo včleni v leksikalni sistem, je odvisno tudi od možnosti vzpostavljanja odnosov do drugih leksikalnih enot:

- najprej do nadrejenih, prirejenih, podrejenih ali pomensko opozicijskih pojmovnih skupin, na izrazni ravni do nadpomenk (hipernimov), sopomenk (sinonimov), podpomenk (hiponimov), protipomenk (antonimov),

- besedotvorna razvejanost v okviru besedne družine daje z možnostjo novih členov podlago za različne pomenske in skladenjske možnosti. Besedna družina je mikrosistem določene besede, pri čemer se kaže zakonitost, da je večje število členov v besedni družini premosorazmerno pomembnosti pojmovne podlage te besedne družine v predmetnem svetu. (Humar, 1988)

č) Zgornje postavke so se nanašale na pomenske lastnosti besede. Med ne-semantičnimi, »zunanjiimi« lastnostmi bi na prvem mestu omenili primerno dolžino. Na to je bilo v slovenskem jezikoslovju že opozorjeno. (Suhadolnik, 1972)

⁵ Opis na konkretnih primerih je podan v članku Ljudmila Bokal, Tipološke značilnosti novih besed v publicističnem jeziku. Delo, Književni listi, 25. 2. 1993, str. 14–16. Navedimo samo nekatere take besede: tozd, ki je ustvarila celo besedno družino (tozdirati, tozdiranje), sozd, pozd, evrokomunist, thatcherizem, vllasijevcc.

d) Ne glede na to, da je glasovna podoba novih besed v slovenskem jezikoslovju merilo, ki je sprožilo tudi ugovore,⁶ naj bo tu omenjena posebej. Obstoj tega podpira dejstvo, da v jeziku obstajajo določeni glasovni zakoni, ki gredo v smer poenostavitve. Jezik sam razveže težko izgovorljive soglasniške sklope. Seveda je meja, ko jezik take sklope tolerira, neugotovljiva. Stanislav Škrabec je že v 19. stoletju na več mestih opozarjal na primerno glasovno podobo.⁷ Za to se zavzema tudi Tomo Korošec. (Korošec, 1972) Katero od obrazil ni primerno tudi zaradi zbujanja onomatopoeičnih asociacij.⁸

e) Omemba glasovnih lastnosti novih besed zadeva že na merilo o slovnični pravilnosti novih besed. Tu gre poudariti upoštevanje besedotvornih pravil o izpeljevanju, sestavljanju, zlaganju, sklapanju in za sistemsko izbiro obrazil. To vključuje tudi pravopisna pravila.

Ob teh notranjejezikovnih sistemskih možnostih jezikovni sistem ponuja tudi različne socialnozvrstne uresničitve. Najpogosteje se nova beseda opira na besedotvorno izrazno podstavo iz knjižnega jezika. Če pa izraz glasovno ali kako drugače sistemsko ni moteč, se je mogoče nasloniti tudi na narečja. Ob novih sredstvih za sankanje se je ob izrazu **snežna lopata** pojavila tudi beseda **dričalo**, ki se naslanja na pomen glagola dričati se. Slovar slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) navaja: dričati se nar. gorenjsko *drsati se ali smučati se*: /.../; otroci so se ves dan dričali po hribu; /.../.

Zunajjezikovna sistemska možnost za nastajanje nove besede je ponovna oživitev starega izraza. Starinske besede so bile nekoč splošno rabljene, to pomeni, da so se pojavljale v vseh socialnih in funkcijskih zvrsteh, če so bile le-te razvite. Poznejše družbene ali kulturne spremembe so povzročile, da je denotat zamrl. Zato so se tudi izrazi umaknili v slovarje ali pa v zgodovinsko ali narodopisno terminologijo. Družbene spremembe, ki so zajete pod zunajjezikovnimi dejavniki, takim besedam vrnejo nekdanjo funkcijsko celovitost.⁹ Za primerjavo omenjenega naj bosta navedena le dva od izrazov iz SSKJ, katerih prikaz v slovarju in dejanska raba se že razlikujeta: **župan** /.../ **1.** v devetnajstem stoletju in v prvi polovici 20. stoletja *predstojnik občine*: dolžnosti in pravice župana /.../ **2.** pog. *predsednik skupščine občine, mesta*: sestanek je vodil župan /.../; **stotnik** /.../ **1.** pri starih Rimljanih *poveljnik stotnije*: konjeniški stotnik /.../ **2.** v stari Avstriji *oficirski čin, za stopnjo nižji od majorja, ali nosilec tega čina*: stotnik in feldvebel.

Različne terminologije se rade opirajo na možnost ustvarjanja novih besed, ki jo dajeta latinščina in grščina. S tem je zaradi internacionalne narave omenjenih jezikov zagotovljena določena stopnja razumljivosti tudi v drugih jezikih. Ni naključje, da se kot eno od načel pri oblikovanju novih besed, še posebej terminov, navaja tudi možnost prevajanja. (Felber, 1984) Že omenjeni referat Franceta Mlakarja je spomnil tudi na to: »Strokovni izrazi naj bodo po možnosti analogni tujim izrazom, ker je tako olajšano prevajanje. Pri tem pa se ne smemo ozirati samo na izraze v enem tujem jeziku, kajti niso redki primeri, da strokovni

⁶ Prim. Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana 1986, str. 213, 217. O tem sta razpravljala Nada Šumi in Velemir Gjurin.

⁷ Navedimo samo enega od njih v že omenjenem spisu o izrazu gluhonemica: »In kaker bi bila novnica za moje uho slaboglasna beseda, tako tudi gluhonemnica ni tako blagoglasna, da bi ji zato prednost dajali pred gluhonemico. Več ali manj se v vseh jezikih, zlasti v daljših besedah blagoglasje nekako vpira enakemu soglasniku v začetku dveh sosednjih zlogov: veneficus iz venenificus /.../« Stanislav Škrabec, Cvetje z vrtov svetega Frančiška, 1895, 1. zv. V: Jezikoslovna dela II, Nova Gorica 1994, str. 202.

⁸ Znan primer te vrste je izraz preteklik, v zadnjem času tudi izraz z računalniškega področja dvoklik. Oba sta sprožila odmeve v javnosti.

⁹ Starinski izraz se lahko izbere tudi v reklamne namene. Ena od ljubljanskih trgovin s starimi knjigami se je poimenovala Bukvarna.

izrazi niso enako dobri v vseh jezikih ali pa so kdaj pa kdaj v nekaterih jezikih celo slabi in neustrezni. Zato je treba kritično pretehtati izraze v čim več jezikih, preden sežemo po neposrednem prevodu kakega izraza iz tujega jezika. Pri tem ne pozabljajmo na slovanske jezike!« (Mlakar, 1960)

Leksikalizacija nove besede je torej odvisna od tega, koliko le-ta ustreza, gledano v celoti, jezikovnemu sistemu. Za uveljavitev nove besede je najpomembnejša raba v učbenikih vseh stopenj. S tem ji je zagotovljena običajna pot v druga sredstva množičnega obveščanja in nenazadnje tudi kodifikacija v slovarjih. Sredstva pisnega sporočanja so pri prevzemanju in uveljavljanju novih besed najpomembnejša zato, ker v primerjavi s slušnimi ali vizualnimi omogočijo »obstojnejše« informacije in s tem tudi boljše pomnjenje.

Z novimi besedami v določenih besedilih tudi ne gre pretiravati. Nova beseda, če je še tako ustrezna, zadene že zaradi svoje novosti na večjo aktivnost v človekovi zavesti. Če je novosti preveč, pride do odpora, do psihološke blokade.¹⁰

Odgovor na vprašanje, koliko časa se neka nova beseda čuti kot nova, se spreminja od besede do besede. To je odvisno od pomenske zgradbe besede same. Ustreznejše kot časovno določanje bi bilo jezikovno. Ko se beseda razraste v besedno družino, se začne občutek novosti izgubljati.

Besedo spremljajo ob prvem zapisu določena grafična znamenja in sobesedilne pojasnitve, ki kažejo na njeno nevraščenenost v leksikalni sistem. Najsplošnejši je narekovanj, ki se pojavlja tako pri nevtralnih besedah, še pogosteje pa pri novih besedah s stilno funkcijo. Kratek opis pomena, razlaga, slovenska sopomenka pride v poštev pri nevtralnih ali terminoloških besedah. Četrty simpozij tehniške besede je to zajel kot poseben sklep: »Če kdo prvič uporabi kak izraz, naj ga vedno tudi razloži. Ti novi izrazi naj bodo z objavo v več strokovnih glasilih dani v širšo strokovno presojo.« (4. simpozij tehniške besede, 1985)

2.2 Nove besede s stališča funkcije

2.2.1 Nove besede, kakor so opisane v tej razpravi, imajo poimenovalno funkcijo. Ta se izrazi s poimenovalno potrebo. Predmete in pojme, ki se nanovo pojavijo, je treba identificirati. Poimenovalna potreba je besedotvorni motiv, ki se uresniči v nezdružljivi zvezi označenega in označujočega. Če se ta zveza pretrga, beseda zamre, če pa se začne rahljati, beseda doživi različne pomenske preobrate, največkrat v smer metaforizacije. (Leder - Mancini, 1984) S stališča funkcijske zvrsti se nove besede s poimenovalno funkcijo najpogosteje pojavijo v določeni terminologiji. Sčasoma se pomaknejo v jedrni del besedišča.

2.2.2 Nove besede, ki imajo stilno funkcijo, glede na predmet v tem sestavku ne pridejo v poštev. Znamenja novosti ne dobijo kot novo poimenovanje za nov denotat, ampak se to pokaže v odnosu do drugih leksikalnih enot pojmovne skupine, to je do nevtralnih sopomenk v določeni besedni družini. Označeno je v tem primeru nespremenljivo, označujoče pa vključuje nove člene. Gre torej za novo stilno poimenovanje že znane predmetnosti oziroma pojavov (**brezveznik** : nepoznavalec, nestrokovnjak; **grebator** : stremuh, **genialec** : genialen človek).

¹⁰ Znan je primer učbenika, ki je zbudil pozornost v javnosti med drugim tudi zaradi veliko novih besed, med katerimi so bile gotovo tudi ustrezne.

2.3 Nove besede s stališča členov

S stališča členov so nove besede tako kot vsa poimenovanja enočlenska ali veččlenska. Zadnje takrat, če se poimenovanje opravi z novo besedo, ki je s stališča slovnice stalna zveza. Značilno za veččlenske nove besede je, da posamezni členi take enote nimajo lastnosti nove besede, ampak tako delujejo kot celota. Za vraščanje v leksikalni sistem so zaradi večjih skladenjskih možnosti najprimernejši enočlenski izrazi. Jezik je izoblikoval načelo gospodarnosti: en pojem ena beseda. Zato nove veččlenske besede podlegajo različnim tipom univerbizacije (poenobesedenja). Primer dvočlenskih novih besed: **črna koda, walfdorfska pedagogika, trdi disk**.

2.4 Nove besede glede na uporabnika

Nove besede, kakor so opisane v tem sestavku (besede s poimenovalno funkcijo), težijo k splošni rabi, zato se tudi zavestno, individualno narejene nove besede z rabo objektivizirajo (**krožišče, zgoščenska**). Na drugi strani pa so priložnostne nove besede, ki nastajajo v individualnem sporazumevanju zaradi situacijsko pogojenih ubeseditvenih potreb. Te niso v splošni rabi. Zaradi drugačne funkcije v besedilih in s tem povezanih nesistemskih lastnosti niso predmet tukajšnje obravnave. Primer priložnostnih novih besed v časopisu Delo: Konec »**dvodržavja**« (naslov). Vzhodnonemški premier Modrow in zahodnonemški kancler Kohl sta /.../ razblinila dvome, da bi Berlin še vztrajal pri **dvodržavnosti**. (Delo, 1990)

Novejše avtomobilsko izrazje

1 Splošno. Poimenovanje novih tehničnih pridobitev se je obravnavalo na vseh simpozijih tehniške besede kot ena temeljnih nalog. V tem se je v bistvu kazala zavest o pomembnosti ustvarjanja novih besed.

1.1 Kot je bilo že omenjeno, se je to na prvem simpoziju leta 1960 še posebej izrazilo v referatih Franceta Mlakarja, strokovnjaka za elektrotehniško izrazje, Alberta Strune, predsednika Terminološke komisije SAZU, jezikoslovca Ivana Tominca in drugih.

1.1.1 France Mlakar je v svojem referatu z naslovom Tehniški izrazi in definicije zanje poleg splošnega razmišljanja o oblikovanju novih izrazov podal tudi nekaj konkretnih, že obravnavanih jezikovnih načel, ki zadevajo ustvarjanje novih besed. (Mlakar, 1960)

1.1.2 Albert Struna se je v svojem referatu lotil tudi danes še aktualnega vprašanja zmogljivosti ubesedovalnih možnosti slovenskega jezika. Ko se upira tovrstnim pomislekom, zadene tudi na različne možnosti ustvarjanja novih besed. Pri tem se je treba nasloniti na »jezikovni čut in zdrav razum. /.../ Jezikovni izsledki na etimoloških (besedoslovnih) osnovah niso vselej uporabni za tvorbo novih tehniških izrazov, ker ni načrtana stroga meja med posameznimi besedami in njihovim živim stikom z jezikom dandanašnjih dni.« (Struna, 1960)

1.1.3 Referat Ivana Tominca z naslovom Tehniška beseda naj bo jezikovno pravilna in lepa je v duhu takratnega časa poudaril pomen »ljudskih govorov in ljudskega načina izražanja«. Seveda se je zavedal, da besedišče ljudskega jezika za novejše tehnične pridobitve

bitve nima izrazov, »vendar pa je način, kako je naš preprosti človek imenoval svoje orodje in svoje nekomplcirane naprave, kakšne metafore je na primer pri tem rabil, terminologu kaži pot, kako naj ravna«. /.../ Zavedal se je predvsem velike moči besedotvornega izpeljevanja: »/.../ da je moč in prednost našega in seveda tudi drugih slovanskih jezikov v tvorbah s priponami.« (Tominec, 1960)

1.2 Z drugega simpozija ni podatkov, ker zbornik referatov ni izšel. Pač pa je v skrbi za slovnično, posebej besedotvorno pravilnost novih besed po drugem simpoziju tehniške besede leta 1969 izšla drobna publikacija z naslovom Slovenski jezikovni priročnik za tehnike. Predlog zanj so dali strokovnjaki kemijske stroke. Priročnik je kolektivno delo in je napisan z namenom, da bi lažje oblikovali nove besede.

1.3 Referati s tretjega simpozija so težave z novimi izrazi vpletali med obravnavanje konkretnih tehniških področij.¹¹ Prav tako je bilo na četrtem simpoziju. Med sklepi zborovanja je tudi nekaj postavk, ki zadevajo ustvarjanje novih izrazov. V bistvu so to jedrnata in vedno veljavna Mlakarjeva določila s prvega simpozija tehniške besede leta 1960.

Zgoraj opisani pregled kaže, da so bila glavna načela oblikovanja novih izrazov znana in med strokovnjaki uzaveščena. Ni naključje, da se je o tem razpravljalo prav na simpozijih tehniške besede. Moč slovenskega jezika se preizkuša v ubesedovalnem obvladovanju nove predmetnosti.

1.4 Upoštevajoč to trditev in za vzpostavitev kontinuitete opisanih prizadevanj je bil zastavljen tudi ta članek, ki se osredotoča na novejšo avtomobilsko izrazje. Nove besede so opisane v najbolj rabljeni in razširjeni socialni zvrsti slovenskega jezika, v slovenskem knjižnem jeziku,¹² s stališča funkcionalne zvrsti pa v strokovnem jeziku in še ožje, na področju avtomobilskega izrazja, kakor se kaže v sodobnih slovenskih avtomobilističnih publikacijah: v časopisu Delo, sobotna izdaja, priloga Na kolesih (v ta namen je bilo pregledanih 20 prilog od 20. 1. 1996 do 19. 4. 1997), v reviji Življenje in tehnika (pregledanih je bilo 12 revij od septembra 1994 do marca 1997), v Moto reviji (pregledane so bile 3 številke, od januarja do aprila 1997) in v reviji Avto magazin (pregledana je bila številka z datumom 11. 4. 1997). Zadnje tri omenjene publikacije so služile za primerjavo k izrazom iz Dela, na katere se najbolj opira ta razprava.

Avtomobilsko izrazje je v primerjavi z nekaterimi drugimi naravoslovnimi in tehniškimi vedami razmeroma mlada veda in je del strojniškega izrazja. V njem se stekajo dognanja fizike, kemije in drugih naravoslovnih ved. Načelo, da se strokovno izrazje kroji glede na svoj predmet, se opaža tudi v avtomobilskem izrazju. Avtomobilizem je določna veda, tako da nima težav zaradi pomenskega razpona posameznih izrazov.¹³

¹¹ Prim. referate Franca Špilerja, Vprašanja pri uvajanju računalništva, Franceta Adamiča, Razvoj kmetijske in živilske terminologije, Franceta Mlakarja, Terminološka dejavnost elektrotehnikov in druge. III. simpozij tehniške besede, Ljubljana 1973.

¹² Do neke mere bi lahko govorili o novih besedah tudi v pogovornem jeziku (prim. SSKJ: trač nižje pog. čenča: pripovedovati trače; uporabiti za dokaz navaden trač). Vprašanje pa je, če velja to tudi za narečja.

¹³ Vid Pečjak govori o takih težavah v psihologiji. Prim. Slovenski jezik v znanosti 2, Ljubljana 1989, str. 105–113.

1.5 Besedje te vede je zgodaj dobilo svojo kodifikacijo tudi v slovarju. Leta 1928 je namreč Terminološki odsek udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekta, Sekcije Ljubljana, izdal 1. zvezek Tehnične terminologije z naslovom Avtomobil avtorja Viktorja Skaberneta. To je nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar na 62 straneh. Do sedaj v slovenskem jezikoslovju ni bilo znano, da je kot jezikovni svetovalec pri tem delu sodeloval Anton Breznik. Temeljni namen naj bi torej bil pomoč pri prevajanju. Bežen pogled po delu, ki bi zaslužilo podrobnejšo obdelavo, kaže, da je za podlago avtomobilskega izrazja služilo do tedaj edino razširjeno prevozno sredstvo – kmečki voz. Izrazi kot **ojnica**, **pesto**, **platišče**, **prema**, **sornik** kažejo na tako izbiro. Primerjava pomenov teh besed v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju iz leta 1894/95 kaže, da pomenov, ki se nanašajo na avtomobilizem, ta slovar še nima. Tako se je mlada veda oplajala s starimi izrazi. S stališča jezikovnega sistema in pomenskega razvoja besed je to priporočljivo.

Določilo o nujni povezavi razvoja stroke in izrazja pa se uveljavlja tudi v avtomobilskem izrazju. Z razvojem stroke je postalo izrazje v zvezi s kmečkim vozom nezadostno, zato so praznino zapolnili prevzeti izrazi. To se dogaja še danes.

Ob ustaljenem avtomobilskem izrazju kažejo nove besede različne vplive in oblikujejo najbolj gibljivo in raznotero plast. Nastajajo zaradi poimenovalnih potreb spontano izpod peresa piscev¹⁴ avtomobilskih člankov ali pa s prevzemanjem iz drugih jezikov, v glavnem iz angleščine, redkeje iz latinščine in grščine.

2 Prevzete nove besede v zvezi z avtomobilskim izrazjem. Različne stopnje tehnološkega razvoja avtomobilske industrije in sodobna težnja h globalizaciji gospodarstva se kažejo tudi v avtomobilskem strokovnem izrazju, ki bi ga lahko razdelili v pet pojmovnih skupin:

- a) izrazi v zvezi s poimenovanji tipov avtomobilov sploh,
- b) izrazi v zvezi s poimenovanji avtomobilov glede na namen, obliko, izvor,
- c) izrazi v zvezi z avtomobilskimi deli,
- č) izrazi v zvezi z avtomobilsko opremo,
- d) izrazi v zvezi s sredstvi za vzdrževanje avtomobilov.

2.1 Vpliv angleškega (in ameriškega) jezikovnega področja je tako močan, da sega v vse pojmovne skupine avtomobilskega izrazja. Prevzete besede tako zadevajo poimenovanja avtomobilov, tipov avtomobilov glede na namen (**spider**, **roadster**, **touring**), obliko (**break**, **coupe**, tudi podomačeno **kupe**), delov avtomobilov (**kokpit**), opreme (**airbag**) in drugo. Tudi bivalnik, ki je bil skonstruiran v Sloveniji, je dobil angleško ime **wanderer** (slovensko: popotnik brez cilja; pohajkovelec; najbrž nekdanji vandrovec). Izraza za opuščeni avtomobil **Adriatic** iz Novega mesta in v Komendi skonstruirani avtomobil **Šinkovec MM** bolj kažeta na svoj izvor.¹⁵

Prav področje poimenovanja tipov avtomobilov vnaša v slovenski jezik največ tujejezičnih elementov, ki deloma segajo v simbolne jezike (**audi A6**, **ford ka**, **porsche boxter**, **suzuki vitara**, **toyota corolla**). Zaradi naglega spreminjanja proizvodov težko pričakujemo posrečena podomačena stilna poimenovanja tipa fičko, katrea, spaček, hrošč.

¹⁴ V pogovoru z urednikom avtomobilske priloge Dela Na kolesih Janezom Kovačičem je bilo rečeno, da jezikovnega svetovalca za svoje področje nimajo. Preden zapišejo podomačeno obliko, se posvetujejo z lektorji.

¹⁵ Avtomobil Šinkovec MM je poimenovan po priimku in imenu očeta in sina (oba z imenom Milan), ki sta ljubiteljsko skonstruirala ta avtomobil.

Poimenovanja za tipe avtomobilov delujejo kot trgovska oz. zaščitena imena, kot značke in se kot taka glasovno in oblikovno prilagajajo slovenskemu jeziku, ne pa pisno.¹⁶ Na lestvici prevzemanja so obstala na nizki stopnji.

2.2 Ob robu prevzete skupine avtomobilskih izrazov obstaja še poseben tip, ki se slovnično izraža v samostalniških zvezah z desnim prilastkom, pri čemer je prilastek izražen kratično. Samostalnik vključuje nadpomenko, ki ima lahko tudi vrstno določilo. Zveza z natančneje določenim vrstnim pojmom je ustrežnejša, ker je pomensko razvidnejša: **sistem ABS (zavorni sistem ABS, protiblokirni zavorni sistem ABS)**. Kratično ime je nastalo s krnjenjem angleške citatne zveze (Antilocking Breaking System). Tako še zavorna **naprava BAS (Brake Assist)**, **DSP sistem (Dynamic Shift Programme, sistem, ki si zapomni voznikov način vožnje in temu primerno menjava prestave)**, **turbodizelski motor TDI**, **ESP sistem (Electronic Stability Program, elektronski sistem, ki tudi v kritičnih okoliščinah zagotavlja optimalno in neproblematično lego avtomobila na cesti)**. Čeprav preveliko kratičnih poimenovanj ni priporočljivo, ker se zaradi nepredstavnosti s predmetnim svetom ne vključujejo v leksikalni sistem slovenskega jezika, pa je glede na domače jedro v besedni zvezi tako poimenovanje boljše kot tujejezično.

2.3 Naslanjanje na latinski jezik je pri novejšem avtomobilskem izrazju manj opazno. Eden takih redkih izrazov je **homologizacija** z glagolom **homologizirati**. Značilno zanj je, da gre za pravno uvrščanje avtomobila. Zastavlja se vprašanje, ali je jezik za ta pomen prav zato izbral mednarodni izraz, kot je za poimenovanje avtomobilskih delov angleške izraze. Redkeje sicer izhajajo izrazi tudi iz latinske podstave, npr. za poimenovanje tipa avtomobila (**opel signum**),¹⁷ poimenovanje avtomobila glede na namen (**transporter**) in sklopov avtomobilskih delov (**nivomat, tempomat**).

2.4 Tej skupini novih besed so podobni izrazi, ki po besedotvorni vrsti sodijo med zloženske. Za prvi morfemski del rabi ustaljen prevzeti polnopomenski del, drugi pa je domač ali že popolnoma ustaljen prevzeti izraz: **biturbomotor, turboizvedenka, turbopolnilnik, servoojačevalnik, servovolán**. Še zmeraj je produktiven tip zloženk s prvim delom avto...: **avtoakustika, avtoalarm, avtodel, avtoradio, avtosalon, avtoservis**. Za izraz **crash test** bi bila dobrodošla slovenska sopomenka, tudi zaradi nedoslednosti pri pisavi skupaj ali narazen. Po pravilih je pri zloženkah skupaj, pri tem izrazu pa zaradi hibridne tvorbe pisava skupaj ne pride v poštev.

Zloženske tipa **alu platišča, disel motor** so oblikovane po tujem vzorcu. Prvi morfemski del zaseda mesto v slovenščini sklonljivega levega prilastka. Če je prilastek nesklonljiv, se pomakne na desno stran jedra. Tudi zvezi platišča alu in motor disel delujeta okrnjeno, zato je sistemsko nemoteče le **aluminijasta platišča in diselski motor**. Sem bi sodil tudi izraz **kombilimuzina** (boljše **limuzinski kombi**), ki prav tako zaradi direktnega spajanja morfemskih delov ni priporočljiv.

¹⁶ Prim. Slovenski pravopis 1, Pravila, 1994, str. 32, paragraf 168: Izvirno pisavo ohranijo le nekatere kategorije prevzetih besed: 4. večina imen za vozila (npr. za avtomobile, letala) ali za nekatere tehnične predmete ipd.: volkswagen, peugeot.

¹⁷ Latinsko-slovenski slovar Frana Bradača iz leta 1955 navaja za izraz signum osem pomenov.

2.5 V avtomobilskih besedilih najdemo tudi nove besede, kjer je podstava k pridevniškimi izpeljankam tip avtomobila: **audijevski avtomobil** (citat: Odločno audijevski pa je ta avtomobil v vožnji. Delo, Na kolesih, 31. 8. 1996, str. 9), **fronterovska armaturna plošča** (citat: /.../ oblikovana armaturna plošča, ta zdaj ni fronterovsko samosvoja, pač pa usklajena s trenutnimi oblikovalskimi tokovi. Delo, Na kolesih, 18. 1. 1997, str. 10), **oplovski avtomobil** (citat: /.../ kaže ta avtomobil neprikriti oplovski pečat. Delo, Na kolesih, 18. 11. 1995, str. 10). Izpeljava iz lastnega imena pri nepoznavalcu onemogoča asociacije, ki jih nakazuje podstava, zato se take izpeljanke pomensko zapirajo same vase, čeprav po drugi strani poznavalcu omogočijo natančno izražanje.

2.6 Na veliko stopnjo včlenjenosti posameznih zgoraj navedenih osnovnih izrazov kaže pojav njihovih izpeljank: **avtoservisen, kombilimuzinski, limuzinski**.

2.7 Na koncu prevzete skupine avtomobilskega izrazja omenimo še izraza **pick up** (tip avtomobila) in **kokpit** (voznikov delovni prostor). Ker sta tudi glasovno opazna, saj vzbujata onomatopoeične predstave, bi bila domača sopomenka dobrodošla.

3 Neprevzete (domače) nove besede v zvezi z avtomobilskim izrazjem

3.1 Poimenovanja tipov avtomobilov. Kot je že bilo rečeno, pri tej skupini avtomobilskega izrazja ni nobenega domačega izraza. Pričakujemo lahko, da bo tako tudi v prihodnje.

3.2 Poimenovanja avtomobilov glede na namen, obliko, izvor. V tej skupini avtomobilskega izrazja se poimenovalna moč slovenskega jezika kaže bolj izrazito. Prav razlika med prvo in drugo skupino dokazuje nepremagljiv vpliv zunajjezikovnih dejavnikov (stopnja razvoja avtomobilске industrije). Nekateri od izrazov, ki poimenujejo tipe avtomobilov glede na namen: **bivalnik, dostavnik, potovalnik, pometalnik, kosilnik, terenec** (terenško vozilo), so se že trdno vrasli v leksikalni sistem. Oblikovanje s priponskim obrazilom -ik bi kazalo še naprej podpirati posebno pri izglagolskih izpeljankah. Pri izsamostalniških izpeljankah se pojavlja priponsko obrazilo -ec (**terenec, enoprostorec**).

Izrazi **dvosed, štirised** oziroma **enosedežnik, dvosedežnik, petsedežnik, sedemsedežnik** označujejo avtomobile glede na število sedežev. Tip oblikovanja s pripono -ik je natančnejši, ker predpostavlja skladijsko podlago eno-, dvo-, pet-, sedemsedežni avtomobil. Dvosed je pomensko že zasedena beseda (sedežno pohištvo) in ker v tem pomenu ne gre toliko za sedenje, ampak bolj za opredmetenje tega, kar je v zvezi z njim, bi bilo ustrezneje dajati prednost priponi -ik.

Izrazi, nastali z metonimičnim prenosom besede, **novinec** (nov avtomobil), **prestiznež** (avto, ki kaže na prestiž), **športnik** (športni avtomobil) sodijo v žargonsko plast avtomobilskega izrazja, ker je v naši zavesti še živa predstava, da je to poimenovanje oseb.

Po že utrjenih pomenskih prenosih nastajajo tudi metonimični izrazi s konverzijo iz lastnega imena: **japonec** (avtomobil japonske izdelave), **korejec** (avtomobil korejske izdelave).

3.3 Poimenovanja avtomobilskih delov. Tu velja najprej omeniti bencinske motorje z več valji. Zveze avtomobilski motor s tremi valji, s štirimi valji, s petimi valji in podobne, ki so slovnično neoporečne, se zaradi pogostosti rade poenobesedijo: **trivaljnik, štirivaljnik, petvaljnik**. Žargonskega izražanja pri tem skoraj ne čutimo več.

Poimenovanja drugih avtomobilskih delov pa ostajajo veččlenska. Značilno za take opisne izraze je, da praviloma vsaj en člen vsebuje izpeljanko ali zloženko iz številskega izraza: **petkraka lita platišča, šestkraka lita platišča, petnajstpalčna kolesa, petstopenjski samodejni menjalnik, dvotočkovni varnostni pas**. Ta tip nastajanja novih izrazov je v strokovnem izražanju ustaljen in odpira nove možnosti. Dolgi opisni izrazi, kot na primer **visokotlačna razdelilna črpalka za vbrizg z digitalno elektroniko**, zaradi skladišne okornosti niso pripravni, vendar so v specializiranih tehniških vedah razmeroma pogosti.¹⁸

3.4 Poimenovanja delov avtomobilske opreme. Značilno za to pomensko skupino je, da so novi avtomobilski deli poimenovani z veččlenskimi novimi besedami, od katerih je jedro ustaljen izraz, dodani pridevnik pa aktualizira njegov pomenski razvoj. Enotnost rabe teh izrazov včasih niha že v okviru ene avtomobilske publikacije. Tako nastajajo dvojice ali celo sopomenski nizi strokovnih poimenovanj: **zračna varnostna blazina : zračna blazina : zračna vreča : varnostni meh** (v reklamah se pojavlja še angleški izraz **airbag**); **stranska zračna blazina : bočna zračna blazina; zatemnjena stekla : tonirana stekla; zategovalnik varnostnega pasu : samozategovalnik : napenjalnik**.

Tako stanje kar kliče po poenotenju. Odraža pa eno od zakonitosti novih besed, ki se kaže v tem, da se ob novih predmetih in pojmi hkrati pojavi več izrazov zanje. Sčasoma ti odpadejo sami po sebi ali pa se začnejo pomensko ločevati. Ob veččlenskih novih besedah so se tu pojavili tudi enobesedni izrazi: **opozorilnik, prekinjevalnik** (vžiga). Leksikalni sistem se najboljše širi z enočlenskimi izrazi.

3.5 Poimenovanja sredstev za vzdrževanje avtomobilov. Poimenovanja novih sredstev za vzdrževanje avtomobilov skušajo preseči trgovsko ime z nastankom splošnejšega enočlenskega izraza: **odmrzovalec** (stekel, ključavnic) : **sredstvo za odmrzovanje, sredstvo proti rosenju**. S priponskim obrazilom -alo, -ilo bi se omenjeni izrazi bolje navezali na že ustaljene pojmovne skupine. Primerjaj belilo, loščilo, pršilo.

3.6 V zvezi z avtomobilskimi izrazi naj na koncu omenimo še nekaj splošnejših novih besed. Po tipu cestnina, mitnina se zgleduje **predornina** (pristojbina za prevoz skozi predor). Pripona -ina je pomensko že precej zasedena, vendar gre za tip, zato ni rečeno, da se izraz sčasoma ne bi leksikaliziral in ustalil. **Nadkrmarjenje na ukaz** je izraz, kjer pomen predpone nad kaže na nov, najbrž enkratni pomenski odtенок. Redka je tudi taka sestavljenka z glagolom. Izraz **prerjavenje** se naslanja na drugi pomen glagola rjaveti, ki je v SSKJ opisan tako: *postajati rjav, rjast*. Pomen predpone pre- je po SSKJ tak: **1.** v glagolskih sestavljenkah za izražanje a) *usmerjenosti dejanja čez kaj, skozi kaj, na celotno površino česa*: prebrestiti, preiti /.../ preluknjati. Pomenski obseg glagola prerjaveti se ne pokriva najbolje s pojmovno skupino glagolov: predreti, preluknjati, prežreti, kamor bi po svojem ubesedovalnem hotenju sodil. Za primer navedimo pomen glagola prežreti (po SSKJ): /.../ s kemičnim delovanjem povzročiti a) *da nastane v kaki snovi, tkivu luknja*: kislina mu je prežrla želodčno steno /.../ b) *da kaj razpade na več delov*: rja je na več mestih prežrla žico. Zgornje pomenske razčlenitve kažejo, da pomena predpone pre- in podstavnega glagola rjaveti nista v logični povezavi. Pri rjavenju tudi ne gre za dejanje, ampak za proces. Ker je

¹⁸ Prim. Ljudmila Bokal, Slovaropisno ozadje Pojmovnika s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev. Jezikoslovni zapiski, štev. 2, 1995.

beseda že dalj časa v rabi in je podstavni glagol zajet tudi v SSKJ, kaže, da se bo uveljavila tudi z omenjeno pomensko motnjo.

3.7 Ob robu teh novih besed, ki imajo možnost, da se vključijo v leksikalni sistem zaradi svoje nove predmetne, pojmovne osnove, pa se v avtomobilskih besedilih pojavljajo tudi enkratno rabljene priložnostne ali zelo ekspresivne nove besede, ki delujejo moteče zaradi svoje subjektivnosti: **nadlimuzina, najavtomobil, turboluknja, supermoderen, supernov**. Vzrok zanje je najbrž novinarska naglica in želja vplivati na bralca.

4 Medtem ko pri prevzetih novih besedah ne iščemo pomenske podlage v slovenskem jeziku in prav tako ne slovnične, ker so to s stališča slovenskega jezika pomensko in sistemsko nemotivirane besede, je velika večina domačih novih besed v zvezi z avtomobilskim izrazjem izglagolskih izpeljank (**izmenjevalec** (toplote), **opozorilnik, prekinjevalnik** (vžiga), **shranjevalnik, zategovalnik**). Glagol sam je poimenovanje za dejanje, zato je najbolj produktivno sredstvo za oblikovanje novih besed tudi pri avtomobilskem izrazju. Na pomenski ravni se to pokaže v metonimiji oziroma ožje, v poimenovalnem motivu, ki se izraža v pomenski sestavini poimenovanja novega glede na funkcijo predmetov. Le-to aktualizira še določena pripona.

Ustaljeni izrazi iz nestrokovnega jezika dobivajo v avtomobilističnih besedilih nove besednovrstne vloge: **motorno sodoben avtomobil** (citat: avtomobil, ki ponuja dovolj prostora petim potnikom, je motorno sodoben in zmogljiv. Delo, Na kolesih, 30. 11. 1996, str. 10), **tovornjaško delovati** (citat: zaradi velikosti in seveda namembnosti vozila deluje ta del nekoliko tovarnjaško. Delo, Na kolesih, 21. 12. 1996, str. 10). Vrsto rabljeni pridevnik **športni** dobi kakovostni pomen (citat: Za športnejši občutek in boljše lego na cesti pa so dodali tudi trše blažilnike. Delo, Na kolesih, 25. 1. 1997, str. 9. Kia elan je zdaj najhitrejši in najšportnejši avtomobil. Delo, Na kolesih, 26. 4. 1997, str. 9).

Sklep: Nove besede, kakor se kažejo v avtomobilskem izrazju, so po nastanku, izvoru in glede na število členov dokaj heterogena kategorija. V njih se kažejo vse tipične zakonitosti novih besed. Trdili bi lahko, da je avtomobilsko izrazje ob računalniškem eno najbolj gibljivih področij tehniškega izrazja. Poimenovalna potreba se izraža v pomenski sestavini funkcije predmetov, ki se besedotvorno uresniči v izglagolskih izpeljankah. Ne glede na velik vpliv angleškega in drugih jezikov, kar se kaže še posebej v poimenovanju tipov avtomobilov, je na drugih predmetnih področjih poimenovalna moč slovenskega jezika nenavadno živa. Take besede imajo vso možnost, da postanejo nepogrešljiv jedrni del slovenskega avtomobilskega izrazja.¹⁹

Literatura

- BREZNIK, A., 1944: Ljudski jezik. V: Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev, II. del, Ljubljana. 4. simpozij tehniške besede, Ljubljana 1985. Delo, 14. 2. 1990, str. 1.
FELBER, H., 1984: Terminology Manual, General Information programme and UNISIST, United

¹⁹ Za strokovno recenzijo sestavka o avtomobilskem izrazju se najlepše zahvaljujem Marjanu Grilcu, diplomiranemu inženirju strojništva.

- Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, International Information Centre for Terminology (Infoterm), Paris.
- GORJANC, V., 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). Jezik in čas, Ljubljana.
- HUMAR, M., 1988: Tipologija v Slovar slovenskega knjižnega jezika nesprejetega besedišča. Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura, Obdobja 8, Ljubljana.
- KELLER, R., 1994: On Language Change. London, New York.
- KOROŠEC, T., 1972: Pet minut za boljši jezik, Ljubljana.
- KOTELOVA, N. Z., 1978: Pervyj opyt leksikografičeskogo opisaniya russkikh neologizmov. Novye slova i slovari novyh slov, Petrograd.
- LEDER - MANCINI, Z., 1984: O nekaterih lingvističnih pogledih na terminološko problematiko. Terminologija v znanosti, Ljubljana.
- MARTINCOVÁ, O., 1972: K problematice leksikálních neologizmu. Slovo a slovesnost, 4, Praha.
- MLAKAR, F., 1960: Tehniški izrazi in definicije zanje. I. simpozij tehniške besede, Ljubljana.
- MÜLLER, J., 1993: Bučman ombudsman ali o psu, ki samo laja. Delo, Sobotna priloga, 24. 4. 1993, str. 1.
- STRUNA, A., 1960: O razvoju, pomenu in sedanjem mestu slovenske tehniške terminologije.
- SUHADOLNIK, S., 1970: Besedni zaklad sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Šesti seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana.
- SUHADOLNIK, S., 1972: Odnos med dolžino, obvestilnostjo in pogostostjo besed. Slavistična revija, letnik 20, številka 1.
- ŠKRABEC, S., 1895: Cvetje z vrtove svetega Frančiška, 1. zv. V: Jezikoslovna dela II, Nova Gorica 1994.
- TOMINEC, I., 1960: Tehniška beseda naj bo jezikovno pravilna in lepa. I. simpozij tehniške besede, Ljubljana.

Typology of New Terms (Illustrated by Car and Motoring Terminology)

Summary

The article examines new terms according to their origin, register, number of elements and intended user. When the signified spreads into new linguistic communities together with the signifier, the process is called borrowing. Borrowing occurs in several stages, which when put together represent a scale of borrowing. However, when the occurrence of a new concept triggers a language's own naming motivations, the signified spreads out on its own, the receiving language creating its own word for the accepted signified. The article discusses linguistic criteria that should be taken into consideration in creating new non-loan words. In terms of register or function, new words perform either a naming (neutral new terms) or stylistic function. One-word terms are accepted into a lexical system sooner than multi-word terms. The latter tend to develop towards univerbization (becoming one-word expressions). As regards the user, new words performing a naming function are in general use, while individual communicative situations give rise to occasional new terms.

New words in car and motoring terminology are quite heterogeneous in their development, origin and number of elements. They display typical features of new words. The influence

of English and other foreign language is strong enough to reach all areas of car and motoring terminology. The largest source through which foreign elements are entering the Slovene language is names of car types. In non-borrowed terms, the naming necessity is most frequently expressed in the underlying semantic component of the objects' functions, realized on the word-formation level as deverbal derivations. Notwithstanding the strong influence of English and other foreign languages, which is particularly manifest in names for car types, the creative power of Slovene is extraordinarily productive when it comes to naming other objects related to the car. These words have every possibility to become the vital core part of the Slovene car and motoring terminology.

O izboru strokovnega, predvsem medicinskega izrazja v nekaterih slovarjih in enciklopedijskih priročnikih

*Cvetana Tavzes**

Članek obravnava merila za uvrščanje strokovnih izrazov v različnih vrstah slovarjev in leksikonov in prikazuje dejansko uvrstitev skupine medicinskih izrazov v nekatere izmed njih.

The article discusses the measures for selection of technical entries in various sorts of dictionaries and encyclopedias and shows the real introduction of group of medical terms in some of them.

Že več kot deset let sodelujem kot delavka Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri sestavljanju več terminoloških slovarjev. Teoretične osnove, nastale ob pripravljanju Slovarja slovenskega knjižnega jezika, pa mi pri tem delu večkrat ne zadoščajo, zato že dalj časa iščem med jezikoslovno literaturo kaj napisanega o tem, kako sestavljati slovarje strokovnih izrazov: od izbora geselskih iztočnic, njihove oblike, zgradbe geselskega članka, umestnosti navajanja tako imenovanih prostih zvez kot ponazarjalnega gradiva in podobno. Tako mi je pred časom prišla v roke tudi knjiga Ladislava Zguste Priročnik leksikografije, vendar sem ob poglobljenem prebiranju ugotovila, da se tudi njegov priročnik dotika le vprašanj sestavljanja slovarjev splošnega jezika in le v okviru tega tudi uvrščanja strokovnega izrazja. Kljub temu menim, da bi se dalo po načelih za splošni slovar pripravljati vsak slovar posebnega izrazja, v okviru tega tudi strokovnega. Avtor v vseh poglavjih obravnava kako vprašanje, povezano s strokovnim izrazjem. V prvem poglavju, v katerem obravnava slovaropiščevo gradivo, to je besedje, prikazuje odnos med predmetnim in pojmovnim svetom in besedami, ki ta svet poimenujejo, v kakšnih okoljih se besede uporabljajo in kako se da iz rabe ugotavljati slovarski pomen in opis besed. Pri tem opozarja na pojave, kot so odstopanje pomena kakega izraza v splošni rabi od sistemskega pomena te besede, priložnostne uporabe, figurativnega prenosa pomena, sistemskih sprememb, ki lahko sčasoma nastanejo, večpomenskosti izraza (polisemija), različnih vrst enakozvočnosti (homonimija), sopomenskosti izrazov (sinonimija).

V poglavju o enojezičnih slovarjih se poleg vprašanj o pridobivanju gradiva za slovarje različnih vrst ustavi pri načinih izpisovanja, izboru iztočnic in njihovem številu. Za slovarje splošnega jezika pravi, da se ni lahko odločiti, kakšen delež strokovnega izrazja naj se vključi vanj. Glede na to, da se v zadnjih desetletjih število strokovnih izrazov v splošnem jeziku zelo veča in se njihovo vključevanje v splošni jezik še nadaljuje, naj bi se v slovarje splošnega jezika srednjega ali večjega obsega strokovno izrazje vključevalo brez

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

večjih zadržkov, posebno tako, ki se uporablja v šolskih učbenikih in poljudnih strokovnih besedilih. Ker se v take slovarje uvršča navadno več strok, je dobro poskrbeti, da je število iztočnic posameznih področij medsebojno usklajeno, seveda pa je pri tem treba upoštevati tudi pomembnost posameznih področij.

To ugotovitev bi morali upoštevati tudi pri sestavljanju geslovníkov strokovnih slovarjev. Z gotovostjo bi lahko rekli, da vsako strokovno področje obsega več podpodročij in tudi med njimi bi bilo treba ustvariti nekakšno ravnovesje. Če vzamem za primer nastajajoči medicinski terminološki slovar, lahko rečem, da obsega vsaj 6 področij: naravoslovno, ortološko, patološko, internistično, kirurško in družboslovno. Vsako izmed njih je razdeljeno še naprej, na primer internistično področje se deli v interno medicino, infektologijo, nevrologijo, psihiatrijo s psihologijo, dermatovenerologijo, rentgenologijo in pediatrijo; še na več področij je razdeljena na primer interna medicina, in sicer v podpodročja hematologija, kardiologija, nefrologija, pulmologija, urgentna medicina, nuklearna medicina, gastroenterologija, endokrinologija, diabetologija, revmatologija. Podobno so razdeljena tudi druga področja. Prav taka vprašanja bo treba reševati pri pripravljanju 3. izdaje splošnega tehniškega slovarja, v katerem je področje tehnike tudi razdeljeno na vrsto podpodročij, na primer avtomobilizem, agrotehnika z agroživilstvom, kemija, fizika, geologija, papirništvo, tekstilstvo, strojništvo in tako naprej.

Seveda je razmerje splošnih in strokovnih izrazov odvisno od tipa slovarja. Oglejmo si, kako je npr. zastopano področje medicine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ki ga imamo lahko za splošni slovar srednjega obsega. Ker je ta slovar vseeno preobsežen, sem se odločila pregledati gesla črke B, a ker je geselskih iztočnic oziroma slovarskih člankov kar 3857, sem pregledala le gesla do izraza **barva**, to je 520 gesel. Med njimi je izrazov, ki bi jih lahko označili kot izraze s področja medicine, 58, tako tistih, ki niso označeni z nobenim kvalifikatorjem, kot onih, označenih. Od tega jih ima kvalifikator medicinsko 11, farmacevtsko 1, biološko 4, fizikalno 1, kemijsko 2, šolsko 1, agronomsko 1, mineraloško 1. Ostali izrazi so del splošnega, knjižnega jezika, vendar jih medicinska stroka uporablja kot svoje strokovne izraze. To potrjuje dejstvo, da so uvrščeni v nastajajoči strokovni slovar medicinskih izrazov. Če primerjamo število teh izrazov iz SSKJ s številom izrazov, uvrščenih v medicinski terminološki slovar, ki bi kot posebni slovar enega področij naravoslovnega izrazja moral vsebovati več strokovnih izrazov, ugotovimo, da ima do izraza **barva** 91 slovenskih oziroma iz latinščine poslovenjenih izrazov, to je za tretjino več.

Ko primerjamo v SSKJ od omenjene skupine izrazov neoznačene, to so babica, babičevanje, babiški, babištvo, bacilen, bakterijski, bakteriolog, bakteriologija, bakteriološki, baldrijan, baldrijanov, balneolog, balneologija, balneološki, balon, balonski, balzam, balzamiranje, balzamirati, balzamo, balzamovec, balzamski, balzovina, bandažen, bandažirati, bandažist, barografski, barometer, barometrski, z izrazi v MTS, vidimo, da se prekrivajo naslednji: babica, babiški, babištvo, bacilen, bakterijski, bakteriolog, bakteriologija, bakteriološki, balneolog, balneologija, balon, balonski, balzam, balzamiranje, barometer, to je skoraj polovica. Vidimo, da v MTS niso vključeni: babičevanje, baldrijan, baldrijanov, balneološki, balzamirati, balzamo, balzamovec, balzamski, balzovina, bandažen, bandažirati, bandažist, barografski, barometrski, v SSKJ pa od teh besednih družin niso uvrščeni izrazi: bakteriologinja, balnearij, balneologinja.

Izrazi, označeni s kvalifikatorjem medicinsko, so v SSKJ: bacilaren, bacilonosec, bacilonoska, bakterialen, baktericid, baktericiden, balneoterapija, banalen (v zvezi **banalni prehlad**), bandaža, Bangov (v zvezi Bangova bolezen), banka, barijev. Od teh izrazov nima

MTS le izrazov bakterialen in bandaža, pač pa ima še bacilonoštvo in baktericidnost.

Z oznako biološko (biologija je podpodročje medicinske znanosti) so označeni naslednji izrazi v SSKJ: bacil, bakterija, bakteriofag, bakterioliza. Vsi so uvrščeni tudi v MTS, poleg njih pa iz besednih družin še bakteriolitičen.

Omenim naj še farmakološki izraz barbiturat, ki je uvrščen v oba slovarja, v MTS še barbituraten in barbituren.

Zanimiva sta tudi izraza balkanski in bariera, ki sta v SSKJ sicer strokovno označena, vendar ne z oznakama s področja medicinske znanosti, sta pa oba uvrščena v MTS kot strokovna izraza (npr. balkanska gripa, timusova bariera).

Zanimalo me je še, koliko teh izrazov (do gesla barva) je uvrščenih v slovar Lexicon medicum čeških avtorjev Jana Kabrta starejšega in Jana Kabrta mlajšega ter v slovar Wielki Słownik medyczny Poljske akademije znanosti. Pri obeh sem upoštevala le gesla češkega in poljskega izvora, kajti v obeh so vključena, tako kot v slovenskem medicinskem terminološkem slovarju, latinske iztočnice, v češkem so celo osnova slovarja. Prvi vsebuje 127 iztočnic črke B, drugi 670. Od teh so v češkem slovarju izrazi bacil, bacilonosič, bakterie, bakteriolog, balneolog, barbiturat, bariera (7), v poljskem pa bakteria, bakteriofag, bakterioliza, bakteriolog, bakteriologia, balneologia, balneoterapia, balon, balsam, balsamowanie, bandaż, bank, bariera, barometr (14).

Seveda je težko ugotavljati, kakšna načela so vodila sestavjalce teh slovarjev, da so izbrali ravno te, omenjene izraze, saj se ti slovarji med seboj razlikujejo že po zasnovi, po obsegu in namenu. Če pa pogledamo še bolj speciliziran slovar Psihiatrično izrazje Leva Milčinskega, vidimo, da njegova črka B vsebuje 80 gesel, do **barva** 10 gesel, z gesli medicinskega področja v SSKJ se pokrivata le gesli barbiturat in bariera, z gesli v MTS pa baragnozija, barestezija, barbiturat in bariera.

Iz teh podatkov je že vidno, da se izbor besedja glede na vrsto slovarja močno razlikuje. Še večje razlike bi opazili, če bi primerjali besedje kakega enciklopedijskega priročnika. V leksikonu Naravoslovje Cankarjeve založbe iz leta 1996, ki je sicer prevod in priredba dela Concise Science Dictionary, Oxford University Press, Market House Books Ltd. 1991, ima črka B 346 gesel z različnih naravoslovnih področij, med njimi tudi medicine. Do gesla **barva** je 49 gesel, z medicinskega področja je 6 izrazov, enakih kot v SSKJ – bacil, baktericid, bakterija, bakteriofag, barijev, barometer – vsi ti so tudi v MTS, s katerim ima skupne še 3, bakteriostatičen, bar, barij.

Naj na koncu prelistam še črko B v Enciklopediji Slovenije. To je sicer popolnoma drugačen tip priročnika, ki je s posebnimi slovarji povezan le toliko, da je na začetku geselskega članka podan definiciji podoben opis denotata. Vanjo je vključenih 736 gesel, med njimi jih je 25 z naravoslovnega področja, znotraj teh 11 z medicinskega podpodročja: babištvo, balneologija, biokemija, biokemijska diagnostika, biologija človeka, biomedicinska informatika, biometeorologija, bolezen, boleznin odvisnosti, boleznin srca in žilja, bolnišnica. Do besede **barva** torej samo dve gesli.

Zgusta navaja več načinov, kako se odločiti za izbor geselskih iztočnic, vendar pripominja, da je zaradi pomanjkanja teoretičnih razprav o tem vodilno načelo upoštevanje namembnosti slovarja oziroma enciklopedijskega priročnika. Zato bi moral vsak avtor v predgovoru k slovarju povedati, kaj je poskušal uresničiti s svojim izborom in na kakšnih načelih je temeljil. To je tudi opozorilo uporabniku, kaj lahko išče ter kaj najde v slovarju in česa ne.

Literatura

- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU & DZS, Ljubljana.
- Enciklopedija Slovenije*, 1987, 1. zv., Mladinska knjiga, Ljubljana.
- ZGUSTA, L., 1991: Priručnik leksikografije (Manual of Lexicography, Mouton, The Hague, Academia, Praha 1971, prevod D. Šipka), Svjetlost, Sarajevo.
- MILČINSKI, L., 1993: Psihiatrično izrazje, Ljubljana.
- KÀBRT, J., KÀBRT, J. jr., 1995: Lexicon medicum, Galén, Praha.
- Naravoslovje*, 1996, Cankarjeva založba, d. d., Ljubljana.
- Wielki Słownik medyczny*, 1996, Polska akademija nauk, Wydawnictwo lekarskie PZWL, Warszawa.
- Pravopis medicinskih izrazov*, 1997, Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, ZRC SAZU, Ljubljana.

On the Selection of Technical – More Specifically, Medical – Terms in Some Dictionaries and Encyclopedias

Summary

Adopting the basic principles outlined in *The Manual of Lexicography* by Ladislav Zgusta, the article discusses the relationship between technical and general terms in dictionaries of various types and sizes, and in specialized and general encyclopedias. It is based on the analysis of medical terminology beginning in b- and up to »barva« (colour) in the following dictionaries: *Medicinski terminološki slovar* (The Dictionary of Medical Terminology), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (The Dictionary of the Standard Slovene Literary Language), *Psihiatrično izrazje* (Psychiatric Terminology), *Lexicon medicum* (a Czech dictionary), *Wielki słownik medyczny* (The Great Medical Dictionary; a Polish dictionary), and two encyclopedic manuals, *Natural Sciences and Encyclopedia of Slovenia*. As the principles underlying the selection of entries in a dictionary or encyclopedia are not self-evident, the introduction should make it clear who the target users are and what their expected level of education is (e.g. the ideal university graduate, but not the expert). The rapid development of science and technology has been producing an increasing number of technical terms, and there seem to be no particular reasons against treating these terms both in general and specialized dictionaries.

Vplivi ruščine na novejšo slovensko strokovno izrazje

*Silvo Torkar**

V nasprotju z 19. stoletjem, ko se je vpliv ruščine na slovenščino kazal v neposrednem prevzemanju leksike, se danes ta vpliv manj opazno kaže predvsem v nekaterih besedotvornih vzorcih, ki jih je slovenščina aktivirala pod ruskim vplivom.

В отличие от 19-го века, когда влияние русского языка на словенский проявлялось в непосредственном заимствовании лексики, сегодня оно кроется прежде всего в некоторых словообразовательных моделях, приведенных в действие под влиянием русского языка.

Znano je, da je bil slovenski knjižni jezik v drugi polovici 19. stol. načrtno očiščen številnih nemških vplivov, pri čemer se je v veliki meri oprl na razvitejšo in večje slovanske knjižne jezike, zlasti hrvaščino, češčino in ruščino.

Pri ugotavljanju, kolikšni so vplivi ruščine na novejšo slovensko strokovno izrazje, se omejujem zgolj na leksiko in besedotvorje. Prispevek je zamišljen le kot pregled in predstavitev nekaterih opažanj.

Ruščina je bila v 19. stol. zelo pomemben vir pri nastajanju slovenskega strokovnega izrazja, zato ne bo odveč, če na kratko omenimo nekaj danes popolnoma neopaznih ruskih izposojenk, ki so bile sprejete v slovenščino že v zgodnji fazi, tj. v prvi polovici 19. stol. Vodnik je v svojem rokopisnem nemško-slovenskem slovarju z začetka 19. stol., ki pa ga je predelanega in dopolnjenega izdal Cigale šele 1860, prevzel te danes nezaznamovane ruske izraze: *glagol, pravilo, slovar, predmet* (prevzet v ruščino iz poljščine: *przedmiot*, kar je kalk po latinskem: *objectum*), *soglasje, spor, upravljati, vojna, zaliv, zlog*. (Lägreid 1973, 88) Vodnik je sicer v svojem praktičnem terminološkem delu zamenjeval kalkirane zloženke z ustrežnejšimi sestavljenkami, opirajoč se na tipične slovenske besedotvorne možnosti. Iz Murkovega nemško-slovenskega in slovensko-nemškega slovarja 1832/3 so se do danes ohranili naslednji rusizmi (naštel jih bom le nekaj): *bolnica, čaj, dejstvo, grb, načrt, obremeniti, paluba, predlagati, sposoben, sredstvo, točka, vodovod, znak, zvok*. (Lägreid 1973, 111–112)

Za organiziran razvoj slovenske terminologije v 2. pol. 19. stol. sta najbolj zaslužna jezikoslovec F. Miklošič in jezikoslovno izobraženi pravnik M. Cigale, poleg njiju pa še sestavljavci slovenskih učnih knjig F. Erjavec, A. Janežič, J. Navratil, I. Tušek. Sinteza prizadevanj teh in drugih izobražencev je Cigaletov slovar Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča (1880). V obdobju intenzivne arhaizacije in slavizacije

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

knjižnega jezika (1860–1885) se je dokaj dobro izogibal skrajnostim, sicer pa se je opredelil za kar najvišjo stopnjo sorodnosti slovenske terminologije s slovansko. (Orožen 1986, 140, 141) Stanje s konca 19. stol. je lepo razvidno v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (1895), kjer so bile Cigaletove terminološke rešitve kritično presejane. Zaradi takrat še veljavne panonske teorije, po kateri je slovenščina neposredna potomka stare cerkvene slovanščine, je tudi ta postala privlačen vir za besedotvorno zgledovanje, tako da sta ruski in starocerkvenoslovanski vpliv marsikdaj neločljiva. (Jakopin 1992, 91) Dodatna težava pri določanju izvora prevzetega izraza je ta, da so bili številni prevzeti s hrvaškim posredovanjem in jih slovensko uho dojema nemalokrat kot srbohrvatizme. (Maretić 1892) Nekatero od njih lektorji še danes radi preganjajo: *nagrada, obrazec, obred, odličen, odobravati, odražati, odsoten, opredeliti, ovreči, obširen, osnova, podrobnost, površina, prisostvovati, pritok, proizvesti, razpolagati, ravnovesje, vsemirje, okus, umesten, usluga, uspeh, osredotočiti, uzakoniti, važen, verjeten, zanimiv, zbornik*.

Med pomembnejšimi etnonimi smo iz ruščine šele v drugi polovici 19. stol. prevzeli poimenovanje za Kitajce oz. Kitajsko.

Ruščina je ob podpori stesl. postala v 19. stol. močan vir za izposojanje samostalnikov na *-telj*, s tem pa tudi pobudnik enakih tvorjenk za vršilca dejanja iz domačih glagolskih osnov (*pošiljatelj, izumitelj*). Po Pleteršniku se je njihovo število začelo zmanjševati, namesto priponskega obrazila *-telj* se je uveljavilo *-lec*, zlasti ob glagolih na *-ova/-eva-* (*izdelovalec, preizkuševalec*). (Jakopin 1968, 87) Iz novejšega časa vendarle poznamo novo tvorjenko na *-telj*, tj. *prenovitelj*.

Za notranjo jezikovno preobrazbo knjižne slovenščine v preteklem stoletju je posebno važna izredno nagla aktivizacija zakrnelih besedotvornih postopkov, v katerih so posredno sodelovali tudi ruski derivacijski vzorci (Jakopin 1968, 84): abstraktni samostalniki na *-stvo*, sam. na *-ivo* itd.

V tem času se v slovenščini npr. pojavi beseda *snežinka*, prevzeta iz ruščine, zanimiva pa je predvsem zato, ker je – za Slovenca neopazno – tvorjena po ruskih besedotvornih zakonih. Zdi se, da je zgled snežinke deloval tudi pri *kosminki, desetinki, stotinki, tisočinki, milijoninki* (v najnovejšem času so v nasprotju s tem vpeljali za stoti del tolarja izraz *stotin* namesto pričakovane *stotinke*).

V začetku 20. stol. je jezikoslovec A. Breznik začel sistematično loviti vse tiste slavizme v slovenskem knjižnem jeziku, ki jih je občutil kot odvečne in nepotrebne, ker obstajajo že ustrezni domači izrazi. (Breznik 1909, 1982) Tu in tam je v tej vni in šel tudi nekoliko predaleč. O tem se je izrekel med drugimi tudi A. Bajec: »Jezikoslovec ne more kar tako preskočiti tiste dobe (namreč druge pol. 19. stol., ki je dala našemu knjižnemu jeziku lice, ki ga kaže danes), čeprav je v tem ali onem grešila.« (Bajec 1951, 19) In še: »Če bi hoteli očistiti slovenski knjižni jezik vseh slovanskih izposojenk, bi morali izločiti kakih deset tisoč besed.« (Bajec 1951, 20)

V vojnih in prvih povojnih letih smo iz ruščine prevzeli zlasti vojaške in politične termine (*javka, odred, zemljanka, postojanka, čistka, uravnilovka, brezzakonje*), ob tem pa še *zakusko, otroške jasli, podzol* in še nekatere.

Po ruščini povzet besedotvorni način je, da iz domače podstave in tuje pripone delamo nove termine: *gazifikacija – plinifikacija*. Po drugi svetovni vojni so po ruskem vzorcu dobile precejšnjo tvorno pobudo okrajšave. (Jakopin 1968, 83)

Delno, vsaj kot žargonizmi, so se udomačili ruski izrazi na *-čik*: *naturščik* (SSKJ ga nima, uporablja ga filmska kritika), *aparatchik*. Ruskega *izvozčika* smo že davno za silo

poslovenili v *izvoščka*.

V novejšem času smo sprejeli iz ruščine *mazut, kozmonavt, lunohod, raketomet, raketoplan* idr.

Med novejšo rusizme lahko uvrstimo tudi: *nabor, priokus, napitek, ploščad* (v pomenu 'trg'), *tovornjak* (v rus. 'tovorni vlak'), *enzvezkovnik* < odnotomnik, *dolgoživost, gibkost*. Vpliv ruščine je čutiti tudi pri besedi *dežurni* (ki sicer ni tako zelo nova, vendar se je po drugi svetovni vojni močno razširila).

Izglasolski samostalniki, kot so *govorilnica, spalnica, čitalnica, gostilna* (prvotno *gostilnica*) so nastali pod slovanskim, zlasti ruskim in hrvaškim vplivom. O tem pravi Bajec: »Pripona *-na* se utegne pritikati tudi opisnim deležnikom na *-il* in *-al*. Nobena od njih ni ljudska, vse so izposojene iz drugih slovanskih jezikov ali narejene po takem vzorcu« (Bajec 1950, 41):

govorilna – *govorilnica* (rus. *govoril'nja*),
umivalna – *umivalnica* (rus. *umyval'nja*)
spalna – *spalnica* (rus. *spal'nja*)
čitalna – *čitalnica* (rus. *čital'nja*)
gostilna – *gostilnica* (rus. *gostinaja; gostinica*).

Deležniki na *-č*, ki so v ruščini izredno razširjeni, so v osrednjeslovenski knjižni jezik prodrli zlasti z Ravnikarjevimi prevodi Zgodb svetega pisma za mlade ljudi (1815) in z Metelkovo slovnico (1825) (Jesenšek 1994, 2), medtem ko so jih že pred tem redno uporabljali v prekmurskem knjižnem jeziku. Smernice za prenovo slovenske skladnje je ustvaril že J. Kopitar (Orožen 1996, 84). V 19. stol. so oblike na *-č* (in *-ši*) doživele precejšen razcvet, od začetka 20. stol. naprej pa so jih začeli načrtno izrinjati in opuščati. Nekateri popridevljeni deležniki na *-č* so se uveljavili šele v novejšem času, na kar so vsaj deloma najbrž vplivali ruski zgledi: *lečeči zdravnik* (rus. *lečaščij vrač*); *speči, nespeči; nespečnost* (rus. *spjaščij*); *slišiči: slišiči ljudje; nerjaveče jeklo* (rus. *neržavejuščaja stal'*) (normativni slovarji priporočajo obliko *nerjavno jeklo*); *sodeči senat, sodeče sodišče jur.; presihajoče jezero*.

Če povzamem: tudi brez vseobsežne analize je mogoče trditi, da je novih vplivov ruščine na slovensko izrazjetvorje precej manj, kot jih zasledimo v 19. stol. Odnos do slavizmov se je v zadnjih desetletjih močno spremenil, postali so manj zaželeni kot germanizmi in romanizmi. Po drugi strani prihajajo vrhunske tehnologije in sodobni medijski vplivi predvsem z angleškega in deloma z nemškega jezikovnega področja, zato se tudi novo izrazje prevzema ali prevaja predvsem iz angleščine.

Lahko bi rekli, da ruščina danes pomeni za ustvarjalce slovenske terminologije – skupaj z drugimi slovanskimi jeziki – oporo oz. spodbudo pri iskanju novih domačih izrazov, tudi zato, ker je to edini slovanski jezik, ki ima status enega od svetovnih jezikov, v katerem se piše ali v katerega se prevaja praktično vsa pomembnejša strokovna literatura.

Navedenke

LÄGREID, A., 1973: Die russischen Lehnwörter im Slowenischen, München; ocena F. Jakopina v JiS 21 (1975/76), str. 134–137. Ocenjevalec tu polemizira z avtoričino trditvijo, da je slovenščina najbolj slaviziran slovanski jezik, oprto na mnenje F. Bezljaja, ki je

- zapisal: »Lahko trdimo, da se je morala knjižna slovenščina bolj kot katerikoli drugi slovanski jezik oddaljiti od svoje podlage, preden se je razvila v skupni jezik vsega naroda.« (Zbornik 2. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1966, str. 1).
- BAJEC, A., 1950: Besedotvorje slovenskega jezika I, Ljubljana.
- BAJEC, A., 1951: Rast slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana.
- JAKOPIN, F., 1992: Slovanske izposojenke v slovenskem knjižnem jeziku (v 19. stol. in danes), Zbornik Slavističnega društva Slovenije 2, Ljubljana, str. 86–98.
- JAKOPIN, F., 1968: O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika, SR 16, str. 65–90.
- JAKOPIN, F., 1979: K vprašanju ruskih jezikovnih prvin v slovenščini, Zbornik 16. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, str. 45–63.
- OROŽEN, M., 1986: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju), Slovenski jezik v znanosti I, 1986, str. 133–150.
- OROŽEN, M., 1996: Kopitar kot pobudnik skladišne in besedijske preobrazbe osrednjega slovenskega knjižnega jezika v prvi polovici 19. stoletja, Kopitarjev zbornik (Obdobja 15), str. 79–92.
- MARETIĆ, T., 1892: Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku, Rad JAZU 108, str. 68–98.
- JESENŠEK, M., 1994: Razvoj deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja, Doktorska disertacija, Ljubljana.
- BREZNIK, A., 1909: Slovanske besede v slovenščini, Ljubljana.
- BREZNIK, A., 1982: O časnikarski slovenščini, Jezikoslovne razprave, str. 133–161.
- Jezik naših pripovednikov, prav tam, str. 163–195.
  - Jezik v kmetski povesti, prav tam, str. 197–202.
  - Izdaje naših pripovednikov, prav tam, str. 203–216.
  - Jezikovne ocene, prav tam, str. 217–229.
  - Kako besede izgubljam, prav tam, str. 389–394.

Влияние русского языка на сегодняшнюю словенскую специальную терминологию

Резюме

Даже без исчерпывающего анализа можно установить, что влияние русского языка на словенскую терминологию на современном этапе присутствует в значительно меньшей степени чем в 19-м веке. Отошение к славизмам в словенской среде в последние десятилетия сильно изменилось, они стали менее желательными чем германизмы и романизмы. С другой стороны, наиболее значительные технологические новшества, потоки информации вместе с его носителями, проникают прежде всего из английской и отчасти из немецкой языковой сферы, поэтому и новые термины заимствуются или переводятся прежде всего с английского языка.

Можно сказать, что русский язык сегодня представляет для специалистов в области словенской терминологии – наряду, конечно, с остальными славянскими языками – своего рода вспомогательное средство или стимул в поисках новых терминов на родном языке еще

и потому, что он является единственным славянским языком, имеющим статус одного из мировых языков, на котором создается или на который переводится практически вся основная специальная литература.

Kako oblikovati in vpeljati nove strokovne izraze¹ (Povzetek)

*Albin Wedam**

Posamezne stroke so že vpeljale številne slovenske strokovne izraze, ki so deloma tujke, izposojenke, izpeljanke iz izvirnih slovenskih besed ali pa zloženke. Slovenščina ima zelo bogate izrazne možnosti, zato ne bi bilo primerno, da bi se oklepali nekih togih pravil.

Naslednji primeri naj pokažejo pestrost oblikovanja strokovnih izrazov:

- Tujke so vpeljane za pojme, med drugim tudi za merske enote.
- Pojmi: atom, ion, proton, radio, video, moment, disk, terminal, internet itd.
- Merske enote: meter, lumen, mol, henry, weber, newton, ohm itd.
- Prevzete kratice: RADAR, LASER, SONAR, MODEM itd.
- Izposojenke: akustika, mehanika, telefonija, navigacija, frekvenca itd.
- Izpeljanke: elektrarna, elektronika, nuklearka, induktivnost, sinhronizem itd.
- Izvirni slovenski izrazi: mrežica, sito, nosilec, upor, bat itd.
- Iz slovenskih besed izpeljani izrazi: upornost, križnik, ojnica, pretvornik, zbirnik, žičnik, vetrovnik, računalnik itd.
- Zloženke iz tujk, slovenskih besed ali kombinirano: daljnogled, tokokrog, valobran, žaromet, strojepisje itd., termograf, teletekst, epidiaskop, servomotor, termometer itd., termočlen, fotocelica, ultrazvok itd., jedrska fizika, vrtilni moment, kozmično sevanje, tehniška šola itd.

Doslej je bilo oblikovanje novih strokovnih izrazov prepuščeno posameznikom ali posamezni stroki, vendar bi kazalo to dejavnost koordinirati, tako da bi novo vpeljani izrazi vsesplošno upoštevali in preprečili uporabo slengizmov in žargonizmov. Svoje mnenje o novem izrazu naj bi dal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in to mnenje bi moralo biti obvezno za vse.

---

¹ Prof. dr. Albin Wedam je v času izdelave zbornika umrl, zato je objavljen povzetek njegovega predavanja, ki ga je pripravil za Posvetovanje o naravoslovno-tehničnem izrazju.

* Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

Kako neslavist doživlja prevajanje in lektoriranje strokovnih tehničnih besedil

Jože J. Unk*

Avtor govori v prispevku o nekaterih problemih v zvezi s strokovnim lektoriranjem prevodov tujih standardov in opozori na najbolj pogoste napake pri rabi tujk in slovenskih ustreznikov za posamezne termine.

The article discusses some problems in technical language revision of translations of foreign standards, calling attention to some most common errors in the use of loan words and of Slovenian equivalents for some selected terms.

Temeljna naloga vsakega zapisa, ki hoče nekaj povedati, sporočiti, je njegova berljivost in razumljivost. Berljivost se doseže s primerno uporabo črk, osnovnih gradnikov vidnega dela zaznave besedila, razumljivost pa s pravilno, smiselno in predvsem logično razporeditvijo besed, stavkov in odstavkov. Kot so nas že v osnovni šoli učili: uvod, jedro, sklep. S pravo mero pri izbiri ter ustreznim zaporedjem besed se doseže lep, tekoč jezik, ki ga potem lahko vsakdo z užitkom posluša ali bere.

Vse povedano še ne zagotavlja razumljivosti. Pomembna, mnogokrat pa tudi odločilna je pravilna uporaba besed. Večkrat se sliši, posebej pri nas, tehnikih, da je važna le razumljivost, toda to pelje v ohlapnost izražanja. Drobne malenkosti, spremembe v spolu ali sklonu lahko popolnoma spremenijo smisel, pomen besedila. Zato še kako velja izjava mojega gimnazijskega razrednika profesorja doktorja Joža Mahničča, zapisana v Delu, da je »vrhunski strokovnjak, ki ne obvlada jezika, klavrn paradoks«.

V svojem prispevku bom opozoril na nekatere probleme, s katerimi se srečujem pri tehniškem lektoriranju strokovnih besedil. Izraz »tehniško lektoriranje« uporabljam, da ga ločim od slovenističnega, ki je seveda še vedno potrebno, sledi tehniškemu in je naloga slavistov slovenistov.

Moje delo je lektoriranje prevodov tujih standardov, predvsem iz angleščine. Potrebna opravila delim na dva dela:

- preveritev prevoda (točnost, smiselnost);
- pravilna (zaradi večpomenskosti dostikrat dogovorjena) raba tehniških izrazov.

Če najdem najbolj očitne pravopisne napake, ki kažejo na prej omenjeni paradoks, jih popravim.

Najprej bi opozoril na besedno obliko, glede katere se nikakor ne strinjam s slovenisti: »...koli«. Te štiri črke niso ne samostalniki, ne glagoli, ne pridevniki, sploh nobena besedna vrsta. Ta »beseda« sama zase ne pomeni nič, se ne sklanja, ne sprega, nima števila, nima

---

* Ministrstvo za promet in zveze Republike Slovenije, Ljubljana

spola. Je samo pripona. Zato naj ne stoji samostojno. Torej: katerikoli, s komerkoli, kakorkoli in ne kateri koli, s komer koli, kakor koli.

Druga beseda, ki me bode, je **nacija, nacionalnost, nacionalen** in podobne. Menda je to prinesel v našo politično teorijo dr. Tine Hribar z razlago, da narod, ki dobi državo, postane nacija. Take razlage me spominjajo na nekatere teoretike, ki so iskali tujke, da bi z njihovo pomočjo ločevali novo od starega. Kako bi se razlaga nacije slišala po angleško: »a nation which gets a state becomes a nation«. V Jugoslaviji je bilo včasih še opravičljivo uporabljati besedo nacija, da so jo pravilno razumeli tudi pripadniki drugih narodov. Sedaj pa nam bodo menda zadoščale besede ljudstvo, narod, država. Kako bi se slišalo Nacionalna in univerzitetna knjižnica ali pa Triglavski nacionalni park? Na srečo se je v obeh primerih uveljavila pravilno rabljena beseda »naroden«.

Pri tehnikih je v čisljih predvsem razumljivost, šele nato tudi lepota izražanja. Pa še toliko iz srbskega oziroma hrvaškega jezika prevzetih besed, ki se jih večinoma niti ne zavedamo, nosimo vsi po nepotrebem s seboj. Takšna je besedna zveza »v **kolikor**«. Kako sem se prerekal s kolegi pravniki, ko sem jo zamenjal s »če«. Da to ni popolnoma isto in da mora ostati razlikovanje, so rekli. Ko sem vprašal, v čem je razlika, je bil odgovor, da v občutku. Pa smo tam. Kako smo že rekli: klavrn paradoks. Še huje je z besedo »**otvoriti**«. Imamo npr. otvoritev prvenstva, razstave in žal tudi kulturnih prireditev. Pa bi lahko namesto otvoritvenega govora imeli uvodni (ali pozdravni) govor, namesto otvoritve razstave pa odprtje razstave, namesto otvoritvene bilance pa začetno bilanco itd. Žal je še veliko, veliko huje z besedo **zaključiti, zaključek**, za katero imamo v slovenskem jeziku ustrezne domače izraze sklep, ugotovitev ali sklepna ugotovitev, pa tudi konec, končati. Samo v elektrotehnikah še nisem našel primernega izraza, ki bi to besedo zamenjal pri pomenu: zaključiti vod, vodovni zaključek.

Naj naštejemo najbolj pogoste besedne napake, na katere poleg zgoraj navedenih naletim pri svojem delu:

pismeno	pisno sporočiti)	(pomenska razlika: znati pisati – kako
ločljivost	razločljivost	(dva sestavljena dela ločim – na zaslonu, instrumentu pa dobro razločim)
izgradnja	graditev, gradnja	(srbski/hrvaški izraz)
žitarice	žita	(srbski/hrvaški izraz)
na razpolago	na voljo	(srbski/hrvaški izraz; vendar: razpolagati!)
čitati	brati	(srbski/hrvaški izraz)
potrebno	treba	(napačna pridevniška raba, npr.: stvar je potrebna, vendar: treba je storiti)
slediti	zasledovati	(napačna zveza: slediti nekomu in zasledovati nekoga)
preko mreža	prek omrežje	grem prek mostu – hiša stoji tam preko
(gospodinjska, ribiška)	(računalniško, telekomunikacijsko)	

Poleg teh napak neprestano ugotavljam, da strokovnjaki zelo radi uporabljajo tujke, včasih, da bi naredili vtis, včasih iz malomarnosti, včasih pa kar tako, kot da niti ne vedo točno, kaj uporabljena beseda pomeni. To so seveda že »strokovnjaki«. Take besede so:

lokalni tujke,	krajevni	žal tudi naši novi strokovnjaki iščejo npr. krajevna (in ne lokalna) samouprava
kvaliteta	kakovost	
kvantiteta	količina	
komercialen	tržen	
transparenten	pregleden; prosojen	
operater	obratovalec	
ruralen	podeželski	
precizen	natančen	

Zanimivo in poučno pri lektoriranju je bilo vprašanje obrazil -er in -or pri prevzetih tujkah. Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU so mi pripravili tole primerjavo, ki kaže, da francosko obrazilo -er zadnje čase prevladuje:

»-er«	»-or«
(oseba) operater	(stroj) operator
(lastnik) restavrater	(umetnik) restavrator
(poklic) režiser profesor konstrukter dekorater distributer retušer kinooperater kondukter masker aranžer	(naslov, firma) konstruktor dekorator distributor

Najtežje delo imam pri prevajanju in lektoriranju. Tukaj se bom zadržal le pri prevajanju v slovenščino. Ko gre za leposlovje, se da marsikateri pomen izraziti na več načinov, z več besedami, ne da bi trpela točnost prevoda. Ko pa gre za tehniško besedo, se zaplete. V slovarju najdemo več izrazov za en tuji izraz. V takih primerih je potreben dogovor. S kom, kje, kdaj, kdo bo odločil? Razna tehniška področja se prekrivajo, isti tuji izraz pa ima lahko različne pomeni. Take zanke poskušamo reševati in jih večinoma tudi rešimo na Uradu za standardizacijo in meroslovje (USM) pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo (MZT). Pri vseh dvomljivih rešitvah nam pomaga Tehniška podkomisija Inštituta za slovenski jezik

Frana Ramovša ZRC SAZU, ki pripravlja novi tehniški slovar. Predvsem so zanimive besedne skupine, ki so si pomensko zelo blizu, ali pa skupine, ki zvenijo podobno, pomensko pa so si celo nasprotni. Takrat je treba biti previden. Taki besedni pari, trojčki, četverčki so npr.:

- pomembno pri meritvah:

accuracy	točnost
precision	natančnost
test	preskusiti
check	preveriti
mistake	pomota
error; human error	pogrešek; napaka
fault	okvara
failure	odpoved
defect	hiba
synchronous	hkraten, sinhron
simultaneous	sočasen, simultan
off-line	občasen
on-line	sočasen

- pomembno pri predpisih, pravilnikih, zakonih:

conformity	skladnost
compliance	ustreznost
accordance	soglasnost, soglasje
safeguard	varovanje
protection	zaščita
safety	varnost

- nove besede (tudi za izvirno področje kakovosti oziroma statistike):

affordability	privoščljivost (koliko si lahko privoščiš, dovoliš)
disponibility	razpoložljivost
dependability	zagotovljivost (v določenem trenutku zagotovo na voljo)

- nova raba v informacijski tehniki (telekomunikacije, računalništvo):

access	dostop; dostopoven (namenjen za dostop) npr.: »access protocol/network« ni »dostopni(o) protokol/omrežje«, temveč protokol/omrežje, ki omogoča dostop, torej »dostopni(o) protokol/omrežje« ...
accessible	dostopen (vrata so lahko dostopna in dostopovna: če jih zasujemo, niso več dostopna, so pa še vedno dostopovna)
application	uporaba; uporaboven (namenjen za uporabo), npr. »application protocol« je »uporabovni protokol«

technology	tehnologija (znati s čim: temperatura, vlaga, kleščice, brušenje, ... zato imamo tehnologe!)
technics	tehnika (veda, znanost, znati kako)

Pozor: bistveno je razlikovanje med tehniko in tehnologijo v slovenščini. MZT bi se moralo imenovati Ministrstvo za znanost in **tehniko!**, vendar pa, če je tehnika znanost, je dovolj, da se imenuje Ministrstvo za znanost.

- novo področje, ki si je tudi v izvorniku moralo najti nove izraze:

land	kopenski
ground	talni
terrestrial	prizemeljski, prizemni
overhead	nadzemni
(under)ground	podzemni
earth	zemeljski

- pri posebnem področju akreditiranja smo se odločili, da **nosilne besede ostanejo tujke/prevzete** (enako uporabljene v vsej Evropi in na latinski podlagi):

accreditation	akreditiranje; akreditacija; pooblastilo, poverilnica
certification	certificiranje; certifikacija; potrditev
vendar pa:	
verification	overovitev; verifikacija
validation	oveljavitev; validacija
(e)valuation	(o)vrednotenje; evalvacija

- **pomemben prevod kratice MoU:**

Memorandum of Understanding   Spomenica o strinjanju (NE ... razumevanju)

- **še nekaj provokativnih novih besed (neologizmov):**

in/ali	oziroma (v zakonih in podzakonskih aktih naj bi se tako uporabljalo)
destination	usmerišče (kraj, kamor se kaj pošlje, da bi tam ostalo ali pa da bi se poslalo naprej); namembna smer, destinacija
deviation	izsmernitev (ne gre preusmeritev, ker imamo v elektrotehniki že usmernik, presmernik, razsmernik); odklon
chew	žvekljaj (enota za potrebno število žvečilnih ugrizov)

Delo teče naprej. Zank in orehov bo dovolj, dokler bo jezik živ. Zaradi nas bo takšen tudi ostal. Noben tujec ne bo skrbel za to, kar so nam predniki pustili kot eno od najbolj določajočih značilnosti naroda.

A Non-slavistic's View on Translation and Language Revision of Technical Texts

Summary

The basic requirement in each text that wants to convey a message is its readability and comprehensibility. In this light, the article discusses language revision of translations of foreign standards, especially from English, specifically:

- checking the adequacy of translation (accuracy, sense),
- correct use of technical terms and the most obvious spelling mistakes.

Attention is called to inadequate use of some loan words of different origins (*nacija, otvoriti, zaključiti, v kolikor*). There follow examples of the most common lexical mistakes found in language revision, e.g. *pismo/pisno, žitarica/žita, ločljivost/razločljivost, mreža/omrežje*, etc. The article concludes with the most common English-Slovenian pairs of words that may be possible sources of ambiguity, e.g. in measurements: *accuracy/točnost* and *precision/natančnost*, or *to test/preskusiti* and *to check/preveriti*, etc.

Standardizacija izrazja in izdelava terminološkega slovarja s področij dejavnosti USM

*Marjetka Strle Vidali, Anton Pogačnik**

Članek predstavlja poglede Urada za standardizacijo in meroslovje Ministrstva za znanost in tehnologijo na terminologijo in njegove načrte za delo na tem področju.

The paper presents the views of The Standards and Metrology Institute (the SMIS) at the Slovene Ministry of Science and Technology on the problems of technical terminology and its plans of activities in the field.

1 Uvod

Prostovoljno pripravljane izrazja iz terminoloških standardov, ki upoštevajo tudi načela in metode metodoloških terminoloških standardov, pripomore k medsebojnemu sporazumevanju posameznih strok in poenotenju izrazja, kjer je to nujno. Standardizirano izrazje ni pomembno samo za pripravo standardov v slovenskem jeziku, temveč tudi za dobro izrazje v znanstvenih delih, tehnični dokumentaciji, izobraževanju, splošnem komuniciranju, zagotavljanju sledljivosti v dokumentaciji in drugod. Evropska unija je standardizacijo izrazja opredelila kot resen problem, predvsem za majhne države, kamor sodi tudi Slovenija. Reševanje problemov, povezanih z izrazjem, je v okviru številnih evropskih projektov postavila precej v ospredje. Urad za standardizacijo in meroslovje (USM), ki je v preteklem letu praznoval peto obletnico svojega obstoja, se pri svojem delu srečuje s standardizacijo izrazja ter z uvajanjem izrazja, ki ga je potrebno poglobljeno pretresti v različnih strokovnih krogih. Zavedamo se dragocenosti in pomembnosti sodelovanja številnih zunanjih sodelavcev, ki s svojim znanjem in izkušnjami sooblikujejo slovensko izrazje s področja našega delovanja. Izjemno pomembno je dobro sodelovanje z inštitucijami, ki nam lahko pomagajo na tem področju, kar še posebej velja za ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in njegovo Sekcijo za terminološke slovarje. Pri tem ima posebno mesto priprava prevodov **terminoloških standardov**, ki je prednostna in nujna stalna naloga za kasnejšo pripravo ustreznih prevodov mednarodnih in evropskih standardov ter ostalih potrebnih standardizacijskih dokumentov. Za uspešno in strokovno pripravo terminoloških standardov, kot tudi za pripravo terminološkega slovarja, je potrebno upoštevati **terminološka načela in metode**, ki jih postavljajo **metodološki terminološki standardi**.

2 Mednarodni metodološki terminološki standardi

V mednarodnem prostoru je tehnični odbor **Izrazoslovje** v okviru Mednarodne zveze standardizacijskih združenj (ISA) že leta 1947 začel uresničevati standardizacijo

---

* Urad za standardizacijo in meroslovje, Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, Ljubljana

terminoloških načel in metod za terminološko delo, pripravo slovarjev in računalniško podprto slovaristiko. S **pripravo metodoloških terminoloških standardov** je po ustanovitvi Mednarodne organizacije za standardizacijo (ISO) leta 1952 njegovo delo nadaljeval tehnični odbor ISO/TC 37 **Izrazoslovje – načela in koordinacija**. Tehnični odbor ISO/TC 37 pripravlja splošne, temeljne mednarodne standarde, ki dajejo smernice za vodenje izrazoslovja in se ne nanašajo na določena strokovna področja. Standardi pojasnjujejo terminološka načela in metode za terminološko delo ter standardizacijo računalniške podpore terminologiji in dajejo osnovo za terminološko delo ter izgradnjo potrebne jezikovne infrastrukture. Področje se z razvojem računalniških tehnologij zelo spreminja. V pripravi so novi mednarodni standardi, pri čemer je zaradi jezikovne raznolikosti evropskega prostora zelo pomembno, da pri njihovem nastanku in sprejemanju sodelujejo tudi slovenski strokovnjaki in s tem pripomorejo k nastanku standardov, uporabnih tudi za slovensko govorno področje.

Tehnični odbor ISO/TC 37 je zadolžen za naslednja področja:

- terminološka načela in metode,
- terminološki slovar,
- priprava in načrtovanje terminoloških standardov,
- kodiranje in terminološke kode,
- računalniško podprta leksikonografija.

Posebej je potrebno poudariti, da tehnični odbor ISO/TC 37 ne koordinira priprave terminoloških standardov drugih tehničnih odborov, temveč določa le načela za njihovo pripravo.

Standarde v okviru Mednarodne organizacije za standardizacijo (ISO) pripravlja in vzdržuje tehnični odbor ISO/TC 37 Terminologija – Načela in koordinacija, ki ga sestavljajo trije tehnični pododbori:

- ISO/TC 37/SC1 Načela terminologije,
- ISO/TC 37/SC2 Izdelava slovarjev,
- ISO/TC 37/SC3 Računalniško podprta terminologija.

ISO/TC 37 se povezuje z drugimi tehničnimi odbori znotraj ISO in tudi navzven s tehničnima odboroma ISO/IEC JTC1 in IEC/TC1 Mednarodne elektrotehniške komisije – IEC. Sodelovanje ISO/TC 37 Terminologija – Načela in koordinacija in ISO/TC 46 Dokumentiranje poteka v okviru tehničnega pododbora ISO/TC 37/SC2, kjer sodelujejo v delovni skupini predstavniki obeh tehničnih odborov. Tehnični odbor ISO/TC 37 deluje na področju standardizacije metod za snovanje, sestavljanje in usklajevanje izrazja in v službi za računalniško podporo izrazju. Standardi, ki jih pripravlja tehnični pododbor ISO/TC 37/SC3 s strokovnjaki, ki delujejo v delovnih skupinah: WG1 Podatkovni elementi, WG2 Slovar in WG3 Uporaba standarda SGLM, se navezujejo na nove jezikovne tehnologije, ki jih podpira EU. Trenutno potekajo v Sloveniji na tem področju trije mednarodni projekti COPERNICUS. Dva (SOEL, ONOMASTICA) se ukvarjata predvsem z govorom, tretji, MULTITEXT – East (Multilingual TEXT Tools and Corpora for Central and Eastern European Languages), pa z računalniškimi korpusi, orodji za njegovo obdelavo ter standardi za njihov zapis. Osnovni standard, ki se uporablja v projektu MULTITEXT – East, je ISO 8879:1996 SGLM (Standard Generalized Markup Language), na katerega se sklicujeta tudi ISO/DIS 12200:1994 in ISO/TR 12618:1994, ki jih pripravlja ISO/TC 37/SC3. Računalniška podpora izrazju je eno ciljnih področij jezikovnih tehnologij v Evropi. V okviru EU so bili sprejeti trije projekti s tega področja (CRATER, INTERVAL, TRANSTERM, POINTER). Priprava področnih mednarodnih standardov poteka skladno z **ISO/IEC Direktivo 1**. Z

vidika nacionalne standardizacije USM aktivno spremlja nastajanje novih in spremenjenih metodoloških terminoloških standardov, saj sodeluje kot opazovalec (O – član) v tehničnem odboru ISO/TC 37. S poznavanjem jezikovnih raznolikosti slovenskega jezika bomo prispevali k razvoju in sprejetju ter nastanku novih standardov, ki bodo uporabni tudi za slovensko govorno področje.

SIST ISO 639

1996-02

(en)

Code for the representation of names of languages (Z metodo razglasitve prevzet mednarodni standard ISO 639: 1988, prevod naslova: Kode za označevanje jezikov)

ISO/DIS 639-2

Code for the representation of names of languages – Part 2: Alpha 3 code

ISO 704:1987

Principles and methods of terminology

ISO 860:1996

Terminology work – Harmonization of concepts and terms

ISO 1087

Terminology; vocabulary (Z metodo razglasitve prevzet mednarodni standard ISO 1087: 1990, prevod naslova)

ISO/DIS 1087-1

Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application (Partial revision of ISO 1087:1990)

ISO/DIS 1087-2

Terminology work – Vocabulary – Part 2: Computational aids in terminology (Partial revision of ISO 1087:1990)

ISO 1951

Lexicographical symbols particularly for use in classified defining vocabularies (Z metodo razglasitve prevzet mednarodni standard ISO 1951: 1973)

ISO/FDIS 1951

Lexicographical symbols and typographical conventions for use in terminography (Revision of ISO 1951:1973)

ISO 6156:1987

Magnetic tape exchange format for terminological/lexicographical records (MATER)

ISO 10241:1992

International terminology standards; preparation and layout

ISO/DIS 12200

Computational aids in terminology – Terminology Interchange Format (TIF) – An SGML application

ISO/DIS 12616

Translation-oriented terminography

ISO/TR 12618:1994

Computational aids in terminology – Creation and use of terminological databases and text corpora

ISO/DIS 12620

Computational aids in terminology – Data element categories

Tabela 1: Mednarodni standardi, ki jih je pripravil tehnični odbor ISO/TC 37

3 Slovenski temeljni metodološki terminološki standardi

Julija 1996 je bil v okviru USM na **zunanjo pobudo** strokovnjakov z različnih gospodarskih in negospodarskih organizacij in na osnovi **uradne prijave** ustanovljen tehnični odbor USM/TC STE Splošna terminologija.

Slovenski standardi s področja splošnega izrazoslovja nastajajo v skladu z Navodilom o sprejemanju in izdajanju slovenskih standardov (Ur. l. RS, št. 32/95) s prevzemanjem mednarodnih standardov z metodo prevoda in v manjši meri z metodo razglasitve. Narava teh standardov kaže, da gre za področje, kjer so prevodi standardov za uspešno in učinkovito delovanje pri pripravi prevodov terminoloških standardov drugih strokovnih področij obvezni.

4 Izdajanje slovenskih terminoloških standardov

Terminološko delo po programskih področjih standardizacije poteka večinoma tako, da se prevajajo najpomembnejši mednarodni terminološki standardi – pojmovniki/geslovniki in delni slovarji. Mednarodni terminološki standardi nastajajo na podlagi že obstoječih standardov in publikacij s posameznih strokovnih področij predvsem zato, da se poenotijo in definirajo številni izrazi, ki imajo specifičen pomen in uporabo ter se običajno razlikujejo od splošnih definicij v slovarjih. Ti izrazi se nato uporabljajo pri pripravi standardov s strokovnih področij in tudi za medsebojno sporazumevanje v mednarodnih stikih. **Terminološki standardi definirajo osnovne in temeljne izraze, povezane s pojmi strokovnih področij, na katera se navezujejo.**

Za določanje in standardizacijo slovenskih izrazov in pojmov s posameznih strokovnih področij so odgovorni tehnični odbori, tehnični pododbori in delovne skupine (stalne in začasne) trenutno v okviru sedmih programskih področij standardizacije (tabela 2).

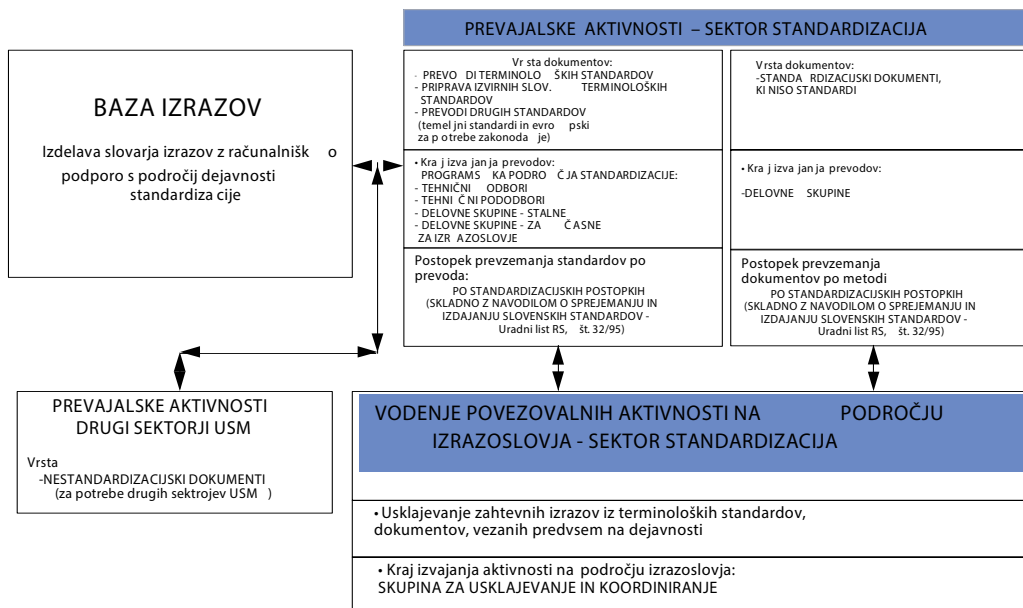
PODROČJA	Naziv področja v slovenščini in angleščini
1	Informacijska tehnologija in telekomunikacije Information technology and Telecommunications
2	Elektrotehnika in elektronika Electrotechnics and Electronics
3	Nekovinski materiali, zdravstveno varstvo in varstvo pri delu Non-Metallic materials, Healthcare, Health and safety at the workplace
4	Živila, kemija, embalaža in okolje Food products, Chemicals, Packaging and Environment
5	Gradbeništvo Building and Construction
6	Strojništvo, transport in kovinski materiali Mechanical Engineering, Mechanical Handling and Metallic materials
7	Temeljni standardi, izdelki za dom in prosti čas Fundamental standards, Products for household and leisure use

Tabela 2: Programska področja standardizacije

USM si želi, da bi bili prevodi standardov kakovostni in da bi vsebovali ustrezno slovensko izrazje, zato je prednostno delo usmerjeno v pripravo standardiziranega izrazja v slovenskih terminoloških standardih. Drugi viri izrazja (izven dejavnosti USM) so lahko le podlaga in služijo USM le kot delovno gradivo. Pomembno je, da se tehnični odbori, pododbori in delovne skupine v USM, ki se ukvarjajo z izrazjem, seznanijo tudi s terminološkimi viri, ki nastajajo interno v različnih podjetjih, znanstvenih, tehničnih ter drugih združenjih in organizacijah. V tehničnih odborih, pododborih in delovnih skupinah v USM, ki se ukvarjajo z izrazjem, potekajo naslednje dejavnosti (slika 1):

- prevodi mednarodnih in evropskih terminoloških standardov,
- priprava izvirnih slovenskih terminoloških standardov, če je to potrebno,
- prevodi drugih mednarodnih (predvsem temeljnih) in evropskih standardov.

Slika 1: Organizacija obvladovanja izrazja v USM

Prevodi standardizacijskih dokumentov, ki niso standardi (npr. ISO/IEC Vodila in drugi), se v okviru USM pripravljajo v posebnih delovnih skupinah. Priprava in sprejemanje omenjenih dokumentov potekata po standardiziranih postopkih v skladu z Navodilom o sprejemanju in izdajanju slovenskih standardov (Ur. list RS, št. 32/95) na podlagi soglasja vseh zainteresiranih strani v USM/TC, SC in WG.

5 Nastajanje slovarja izrazov s področij dejavnosti standardizacije

Predvidevamo, da bo priprava slovarja izrazov s področij dejavnosti standardizacije potekala projektno v sodelovanju s tehničnimi odbori, pododbori in delovnimi skupinami, ki pripravljajo terminološke standarde.

USM ni zadolžen za pripravo slovarja izrazov s področij njegove dejavnosti, temveč za izdajanje slovenskih nacionalnih standardov SIST.

USM želi z enotnim slovarjem izrazja, ki bo nastal s sprejemanjem predvsem terminoloških standardov po metodi prevoda in bo dostopen v elektronski obliki, prispevati k poenotenju slovenskega strokovnega izrazja. Izdani terminološki standardi, prevodi mednarodnih in evropskih standardov vsebujejo izrazje, ki je bilo sprejeto s soglasjem zainteresiranih strokovnjakov, kar nedvomno daje temu izrazju določeno strokovno težo. Brez sodelovanja zainteresirane javnosti in vključitve posameznih strokovnih področij ni mogoče sprejeti ustreznega izrazja.

6 Zaključek

Majhni imajo to prednost, da lahko dinamično delujejo navznoter in navzven, lahko se prilagodijo, a obenem ne smejo izgubiti svojih jezikovnih značilnosti.

Ne moremo si privoščiti mačehovskega ravnanja s slovenskim jezikom, temveč se moramo boriti za naš jezik in njegove posebnosti.

Z znanjem, ki ga lahko posredujejo strokovnjaki terminološke stroke, bo prehod Slovenije v vrsto razvitih držav bolj enakopraven in na ustrezni strokovni ravni.

Standardization of Terminology and Production of a Terminological Dictionary in the Fields of Activities of the Standards and Metrology Institute

Summary

The paper presents the views of The Standards and Metrology Institute (the SMIS) at the Slovene Ministry of Science and Technology on the problems of technical terminology and its plans of activities in the field. While the SMIS is in charge of the activities stipulated by the Slovene Standardization Act, the question of terminological activities and of the production of a terminological dictionary in the field has been left open. Standardization activities are not a means to its own end, but are closely connected with potential users of standards, who may, if they wish so, take an active participation in their design. Technical committees, subcommittees and working groups welcome the participation of experts from industry, institutes, universities and professional associations. However, experience has shown that the quality of translations produced in these committees is frequently not satisfying. In the opinion of the authors, a more active involvement of language and lexicography experts is needed – especially of the Fran Ramovš Institute for the Slovene Language at the Slovenian Academy of Sciences and Arts and its Section for Terminological Dictionaries and of the Department of the Slovene Language at the Faculty of Arts in Ljubljana.

This interdisciplinary approach should improve the quality of translations, especially of terminological standards and of the ISO/IEC Guidelines, which introduce and standardize expres-

sions and definitions of fundamental importance for the SMIS's activities.

A forthcoming electronic dictionary of unified terminology is the SMIS's contribution towards a unification of Slovenian technical terms. Published terminological standards and translations of international and European standards are public documents investing the terminology used in them with professional validity, since they have been designed with the consensus of the participating experts.

Živalsko izrazje v starejšem slovenskem slovaropisju

Irena Orel*

V prispevku je predstavljena besedoslovna zgodovinskorazvojna problematika živalskih poimenovanj v izboru starejših slovenskih slovarjev od 16. do 19. stoletja. Zgodovinska osvetlitev, omejena na eno samo vrsto izrazja, naj služi predvsem kot zgled za prikaz razvojne poti nastajanja, sprejemanja, uveljavljanja, ustaljevanja domačih izrazov, ki so nam danes nekaj samoumevnega, in za prikaz izrazjetvornih zadreg naših predhodnikov pri presajanju tujejezičnih izrazov v slovenščino.

Cet article présente un thème de la lexicologie historique, limité à la terminologie zoologique, rassemblée des vieux dictionnaires slovènes du 16ème au 19ème siècle. L'aspect historique d'une seule terminologie fournit d'exemple pour la démonstration du développement terminologique, la formation, l'acceptation, la consolidation des termes slovènes qui sont en emploi encore aujourd'hui, et pour les difficultés de terminologisation de nos ancêtres en traduisant des termes étrangers en slovène.

0 Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja nasploh se v starejših obdobjih knjižnega jezika zaradi omejenosti strokovnozvrstnih besedil v slovenskem jeziku v najširši meri odraža ravno v slovaropisju, kjer so se morali sestavljavci pri slovenjenju tujejezičnih iztočnic (nemških, latinskih) opirati na živi govor (narečja) ali pa prevzemati izraze iz drugih jezikov ter jih le glasoslovno prilagojevati domačemu jeziku oz. jih prevajati v slovenščino. Najsplošnejše strokovno (tematsko) besedje je bilo v njih zbrano, evidentirano ali pa je bilo na novo ustvarjeno oz. uvedeno ali prevedeno iz drugih jezikov. Upoštevanih je sedem najpomembnejših slovarjev:¹ od štirijezičnega slovarja H. Megiserja (1592), rokopisnega latinsko-slovenskega Kastelec-Vorenčevega slovarja (1703–1710), rokopisnega trijezičnega Hipolitovega slovarja s prevodom Orbis pictus J. A. Komenskega (1711–12), dvojezičnega nemško-slovenskega in slovensko-nemškega slovarja A. Murka (1833) in A. Janežiča (1850, 1851), nemško-slovenskega dvozvezkovnega slovarja M. Cigaleta (1860), do Slovensko-nemškega Pleteršnikovega slovarja (1894–95). Šele v drugi polovici 19. stoletja se je z razvojem strok in vzporedno z njim tudi z nastajanjem strokovnih besedil in učbenikov ustalilo izrazje, kakršnega večinoma še danes poznamo (prim. prevode F. Erjavca: A. Pokórnega Prirodopis živalstva s podobami (1864, 1872, 1881); Schödlerjeva knjiga prirode. IV. del. Zoologija z 227 podobami (1875)).

---

* Filozofska fakulteta v Ljubljani

¹ Gl. natančne naslove pri navedbi virov.

1 Potreba po tvorjenju besed s področja zoologije se je porodila že kar ob rojstvu slovenskega knjižnega jezika: že v prvi slovenski knjigi (Catechismus 1550) se je moral Primož Trubar ob prevajanju svetopisemskih odlomkov o stvarjenju sveta odločati za ustrezna nadpomenska poimenovanja za skupine živali: »Sturimo čloueka an Pild de bo nam glih de bode gospodouall čez **ribe** vtim moryei inu čez **ptice** pod nebom, čez **žiuino** inu čez zemlo tar čez vse tu **kar lazi** oli se gible na zemli.«²

Tudi prevajalec celotne Biblije Jurij Dalmatin je ob naslonitvi na Lutrovo nemško predlogo uporabil naslednje izraze: **črve** (Gewürm; Reptilia), **balene** (Wallfisch) z robno opombo *Kite.³ Izraz **živina** v pomenu domača žival – **zverina** 'divja žival' je posebej obrazložil v opombi: »Živina je, kar je domače: Zvirina pak je, kar je divjačina.« (MZ 1:1, 1b).⁴

1.1 V zgodovini slovenskega slovaropisja je v zvezi z živalskim tematskim področjem potrebno upoštevati nekatere parametre, ki vplivajo na nastanek in oblikovanje tovrstnega izrazja. V naslednjih točkah so našteje posebnosti oblikovanja slovenskega živalskega izrazja v starejših slovarjih.

1.1.1 Splošni (neterminološki) dvo- ali večjezični slovarji so zajeli le najosnovnejše slovarnikom poznano besedje oz. iz predhodnih slovarjev in obstoječe literature ter narečij in govorov zbrano besedje. Natančneje sem pregledala prvi knjižni, tj. štirjezični slovar H. Megiserja (Dictionarium quatuor linguarum, 1592) oz. njegovo obrnjeno izdajo A. Lägroid (1967) s slovenskimi iztočnicami, ki vsebuje kar bogat zbir splošnih živalskih izrazov, ki poimenujejo najbolj znane živalske predstavnike (ok. 150 od 4600 oz. čez 3 %): *afinja* (Affe, simia), *aring* (Hering, halec), *belena* (Walfisch, balaena), *beber* (Biber, castor), *bulha* (Floch, pulex), *brinouka* (Krametsvogel, Kranawetvogel, turdus); *celter* (Zelter, equus gradarius), *čapla* (Raiger, Storck, ardea, ciconia), *čibele* (Beynen, Imen, apes), *čmrl* (Hunel, fucus), *črv* (Wurm, vermis), *druzg* (Trostel, turdus), *ellefant* (Helfand, Elefas), *fazan*, (Fasan, phasianus), *finkovic* (Distelvogel, Finck, carduelis), *gad* (Nater, vysera); *gnida* (Niß, lens), *golob* (Daub, Tauben, columba), *diviji golob* (Holztaub, palumbus), *golobiči* (Teublin, pipio), *gus* (Gans, anser), *goseniza*, *govedu*, *grlica*, *hrtica*, *jagnje*, *jarec*, *jastreb*, *jelen*, *jerebica*, *junic*, *kača*, *kamela*, *kanja*, *kastrun*, *keber*, *kita*, *kobila*, *kobilica*, *kokle*, *kokuš*, *komar*, *kojn*, *hiter kojn*, *kopun*, *kus*, *kosica* (Schnepff, ficedula), *košuta*, *koza*, *divja koza*, *kozel*, *divji kozel*, *kragul*, *krava*, *kresnica*, *krota*, *krt*, *kukovica*, *kura*, *divje kure* (Fasan), *labud/lobod*, *lastovica*, *lavica*, *lisica*, *lev*, *levinja*, *mačka*, *medvid*, *mizg*, *miš*, *mol*, *muha*, *muna* (Aff, simia), *nadopir*, *nahtigal*, *nerestic*, *orl*, *oroslav*, *oroslavnica*, *osa*, *osel*, *divji osel*, *ouča*, *oven*, *pajek*, *popagaj*, *pav*, *petelin*, *pirhpogačica*, *piščeta*, *piščenej* (Hüener, pulli), *piščenic* (Weih, milvius), *pivol*, *pižem*, *podlasica*, *podleska* (Haselhuen, attagen), *polš*, *morski polš*, *postojen*, *postojn* (Adler, aquila), *prasica*, *presica*, *prepelica*, *ptica*, *raca*, *ragar* (Reiger, ardea), *rangar* (Reiger, ardea), *riba*, *risa*, *samorogač*, *slon*, *som*, *sova*, *sraka*, *srna*, *stenica*, *ščinkovec*, *šuka*, *škoric*, *škorpion*, *škurjanec*, *štiglic* (Distelvogel, Stiglitz, carduelis) 'lišček', *štokfiš*, *štorkla*, *štraus*,

² P. Trubar, Catechismus in der Windischen Sprach (1550), Monumenta litterarum slovenicarum 8, Mladinska knjiga, 1970, 5.

³ O tem gl. v razpravi M. Orožen: O oblikovanju strokovnega izrazja in jezika v kmetijskem tisku, SR 1993/94, 510–511.

⁴ Biblia, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Jurja Dalmatina, Wittenberg 1584 (Mladinska knjiga, 1994).

vuš, vudeb, veverica, vidra, vižil, vižla (Spurhund, canis sagax), *vol, vulčica, vulk, vrabec, vrabič, vran, vrana, zmij, zvir* (Thier, animal), *žaba, žerjav, živina, žolna*.

1.1.2.1 Nekateri od teh izrazov se oblikoglasno, oblikoslovno ali besedotvorno ne ujemajo z današnjimi oz. soobstaja več različic v istem obdobju:

a) oblikoglasno npr.: *beber* (Megiser), *piber* (Hipolit); *pivol* (Megiser), *bivol* ali *piffil* (Kastelec-Vorenc), *bivol* (Hipolit); *gus*; *nadopir*; *neresic*; *vuš*; *polš*; *lobod/labud*; *medvid*; *mol*; *kojn*; *šuka* (vse Megiser);

b) oblikoslovno: *kita* 'kit' (Megiser po Dalmatinovem Registru iz l. 1584); *risa* 'ris' (Megiser), *ris*, *risa* (Kastelec-Vorenc), *ris* (Lynx) – *risa* (maculosus pardus aut panthera) 'leopard' (Hipolit), *bistrovid*, auch *ojstrovid*, *ris* (Luchs) – *risa*, *risena* (Leopard), *risena*, *bars* (Panther) (Murko);

c) besedotvorno: *samorogač* 'nosorog' (Megiser, Kastelec-Vorenc, Hipolit); *nosorog* (Murko v nemškem delu, v slovenskem pa ne). Poimenovanja za ženski par (samico) moškemu (samcu) nastopajo redko, npr. Megiser: *lavica*, *levinja* (zadnje tudi Bohorič v slovnici, tam tudi par *kojn*, *kojnka*), *levica* (Murko); *vulk*, *vulčica* (pri izrazih *kus* (Amsel, merula), *kosica* (Schnepfe, ficedula) 'neke vrste kljunača' (Megiser) pa ne gre za ptici iste vrste).

1.1.2.2 Izrazna podobnost je povzročila tudi pomensko zamenjavo pri Megiserju, ki je verjetno od tod prešla tudi v mlajši slovar: Megiser: *Som* (Salm, Salmo); Kastelec-Vorenc: *en som*, *salm*, *en velik zalbling* (Salmo, Salmonis) 'losos', Murko: *zlatovka*, *zlatovčica* der Lachs, der Salm, der Sälmling (Salmo salar Linn.); Cigale: nedorasli losos, losos v spomladi in po leti (Salm, Lachs) – Murko: *som* (die Schaide, der Wels (Silurus)).

1.1.2.3 Različice so lahko narečno razlikovalne – tak primer predstavljajo v Registru k Dalmatinovi Bibliji (1584) izrazi za kokljo (Gluckhenn, gallina glociens): *kokalnica* (kranjsko), *kokavnica* (koroško), *kvokarha* (slovensko ali bezjaško, tj. vzhodnoslovensko ali kajkavsko), *kvočka* (hrvaško, dalmatinsko, istrsko, kraško).

1.1.3 V starejših obdobjih so mnogi slovenski izrazi nastali s prevzemanjem tujejezičnih, predvsem nemških izrazov (npr. Megiser: *krota*, *ragar*, *rangar*, *štiglic*, *štraus*, *štorkla*; Hipolit: *šterlink* 'jeseter'), redko romanskih (*balena* 'kit') in madžarskih *oroslav* 'lev' (Megiser po Registru Dalmatinove Biblije (1584): *Leu*, *Levinja* (kranjsko), *oroslau*, *oroslaunica* (vzhodnoslovensko ali kajkavsko), *Lau*, *Lavica* (hrvaško, dalmatinsko, istrsko, kraško); Murko: *oroslan* (pravilna oblika z -n šele pri njem)). Večinoma jih slovenski jezik ni ohranil (med zgoraj navedenimi le izraz *štorklja*) oz. so nekateri živi še v posameznih narečjih. V 19. stoletju so jih v glavnem nadomestili izrazi, prevzeti iz drugih slovanskih jezikov (*čaplja*, *noj*, *jeseter*, *kit* itd.). Prevzete izraze lahko glede na rabo v posameznih obdobjih razvrstimo v več skupin.

1.1.3.1 So edini slovenski izrazi, ki do 19. stoletja nimajo druge vzporednice: *štravs* 'noj' (Murko: *Noj*, der Vogel Straus (Strutio camelus) v slovenskem delu, v nemškem tega izraza še nima: Straus, *štruc*, unr. *čuk*); *afinja* 'opica' (Murko besedo že pozna v obeh delih, obenem pa poda tudi izvor drugih sopomenskih izrazov: *opica* oder *jopica* eig. die kleinste Affengattung, *merkva*, *merkevca*, *merkovca*, zunachst vom deutschen Meerkatze abgeleitet;

muna (gem. die Katze) ist eig. kroatisch; vopeca že v Gutsmanovem slovarju (1789)); *keber* (Murkov slovar izraz nadomesti z današnjim knjižnim poimenovanjem *hrošč*).

1.1.3.2 So sprva edino poimenovanje, v kasnejših slovarjih pa imajo že slovensko vzporednico, ki še pozneje premaga tujo teknico in jo izpodrine: npr. *nahtigal* 'slavec' v Megiserjevem slovarju (v začetku 18. stol. v Kastelec-Vorenčevem slovarju dobi tudi domačo sopomenko *slavič*, v Hipolitovem *Orbis pictus* pa najdemo le še domačo: *slavič*, *slavičik*, Pohlinov slovar (1781) ima izraz *slavc*); *vižil*, *vižla* 'pes slednik, psica slednica' (Megiser), v Kastelec-Vorenčevem slovarju še s sopomenko *slednik*).

1.1.3.3 Prevzeti izrazi pa lahko tudi do 18. ali 19. stol. soobstajajo ob domačem in v slovarju nastopajo kot sopomenke (npr. v Kastelec-Vorenčevem slovarju: *polži*, *šneki*; *postojn*, *odler*, *postojna* (Aquila); *pokelce ribe*, *grundelci* (Funduli), *morska mačka*, *merkouca zvir* (Cercopithecus); *kavka*, *tola* (Monedula); *risa*, *ris*, *lugs* (Lynx); *kuna*, *madra* (Martes); pri Megiserju, Kastelec-Vorencu in Hipolitu: *čaplja*, *ra(n)gar* (Reiger); Megiser: *ščinkovec*, *finkovic* (Finck, fringilla); Kastelec-Vorenc: *fink tica*, *činkovic*, Hipolit samo še: *činkovec*; postopoma se izločijo iz besedišča (*elefant*, *lugs*, *fink* že pri Hipolitu, sicer pa šele v 19. stoletju).

1.1.3.4 Z opisovanjem življenja oddaljenih, eksotičnih dežel se je pokazala potreba po slovenjenju izrazja te nepoznane predmetnosti, v večji meri pa so bila sprejeta mednarodna poimenovanja (*kamela*, *krokodil*, *papagaj*); izjema je *slon* (Megiser: *slon*, *ellefant* (Helfant); Kastelec-Vorenc: *slon*, *naslon*, *elefant*; Hipolit: *slon*; Murko: *slon*, selten *elefant*). Izraz *kamela* v 19. stol. zamenjuje slovanska izposojenka (v Murkovem slovarju je iztočnica Kamela označena s križcem kot prevzeta beseda, pri nemški iztočnici Kameel pa ga navaja na drugem mestu: eig. *belbljod*, *velbljod*, auch *kamela*).

1.1.4 Sopomenskost pa poleg para domače in prevzete ustreznice oblikujejo tudi same domače ustreznice: npr. Kastelec-Vorenc: *en obad*, *ali brecel*, *ena huda živinska muha* (Oestrum); *zlatenica*, *krstnica* (Cicindela); *zelenic*, *kušer* (Lacerta). Takih sopomenk, nastalih po različnih pomenskih prenosih in poudarjanju različnih značilnosti, je v mlajših zbirkah vedno več in so bodisi pokrajinsko ali kako drugače razlikovalne (prim. Bachstelze (1.5)).

1.1.5 Kastelec-Vorenčev latinsko-slovenski rokopisni slovar (1703–1710) je s slovaropisnega stališča zanimiv zaradi dodanih opisnih razlag pri manj poznanih živalskih (in tudi drugih) izrazih, npr. *Haliaetus*: *en morski odler ali postoina*, *v muzgenih yzerih v'bičji prebiva*, *močnu bučy*, *se imenuje muzge krava* ('morski orel'); *Crocodilus*: *Crocodyl*, *ena Egyptouska huda zvirjačina*; *Cicada*: *škergad*, *kakor ena kobilica*, *na drevju poje v'ročini*, *zlasti v laški deželi*.

1.1.6 Za nekatere predstavnike sorodnih vrst živali je v slovarjih navedeno zaradi slovarnikovega nepoznavanja kar bolj znano ali običajnejše poimenovanje predstavnika te vrste ali pa nadpomenski izraz. Zamenjavo (nerazločevanje) izrazov za sorodni živali z isto nadpomensko oz. nadpomensko v vlogi podpomenske lahko poimenujemo kot navidezno sopomenskost (kvazi-, psevdosinonimija). Taki slovarski sestavki vsebujejo nenatančna poimenovanja, pomensko nejasna za današnjega uporabnika z drugačno predstopnjo znanja.

K tej zmedi so pripomogli včasih tudi sovpadajoči latinski izrazi (npr. pri ujedah). V večini primerov se kaže slovarnikovo nepoznavanje prave prevodne ustreznice k tujejezični iztočnici ali pa nerazločevanje pomenske razlike med obema izrazoma. Take neprave sopomenske dvojice izrazov so dveh vrst in prevladujejo pri poimenovanjih za ptice.

1.1.6.1 Največkrat so sorodne besede, ki pripadajo skupni nadpomenki: obe pojasnjujeta isti nanosnik, tako da določene razločevalne pojmovne pomenske sestavine niso upoštevane oz. se zanemarijo. Splošno je do 19. stoletja pogostno enačenje dveh različnih vrst sorodnih ptic, kot npr.: **ščinkavec, lišček** – poimenovan z nemčizmom *štiglic* v Megiserjevem slovarju: Finck. *fringilla. činkovec, finkovic*. Distelvogel, *carduelis, finkovic, štiglic*; **štorklja, čaplja** (Megiser, Kastelec-Vorenc, Hipolit) (Storch, *Ciconia*; Reiher, *ardea*): Kastelec-Vorenc: *ena vsa črna štorkla, ranger* (Ibis); *štorkla, čapla* (Ibis); *štorkla, čapla* (*Ciconia*); Hipolit: *štorkla ali čapla* (*Ciconia*), *rangar* (*Ardea*); Murko: *čaplja*, unr. *štorka* (Reiher); *šterk*, auch *štorklja*, unr. *čaplja* (Storch) – z opozorilom na nepravilnost zaradi zamenjave.⁵ Nedoslednost navajanja izrazov in zamenjevanje za predstavnike ujed je lepo razvidno iz Hipolitovega prevoda *Orbis pictus: Postojna, en krajl mej ticami* (*Aquila*) (Kastelec-Vorenc: *postojn, odler, postojna*; Murko: *Adler, eig. orel* (auch *postojna, eig. der Raubvogel*)); *jastrob* (prečrtano) *kajnia* (*Vultur* ‘jastreb’) (Kastelec-Vorenc: *kajnja* ali *jastreb* (*Vultur*)); *orel* (*Corvus* ‘vrana, krokar’); *pivlik* (*Milvius* 1. sokol golobar; 2. jastreb); *Kregul* (*Falco* ‘sokol’); *Luyn* (*Nisus*); *Jastrob* (*Accipiter* ‘jastreb, sokol’, *Astus*).

1.1.6.2 Druga skupina parnih poimenovanj je v razmerju rodu in vrste, tj. podpomenka in nadpomenka, ki zgubi svojo nadpomensko vrednost, da se obe nanašata na isti nanosnik; mogoče je tudi, da nadpomenka po razmerju vključljivosti podpomenko le določa: npr. **vrana, krokar** (družina: vrani; predstavniki: krokar, sraka, kavka ...): Murko: *Vran*, der Rabe, *Corvus corax*; *Vrana*, die Krähe, *Corvus cornix*; *Sraka*, die Elster, *Corvus pica*; *Kavka*, die Dohle, *Corvus monedula*; Kastelec-Vorenc, Hipolit: *kavka, tola* (*Monedula*); Kastelec-Vorenc: *šoja, tola* (*Gracus*) ‘kavka’; // Hipolit: *orel* (*Corvus*, Rabe); **brinovka, drozg** v Kastelec-Vorenčevem slovarju: *briniouka, drusg* (*Turdus*) – brinovka je le vrsta drozga – *Turdus pilaris* (Murko: *Drozig, Drossel* (*Turdus viscivorus*); Megiser: *Krametsvogel, Kranawetvogel, turdus, brinouka*; Hipolit: *briniouka* (*Turdus*));⁶ **zelenec, kuščar**: Kastelec-Vorenc: *zelenic, kušer* (*Lacerta*) – v takih primerih ni razvidno, ali gre za nadpomensko pojasnjevanje ali splošnejšo sopomenko.

1.1.7 Nekateri izrazi dobijo v kasnejših stoletjih tudi druge sopomenske izraze: npr. poleg **ris** še *bistrovid, ojstrovid* v Murkovem slovarju, ki se pa ne uveljavita. Ustalitev današnjega izraza lahko sega šele v 19. stoletje: tako za **želvo** sprva poznamo izraz *sklednica* (Kastelec-Vorenc, Hipolit) – pri Megiserju (Schiltkröt) ostaja prazno mesto za slovenščino,

⁵ SSKJ ima naslednji razlagi: **čaplja**: »štorklji podobna močvirska ptica« /.../ zool. siva čaplja; **štorklja**: »1. velika močvirska ptica selivka z belim perjem po telesu, črnimi perutmi in dolgimi golimi nogami«. Prvi izraz je po mojem pomanjkljivo razložen, saj razlike med njima niso navedene.

⁶ SSKJ: **drozg** /.../: »večja ptica pevka, po hrbtu rjava, s temnimi lisami po rumenkasto belem trebuhu«; **brinovka** in brinjevka: »severnoevropska ptica pevka s temno rjavimi krili in hrptom« – ta razlaga obe vrsti razločuje glede na prostor in nekatere telesne značilnosti (velikost), medtem ko je barva trebuha označena le pri prvi ptici, združujeta pa ju nadpomenka ptica pevka in rjava barva hrpta. Taka pomenskosestavinsko neuskaljena razlaga ne zadošča za popolno predstavo o obeh pticah, še posebej ker, to »severnoevropsko« ptico ponazarja Kosovelov zgled brinovke na Krasu.

torej izraza ni poznal, Murko pa ima pri Schildkröte že današnje poimenovanje: eig. *želev* oder *želva*, russ. *čerepaha*, v slovenskem delu pa ima oba izraza: *Sklednica*, die Schildkröte; *Želva*, *želvica*, die Schildkröte. Cigale navede pokrajinske in avtorske podatke o pojavitvi izraza in ponudi v izposojajo tudi druge slovanske vzporednice: Schildkröte, die (Testudo), n. Gutsm. u. dem Altsl., Böhm. u. Poln. *želva* od. *želv*, bei Valvasor *sklednica*, russ. *čerepaha* (= črepaha), kroat. u. serb. *kornjača*, in Istr. *terdorog*, n. Vilhar *tartaruga* = terdorog, bei Gutsm. a. *skorjača*+. Izraz ob drugih dejansko pozna že Gutsmanov nemško-slovenski slovar iz l. 1789:⁷ Schildkröte, *skorjasta žaba*, *skorjača*, *želva*, *kornjača*, *kostenobrantska žaba*. Danes so v rabi kar trije od teh sopomenskih izrazov, in sicer terminološko hierarhično razlikovalno: za red izraz *želve*, za družino pa *sklednice* in *kornjače*.

1.1.8 Ustreznice včasih spremljajo nadpomenska pojasnila, ki so navadno redkejša, npr. Megiser: *gad, kača od zmija* (Nater, vipera), oz. tipična za Kastelec-Vorenčev slovar: *fink tica; ena kleja ali bilica riba* (Levciscus).

1.1.9 Nadpomenska poimenovanja za razrede ali rede se ustaljujejo razmeroma pozno, večinoma šele v 19. stoletju. Za najširšo nadpomenko **žival** v 16. stoletju srečamo izraz *zver* (Megiser: *zvir*, Thier, animal; Alasia (1607) *žvinja* (animale); današnji izraz srečamo šele v 18. stol. v Kastelec-Vorenčevem slovarju ob drugih sopomenkah (Animal: *zvir*; *žival*, *zvirina*, *živinica*) in pri Hipolitu (Orbis pictus): *Živali* (Animalia) in v naslovu razdelka, kjer enkratna raba nakazuje moški spol (*lazeoči živali* (Reptilia) proti *lupinaste živali*, *štrinogaste živali*, *domače živali*). Murko navaja poleg *žival* v enakem pomenu še *živad* (ein belebtes Wesen, das Thier); podobno tudi Cigale (1860): *žival*, *živad* (V. coll., serb. Geflügel) *živa stvar*; serb. *životinja*; (1880): *žival* (Thier).

Za red **zveri** pa imamo poleg *zverina* pri Hipolitu tudi izraz (*divje*) *zverjačine*, pri Murku: *zver*, ein wildes Thier, das Wild, das Raubthier, *zverina* auch *zverjačina* (coll.) wilde Thiere, das Wildpret. Posebno poimenovalno težavo je povzročil današnji izraz **plazilci**, ki ga srečamo šele pri Erjavcu oz. v Cigaletovi Terminologiji (1880): reptilia, Reptilien (pl.) zool. plazivci, plazavci (Erj.), gomazi (kroat. T.). Hipolit kot nadpomenko uporabi besedno zvezo *lazeoči živali*. Murko te iztočnice nima. Tudi Cigaletov slovar (1860) današnjega izraza še ne pozna (Kriechende Thiere, laznina, golazen, lazečina, poln. płaz). Pri Dalmatinu v tem nadpomenu nastopa tudi podpomenski izraz *črvi*. Že ti zgledi dokazujejo, da je bilo ustaljevanje enopomenskih izrazov dolgotrajen proces, večpomenskost enega izraza je onemogočala natančno pomensko določitev (npr. izraz *zverina* s pomeni 'divja žival', 'zver', 'divjad'), k terminološki nenazornosti pa je v 19. stoletju prispevala tudi sopomenskost.

Tudi za druge razrede ali rede v starejših slovarjih ne najdemo izraza ali pa zasledimo drugačne (prevedene) izraze: za **dvoživke** ima Hipolit kar zvezo *rupažive zverjačine*, neujemalno z latinskim (Amphibia) in nemškim (Beüthlebige Thiere); Cigale (1860) pa že pozna današnji izraz: *dvoživka*, *vodozemna žival* (Amphibium); v Znanstveni terminologiji (.../ (1880) pa: Amphibien, zool. *dvoživke ali krkoni*, (kroat. T.) *vodozemci*.

Nadpomenko **žuželke** srečamo šele pri Cigaletu (1880) v Znanstveni terminologiji: Insect, zool. *žuželka*, *žužek*; medtem ko v slovarju predlaga vrsto drugih izrazov: nach Ravn. *zaževka*, etwa a. *prešipnjeneč*, *žužek*, *kukec*, *kuka*, *preuščenjeni merčes*, *preuščenjenec*,

⁷ Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschen windischen Stammwörter /.../, 1789, Klagenfurt.

preušenjenec, böhm. *žičala*, russ. *nasekomoe*, poln. *przewiez*. Starejši slovarji poznajo druge izraze: Kastelec-Vorenc: *zmotlaka* (Insecta'); *gomaz*, kar *gomazi* (Insectum); Hipolit: *lejtajoča zmotlaka* (Insecta volantia, Fliegend Ungeziefer), *gomazeča zmotlaka* (Insecta repentia, Kriechende Ungeziefer); Murko: *merkej*, *merčes*, *mergolinc*, auch *červ* (Insect); *merkej*, *merčes* (Ungeziefer) – pri izrazu za hrošča pa že najdemo edninsko poimenovanje: *žičala*, *žužanka*, *žuželka*, gem. *keber*, *koka* (Käfer).

Tudi današnji izraz za red **ujede** zasledimo šele v 19. stol. (npr. Murko: *vjeda*, *zgrabljiv ptič*, *ropna tica* (Raubvogel); Cigale (1880): Raubvögel, *ptice ujede*), medtem ko pri Hipolitu obstaja še besedna zveza (*Na rup hoječe tice*).

1.2 Hipolitov prevod Orbis pictus J. A. Komenskega iz l. 1658, dodan slovarju (1711–12) je bil namenjen spoznavanju sveta na nižji stopnji šolanja, čemur je prilagojen tudi izbor besedja in je s svojo pojmovno-tematsko zasnovjo zajel živalstvo v enem sklopu (za predstavitvijo neba, osnovnih elementov, zemlje, rastlinstva). Živali (Animalia, Thiere) so razporejene v naslednje skupine: Tice (XVIII), Domače tice (XIX), Poječe tice (XX), Polske inu Borštne tice (XXI), Na rup hoječe tice (XXII), Vodne tice (XXIII), Lejtajoča zmotlaka (XXIV); Štirinogaste živali: Domače živali, Čejdna živina, Delovna živina, Divje zverine, Divje zverjačine, Kače inu lazeoči živali, Gomazeča zmotlaka, Rupažive zverjačine, Ribe z tekoče vode ali z vejerjov, Morske ribe inu lupinaste živali. Kot zgled si pogloblje pogledimo samo eno skupino, npr. Rupažive zverjačine (Amphibia): »na zemli inu v vodi žive Ta Crocodyl ena grozovitna inu rupa želna zverjačina te vode Nilus. Ta piber kir jima gosinje noge K' Plavanju, inu en luskinast rep; ta Vidra, inu reglajoča žaba, s kroto ali s krohalnico; Sklejdnica, ozgoraj inu spodaj s čerpinami, kakor z enim ščitam pokrita«.

1.3 V obdobju razsvetljenstva je razmah strokovnih izrazov narekovala predvsem družbeno-kulturna naravnost k dvigu ravni splošne izobrazbe na vseh področjih ljudskega življenja in delovanja, zato smo od konca 18. stoletja dobivali prevode in priredbe praktičnostrokovnih (poljudnoznanstvenih) besedil z različnih področij,⁸ v katerih je zapisanih mnogo ustreznih živalskih izrazov, tudi sopomenskih poimenovanj (npr. v priročnikih: M. Pohlin: Kmetam za potrebo inu pomoč (1789), prevodih živinozdravstvenih in čebelarških del: npr. prevod Wolsteinovega dela Bukuvce od živinskih bolezni za kmeteske ludy (1784), Linhartov prevod Bukev od kug inu bolezen goveje živine, tih ovac inu svin (1792), Živinozdravništvo (J. Bleiweis, S. Strupi, 1845, 1851–53); Glavarjev prevod in izpopolnitev Janševega dela Pogovor o čebelnih rojih (Abhandlung von Schwärmen der Bienen (1776)), Goličnikov prevod A. Janše Popolnoma podvučenje za vse čebelarje (1792), P. Dajnka Čelarstvo (1831); v pratikah, kasneje v časopisih (npr. v Kmetijskih in rokodelskih novicah, 1843–1900)). V začetku 19. stoletja so nastajale na pobudo vnetega zbiralca Žige Zoisa tudi zbirke izrazja: npr. Vodnikovih imen za ribe idr.

1.4 Šele v drugi polovici 19. stoletja pa razvoj strok ustvari tudi pogoje za sistematično urejanje in ustvarjanje izrazja, ki ga odseva tudi današnja raba: najdemo ga v prevedenih delih našega naravoslovca F. Erjavca: Prirodopis živalstva s podobami (1864, 1872, 1881); Schödlerjeva Knjiga prirode. IV. del: Botanika ... Zoologija, z 227 podobami. Matica slov-

⁸ O tem prim. razpravo M. Orožen: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja, zbornik simpozija Slovenski jezik v znanosti I (Ljubljana 1986), 133–150.

⁹ F. Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami. Za spodnje razrede srednjih šol izdelal dr. Alojzij Pokorny. /.../

enska v Ljubljani, 1875.⁹ V najmlajši izdaji Prirodopisa živalstva s podobami po dr. A. Pokornem (1881) obstaja naslednja razporeditev živalstva: npr. I. Red Sesavci. 1. Razred. Opice; a) Afrikanske in azijske opice, b) Amerikanske opice; 2. Prhutarji, 3. Žužkojedi, 4. Zveri a) Mačke /.../, b) Hijene, c) Psi, d) Kune, e) Medvedje, 5. Plavutonožci, 6. Glodavci, a) Veverice, b) Miši, c) Zajci, 7. Redkozobi, Kopitarji, Dvoparkljarji, a) Rogarji, b) Jeleni, c) Kamele, 10. Mnogoparkljarji, a) Tekmoprsti, b) Lihoprsti, 11. Ribaki ali kiti, a) Pliskavke, b) Kiti, 12. Vrečarji, 13. Kljunaši. Ostali redi so: 2. Ptiči, 3. Plazivci, 4. Krkoni (Amphibia), 5. Ribe, 6. Mekužci, 7. Žuželke, 8. Stonoge, 9. Pajkovci, 10. Košarji ali raki, 11. Črvi, 12. Iglokožci, 13. Mehovci, 14. Praživali. Če primerjamo razporeditev in poimenovanja s starejšo (2.) izdajo, ugotovimo razliko le v razvrstitvi »mekužcev« na 11. mesto namesto na 6., poimenovanje pa je variantno le pri 3. redu: Plazavci (namesto novejšega Plazivci) in 13.: Mešnjaki (namesto mlajše Mehovci). V prevodu Schödlerjeve Zoologije je redov manj (12), in sicer je 3. in 4. red združen v enega: Krkoni – Amphibia (namesto Plazivci in Krkoni), Mekužci so na 9. mestu, Stonoge niso poseben red, 10. mesto imajo Zvezdarji (namesto Iglokožci) in 11. Polipi (namesto Mehovci). Uvedena je tudi vmesna delitev na vretenčarje (1.–4.: sesavci, ptiči, krkoni, ribe), členarje (5. do 8.: žuželke, pajkovci, košarji, črvi) in sluznjake ali trebuharje (9.–12.: mekužci, zvezdarji, polipi, praživali).

Prirodopis živalstva s podobami (2. izdaja, 1872) navaja pod III. redom (Plazavci (Reptilia)) naslednje razrede: Želve ali kornjače, Kuščarice, Kače, pod IV. redom (Gole dvoživke ali krkoni (Amphibia)) pa razreda: Brezrepi k. ali žabe, Repati k. ali pupki. 3. izdaja ima še posebej razred Oklopnjaki 'krokodili' (v 2. izdaji v okviru kuščaric). Schödlerjeva Zoologija pa ima pod III. redom: Krkoni ali dvoživke, zajete tako Plazavce (Reptilia) (1. Želve, 2. Krokodili, 3. Kuščarice, 4. Kače) kot Krkone (Amphibia) (5. Žabe, 6. Pupki). V preglednici so kot 7. razred navedeni še Plazarji (str. 225).

1.5 Slovarji 19. stoletja vsebujejo že zbir večjega števila ustreznih. Slovarniki so v želji po navajanju čim več ustreznih zbrali različne starejše, mlajše, pokrajinsko zamejene izraze, ki niso bili v istih časovnih in krajevnih okvirih medsebojno zamenljivi: če primerjamo samo eno iztočnico (za ptico pastirico (Bachstelze))¹⁰ v nemško-slovenskih slovarjih 19. stoletja (A. Murko (1833), A. Janežič (1850), M. Cigale (1860)), se lahko prepričamo o izčrpnosti navajanja sopomenk, glasoslovnih, oblikoslovnih, besedotvornih različic pri poimenovanju:

Murko (1833): *pastirinka*, in Kr. *tresorepka*, gem. auch *pastarinka*, *pasterinka*, *pastirička*, *pastiričik*, in Kt. *pliska*;

Janežič (1850): *pasterica*, *pasterička*, *pliska*, *tresorepka*; 1889: *pastirica*, *tresorepka*;

Cigale: *pastarica* oder *pastirica*, *pastaričica*, *pliska*, *tresorepka*; serb., poln., böhm. *pliska*.

Kastelec-Vorenčev slovar (zač. 18. stol.) ima samo dve sopomenki: *vodna bergla*, *pastaričica*, *ena tica* (Motacilla).

Drugo predelano in pomnoženo izdanje s 490 podobami. Matica slovenska v Ljubljani. 1872; Tretje, po 15. nemškem povsem predelano izdanje s 522 podobami. Matica slovenska v Ljubljani, 1875; Schödlerjeva Knjiga prirode. IV. del: Botanika ... Zoologija z 227 podobami. Matica slovenska v Ljubljani, 1875.

¹⁰ SSKJ: »**pastirica** /.../ 2. nav. mn., zool. živo pisane ptice pevke z dolgim pozibavajočim se repom, ki živijo navadno ob vodi«.

1.6 Cigaletova Znanstvena terminologija vsebuje tudi oznako *zool.*, h kateri uvršča tudi somatologijo, torej še človeka, samih živalskih izrazov pa je zelo malo: npr. Schlangen, zool. *kače*, Schmelzschupper, zool. *sklenoluske*; Schnecke, zool. *polž* (in Ohre), *polž*; Schreivögel, zool. *vpijati*; Schwämme, zool. *spužve*; Käfer (pl.), zool. *hrošči*; Lurche, (pl.) zool. *žabe*, *brezrepi krkoni*; Muschel, zool. *školjka* (Vuk); Wale, (pl.) zool. Cetacea, *kitovci ali ribaki*; Watvögel, *ptice brodnice* (brez oznake); Schildkrebse, (*raki*) *ščitnjaki*; Spitzmäuse, *rovke*; Stachelhäuter, *iglokožci* itd.

2.0 Ustaljevanje izrazov za živali v starejših slovenskih slovarjih sovpada z razmahom posvečanja skrbi določeni strokovni literaturi v obdobju razsvetljenstva in z razvojem zvrstnih besedil v teh obdobjih. Hkrati z razvojem slovenskega šolstva, znanosti se je morala izoblikovati slovenska terminologija za različne uporabnike. Zato je načrtnejše oblikovanje živalskega izrazja vidno šele s prevodi zooloških priročnikov, učbenikov v slovenski jezik. V primerjavi z izrazjem v Erjavčevih prevodih je delež živalskega izrazja v slovenskih slovarjih do 19. stoletja neizmerno skromen, saj so v tem času nastali izrazi, ki jih uporabljamo še danes.

Pregled živalskega izrazja nam odstira trdo pot porajanja, (pre)oblikovanja izrazja skozi stoletja in posebnosti pri njegovem tvorjenju, osamosvajanja tujemu poimenovalnemu vplivu, ustaljevanja izrazja v enopomenskost nasproti nenatančni večpomenskosti, enoizraznost (en termin) nasproti ljudski pestrosti poimenovanj.

Viri

- CIGALE, M., 1880: Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča, Ljubljana.
CIGALE, M., WOLF, A. A., 1860: Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Ljubljana.
HIPOLIT NOVOMEŠKI, 1711–1712: Dictionarium trilingue /.../ Latino-Germanico-Sclavonicum /.../ Germanico-Sclavonico-Latinum in prevod Orbis pictus (rokopis).
KASTELEC, M., VORENC, G., 1703–1710: Dictionarium latino-carniolicum (rokopis).
LÄGREID, A., 1967: Hieronymus Megiser, Slowenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid, Wiesbaden.
MEGISER, H., 1592: Dictionarium quatuor linguarum videlicet, Germanicae, Latinae, Illuricae, (quae vulgo Sclavonica appellatur) et Italicae, sive Hetruscae, Gradec.
PLETERŠNIK, M., 1894–95: Slovensko-nemški slovar, Ljubljana.

La terminologie zoologique des vieux dictionnaires slovène

Résumé

Les vieux dictionnaires rassemblent des termes qui faute des textes professionnels mettent en évidence assez précisément leur existence et l'utilisation dans le développement de la langue slovène. En observant leurs traits communs on peut dégager les caractéristiques de la terminologie zoologique et de sa formation: a) il s'agit des dictionnaires bi- ou polylingues, qui contiennent

des termes animaux les plus généraux; b) les termes ont souvent des variantes phonétiques, morphologiques ou autres; c) les chaînes d'équivalents dans les articles lexicographiques abondent en termes empruntés (surtout de l'allemand) qui sont en général échangés par des termes d'origine slave – cet échange s'est produit jusqu'au ou au 19ème siècle; dans les paires synonymiques du même genre le terme d'origine domestique l'a emporté sur le terme étranger; d) plusieurs expressions synonymiques coexistent pour dénoter un seul animal; e) les termes zoologiques (surtout les noms des oiseaux) sont polysémiques et ainsi inexacts; f) les paires des termes sont parfois soumis à la pseudosynonymie – l'échange des termes des animaux parents par le terme hypernymique ou par le terme de la même classe (*čaplja* (l'héron), *štorklja* (la cigogne)); g) la détermination des termes hypernymiques pour les groupes d'animaux s'est propagée et consolidée au 19ème siècle: *ujede* (oiseaux de proie), *dvoživke* (amphibies), *žuželke* (insectes), *plazilci* (reptiles) etc.

Dès la période de l'illuminisme s'est conçu, parallèlement au développement de différents ressorts professionnels, le rassemblement systématique des termes techniques qui a atteint le culminant à la 2ème moitié du 19ème siècle dans les manuels zoologiques avec la classification exacte des animaux (traduits par F. Erjavec (dès 1864)), dans La terminologie scientifique pour les lycées de Cigale (1880) et dans les dictionnaires bilingues avec la détermination des termes par son domaine (Cigale (1860), Pleteršnik (1894–95)).

Dobrepoljska rastlinska imena

Branka Lazar*

Prispevek obravnava narečna rastlinska imena, znana v dobrepoljskem govoru. Razvrščena so v skupine, in sicer glede na elemente, ki vplivajo na motivacijo imena. Ugotavlja, koliko teh imen je že uvrščenih v osrednje slovenske slovarje, katera pa so tista, ki so ostala le v narečni rabi.

The article discusses dialectal names for plants in the local speech of Dobrepolje. These names are classified according to the elements behind their motivation. The author analyses how many of these names are included in major Slovenian dictionaries and which are the components that have remained on the dialectal level.

1 Zamisel, da bi se popisala narečna imena rastlin, znana v dobrepoljskem govoru, je že stara. Pobudo zanjo je dal že pokojni Valens Vodusek, ko je v Dobrepolju slišal nekatera, njemu do takrat neznan imena travniških in gozdnih rastlin.

Namen tega prispevka je popisati in oživiti stara ljudska imena rastlin, ki jih v narečju še srečamo. Pri tem sem upoštevala podatke, ki sem jih dobila od svoje informatorke Ančke Lazarjeve, doma iz Zagorice v Dobrepolju, dobre poznavalke tako narečnega izrazja kakor predmetnosti same. Gre za več kot 50 narečnih imen, ki sem jih obravnavala z različnih vidikov.

Pri identifikaciji rastlin sem si pomagala tudi s slikovnim gradivom v različnih strokovnih oz. poljudno-strokovnih knjigah.¹ Pri prepoznavanju rastline mi je bilo v veliko oporo njeno mednarodno botanično oz. latinsko ime, po katerem sem s pomočjo svoje informatorke ugotovila, ali gre za iskano rastlino ali ne. Podatke pa sem preverila po Mali flori Slovenije, ki velja za nomenklaturu slovenskega rastlinskega izrazja.

2 V prvem delu prispevka so imena rastlin popisana. Poskušam razložiti motivacijo za posamezno narečno rastlinsko ime. Razdeljena so v skupine, in sicer glede na to, za kakšen tip poimenovanja gre.

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Šilić, Č., 1977: Šumske zeljaste biljke 2 (dalje Šilić).

Mišić, L., Lakušić, R., 1990: Livadske biljke (dalje Mišić).

Grlić, L., 1980: Užitne divje rastline (dalje Grlić).

Lippert, W., 1988: Travnške cvetice (dalje Lippert).

Rastlinski svet Evrope (dalje RSE), 1988.

2.1 Na prvo mesto spadajo tista imena rastlin, ki so le zelo približana fonetična različica slovenskega strokovnega imena, npr. asat za osat, nekota za nokota, aranka za arnika, glavinc za glavinec, grašca za grašica, perenca za pirnica, mlajček za mleček, zvončenca za zvonč(n)ica. Narečno ime sovpada z rodovnim imenom (če gre samo za eno vrsto, je hkrati še njeno vrstno ime, npr. arnika), vendar pa tudi v narečju pride do diferenciacije, in sicer v primerih, ko obstaja več vrst neke rastline. Razlikovalno vlogo prevzame levo pridevniško določilo v vlogi levega ujemalnega prilastka, npr. ta bela detelca, ta črna detela, ta špičasti trepotec za ozkolistni trpotec, ta mala marjetka za marjetica. Lahko so imena z dodanim glasovnim elementom, npr. aslak za slak, ali premetom, npr. jerglöt za regrad. Sem sodijo tudi imena, prevzeta iz drugih jezikov, zlasti iz nemščine, npr. divji kimel za kumino. Ker so ta imena zelo blizu knjižni obliki imena, jih navajam bolj za ilustracijo kot za predmet svojega proučevanja.

2.2 Sledi obravnava obsežnejše in za moje proučevanje relevantnejše skupine narečnih imen, ki v glavnem nimajo jezikovne povezave z uveljavljenim strokovnim imenom.

Razdelimo jih lahko na več podskupin, in sicer glede na elemente, ki vplivajo na motivacijo imena:

- a) podobnost po obliki,
- b) značilnost, tipična lastnost, uporabnost,
- c) izvornost v krščanskem izročilu.

2.2.1 V prvo podskupino sodijo imena rastlin, ki so glede na značilno obliko česa (cveta, plodov, listov) podobne predmetnosti, po kateri so dobile ime. Najštevilnejša so imena, nastala po značilni obliki cveta. **Kozke** [kó:ske] so zdravilne travniške rastline. Ime so dobile po tem, ker imajo cvetove podobne rožičkom; slovensko strokovno rodovno ime je *ranjak*.² **Skledice** [sklá:jtc'e] imajo cvetove v obliki sklede; slovensko strokovno rodovno ime je *krvomočnica*. So dveh vrst: *ta nizke skledice*³ z majhnimi cvetovi rdeče barve in *ta visoke skledice*⁴ z »bledo-«, tj. svetlordečimi cvetovi. **Krtačke** [kərtá:čkje] so nizke travniške rastline s cvetovi v obliki krtačke. Verjetno je to *navadna vrelka*⁵ (vedno namreč ni bilo mogoče z gotovostjo najti slovenske strokovne ustreznice). **Petelinčki** [peteli:nčki] imajo tako ime, ker so cvetovi po obliki podobni petelinovemu grebenu. V narečju poznajo več vrst te rastline. *Ta prvi petelinček* je spomladanski z nizkimi vijoličastimi cvetovi (strokovno ime je *votli petelinček*⁶), *ta drugi petelinček* je tudi spomladanski z nižjimi rdečimi cvetovi (strokovnega imena moja informatorka ne pozna). Poletni so *ta visoki petelinčki* s strokovnim rodovnim imenom *grahor*.⁷ Teh je več vrst.⁸ Eden od njih ima rumene cvetove in se strokovno imenuje *travniški grahor*.⁹

Pogosto gre za popačenke iz drugih jezikov, npr. **marelice** [marà:jlč'e] so spomladanske nizke bele rožice s cvetovi v obliki »marele«, tj. dežnika. Strokovno se imenujejo

² Mišič, str. 42: pravi ranjak; Mala flora Slovenije (dalje MFS), str. 250.

³ Šilić, str. 97: krvavordeča krvomočnica; MFS, str. 274: krvavo rdeča krvomočnica.

⁴ Mišič, str. 69: mehka krvomočnica; MFS, str. 275.

⁵ RSE, str. 166/7, tabela 69 (risba 7).

⁶ Šilić, str. 50.

⁷ MFS, str. 233.

⁸ RSE, str. 272, tabela 122.

⁹ Mišič, str. 50; Lippert, str. 36; MFS, str. 236.

¹⁰ Šilić, str. 42: podlesna veternica; MFS, str. 106: veternica; SSKJ V., str. 420: vetrnica.

*vetrnice*¹⁰ (rodovno ime). **Soldatki** [sudà:tki] za strokovno *ciklame*¹¹ so dobili tako ime, ker so cvetovi podobni kapam francoskih vojakov iz časa Napoleona. **Šlar** (tudi *šlajer*) [šl'á:r/šlá:jər] ima tako ime, ker so cvetovi podobni »šlajerju«, tj. pajčolanu. Slovensko strokovno rodovno ime je *lakota*.¹² Teh je več vrst: *ta beli šlar*, *ta rumeni šlar*¹³ (sta travniška z večjimi, gostejšimi cvetovi), *ta gozdni šlar*¹⁴ (z nizkimi belimi redkimi cvetovi). *Ta nizki šlar*¹⁵ pa ne spada v rod *lakot*, ampak *perl*. Raste na kamnitem svetu in je še nižji.

Denar [dná:r] je nizka travniška rastlina, ki je dobila ime po majhnih rumenih cvetovih, ki so podobni cekinom. Slovensko strokovno rodovno ime je *škrbotec*.¹⁶ **Lisičji rep** [ləsi:čji rjɛp] je narečno ime za strokovno *kresničevje*¹⁷ (L. *Aruncus*). Je gozdna rastlina, ki začne cveteti ob kresu (junija), zato mu ponekod na Dolenjskem, npr. v Račni, Šentjurju, rečejo tudi *kresnice*. Ime je dobila po cvetovih umazanobebe barve, ki so podobni lisičjemu repu. Te rastline se ne sme zamenjevati s slovenskim strokovnim rodovnim imenom *lisičji rep*,¹⁸ ki je vrsta trave (L. *Alopecurus*) in je krmna rastlina.

Nekatere rastline so v narečju dobile ime po značilni obliki plodov, npr. **žinkrofi** [ži:nkrafi]. So nekaj metrov visok grm z značilnimi rdečimi plodovi, ki so podobni žlikrofom. Beseda se rabi npr. v zvezi *gremo po žinkrofe*. Slovensko strokovno vrstno ime je *navadna trdoleska*.¹⁹ **Punčke** [pù:nčkje] se strokovno imenujejo *volčje jabolko*²⁰ (rodovno ime). Plod ob stiku stebela in listnega peclja visi navzdol. Ko je svež, je podoben majhnemu rdečemu jabolku. V narečju so dobile ime punčke, ker posušen plod dobi obliko »punčkine«, tj. deklíčine glavice, ko mu vrhnje liste razpremo in jih zvežemo pod plodom. **Babji zob** [bà:bji zùp] je narečno ime za *šipek*,²¹ ker je plod podoben ženskemu zobu. To ime velja za cel grm kakor tudi za plod.

Po obliki listov so dobile ime rastline: **grah** [g'rəh] za več vrst²² (*črni grahor*, *velecvetni grahor*, *sladki grahovec*), ker ima liste podobne grahovim; **smrekica** [sma'á:jka] je najbrž dobila tako ime, ker so listki podobni smrekovim iglicam. Slovensko strokovno vrstno ime je *navadni oslad*.²³ **Zajčje tace** [zà:jčje tá:c'e] imajo tako ime, ker so listi rastline podobni zajčjim sledovom, obenem pa naj bi te rastline zajci radi jedli. To ni travniška rastlina, ampak raste okoli hiš, v senci. Slovensko strokovno ime je zaenkrat ostalo neznano. **Medvedove tace** [medv'á:jðave tá:c'e] imajo velike liste, ki so jih nabirali kot krmo za prašiče. Listi s peclji so podobni medvedovim šapam. Tudi za to rastlino je strokovno ime

¹⁰ Šilić, str. 71: ciklama, kokorik; MFS, str. 396.

¹¹ MFS, str. 498.

¹² Mišić, str. 102: navadna lakota, str. 103: prava lakota.

¹³ Šilić, str. 108: gozdna lakota; MFS, str. 502.

¹⁴ Mišić, str. 99: hribska perla; MFS, str. 497.

¹⁵ Lippert, str. 53: kosmati škrbotec; MFS, str. 439.

¹⁶ Šilić, str. 74: kresničevje navadno; MFS, str. 181.

¹⁷ Mišić, str. 147: kolenčasti lisičji rep; MFS, str. 737.

¹⁸ RSE, str. 82/2: navadna trdoleska, tabela 27 (risba 2); enako MFS, str. 286.

¹⁹ Šilić, str. 123: volčje jabolko navadno; Grlič, str. 245: navadno volčje jabolko; MFS, str. 418.

²⁰ MFS, str. 188.

²¹ Šilić, str. 86: sladki grahovec, str. 87: črni grahor; Mišić, str. 49: velecvetni grahor; MFS, str. 224, 236: širokolistni grahor (za velecvetni g.).

²² Mišić, str. 37: navadna sračica, gomoljasti oslad; MFS, str. 181: navadni oslad.

²³ Ime *medvedove tace*, v SSKJ označeno *poljud*., za strokovno *navadni dežen*, najdemo tudi v Pleteršnikovem slovarju (str. 653, iztočnica *taca*) in v SSKJ (V, str. 14, iztočnica *taca*). Prim. še SSKJ I, str. 395, iztočnica *dežen*. Vendar je to popolnoma druga rastlina, kot jo označuje narečno ime. Ugotovljeno po RSE, str. 220/7, tabela 96 (risba 7).

ostalo neznano.²⁴ **Ta rumene jagode** [tə-rmìɛn'ɛ já:ɡad'ɛ] se tako imenujejo, ker imajo cvetove in liste podobne jagodovim. Slovensko strokovno rodovno ime je *petoprstnik*.²⁵ **Ta zelene zvezdice** [tə zeliɛne zvá:jse] so nizke rastline, ki rastejo kot podrast. Slovensko strokovno rodovno ime je *tevje*.²⁶

Značilnost tudi narečnega, ne le strokovnega poimenovanja je pogosta raba množine za vrsto oz. rod rastline. Prav tako običajna je tudi edninska raba kakor tudi dvočlensko poimenovanje rastlin.

2.2.2 V drugo podskupino spadajo imena, na katerih poimenovanje je vplivala neka značilnost ali tipična lastnost rastline ali pa njena uporabnost. Tako so dobile **pege** [pá:igjɛ], ki jih je več vrst, ime po značilnih pegah oz. lisah na cvetovih ali zelenih listih. Strokovno se ene imenujejo *kukavice*, druge *naglavke*.²⁷ Tako *ta temnordeče*,²⁸ *ta svetlordeče*, tj. roza, *ta pisane*²⁹ spadajo med kukavice; *ta bele*,³⁰ *ta rumene* med naglavke; *ta velike* so ciklamne barve; zanje ne vemo, v kateri rod spadajo. **Pikaše** [pí:kaše] imajo ime po značilnih belih pikah na zelenih listih. Slovensko strokovno rodovno ime je *pljučnik*.³¹ Je zdravilna rastlina. Včasih so ga nabirali kot krmo za prašiče, da so bili bolj zdravi. **Oparnice** [apà:rənc'ɛ] s slovenskim strokovnim vrstnim imenom *črni trn*³² so najbrž dobile ime po plodovih, ki postanejo užitni šele tedaj, ko jih jeseni »opari« slana. **Bodež** [bó:dəš] je dobil tako ime, ker je cela rastlina precej bodeča. Raste po travnikih. Slovensko strokovno rodovno ime je *gladež*.³³ **Kopavje** [kapà:ujɛ] je narečno ime za *bodečo nežo* oz. *brezstebelno kompavo*.³⁴ To je zelo trdovraten plevel, ki mu moramo izkopati celo korenino, če ga hočemo zatreti. Od tod verjetno tako ime. **Muhič** [mjù:həč] je narečno ime za plevel s slovenskim strokovnim rodovnim imenom *muhvič*.³⁵ Mlada rastlina je zelo podobna proso. Proso se pleve, zato je treba zelo paziti, da se izruje plevel in ne proso. Ko zraste, je zelo trdovraten plevel, nadležen kot »muha«. Od tod izhaja tudi ime. To razlago potrjuje tudi Bezlajev Etimološki slovar pri iztočnici muha.³⁶ V narečju je še živ pregovor: Štiér pləví:c'ɛ sa plá:jl'ɛ ɥ prù:si. Pa je rjá:kla tə pərvá: »O:, ti čərna trá:va mù:ra!« Tə drú:ga je rjá:kla: »Ti: mjù:həč muhetá:č!« Tə triéjtje pa: »O:, ti l'ù:bi aslá:k!« Tə četərta pa: »O:, ti pəkliɛnski asà:t!« **Betki** [bət'ki] so dobili ime po značilnih trdih cvetkih. Slovensko strokovno vrstno ime je *mala strašnica*.³⁷ **Pokavčki** [puókavčki] so dobili ime po tem, ker pokajo, če s čašico udarimo ob čelo. Slovensko strokovno vrstno ime je *navadna pokalica*³⁸ iz rodu *lepnica*. **Ta žametovi nageljni** [tə žà:mətavi ná:gəlɲi] so dobili ime po značilnih mehkih listih, ki so taki, kot da bi bili

²⁴ Mišić, str. 38; petoprstnik, str. 39; plazeči petoprstnik; MFS, str. 194: rod petoprstnik in več vrst iz tega rodu.

²⁵ Šilić, str. 99; MFS, str. 297: rod tevje, vrsta navadno tevje.

²⁶ MFS, str. 756: rod kukavica, str. 751: rod naglavka; RSE, str. 332, tabela 152.

²⁷ Grljić, str. 103: navadna kukavica, str. 104: pegasta kukavica; Šilić, str. 192: pegasta kukavica.

²⁸ Lippert, str. 10: pikastocvetna kukavica.

²⁹ Šilić, str. 195: dolgolistna naglavka.

³⁰ Šilić, str. 117, Grljić, str. 241: navadni pljučnik; MFS, str. 411: rod pljučnik, vrsta navadni pljučnik.

³¹ Grljić, str. 196; MFS, str. 212.

³² Grljić, str. 212: navadni gladež; MFS, str. 237: rod gladež, str. 238: vrsta navadni gladež.

³³ Grljić, str. 281: brezstebelna kompava; MFS, 569: rod kompava, str. 570: vrsta brezstebelna kompava; SSKJ I, str. 158, iztočnica *bodeč*: po latinskem sinonimu je preverjeno, da je bodeča neža res brezstebelna kompava.

³⁴ SSKJ II, str. 877, iztočnici *muhvič*, *muhvič*; MFS, str. 745.

³⁵ ES II, str. 205.

³⁶ Mišić, str. 40: zelena svitlica; MFS, str. 193: mala strašnica.

³⁷ Lippert, str. 17, Grljić, str. 139: pokalica; MFS, str. 374: rod lepnic, str. 376: vrsta navadna pokalica.

³⁸ Šilić, str. 54: dlakava lučca; enako MFS, str. 378.

žametni. Slovensko strokovno vrstno ime je *dlakava lučca*.³⁹ **Prda** [párda] je trdovraten plevel, ki so ga včasih nabirali za krmo prašičem. Ima trde peclje in se dolgo kuha. Iz tega je nastal pregovor: »Malavà:ška⁴⁰ párda, če se 'bəl kù:xa, 'bəl je tàrda.« Strokovno ime je zaenkrat še neznano. **Sirotka** [srù:tka] je narečno ime za *divjo mačehe*, bolj rabljeno strokovno vrstno ime je *divja vijolica*.⁴¹ Takšno ime ima zato, ker so cvetovi čisto drobni, vrtno mačehe, ki so gojene, pa imajo velike cvetove. **Stelja** [stiél'e] je narečno ime za *prapro*.⁴² Takšno ime naj bi dobila, ker jo uporabljajo »za nastilat« živini. Ob kresu naredijo šopke iz stelje in kresnic, ki jih mečejo po strehah za srečo. **Črna bil** [čárna bù] je zanimivo ime za strokovno rodovno ime *pelin*.⁴³ Lahko bi bilo izpeljano tudi iz *bol*, ker lajša bolečine. Ta rastlina vsebuje strup, ki je v manjših količinah zdravilen, v večjih pa zelo strupen. Da gre res za bil, lahko sklepamo tudi iz podatka v narečni kartoteki,⁴⁴ kjer je to ime zabeleženo v obliki *črna bov* (za Spodnjo Idrijo) in je uvrščeno pod iztočnico *bil*. Tudi v ruščini se pelin imenuje »černobil«. To potrjuje tudi Bezlajev Etimološki slovar,⁴⁵ ki navaja pri iztočnici *bil* botanično ime črna bil. **Konjska malisa** [kuŋska malí:sa], slovensko strokovno vrstno ime *konjska griva*,⁴⁶ ima takšno ime zato, ker zmečkani listi in cvetovi dišijo tako kot melisa. **Divja čebula** [dí:ujɛ čebúla], strokovno *dišeči luk*,⁴⁷ je dobila tako ime, ker cvet diši po čebuli. **Vohmajster** [ˈvohmá:jstɛr] je narečno ime za *dišečo perlo*.⁴⁸ Rastlina ima takšno ime zaradi prijetnega vonja. Motivacijsko zanimivo ime je **goreča ljubezen** [gariéča əlbjɛzɛn], ki ima tudi v vrtnarski stroki enako ime, bolj rabljeno botanično ime pa je *kalcedonijska lučca*.⁴⁹ V narečju je bilo sprva za gozdno in vrtno rastlino enako ime, tj. goreča ljubezen. Kasneje so gojene rastline v narečju poimenovali *turški nageljni* ali *klinčki*.⁵⁰ Cvet gozdne rastline ima močno rdečo barvo. Če je dekle fantu odtrgala cvet (ali obratno), je to pomenilo, da je bila njuna ljubezen res trdna. Zanimivo je prepletanje dveh narečnih imen: **gadove rože** [gá:dave rùž'e] in **grilove rože** [grí:lave rùž'e]. Gadove rože imajo tako ime, ker dišijo gadom. Imajo majhne bele cvetove zvončaste oblike s precej velikimi listi. Slovensko strokovno rodovno ime je *salomonov pečat*.⁵¹ Po ljudskem izročilu naj bi si gad na njegovih listih in plodovih nabiral strup. Grilove rože (gril = ščurek) pa so nastavljali ščurkom, ker so ti bežali pred njimi zaradi vonja po gadih. So 30 do 40 cm visoke rastline z modrikastimi cvetovi, liste in steblo imajo bodeče. Slovensko strokovno vrstno ime je *navadni gadovec*,⁵² kar bi pričakovali za gadove rože.

³⁹ Mala vas je vas v Dobropolju.

⁴⁰ SSKJ II, str. 659, iztočnica *mačeha*; prim. še SSKJ V, str. 435, iztočnica *vijolica*; MFS, str. 163.

⁴¹ Grlíć, str. 80: orlova prapro; MFS, str. 72; SSKJ III, str. 958, iztočnica *prapro*.

⁴² Grlíć, str. 277: navadni pelin; MFS, str. 558: rod pelin, str. 560: vrsta navadni pelin.

⁴³ Narečna kartoteka Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša (dalje NKLS).

⁴⁴ ES I, str. 21, iztočnica *bil*.

⁴⁵ Šilić, str. 149: konjska griva; enako MFS, str. 536 (za rod in vrsto).

⁴⁶ Lippert, str. 4: dišeči luk; enako MFS, str. 643.

⁴⁷ Šilić, str. 107: dišeča perla, L. *Galium odoratum*; Grlíć, str. 264: dišeča perla, L. *Asperula odorata*; MFS, str. 497: rod perla, L. *Asperula*, nima vrste dišeča perla, L. A. *odorata*; MFS, str. 498: rod lakota, L. *Galium*, str. 501: ima vrsto dišeča lakota, L. G. *odoratum*; prim. še SSKJ III, str. 568, iztočnica *perla* in SSKJ II, str. 553, iztočnica *lakota*; RSE, str. 172: dišeča lakota ali dišeča perla, L. *Galium odoratum*.

⁴⁸ SSKJ II, str. 650, iztočnica *lučca*, je kalcedonijska lučca *bot.*; MFS, str. 378: rod lučca, nima vrste kalcedonijska lučca; v SSKJ II, str. 622, iztočnica *ljubezen*, je kalcedonijska lučca vrtno.

⁴⁹ Mišić, str. 25: gmanjska ljubezen (?gmanjska); MFS, str. 370, rod klinček, nageljček.

⁵⁰ Šilić, str. 172: mnogocvetni salomonov pečat, str. 173: dišeči salomonov pečat; MFS, str. 647, rod salomonov pečat; RSE, str. 248/2, 3, tabela 110 (risbi 2, 3).

⁵² RSE, str. 290/11, tabela 131 (risba 11); MFS, str. 410, rod gadovec, vrsta navadni gadovec.

Ušivke [uši:ukje] so dobile ime po tem, ker so cvetove te rastline mešali s salom in s tem namazom preganjali uši. Deloma se tako imenujejo tudi zato, ker rastejo zelo skupaj in jih je veliko, kot uši. To narečno ime velja za dve strokovni vrstni imeni, in sicer za *pomladanski zafran*⁵³ kakor tudi za *jesenski podlesek*.⁵⁴ Tudi v narečni kartoteki⁵⁵ najdemo podatek za to rastlino, in sicer da je ime znano iz Lašč v pomenu jesenski podlesek. **Tintovina** [tí:ntauna] je grm; njegove plodove so uporabljali za »tinto«, tj. črnilo, slovensko botanično rodovno ime je *kalina* (vrtn. *liguster*).⁵⁶ Stebla te rastline olupijo in jih uporabljajo za »kolčke« pri pleteni posodi.

2.2.3 V tretjo podskupino spadajo imena, ki izhajajo iz krščanskega izročila v smislu legend. **Tončke** [tùnc̣ḳje] so travniške rastline. Spomladanske so nizke *ta male tončke*. So dveh vrst, oboje imajo drobne modre cvetove, razlika je v višini stebel. Prve so čisto nizke, druge pa malo višje. Oboje se strokovno imenujejo *mračice*,⁵⁷ prva je *navadna*, druga pa *srčastolistna mračica*. Poletne so *ta velike tončke*, so spet dveh vrst, z modrimi in z rdečkastimi cvetovi, s strokovnima vrstnima imenoma *njivsko grabljišče*⁵⁸ in *navadni grintavec*.⁵⁹ Vse imajo cvetove podobne drobnim glavicam. Pravijo, da imajo take glavice kakor sv. Anton, s plešo na sredini glave. Od tod tudi ime. Ustreznije ime bi bilo tončki – m. sp. namesto ž. sp. (najbrž deluje ž. sp. po naliki od rastlina). V obliki za m. sp. ed. *tonček* je evidentirana ta rastlina tudi v narečni karoteki.⁶⁰ **Krške** [ḳṛšḳje] so vrtno *astre*.⁶¹ K nam naj bi to cvetlico prinesli romarji s Krke na avstrijskem Koroškem, od koder je doma sv. Ema, zato so jim rekli krške. Ime **kresnice** (**ta bele**, **ta rumene**) [ṭə ḅã:jḷ'e, ṭə-ṛṃiɛṇ'e ḳərsṇi:c̣'e] izvira od tod, ker se jih ob kresu (24. junija) skupaj s praprotyo daje v šopke, te »pušeljce« pa se meče po strehah hiš in gospodarskih poslopij. Če se glavice kresnic in stelje obrnejo navzgor, naj bi tisti, ki meče šopke, prišel v nebesa; če se obrnejo postrani, naj bi prišel v vice, če pa navzdol, v pekel. Na kresni večer se posamezne rože raztrese tudi po hišah in hlevih, ker pravijo, da ponoči pride Janez Krstnik, ki prinaša srečo. *Ta belim kresnicam* se strokovno reče *ivanjščica*⁶² (SSKJ ima tudi sopomenko *marjeta*), *ta rumenim pa primožek*.⁶³ Zanimivo ime je **križevatec** [križevà:ṭəc̣], slovensko strokovno rodovno ime je *zimzelen*.⁶⁴ To rastlino dajejo za cvetno nedeljo v kravji žegen. Ko so Kristusa pribili na križ, so mu dali na glavo krono iz trnja, med katerim se je znašel tudi križevatec, ki mu je hladil rane in blažil bolečine. Od tod tudi ime. **Varuh** [ṿà:ṛəh] je narečno ime za slovensko strokovno rodovno ime *kopitnik*.⁶⁵ Je strupen. Tudi to rastlino se da v kravji žegen. Ime varuh je dobil zato, ker je tako »hud« – ima tako moč, da obvaruje živino boleznim. **Marijini**

⁵³ Šilić, str. 180: spomladanski zafran; MFS, str. 654: pomladanski zafran.

⁵⁴ Lippert, str. 5; Mišić, str. 133.

⁵⁵ NKLS, iztočnica *ušivka*.

⁵⁶ Po ustnih informacijah prodajalke na ljubljanskem živilskem trgu; prim. SSKJ II, str. 263, iztočnica *kalina*, SSKJ II, str. 604, iztočnica *liguster*; MFS, str. 496: rod *kalina*, L. *Ligustrum*.

⁵⁷ RSE, str. 308/4, 5, tabela 140 (risbi 4, 5); MFS, str. 451.

⁵⁸ Lippert, str. 59; Mišić, str. 108; MFS, str. 513.

⁵⁹ Mišić, str. 109; MFS, str. 515.

⁶⁰ NKLS, iztočnica *tonček*.

⁶¹ SSKJ I, str. 71, iztočnica *astra*.

⁶² Lippert, str. 66: travniška *ivanjščica*; MFS, str. 557; SSKJ II, str. 484, iztočnica *kresnica*.

⁶³ RSE, str. 152/2: vrbovolistni primožek, tabela 62 (risba 2); MFS, str. 547.

⁶⁴ MFS, str. 492; SSKJ V, str. 887, iztočnica *zimzelen*; RSE, str. 284/11, tabela 128 (risba 11).

⁶⁵ Šilić, str. 36: *kopitnik*; MFS, str. 94: rod *kopitnik*, vrsta *navadni kopitnik*.

⁶⁶ Šilić, str. 115; MFS, str. 415.

gvantci [mari:jni gvà:ntci] so narečno ime za *spomladansko torilnico*.⁶⁶ So nizke modre rožice. Tako se imenujejo, ker imajo »plave«, tj. modre cvetove, Marija pa je bila oblečena v plave »gvante«, tj. obleke. **Jezuščkove rožice** [jézuščkave rùøc'è] imajo majhne bele cvetove. Jezus je bil velikokrat oblečen v bela oblačila, od tod ljudsko ime. Slovensko strokovno rodovno ime je *polžarka*.⁶⁷ **Božji dlak** [bò:žji d'læk] je narečno ime za *glog*.⁶⁸ Ime božji prihaja od tod, ker naj bi pod tem grmom počivala Marija, ko je z Jezusom hodila po svetu, dlak pa najbrž zato, ker ima plod dlačice, ko odcveti. **Jezusova krona** [jézusava krùøna] je ime za trnje s poljudnim imenom *akacija* oz. strokovnim *robinija*.⁶⁹ V to skupino sodijo še imena: **marijini laski** [mari:jni lá:ski], slovensko strokovno rodovno ime je *migalica*.⁷⁰ Cvetni listki so nežni, tanki, svetlorjavi, kakršni so na slikah lasje Marije. **Ta plava šmarnica** [tə plà:va šmá:rənca] je narečno ime za *spominčico*.⁷¹ Včasih so meseca maja delali oltarčke iz Marijinega kipa in rožic. Ker te šmarnice cvetijo malo pred pravimi šmarnicami, ki so bele, so tem rekli »ta plave«. **Jezusova gajžla** [jézusava gà:jžla] ima tako ime, ker je rastlina podobna biču, Jezusa pa so pred križanjem bičali. Slovensko strokovno rastlinsko ime je zaenkrat še neznano.

2.2.4 V zadnjo podskupino so uvrščena imena, katerih motivacija ni jasno prepoznavna. **Iglica**⁷² [í:guca] je narečno ime za *trobentico*⁷³ iz rodu *jegličev*. Besede iglica v dobropoljskem govoru ne uporabljajo; morda gre za izpeljavo iz besede jeglič. Tako domnevo potrjuje tudi podatek v Bezlajevem Etimološkem slovarju, kjer najdemo obliko iguca pri iztočnici jeglič⁷⁴ kot eno od njegovih variant. Tudi motivacija imena **drobutovina** [drabú:tauna] za slovensko strokovno vrstno ime *dobrovita*⁷⁵ ni jasna. Uprabljali so jo za vezanje (od tod najbrž ime *dobrovita*). Prav tako ni znano, od kod ime **pereči ogenj** [pé:ræç ó:gi] za *kukavičjo lučco*.⁷⁶ Morda izhaja od tod, ker ima ta rastlina cvetove močne rdeče, »žgoče« barve. Da gre res za to rastlino, potrjuje tudi podatek v narečni kartoteki.⁷⁷ Med motivacijsko nepojasnjena imena spada tudi **hudolesovina** [hudalá:jsauna] za *rdeči dren*.⁷⁸ Je grm, katerega les se zaradi njegove trdote uporablja za izdelovanje zobotrebecv. **Griljevo zelje** [grí:ləu ziél'e] je narečno ime za strokovno ime *bodika*, *božje drevce*.⁷⁹ Tudi motivacija narečnega imena **drenek** [drá:inæk] je ostala nejasna. Strokovno ime ni gotovo; morda je to *dren*.⁸⁰ Tudi to rastlino dajejo v kravji žegen.

⁶⁶ Šilič, str. 41; MFS, str. 101: rod polžarka, vrsta navadna polžarka.

⁶⁷ SSKJ I, str. 702, iztočnica *glog*; MFS, str. 210.

⁶⁸ SSKJ I, str. 17, iztočnica *akacija*; SSKJ IV, str. 522, iztočnica *robinija*; MFS, str. 223: robinija.

⁶⁹ SSKJ II, str. 770, iztočnica *migalica*, str. 559, iztočnica *lasek*; MFS, str. 715.

⁷⁰ Šilič, str. 118: gozdna spominčica; MFS, str. 413: rod spominčica, str. 414: vrsta gozdna spominčica.

⁷¹ NKLS, iztočnica *iglica*: iglica – neka rastlina.

⁷² Šilič, str. 70: trobentica; Grlič, str. 239: brezstebelni jeglič; SSKJ V, str. 183, iztočnica *trobentica*; MFS, str. 393: rod jeglič, str. 394: vrsta navadni jeglič (In vrste z L. *Primula acaulis*).

⁷³ ES I, 1976, str. 224.

⁷⁴ Ugotovljeno po ustnih informacijah prodajalke na trgu; Grlič, str. 268/269: »dobrovita ... drobutovje ... hudolesovina ...«; SSKJ I, str. 435, iztočnica *dobrovita*; MFS, str. 505: vrsta *dobrovita* iz rodu *brogovita*.

⁷⁵ Lippert, str. 15: *kukavičja lučca*; Mišič, str. 27: *kukavičja lučca*; MFS, str. 378: rod *lučca*, vrsta *kukavičja lučca*; SSKJ II, str. 650, iztočnica *lučca*; ES III, str. 25, iztočnica *pereti*: *pereč* ... »žgoče«.

⁷⁶ NKLS, iztočnica *ogenj*.

⁷⁷ SSKJ I, str. 492, iztočnica *dren*, rdeči dren; MFS, str. 289.

⁷⁸ Po informacijah prodajalke na trgu; prim. še SSKJ I, str. 159, iztočnica *bodika*, str. 180, iztočnica *božji*.

⁷⁹ ES I, 1976, str. 112, iztočnica *dren* (za rastlino »*Cornus mascula* tudi drin, der, drenek ...«); SSKJ I, str. 492: iztočnica *dren*.

3 V drugem delu je narečno rastlinsko besedišče analizirano z več vidikov. Skušala sem ugotoviti:

- kateri izrazi so živi samo v narečju;
- kateri izrazi so sicer narečni in so kot taki prišli v knjižno rabo, tako da jih najdemo tudi v slovarjih;
- kateri izrazi so prestopili mejo narečnega in se uveljavili v knjižnem jeziku kot strokovna ali poljudno-strokovna rastlinska imena.

Pri tem ugotavljanju sem upoštevala podatke iz SSKJ, SP 1962 in Pleteršnikovega slovarja. Pri preverjanju sem si pomagala še s podatki v narečni kartoteki Leksikološke sekcije Inštituta, Mali flori Slovenije in v drugih strokovnih knjigah. Tako SSKJ kot Pleteršnik označujeta narečni izvor besede, zato sta v ta namen ustrežnejša, manj zanesljiv je SP 1962, kar je tudi razumljivo, ker pravopisni tip slovarja ni toliko naravnani v zvrstno označevanje besed.

Pregled po slovarjih je pokazal, da je najmanjša od teh skupin skupina narečnih izrazov, ki so kot narečni prikazani tudi v slovarjih. Taka so imena kot: kresnica, oparnica, soldatek, muhič, hudolesovina, drobutovina (v Pleteršniku v obliki *drobutina*).

Druga, večja je skupina narečnih izrazov, ki so glede na omenjene slovarje hkrati tudi strokovni. Mednje sodijo izrazi, kot so: bodež, petelinček, babji zob, goreča ljubezen, marijini laski. Sem bi lahko uvrstili še imena, kot sta pokavček, sirotka, ki sta le nekoliko spremenjeni glasovni varianti slovarskih oblik pokalica (v vseh treh), sirotica (v Pleteršniku). Ne moremo pa na to mesto uvrstiti imen, kot so npr. grah, šmarnica, lisičji rep, medvedove tace, ki jih v slovarjih sicer zasledimo, a za popolnoma drugo rastlino, kot je to v narečju.

Tretja, največja je skupina izrazov, ki so samo narečni. V knjižnem jeziku imajo sopomenko, ki nima z narečno obliko nobene jezikovne povezave. Ta skupina je bila za moje proučevanje tudi najzanimivejša. Vezana je zgolj na narečno rabo in s tem izrinjena iz sistema knjižnega jezika, s tem pa tudi najbolj prepuščena pozabi. Med taka imena spadajo izrazi, kot so: križevatec, varuh, ušivka, krtačka, kozka, pega, pikaša, skledica, kopavje, božji dlak, črna bil itd. Med njimi je precej lepih slovenskih izrazov, ki kažejo na ustvarjalnost in iznajdljivost naših prednikov pri poimenovanju te predmetnosti.

Težko pa je izpostaviti tiste prvine imena, ki so odločilne, da se neko ime uveljavi tudi v stroki, saj gre gotovo za širši miselni vidik kot zgolj jezikovno vprašanje. Gledano z besedotvornega stališča je največ narečnih izrazov izpeljank (npr. pokavček, petelinček, ušivka, kozka, krtačka), redke so zloženske (vohmajster), sestavljenk in sklopov ne najdemo. Redke so tudi konverzije (krška). Pogosto so to netvorjene besede (grah, pega, denar). Veliko je dvobesednih poimenovanj (zvez z levim ujemalnim prilastkom).

Poseben problem je tudi zapis narečnih imen. Ker se izgovorno beseda v narečju lahko precej oddalji od poknjiženega zapisa, je izgovor zapisan v oglatem oklepaju.⁸¹

Na to, da je kar lepo število analiziranih narečnih izrazov prišlo v knjižno rabo, pa prav gotovo vpliva tudi dejstvo, da spada dobrepoljski govor v osrednje, dolensko narečje, ki je bilo že za Trubarja podlaga slovenskemu knjižnemu jeziku.

---

⁸¹ Zahvaljujem se dr. Veri Smole za pomoč pri zapisu izgovora narečnih besed.

Navedenke

- BEZLAJ, F., I–III, 1976, 1982, 1995: Etimološki slovar slovenskega jezika, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- ČERVENKA, M. idr., 1988: Rastlinski svet Evrope, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- GRLIČ, L., 1980: Užitarne divje rastline, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- LIPPERT, W., 1988: Travniške cvetice, Zbirka Sprehodi v naravo, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- MARTINČIČ, A., SUŠNIK, F., 1984: Mala flora Slovenije, Praprotnice in semenke, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- MIŠIČ, L., LAKUŠIČ, R., 1990: Livadske biljke, Svjetlost, Sarajevo.
- PLETERŠNIK, M., 1894/95: Slovensko-nemški slovar, 1., 2. del, Knezoškofijstvo, Ljubljana.
- ŠILIC, C., 1977: Šumske zeljaste biljke 2, Svjetlost, Sarajevo.
- TOPORIŠIČ, J., 1984: Slovenska slovnica, Založba Obzorja, Maribor.
- TOPORIŠIČ, J., 1992: Enciklopedija slovenskega jezika, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Narečna kartoteka Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.*
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, I–IV, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU & DZS, Ljubljana.*
- Slovenski pravopis, 1962, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Ljubljana.*
- Slovenski pravopis 1, Pravila, 1994, DZS, Ljubljana.*

Names of Plants in the Local Speech of Dobropolje

Summary

The article discusses names for plants in the local speech of Dobropolje, which are still living, although forgotten to a certain extent. The first part lists these names and classifies them according to the motivation of their names. A considerable number of names derive from a close resemblance of a part of a plant with the characteristic shape of an object or animal (*kozke* /little goats/, *krtačke* /brushes/, *petelinčki* /cocks/). Equally numerous is the group of names related to a characteristic or typical property of a plant or its use (*pege* /freckles/, *ušivke* /lice-like flowers/, *pikaše* /those with dots/). There follow names motivated in the Christian tradition and legends (*tončke* /St. Anthony's flowers/, *krške* /flowers from Krka, the place of St. Ema of Krka/, *križevatec* /crucifixion plant/). The smallest is the group of terms whose motivation is not recognizable (*iglica*, *drobotovina*). The second part of the article analyses these dialectal names in terms of the scope of their use: which of them are preserved only in local speech, which are dialectal and have as such been admitted also into the standard language and can be found in dictionaries, and which have crossed the border of dialectal use and have found their ways into technical or general technical use. As might be expected, the most numerous is the group of words restricted to dialectal use. It contains a number of original solutions that should not be left to sink into oblivion. Only a small number of dialectal terms have been accepted into technical language. The smallest is the number of dialectal expressions that are marked in dictionaries as such. The fact that a considerable proportion of dialectal names under discussion have passed into the standard language is due to socio-historical reasons: the speech of Dobropolje belongs to the central regional dialect of Dolenjska, which was the main source of the Slovene standard language already in Trubar's time.

Iz tkalskega izrazja na Pohorju

Marija Jež*

Članek obravnava tkalsko terminologijo na južnem in jugozahodnem delu Pohorja.

The article discusses weaving terminology from the southern and south-western part of the Pohorje area.

1 Velika večina referatov na simpoziju o tehniški besedi je posvečena problemom, do katerih prihaja pri uvajanju novega izrazja in pri njegovi standardizaciji. Pojavi, s katerimi se v zadnjem času srečujem pri dialektološkem terenskem delu na Pohorju, pa so zgornjim prav nasprotni: narečno izrazje v zvezi s predenjem in tkanjem v tem desetletju na Pohorju izginja. Nekdaj domača obrtna dejavnost se je preselila v tovarniške obrate, s šolskim sistemom in ustreznimi strokovnimi učbeniki je izrazje prešlo na knjižni nivo.

1.2 Vzrok za odmiranje ne tako majhnega dela našega besedja je v družbenem dogajanju, in sicer v ukinjanju kmetije kot samozadostne gospodarske enote. Do tega je prišlo zaradi odhajanja ljudi v večja industrijska središča, kar je na podeželju povzročilo pomanjkanje delovne sile, in zaradi cenejših in kvalitetnejših industrijskih izdelkov, ki so izpodrivali in končno izpodrinili doma izdelane tkanine. Žal pa naša industrija v svoje proizvodne procese ni vključila domačih surovin, ampak jih uvaža; zato se lan ne seje več, ovčje runo pa se po striženju v glavnem zavrže.

1.3 V jeziku zelo opazna posledica tega dogajanja je odmiranje tiste plasti besedja, ki je povezana z domačim izdelovanjem tkanin: s pridobivanjem surovine, predenjem in tkanjem. Zaradi tega je v tem trenutku ena prednostnih nalog dialektologije zbrati in inventarizirati vse besedje tega tematskega sklopa, ki je danes ogroženo, in ga na ta način ohraniti kot pomemben del naše kulturne dediščine.

2 Glede na cilj tako zastavljene naloge in glede na svoje izkušnje lahko rečem, da je izmed delovnih metod najprimernejša kombinacija klasičnega zbiranja narečnih podatkov s pomočjo informatorjev v obliki vodenega pogovora in hkratnega snemanja na magnetofonski trak ter avdiovizualne metode, kakršno je npr. predstavila H. Maurer Lausegger z videokaseto o govoru Djekš na Koroškem. Le z opisno metodo znanstvene razčlenitve jezikovnega sistema tega jezikovnega stanja danes ni več mogoče dovolj dobro predstaviti, ker je sistem

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

sam v sebi že načet in delno razkrojen. Zato je nujno treba pritegniti tudi desaussirjevsko pojmovanje jezika kot govornega dejanja, ker omogoča vključevanje različnih sistemov.

2.1 Prednosti in pomanjkljivosti prve metode tu ne bom posebej predstavljala, ker so vsem raziskovalcem dialektologom dobro znane in v praksi velikokrat preizkušene. O možnostih in razsežnostih druge je na področju dialektologije slovenskega jezika največ pisala že omenjena H. Maurer Lausegger.¹ Pri svojem terenskem delu na Pohorju sem ugotovila, da so prednosti te metode predvsem v naslednjem:

- uporaba avdiovizualne metode omogoča hkratno predstavitev besedja in predmetnosti, na katero se le-to nanaša, kar je pomembno predvsem za pomenski vidik raziskovanja. (Prim. izsek iz pogovora: J.: Sŋ pər'ne:sla pr'ę:sjco, tę smo pa za'čę:le. C.: Al pa ko'lo:urat smo 'tut 're:kli. Al pa pr'ę:sjce, 'kak ži:.);

- ob govornem dejanju omogoča ta metoda tudi avtentično predstavitev konteksta oz. okoliščin. Tu naj ob verbalnem sporočanju posebej poudarim pomen neverbalnega sporočanja. Iz zadnjega se npr. lepo kaže reakcija govorcev, kadar ne najdejo ustreznega izraza za določen predmet, trud vseh sodelujočih, da bi izbrskali iz spomina tisto, kar je že napol pozabljeno;

- izredno primerna je za proučevanje sociološke plati sodobnega narečja, posebej vplivanja sosednjih narečij in knjižnega jezika; s filmskim posnetkom je mogoče veliko bolje in natančneje predstaviti psihološke in sociološke interakcije med govorniki. (Izsek iz pogovora: B.: 'Kaj smo fse nar'ę:dli z 'li:na! M.: 'La:n se 're:če. B.: 'Nŋ:, te pa 'la:n. [Kaj res rečete lan?] B.: 'Nŋ:, 'ne:, 'tak po do'ma:čo 're:čemo 'lę:n.);

- zvočni del filmskega posnetka daje popolno reprodukcijo govora z vsemi tančinami izgovornih posebnosti soglasnikov in posebej samoglasnikov. Izrazi kot *zasopli vokali*, *zasekanost govora*, *potegnjeni glasovi*, *diftongizacija i-jevske*, *e-jevske barve*, *jezičkov r* ipd. postanejo lažje predstavljeni; po drugi strani omogoča primerjavo in s tem ugotavljanje razlikovalnosti med glasovi, ki se sicer v znanstvenem zapisu enako prikazujejo: tako npr. akutirani *a* (á) na Dolenjskem ni tonsko enak gorenjskemu, v Zalogu pri Ljubljani ni tako izrazit kot v Polju pri Ljubljani ipd. Posebej za govorce z netonemskih področij so to dragoceni podatki;

- zaradi vsega naštetega bi se videokasete z narečnim gradivom lahko uporabljale kot koristno dopolnilo jezikovnega pouka bodisi v šolskem izobraževalnem procesu bodisi pri nadaljevalnih specialističnih študijih.

Seveda ima avdiovizualna metoda tudi svoje slabe plati; te izvirajo predvsem iz dejstva, da je govorni položaj pred kamero vendarle simuliran, in je zato njegova naravnost nekoliko vprašljiva. Pri presoji govornega dejanja s stališča narečne ustreznosti pa je nujno treba upoštevati psihološki vidik govornika, ki je hkrati tudi v položaju javnega nastopanja.

2.2 Pri nas se videodialektologija² kot posebna veja dialektologije še ni uveljavila, o njenih začetkih pa je že mogoče govoriti v okviru skupnih projektov Avdiovizualnega laboratorija in Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.³

¹ H. Maurer Lausegger: Filmska dokumentacija narečja. Metodologija spraševanja v dvojezični situaciji na južnem Koroškem (str. 141–150). Etnološki film med tradicijo in vizijo. Ur. N. Križnar. ZRC SAZU, Ljubljana, 235 str.

² Gl. op. 1, str. 141.

³ Tu objavljeni prispevek je del monografske obravnave tkalskega izrazja na Pohorju, dopolnjenega z videokasetnim posnetkom narečja v govornem položaju.

3 Pridobivanje tkanin iz lanu in ovčjega runa je bilo na Pohorju še v prvih desetletjih 20. stoletja splošno razširjeno, tako da so se Pohorci oblačili v doma izdelano platno in sukno.

O izdelovanju tkanin izvemo iz Koprivnika (Koprivnik 1923, 80) naslednje: »Lanu se dandanes na Pohorju žalibože veliko premalo prideluje, čeravno je pohorsko podnebje kakor nalašč stvarjeno zanj. To je bilo v prejšnjih časih vse drugače. /.../ Ko so spredle predice predivo, je prišla volna na vrsto. Pomladi pa, ko je bilo vse pripravljeno, so pozvali tkalca na dom, ki je naredil iz preje platno (iz navadne *hodnik*, iz boljše in tanjše *tanko platno*), iz preje in volne raševino (*resojno*) – osnutek preja, votek volna –, iz same volne pa sivo domače sukno. V to domače blago so se oblačili moški (sukno, raševina, platno) in ženske (platno). Ženske so poleti in pozimi nosile platneno obleko; za delavnik belo iz hodnika, za praznik obleko iz modro barvanega tankega platna. Takrat so bili zlati časi za prebivalstvo na Pohorju. Ker je vsak večji posestnik na leto zaklal govedo in kožo dal udelati, je obuval sebe, ženo, otroke in družino tudi z domačim usnjem. Kupil je pravzaprav zase samo klobuk, ženi pa pečo (adro) ali robec za na glavo, vso drugo obleko so pridelali doma.« In nekaj strani naprej (84): »Ovce ima skoraj vsak kmet. Redita se dve pasmi, majhna *planinska ovca* in velika *jezerska ovca* z visečimi uhlji, s Koroškega. Obe imata debelo klobučevinsko volno, ki se vsa doma porabi.«

Od takrat so se stvari seveda spremenile. V šestdesetih letih se je na Pohorju izdelovanje lanenih tkanin v splošnem opustilo, prav tako tudi gojenje lanu. Le sem in tja ga kdo še poseje, in to med oves; seme se uporablja za zdravilo.

Ovce so pred drugo svetovno vojno še gojili, v glavnem za pridobivanje volne. Doma so jo predli in volneno nit uporabljali za pletenje nogavic, rokavic in jopic ali puloverjev. Če volne sami niso potrebovali, so ostriženo runo prodali trgovcu ali ga zamenjali za loden.

Danes doma spredena ovčja volna ni več konkurenčna industrijsko predelani kupljeni, ker je ostra in groba. Ker tudi domača industrija ne kaže zanimanja zanj, redijo ovce le še za meso ali kakšen posameznik iz veselja in iz želje po ohranjanju tradicije.

Tehniko predenja ovčje ali lanene preje obvladajo le še redke starejše ženske. Tkati že pred vojno po hišah niso znali, ker so to delo opravljali izučeni ali priučeni tkalci. Ti so v Koprivnikovih časih še hodili od hiše do hiše in tkali iz doma spredene niti, pozneje (še po drugi svetovni vojni) pa so ljudje nosili tkat k tkalcem. Na Pohorju so trle in predle ženske, tkali so moški.

Zaradi opisane delitve del je razumljivo, da je izrazje v zvezi s pripravo preje in predenjem še dosti živo in razširjeno, v zvezi s tkanjem pa manj in je res že skoraj odmrlo. Na južnem Pohorju ga poznajo le še redki posamezniki. Zaradi tega pri izbiri informatorjev ni bilo mogoče upoštevati tistih meril, ki se zanje sicer uporabljajo.

Ovčjo volno pridobivajo na naslednji način: Ovce strižejo dvakrat letno, spomladi in jeseni. Pred striženjem jih operejo v bližnjem potoku, nato jih pustijo dan ali dva, da se osušijo. Nato jih ostrižejo z navadnimi ali posebnimi (t. i. keltskimi) škarjami: ovci zvežejo noge z vrvjo, jo zvrnejo na tla, nato začnejo striči po bočni strani do hrbta, nato jo obrnejo in jo postrižejo še po drugi strani na enak način, nazadnje še po trebuhu, vratu in po nogah. Ostriženo volno operejo v vodi in prašku in jo posušijo na zraku. Preveč sprijete dele zavržejo, morebitne ostanke nesnage ročno odstranijo. Tako volno (predivo) skrtlačijo s krtačami v tanko koprenasto plast. Predica si jo nadene na posebno stojalo ob kolovratu in jo od tam sproti jemlje. Vsak kos tega koprenastega prediva vzame v roke, ga razvleče po dolžini in hkrati zasučje, da dobi grobo nit, približno seženj dolgo. Nato nit po krajših

delih, slabo ped dolgih, s prsti ponovno razvleče v enakomerno debelino, jo obenem suče in sproti navija na koželič pri kolovratu. Poganja ga z nogalnico. Ko je koželič dovolj poln, spredeno nit še dvakrat previje, da je tanjša in enakomernjša, drugič lahko tudi po dve niti skupaj, če je volna namenjena pletenju. Nato jo navije na motovilo, da dobi štreno. Tako volno shranijo do uporabe.

Pridobivanje lanu: Na Pohorju poznajo le še spomladansko setev lanu. Julija lan cvete, v začetku jeseni, še preden popolnoma dozori, ga populijo s koreninami vred. S sreboto ga povežejo v snopke in odpeljejo domov. S posebnimi glavniki osmukajo glavice s semenom in jih omlatijo, lanena stebila pa na tanko v vrstah razprostrejo po travniku na zavetni in sončni legi. Lan tam leži približno tri tedne, da se zmežča v rosi in osuši na soncu. Ko so lanena stebila primerno suha, jih povežejo v snopke in odpeljejo domov. Tam pod streho počakajo do teritve. Ker mora biti lan za teritev dovolj suh, ga osušijo kar v sušilni jami ali v posebni brunarici s pečjo. Šope osušenih stebel dobijo terice, ki jih s trlicami dobro starejo, da odpadejo leseni deli in ostane laneno vlakno, iz katerega nato predice, po česanju, spredejo nit. To nato stkejo v blago – navadni hodnik, z volno mešano raševino in fino platno.⁴

4 V tem prispevku obravnavano izrazje je z južnega dela Pohorja, ki sodi po razdelitvi slovenskih narečij v štajersko narečno skupino, natančneje k južnopohorskim govorom.⁵ Na zahodu meji na koroško mislinjsko narečje, na jugozahodu na štajersko srednjiesavinjsko. – V besedju se kažejo njegove osnovne značilnosti: izguba tonemskih nasprotij in prevlada padajočega naglasa; naglašeni zlogi so v veliki meri dolgi, ker tudi naglašene kračine težijo k podaljšanju; dolgi samoglasniki se nagibajo k diftongizaciji; dolgi polglasnik se je razvil v *e*-jevski samoglasnik, dolgi *a* se izgovarja zaokroženo ali celo prehaja v *o*-jevski samoglasnik, *jat* se razvija prek dvoglasniške stopnje *ei* v različne odraze; *o*-jevski glasovi so ali čisti (dolgi ali kratki) ali diftongizirani, enako velja za *u*-jevske. Kot posledica sekundarnega nazaliziranja nastopata *n* in *m*; v določenih legah se vrivajo soglasniki *b*, *p* in *j*. Ti zadnji skrajšujejo siceršnje dvoglasnike in skupaj s kratkimi samoglasniki dajejo občutek zasekanosti govora.⁶

4.1 Izrazje je, kakor velja za glavnino vseh strok, dvojno: delno gre za posebno, enopomensko besedje, ki se nanaša izključno na predmete ali opravila v zvezi z dejavnostjo; drugi del sodi v splošni besedni zaklad in ima v stroki značilnosti splošne rabe, lahko je pa tudi pomensko ali oblikovno modificirano.

4.2 Za ta prispevek sem pripravila izbor tipičnega izrazja. Prikazano je v obliki slovarskih sestavkov: kot iztočnica je navedena oblika iz SSKJ, če je tam navedena, sledi ji zapis iz Pleteršnikovega slovarja, nato iz Splošnega tehniškega slovarja in Tekstilnega leksikona. Če kateri izmed virov iztočnične besede nima, je to označeno s pomišljajem. Temu sledijo zapisi narečne rabe z zgledi in razlago. Zaradi narave zbornika izrazje ni zapisano v strogo znanstvenem, ampak nekoliko poljudnejšem zapisu. Kratice pomenijo kraj, kjer je bil govor posnet (B = Brezno, L = Ljubnica, M = Malahorna, P = Paka, SrD = Srednji Dolič⁷)

⁴ Po biltenu OŠ Vitanje: Nekoč prazniki, kaj pa danes? Od lanenega semena do platna. Vitanje, šol. leto 1996/97, 28 str.

⁵ Gl. T. Logar, J. Rigler: Karta slovenskih narečij.

⁶ Prim. v delih T. Logarja in Z. Zorko (dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave).

⁷ Glavna informatorja sta M. in B. Verboten iz Srednjega Doliča.

ali vir (SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika, Plet = Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, STS = Splošni tehniški slovar, TL = Tekstilni leksikon).

4.3

čolnič -iča in čólnič -a m

V SSKJ je beseda navedena samo kot manjšalnica k *čoln* z oznako, da raba peša; 'manjša priprava pri šivalnem stroju za vnašanje spodnje niti skozi zanko zgornje niti' se imenuje *čolniček*; v Plet je *čolnič* tudi priprava pri statvah, podobno tudi v STS: *čolniček* /.../ 'del pri tkalskih statvah'; v TL je samo oblika *čolniček* s pripombo, da se uporablja za vnašanje votka v zev.

SrD: 'čɔ:ɯnič -a m., mn. čou'ni:či; 'čɔ:ɯnič je le'se:n; p'le:tər za 'ce:vi pa čou'ni:če spr'a:ɯlat. Beseda je izpeljanka iz splošno slovanske podstave *čoln* 'ladja, korito'. Zaradi oblikovne podobnosti se je prenesla tudi na pripravo, ki se uporablja pri šivanju in tkanju; ker je majhna, seveda kot manjšalnica. Namesto splošne slovenske drugostopenjske izpeljanke *čolniček* je na Pohorju razširjena prvostopenjska *čolnič*. Po SSKJ je naglas nepremičen (ali na prvem ali na drugem zlogu), na Pohorju pa so edninske oblike naglašene na prvem zlogu, množinske na drugem. Spol je moški, kot v knjižnem jeziku.

fúnt -a m

SSKJ: 'angleška in ameriška utežna mera'; Plet: *fúnt* fúnta /.../ na funte prodajati; STS: fúnt fúnta /.../ angleški ~ (0,454 kg); avstrijski ~ (0,56 kg, opuščen); TL –.

SrD: 'foʊnt -a m, mn. 'foʊnti; 'tɛ:ža je 'foʊnt, dou'zi:na je 'laht; 'Ta je za 'pɛt 'foʊntou.

Beseda je prevzeta, najverjetneje iz sosednje avstrijske nemščine, saj je od tam tudi manjša mera *firnik* (po Plet 1/4 funta = 1/4 vagana, jvzh. Št.; – prim. kor.-nem. viertink).

grebén -a m

Po SSKJ je eden izmed pomenov tekst. 'del bila, ki drži osnovne niti v določenem razporedu'; po Plet je *grebēn* 'der Weberkamm'; STS: 'del tkalskih statev', podobno tudi TL.

SrD: gər'bɛ:n nav. mn. gər'bɛ:ni; skoz gər'bɛ:n 'dobit; gər'bɛ:ni g'rejo 'gor pa 'dɔ:ɯ.

Bezljaj izvaja besedo iz psl. **greby* g. *grebene* z več pomeni, med drugim tudi 'česalo, gradeše'.

klôbčič -a tudi klobčič -a m

SSKJ: 'volna, motvoz, žica, zvita v kroglasto obliko'; Plet: *klôbčič*; STS: –; TL: –.

SrD: k'lančič -a m, mn. klan'čiči; š'katla za klan'čiče; k'lančič 'more bit na 'tərdno z'vit.

Pleteršniku je oblika *klančič* manj pogosta ali manj primerna, zato bralca usmerja k iztočnicama *klonč* (sopomenka za *klobčič*) in *klončič*, manjšalnica k njej; primerja jo s švicarsko obliko *kluntschi* z enakim pomenom. Na Pohorju se *klančič* uvršča v enak naglasni tip kot *čolnič*, drugih posebnosti nima.

kolóvrat -a m

SSKJ: 'lesena priprava za ročno predenje'; Plet *kolôvrat* z enakim pomenom, podobno STS in TL.

L: ko'lo:ɯrət, ko'lo:ɯrta m; 'Zaj pa 'ma:mo ko'lo:ɯrət na 'di:lah.

SrD, B: ko'la:urət

B: Tət je pole'žāči. Ko'lo:urət se 'ri:eče al pa p're:sjce.

Bezljaj predvideva kot izhodiščno že psl. zloženko *kolo-vortъ (na osnovi csl. *kolovratъ*). Beseda je splošno slovansko razširjena, pogosta tudi kot ledinsko in gorsko ime. Na južnem delu Pohorja je pogosta sopomenka *preslica* ali množinsko *preslice*, na zahodnem je bolj v rabi samo *kolovrat*.

kožéljč -a m

SSKJ ima samo obliko *kožélj* v pomenu 'rogovilicam podoben del kolovrata, na katerega se natakne kodelja'; tako še Plet, STS in TL.

L: ko'žę:lič -a m, manjšalnica h *koželj*; Na ko'žę:lič se na'vi:ja 'nit.

Po Bezljaju je *kožélj* 'zgornji del preslice, kamor se obeša kodelja; železna os pri mlinskem kamnu; vreteno'. Na Pohorju se manjšalnica uporablja v tem zadnjem pomenu.

krtáča -e ž

V SSKJ ni množinske oblike *krtače* v pomenu 'lesena priprava, s katero se volna krtači'; Plet ima za *krtáča* pomen 'der Wollkamm'; STS in TL besede ne navajata.

L: kər'tá:če ž, mn.; S kər'tá:čami smo 'vo:uno kər'tá:čle.

SrD: kər'ta:če, kər'ta:čit; So ū D'ra:vograt no'si:li kər'ta:čit.

B: kər'to:če.

Bezljaj ugotavlja, da je beseda *krtača* sposojena iz italijanščine preko nemščine, izhodišče pa je lat. *carduus* poleg *carrere* 'mikati volno'; *krtačiti* je torej pohorska narečna sopomenka za splošno slovensko *mikati*.

láhet -htí ž, láket -kta m

Za obe besedi navaja SSKJ pomen 'del roke od zapestja do komolca', le za drugo pa tudi 'dolžinska mera za platno'; Plet: *lakât*, ktà, ktû (nav. htà, htû), m /.../ *láhet*, hta, vzh. Št., jvzh. Št. /.../ (dual., pl. laktí [laktí, lehtí] /.../ devet lahti platna; STS: *láket* -kta *stara mera, vatel* = 2 čevlja; TL: –.

SrD: 'laht -a m, mn. 'lahti, 'laht, ž 'laht lah'ti:, mn. lah'ti:; de'sę:t 'laht p'ri:de krok pet'na:jst 'mę:trov p'la:tna; 'pa:sm je 'o'sņš'ti:rdeset lah'ti:.

Bezljaj navaja na prvem mestu *lakět* ž, laktí, lehtí, tudi *lakât* m, laktà in *láket*, laktá 'cubitus, ulna'.

Informator uporablja besedo zdaj v moški, zdaj v ženski obliki; na vprašanje, kako je prav, odgovori z moško obliko. Beseda je ozko specializirana, saj se uporablja kot dolžinska mera samo pri merjenju platna.

lán -ú in -a m

SSKJ: 'kulturna rastlina z modrimi cveti, ki se goji zaradi vlaken in zaradi semena, ali njeno seme'; Plet *lân* lâna ū; STS: *lân* lanú in lâna 'industrijska rastlina za pridobivanje vlaken'; TL: – (samo *lanena vlakna*).

SrD: 'lę:n -a m, le'nę:n; s'pərħəu 'lę:n; Od 'lę:na je od'visno.

B: 'lę:n, le'nę:ne g'la:ve

M: 'li:n, li'nę:n 'pərt

P: 'li:n, le'na:ni 'part

Tudi Bezljaj navaja dvojnični rodilnik: *lân*, g. lanû, lâna 'Linum utitatisimum'; beseda

je splošno slovanska in je v razvoju doživela zelo malo sprememb (prim. lat. *līnum*, stvn. *līn*); verjetno izvira iz sredozemskega substrata. Na Pohorju se za rotilnik uporablja samo a-jevska končnica.

motovílo -a s

SSKJ: teh. 'priprava ali del stroja za navijanje, odvijanje preje'; Plet: *motovílo*; STS: *motovílo* tekst. 'motalo, motalnica, motalnik; vitek za prejo'; TL: *motovílo*.

SrD: *motə'viɥc*, *moto'vilo*.

Po Skoku je *motoviliti* zloženska iz osnov *motáti* in *víti*. Informator v SrD ima zanimivo dvojnično tvorjenko *motovilec*, ki je drugod na Pohorju nisem slišala.

nít níti ž

SSKJ: 'dolga, tanek skupek vlaken, sesukan okoli svoje osi'; Plet: *nít* níti; STS: *nít* níti 'polizdelek iz naravnih vlaken, posukan iz več ali manj vzporednih vlaken'; TL: *nít*.

SrD: 'nit ž, mn. 'niti ali ni'ti::; Ni'ti: g'rejo sk'ri:žem skoz gər'bɛ:n, če pra:ɥ ne z'vɛ:žɛš; Tu se na'vi:jajo 'niti.

Beseda je splošno slovanska in izhaja iz indoevropske osnove. V narečju je zanimiva, ker ima v množini dvojnični naglas: na osnovi ali na končnici. Raba niha.

nogálnica -e ž

SSKJ: 'del priprave, stroja, s katerim se ta z nogo goni, poganja'; Plet: *nogálnica*; STS: *nogálnik* ali *nogálnica* 'pedal pri šivalnem stroju, kolovratu, kolesu, orgljah, statvah'; TL: –.

SrD: *no'ga:ɥnca* ali *'no:žɥca* ali *'no:žɥce*

B: *no'ga:ɥnca*

L: *no'gamca* ali *go'namca*

Tvorjenka iz *noga* oz. iz njene pridevniške izpeljanke. Na Pohorju je splošno rabljena; zaradi pomenske zveze z glagolom *goniti* je najbrž prišlo do disimilacije, ki je kot dvojnica izkazana v L.

pásmo -a s

SSKJ: –; Plet: *pásmo*, s /.../ 'kakih dvanajst niti snutka'; STS: –; TL: –.

SrD: 'pa:sɥ -e; ena 'pa:sɥ je 'ɔsɥš'ti:rdeset ni'ti::; 'təte 'pa:sme ob'ra:čət.

Po Bezlaju je beseda splošno slovanska; glede na pomensko uvrstitev sodi v klasično tkalsko izrazje. Danes je že skoraj neznan, saj je sodobni slovarski viri ne navajajo več. Na Pohorju se sklanja po ženski sklanjatvi.

státve státev ž mn.

SSKJ: 'stroj ali priprava za tkanje'; Plet: *státva*, f 'der Webstuhl', nav. pl. statve; STS: *státva* -e nav. v mn. státeve -tev; tu in v TL pomensko enako kot v SSKJ.

SrD: s'ta:kne ali s'ta:tve ž mn; 'Ka:ɥški s'to:ɥ, to je po do'ma:če. 'Tu:le ni'kol ni ŋ'ben r'ɛ:ku, da so s'ta:tve.

Prvotni pomen je, 'kar stoji' (po Bezlaju), izpeljano iz psl. **stati*. Beseda je znana v vseh slovanskih jezikih kot tkalski izraz. Narečna zveza *tkalski stol* je kalk iz nemškega 'der Webstuhl'.

Navedenke

- BEZLAJ, F., 1976: Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J. Ljubljana, 235 str.
BEZLAJ, F., 1982: Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga. K–O. Ljubljana, 265 str.
BEZLAJ, F., 1995: Etimološki slovar slovenskega jezika. Tretja knjiga. P–S. Ljubljana, 355 str.
KOPRIVNIK, J., 1923: Pohorje. Maribor, 125 str.
KRIŽNAR, N., 1997: Etnološki film med tradicijo in vizijo. Ljubljana, 235 str.
OREŠIČ, L., 1989: Tekstilni leksikon. Ljubljana, 448 str.
PLETERŠNIK, M., 1894: Slovensko-nemški slovar. Prvi del, A–O. Ljubljana, XVI + 883 str.
PLETERŠNIK, M., 1894: Slovensko-nemški slovar. Drugi del. P–Ž. Ljubljana, 978 + IX str.
STRUNA, A., 1978: Splošni tehniški slovar, I. del, A–O. Ljubljana.
STRUNA, A., 1981: Splošni tehniški slovar, II. del, P–Ž. Ljubljana.

From Weaver's Terminology of Pohorje

Summary

Making cloth from flax and sheep wool was so wide spread in the Pohorje area in the early part of the 20th century that local people wore almost exclusively clothes from home-made linen and woolen cloth. The craft has survived until the present day only in more remote places, and even there only the sheep breeding part, while flax is hardly still grown.

The article discusses weaving terms from the southern and south-western part of Pohorje: Ljubnica, Skomar, Brezno, Spodnji Dolič and Srednji Dolič. As some of the few experts on the local weaving terms are not of local origin but have moved into the area from elsewhere, the weaving terminology cannot be regarded as part of a pure local speech, but rather as a mixture of several speeches of southern Pohorje (the regional dialect group of Štajerska) and of Mislinje (the regional dialect group of Koroška). Interference is most prominent in vocabulary and prosody, less in syntax and word-formation. The younger is no longer familiar with this terminology as part of every-day language; some enthusiasts try to preserve it as part of the local tradition and folklore collections.

Vigenjško besedje v kroparskem govoru

Jožica Škofic*

V članku je predstavljen tisti del narečnega kovaškega strokovnega izrazja v govoru Kroke na Gorenjskem, ki označuje orodje in naprave v vigenjcu ter njihove dele, različne vrste žebeljev, delovne postopke pri ročni izdelavi žebeljev, surovine, kovaške polizdelke ipd. – torej strokovno izrazje, povezano s kovanjem v žebeljarskih delavnicah. Narečna strokovna poimenovanja za različne vrste žebeljev skupaj s propadom žebeljarjenja izginjajo iz aktivnega besednega zaklada Kroparjev, z ohranjanjem tradicije ročnega umetnega/okrasnega kovanja pa se vsaj delno ohranjajo strokovni izrazi za kovaško orodje in naprave ter delovne postopke.

The region around Kropa in Gorenjsko is known for its centuries-long blacksmithing and nail-making tradition, and the article examines those blacksmithing technical terms in the local speech that denote tools and equipment in a blacksmith's workshop and their parts, various kinds of nails and procedures involved in the production of hand-wrought nails, raw materials, semimanufactures, etc. Dialectal technical terms for different kinds of nails have been disappearing from the active vocabulary of the local inhabitants together with the disappearance of nail-making. However, the tradition of hand-wrought artistic (decorative) articles has persisted, and with it at least partly also technical terms for the blacksmith's tools, equipment and working procedures.

V prispevku bo predstavljen del kovaškega strokovnega besedja v govoru Kroke na Gorenjskem. Gre za strokovno izrazje, katerega govorci/uporabniki so se v tem kraju s kovanjem žebeljev množično ukvarjali že vsaj od 14. stoletja. Kropa je namreč kraj, ki ga označuje vzpon železarske proizvodnje od 14. do srede 19. stol., ko se je opirala na bogato zalogo železove rude – bobovca in lesa za oglje na Jelovici ter na vodno moč potoka Kroparice, ki je poganjal železarske naprave, nato pa je zaradi pomanjkanja železove rude v okolici in prehude konkurence železarske industrije začela propadati, njen obstoj pa je omogočila ustanovitev žebeljarske zadruge, iz katere sta se razvili tovarna vijakov Plamen in podjetje UKO (Umetno kovinska obrt). Kraj je s svojo železarsko proizvodnjo stoletja privabljal številno delovno silo tako iz najožjega zaledja, kot tudi od daleč, svoje gospodarske in trgovske vezi pa je razpredal vse od Koroške do Sredozemlja.

V prispevku bo predstavljen predvsem tisti del izginjajočega strokovnega izrazja, ki se nanaša na delo v vigenjcih (žebeljarskih delavnicah). Prav žebeljarska proizvodnja je namreč zaznamovala rodove kroparskih kovačev v preteklih stoletjih, sredi 20. stoletja pa je ročno delo zamenjalo delo ob strojih za izdelovanje vijakov in matic ter različnega železnega okovja

---

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

in orodja. Umetno/okrasno/umetniško kovaštvo pa skuša ohranjati tradicijo ročnega kovanja.

Veliko strokovnega izrazja iz zgodovine kroparskega železarstva, izrazja, ki izginja iz aktivnega besednega zaklada Kroparjev, nam je s svojim delom Vigenjc¹ ohranil Jože Gašperšič, ki je med drugim popisal tudi vigenjsko opremo, kovaško orodje, proizvodne postopke in vrste žebļjev. Iz njegovih zapisov lahko ugotovimo, da so se ob slovenskih poimenovanjih za kovaško orodje in železarske naprave uporabljala predvsem poimenovanja, ki so jih Kroparji prevzeli od nemško govorečih železarjev, medtem ko so bila uradna poimenovanja za vrste žebļjev romanska (večinoma italijanska) – kovači pa so si za svoje vsakdanje strokovno sporazumevanje ustvarili ob teh tudi slovenska ali (redko) uporabljali izvorno nemška poimenovanja – izposojenke iz nemščine. Gašperšič je zapisal: »Pri nastanku železarskega in kovaškega besedišča so sodelovali staro gozdno železarstvo, priseljenstvo s severa in trgovstvo z juga.«²

Mnogo terminov za kovaško orodje in železarske naprave, ki jih je zapisal Gašperšič v svojem delu, se je ohranilo v besednem zakladu kroparskih kovačev – žebļjarjev, ki se še spominjajo svojega ročnega kovanja v vigenjcih, izginjajo pa predvsem poimenovanja za raznolike vrste žebļjev (čevļjarskih, podkovskih, stavbnih, ladijskih, železniških), namenjenih različnim, predvsem tujim tgom. Iz Gašperšičevega dela navajam le nekaj najzanimivejših:³

- največ so izdelovali dve vrsti dvokrilnih žebļjev: *tratti* (dolgi, tenki žebļji za mehek les) in *grossi* (debeli, močni žebļji za trd les) – ob teh pa so se v različnih dokumentih, ki jih hrani tudi Kovaški muzej v Kropi, ohranila še naslednja romanska poimenovanja vrst žebļjev: *sortiti*, *canallini*, *scuffitti*, *mandolini*, *caputari*, *stroparuolle*, *da basto*, *da cavallo*, *broche*, *canalle/kanali* (najmanjša vrsta *trattov*, ki so tehtali 10–11 funtov tisoč), *cesseni/čezini* itd.; teh poimenovanj še živeči žebļjarji niso uporabljali oz. se jih ne spominjajo;
- za nekatere vrste žebļjev so bila med kovači v rabi slovenska poimenovanja, nastala zaradi njihove značilne oblike: *debelun*, *kladvece*, *pasjeglavec*, *ostroglavec*;
- žebļje so poimenovali tudi glede na njihov namen/uporabnost: *okovnik* (žebelj za pribijanje obročev na pivske sode), *šifnegel* (ladjevec), *tramovec* (velik stavbni žebelj), *podkovski žebļji* so bili konjaki in kamelarji, namenjeni orientalskemu trgu, *čevļjarski žebļji* so bili coklarji in planinčarji/jegri za planinske oz. lovske čevļje in so bili lahko rebrasti, tj. pet- in šestudarčni, ali gladki, imenovani tudi *mišjeglavci*;
- zanimiva so tudi poimenovanja žebļjev, ki so nastala glede na količino/težo, kot so jih računali: *tisočarji* (ki so jih računali po tem, koliko 1000 kosov jih gre v bariglo), *podrjuci* (ki so tehtali poldrugi funt 100 kosov), *po 3* (po 3 funte za 100 kosov), *po 4* (po 4 funte za 100 kosov), *po 70* (po 70 funtov za 100 kosov);
- posebnost pa so bili tako imenovani *privancani žebļji*⁴, tj. iz privarčevanega železa izdelani žebļji.

Tudi v knjigi Alfonsa Müllnerja *Geschichte des Eisens in Krain, Görce und Istrien* je v poglavju *Die Nomenclatur bei den Hammerwerken*⁵ zapisanih nekaj slovenskih (narečnih)

¹ Gašperšič, Jože, 1956: Vigenjc (Vodnik po zgodovinskih žebļjarskih kovačnicah v Kamni gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih), Tehniški muzej Slovenije v Ljubljani, 104 str. + 8 str.

² Prav tam, str. 12.

³ Prav tam, str. 43–51.

⁴ Prav tam, str. 47 (Gašperšič pojasnjuje izraz kot tvorjenko iz *avanzo*).

⁵ Müllner, Alfons, 1909: *Geschichte des Eisens in Krain, Görce und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*, Verlag von Halm und Goldmann, Wien und Leipzig, str. 320–326.

fužinarskih terminov iz Kropce, in sicer nekaj nad 110 besed, za katere je avtor ugotovil, da skupaj s predmetnostjo, ki jo označujejo, že v tem času tonejo v pozabo (moji informatorji/informanti poznajo le še 30–35 izrazov, ki jih navaja Müllner v svojem delu).

Ob svojem dialektološkem raziskovanju kroparskega govora in zbiranju narečnega besedja sem zapisala nekaj kovaških strokovnih izrazov, ki jih je mogoče najti tudi v že omenjenih delih J. Gašperšiča in A. Müllnerja. Nekatere od teh terminov poznajo le še redki najstarejši Kroparji, ki se še spominjajo ročnega kovanja žebeljev v vigenjcih (informant Nace Blaznik, informator Janez Šmitek), nekatere poznajo tudi mlajši informanti/informatorji (informator Jože Eržen, vodič v Kovaškem muzeju, informant Adam Kržišnik, umetni kovač), drugi so del splošnosporazumevalnega besedja tega govora.

Med take strokovne izraze sodijo, na primer:⁶

- poimenovanja predmetnosti iz kroparskega urbanega okolja, ki so ostanki nekdanjega železarstva:

bajar = **bà:jar -ja** m *vodni zbiralnik, kotanja zajezene vode* # Na bà:jarjə mo bà:rčice spušá:l.

fužina = **fəží:na -e** ž

jez = **jè:s jezù:** m

norec = **nó:rc -a** m *veliko, težko fužinsko kladivo* # Pred Û:kotəm je nó:rc našti:man.

rake = **rá:ke rā:k** ž mn. *umetno speljana struga, po kateri je speljana voda na kolo, ki poganja železarske naprave* # Na rá:kəx so žé:nske 'tut prā:le.

štok = **štók štó:ka** m *kamen, ki je del jezu* # S štó:kou so jezò:ue dé:lal.

veha = **vè:xa -e** ž *zapornica na rakah* # Vè:xo mò:rəm otrpř:t, da ũ do'uel uo'de.

ročen = **ró:čən ró:čna** prid.

premičen = **premi:čən -čna** prid.

žleb = **žlè:p žlè:ba** m

- besede, ki označujejo vigenjske naprave in njihove dele, ter poimenovanja za kovaško orodje:

blek = **b'lek blé:ka** m *krpa* # Z blé:kəŋ s cá:jən dā:ržou, da se ní:s opé:ku.

cavfel = **cá:ufəl -na** m *izbijalni čep v žebeljnici* # Ž'bəl səm s cá:ufəlnəm 'uən z'boũ.

cavfelc = **cá:ufəlc -a** m *čep v žebeljarskem utopu* # Cá:ufəlcə za ũ nà:gležna səm kouà:ũ.

dekla = **dé:kla -e** ž *kleščice ali pinceta iz pločevine za pobiranje vročih žebeljev iz žebeljnice* # Z dè:klo səm ž'bəl pa:rjè:ũ.

feder = **fè:dər -dra** m *jeklina vzmet v žebeljnici* # Cá:ufəlc je lé:žou na fè:drə pod ná:gležnəŋ, pó: z ga pa udá:ru, pa j ž'bəl skó:ču 'uən.

homar = **xó:mər -ja** m *veliko kladivo* # Xó:mər je ane drù:ge suǝrte klá:du.

ižel = **ižè:l ižè:la** m *kovinast tul, moleč v ogenj na koncu cevi, ki na ješo dovaja sapo iz mehov*⁷ # Ižè:l je natá:knen na rò:r.

ješa = **jè:ša -e** ž *kovaško ognjišče* # U ũi:gencə j 'ueč jè:š.

⁶ Sestava geselskega članka: poknjženi iztočnici in enačaja (znak =) sledi v narečni transkripciji zapisana narečna beseda v prvi in drugi osnovni obliki (vse v krepkem tisku), sledi slovnična (besednovrstna) in včasih še časovno-frekvenčna oznaka besede v navadnem tisku, nato sledi pomenska razlaga besede v ležečem tisku; za grabljicami (znak #) je ponazarjalni razdelek s primerom rabe besede iz zapisanega gradiva v narečni transkripciji in navadnem tisku.

⁷ Gašperšič, Jože, 1956: Vigenjc (Vodnik po zgodovinskih žebeljarskih kovačnicah v Kamni gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih), Tehniški muzej Slovenije v Ljubljani, str. 23 (Gašperšič povezuje besedo ižel z nemško besedo Düse.).

- kabernel** = **kabar'nou -nè:la** m *lesena shramba za oglje, železo in kovaško orodje v vigenjcu*
U kabarnè:lə j biy uò:gle.
- kladivo** = **klá:du -dya** m (I mn. klà:dya)
- klešče** = **klè:še klè:š** ž mn.
- kobila** = **kobí:la -e** ž v *panj vsajeno rogovilasto držalo za žebeljnico, ki jo kovač z levo roko polaga nanj* # Na pà:nə j 'tut kobí:la.
- kolo** = **kolò: kolè:sa** s # Kolò: s mò:gu uòpsé:kat, k je pozí:m u'se zamá:RZəlnə, da j kolò: začè:u i'tə.
- korito** = **korí:t -a** m *kamnito korito za tolčenje/drobljenje koksa in oglja* # Korí:t je za 'koks tó:u'čt.
- križ (kolesa)** = **krí:š krí:ža** m
- kuhinje** = **kú:xne kù:xən** ž mn. *zastar. železen, z ilom oblečen predmet v obliki stožca, vsajen v ješo, na katerega obodu so nad ogenj pristavljali lonce za kuhanje jedi* # Na kú:xnax so kú:xal.
- ležaj** = **ležà:j -a** # Kolò: se uqartí: u ležà:jəx.
- lopa** = **lò:pa -e** ž *stroj za izdelovanje glav žebeljev ladjevcev* # Lò:pa j maši:na za glaue: za ši:fné:gəlne.
- lopata** = **lopá:ta -e** ž # Na kolè:sə so lopá:te.
- macola** = **macò:la -e** ž
- meh** = **mè:x -a** m
- nagležen** = **ná:gležən -žna** m (I mn. nà:gležna) *žebeljnica, model za žeblje* # A'dən je nà:gležna rò:uqə.
- nakovalo** = **ná:kəal -a** m
- nampos** = **ná:mpos -a** m *nakovalo* # Pod ná:mposəm j an ž'bəl.
- obod (kolesa)** = **uò'bət uobò:da** m
- ognjišče** = **uogní:še -a** m
- panj** = **pà:n -a** m (I mn. panò:u) *kamnit (redkeje lesen) podstavek, na katerem je nakovalo*
Okrəg jé:še so panò:u.
- peta (kladiva)** = **pé:ta -e** ž
- puša** = **pù:ša -e** ž *votel kovinski (jekleni) nastavek za kovanje glave žebeljev, npr. kladvec, planinčarjev* # Pù:še smo 'tut obnaulá:l.
- pušica** = **pù:šca -e** ž *nastavek za oblikovanje glave žeblja kladveca na žebeljnici* # Tà:le pù:šca j obnəulé:na.
- refetnica** = **refetní:ca -e** ž *lopata na vodnem kolesu* # refetní:ce so udè:lane u o'bət.
- rink** = **rì:k -a** m *obroč, npr. na vretenu kolesa* # Kolò: ma rì:ke na uretè:nə.
- ror** = **rò:r -a** m *cev* # Po rò:rə g're sá:pa u jé:šo.
- sejalnica** = **sjà:lənc -e** ž *pločevinasta škatla z luknjičastim dnom za žeblje in okujino na panju* # U sjà:lənc so žbələ.
- šelembrek** = **šé:ləmbrek -a** m *usnjen kovaški predpasnik* # Kouá:č je j'məu šé:ləmbrek oblè:čen.
- šerokel** = **šerò:kəl -na** m *sekalce za žeblje na panju* # Na šerò:kəlnə cá:jən zasè:kaš.
- šmol** = **šmol šmó:la** m *kljun kladiva* # Klá:du ma pé:to pa šmol.
- štanga** = **štà:ga -e** ž *ojnica vigenjskega kolesa* # Štà:ga u uì:gencə mexò:ue uzi:gje.
- štil** = **š'təl ští:la** m *toporišče* # Š'təl za klá:du səm sà:m mò:gu nar'dət, al 'pa səm ga kú:pu.
- taška** = **tà:ška -e** ž **1.** *star. ključavnica, žabica* # S tà:ško kabar'nou zaklé:nem. **2.** *zastar. leseni popek, ki si ga je kovač opasal okoli trebuha, da si ga pri kovanju ni ranil* # Tà:ško

s pa:rp'nə.

topa = tó:pa -e ž v panj vsajeno držalo za žebeljnico, ki je vanj trdno vpeta # Tó:pe za na ná:mpos ní:mam 'ueč.

vigenjc = uì:genc -a m žebljarnica, kovačnica # U uì:gencə Pá:na smo kouà:l.

vinta = uì:nta -e ž ročica # uì:nta par kolè:sə uzi:gje štà:go.

vreteno (kolesa) = uretè:n -a s

zecar = zé:car -ja m nastavno kladivce za oblikovanje žebljeve glave # Na zé:car udà:rəš za pé:ra na:r'dət, par koná:kəx, recì:mo.

- poimenovanja za vrste žebeljev, ki so jih kovali še živeči Kroparji ali njihovi starši (v Vprašalnici za SLA je tudi vprašanje za žebelj, in sicer št. 126 a – splošno, b – razne vrste žebeljev):

coklar = cò:klar -ja m žebelj za cokle # Cò:klar je biu ponauà:d na pè:t žlá:kou.

jeger = jé:gəR -gra m vrsta žeblja za planinske čevlje, planinčar # Jé:gre səm kouà:u.

kamelar = kamè:lar -ja m podkovska vrsta žeblja za orientalski trg # Kamè:larje so še 'bəl prè:x kouà:l.

kladvece = klà:duc -a m (I mn. klà:duca) vrsta žebeljev – za železniške tračnice # Klà:duca smo nauđá:rjal, da j 'šou u ná:gležən.

konjak = ko'nək koná:ka m podkovski žebelj # S koná:kəm so pó:tkue pa:rbijá:l.

maverhakil = má:uəR Xà:kəl -na m vrsta žeblja, kljukica za obešanje slik na zid, zidnik # Má:uəR Xà:kəlne so 'tut dè:lal.

numarica = nú:marca -e ž železniški žebelj s številko # Nú:marca j za prá:ge cá:xnat.

pes = 'pəs p'sa m žebelj – pasjeglavec za pritrjevanje železniških tračnic # 'Pəs je za štrè:ke zabí:jat, tokò: k klà:duca, da so ši:ne da:ržá:l.

pilec = pì:fəlc -a m vrsta žeblja – zvezdnik # Pì:fəlce so žę na maši:ne dè:lal.

planinčar = planì:nčar -ja m vrsta žeblja za planinske čevlje # Planì:nčarje səm kouà:u.

ta pozecan = ta pozè:can -a prid. narejen/udarjen z nastavnim kladivcem – zecar-jem # 'Ze uš pa ta pozè:cane dè:lou.

šifnegel = ši:fné:gəl -na m velik žebelj za ladje, jezove # Šì:fné:gəlne smo 'tut dè:lal – so bli za jezò:ue, za tramò:ue zbí:jat.

tramovec = trá:mouc -a m stavbni žebelj # Trà:mouc so bli za ci:mpra.

zvezdnik = zuè:zdnik -a m strojno izdelan žebelj z zvezdasto glavo # Zuè:zdnik je maši:nskə ž'bəl.

žebelj = ž'bəl žbə'la m

čevljarski = čeułá:rskə -a prid.

mašinski = maši:nskə -a prid. strojno izdelan # Maši:nške žeb'le so u Plamé:n dè:lal.

na dva pera = na duà: pè:ra na dve peresi – podkovski žebelj z glavo z dvema peresoma # 'Nejueč smo jx dè:lal na duà: pè:ra.

na pet žlakov = na pè:t žlá:kou na pet udarcev – čevljarski žebelj z glavo s petimi ploskvami, oblikovanimi s petimi udarci # Žbə'le na pè:t žlá:kou so ponauà:d žè:nske dè:lale.

navaden = nauà:dən -dna prid.

podkovski = potkò:uskə -a prid.

privancani = paŕuà:ncan -a prid. iz privarčevanega železa izdelan in na črno dražje prodan (žebelj) # Paŕuà:ncane žeb'le s ló:x bò:l predà:u.

šuštarski = šù:štarskə -a prid. čevljarski # Šù:štarskə ž'bəl je na pè:t žlá:kou.

žičnik = ži:čnik -a m *strojno izdelan žebelj* # Ži:čnike so u Lì:pənc dè:lal.

- deli žebnja:

glava = glá:ua -e/glaúé: ž

perček = pjé:rčək/pé:rčək -čka m *peresce, krilce kot del žebljeve glave* # 'Tale pjé:rčək je biu preš'ux, če ga j z rò:ko zmeš'kou, je biu za'nəč, so ga zuá:rglè.

pero = pé:r -a m (I mn. pè:ra)

steblo = sté:blə -a m

špica = špí:ca -e ž *konica* # Krò:parjə so učà:səx ré:klə, da špí:ca dè:la mò:jstra, glá:uo pa bá:ba počoftà:.

štibla = štì:bla -e ž *steblo* # Štì:blo ní: teškò: na:r'dət.

- poimenovanja drugih kovaških izdelkov:

cempin = cəmpì:n -a m *cepin*

kaveljc = kà:uəlc -a m

klamfa = klà:mfa -e ž *spona*

klamfica = klà:mfa -e ž *sponka*

kljuka = klú:ka -e ž

ziden = zì:dən -dna prid.

kramp = k'rəmp krá:mpa m

majevec = má:jəuc -a m

nož = 'noš nó:ža m

podkva = pó:tkua -e ž *podkev*

rovnica = rò:uəncə -e ž

tirfon = tirfò:n -a m *strojno izdelan/kovan železniški vijak*

turek = tuú:rk/tuò:rk -a m živ. *železno orodje za vleko daljših drva iz gozda* # S tuú:rkəm ulé:čem da:rùà:.

vile = uí:le uí:l ž mn.

- poimenovanja kovaških – žebljarskih polizdelkov:

butarica = bú:tarca -e ž *sveženj železnih palic za kovanje žebeljev* # Ano bú:tarco cá:jnou səm 'žə porá:bu.

cagelj = cá:gəl -gla m *kos fužinskega železa* # Z nó:rcəm so cá:gəl razbí:l.

cajn = cá:jn/cá:jən -jna m *železna palica, iz katere so kovali žebelje* # Tò: j duà: cá:jna jmé:la, da j z a'ga dè:lala ž'bəl, ta drù:iga j pa u uò:gnə jmé:la, da se j uog'rou, da se j zbé:lu, da ní: 'nəč čakà:la.

kramar = krà:mar -ja m *strojno polizdelan žebelj, še brez glave* # Prè:x smo dè:lal žbə'le s cá:jnou, pó: smo jəx pa s krà:marjou.

palica = pá:lca -e ž *železna palica, dolga do 6 metrov* # S pá:lce so cá:jne naré:zal.

rezanec = rə:zanc -a m *polizdelan žebelj, še brez glave in konice* # rə:zance smo uotró:c do'ma rəuná:l, da so pó:j lox'ka xì:təřš kouà:l.

- surovine, energetske viri ipd.:

ica = ì:ca -e ž **1.** *razbeljeno železo* # Duà: cá:jna z zbé:lu, da j bla ì:ca, pó: s pa zuà:ru, da z ga ux'ka do kó:nca pokoùà:u. **2.** *velika vročina* # Dó:ns pa jè: ì:ca!

koks = 'koks kó:k^a m

ogenj = uó:gəⁿ -gⁿa m

ogljje = uò:gl^e -a m

sapa = sá:pa -e ž

voda = uó:da/uo'da uó:de/uo'de ž

pridati (vodo) = pa:rdá:t pa:rdá:m (uó:do) d. *dodati vodo, da je več teče na kolo*

odvzeti (vodo) = oduzè:t oduzá:m^{em} (uó:do) d. *omejiti dotok vode, da je ni preveč drlo na kolo*

vdati (vodo) = udá:t udá:m (uó:do) d. *odpreti/vzdigniti ročno veho nad žlebom in tako spustiti vodo na kolo*

vzeti (vodo) = uzè:t uzá:m^{em} (uó:do) d. *spustiti veho nad žlebom in tako prekiniti dotok vode na kolo*

vreči (vodo) = uš:rčt uš:ržem (uó:do) d. *spustiti vodo iz žlebovja, da ni več tekla na kolo*

železo = želè:s -za m

žerjavica = žarjà:uca -e ž

- izrazi za delovne postopke in dejavnosti, povezane s kovanjem:

beliti = bé:lt -ə^m nd.

beljenje = blè:ne -a m *beljenje, žarjenje železa* # Po duà: trì: žb'le j nardí:la z aga blè:na.

cajnati = cà:inat -am nd. *delati cajne* # Cà:inal so 'tut otpá:dən želè:s.

izbiti = zbí:t zbi:jem d. # Ná:mpos s mò:gu 'uən zbí:t, da z ga lox'ka nè:su uobná:dət.

kovati = kouá:t/ko'uat kú:jem nd. # S cá:inou smo žb'le kouà:l.

kriviti = kəruí:t -í:m nd.

naplatiti = napla'tət -í:m d. *obnoviti površino s pribijanjem, prikovanjem, lepljenjem, varjenjem itd.* # Ná:kual ló:Xk naplati:m.

naudarjati = naudá:rjat -am nd. *ponovno udarjati žebeljevo steblo, če je bilo slabo in ni šlo v žebeljnico* # učà:səX smo klà:duca nauđarjá:l.

obnaditi = uobná:dət -ə^m d. *obnoviti, ravnati kovaško orodje* # uobná:dət né:sem ná:gležən.

obsekati = uopsè:kət uopsè:kam d. # Pozí:m je blə trè:ba lè:d uopsè:kət s kolè:sa.

omrzniti = omá:rznət omə:rznem d. *ohladiti se* # Cá:jən omə:rzne, če na kú:ješ dó:st xí:trə.

pocajnati = pocà:inat -am d. *uporabiti kos odpadnega železa za nov kovani izdelek, nanovo pokovati odpadno železo* # An kó:nc tɪrfò:na, k je biu za'nəč, s pocà:inou u ši:fnè:gəl.

počoftati = počoftət -à:m d. **1.** *potolči, udariti* # Žb'la z glaùò: počoftou. **2.** *šalj. poklepetati* # 'No, pa má:l počoftè:iua.

pobiti = pobí:t pobí:jem d. *z udarjanjem, bitjem oblikovati žebeljevo glavo* # Klà:duca so pobí:l, pó: pa špəcá:l.

pozecati = pozè:cat -am d. *udariti, pokovati z nastavnim kladivcem* # Jé:gre s mò:gu pozè:cat.

ravnati = ró:unat -am nd. *obnavljati* # A'dən je zmè:rèj ná:gležna ró:unou.

spehniti = spəx'nət -nem d. *spojiti, zvariti* # Duà: cá:ina spəX'nem.

spehovati = spəx'uat spəxù:jem nd. *variti, spajati* # Cá:ine smo spəxuá:l.

špicati = špə'cət špəcà:m nd. *šiliti, delati konico* # Klà:duca so špəcá:l.

zagozditi = zagò:izdət -ə^m d. # Ná:mpos s mò:gu zagò:izdət u pà:n z lè:səm.

zasekati = zasè:kət zasè:kam d.

zbeliti = zbè:lt zbè:ləm d.

zvariti = **zʷarí:t/zʷa'rət zʷarí:m** d.

- ostalo:

avšus = **'aʷsšù:s -a** m *izmet, odpadek* # Tò: j u'se 'aʷsšù:s, je u'se za'nəč.

helfar = **xé:lfar -ja** m živ. *pomočnik* # Xé:lfar je pomá:goʷ ší:fné:gəlnə kouá:t.

kalo = **ká:lo -a** m *odpad, izmet* # ʷse s mò:gu plá:čət, želé:s kú:pət, 'koks, ʷò:gle, ká:lo so pa ʷodračù:nal.

kovač = **kouá:č -a** m živ.

nošnja = **nó:šna -e** ž *oddaja žebeljev idr. kovaških izdelkov delodajalcu* # ʷsà:k tèt:dən al 'pa ʷsà:g dà:n je bla nó:šna.

pekelj = **pé:kəl -na** m *žindra v ješi* # Pé:kəl 'dɛj 'ʷən, se d bɔ pa blí:l.

rena = **ré:na -e** ž

škaja = **škà:ja -e** ž *okujina* # Škà:ja ʷod žbəlò:ʷ je bla ʷ fa:ržó:louçə.

škart = **škà:rt -a** m *izmet* # Škà:rt s mò:gu sà:m plá:čət.

škartirati = **škartí:rat -am** nd. *izločiti, kar je slabo, za izmet* # Za'nəč žbə'le so škartí:ral.

vurf = **ʷù:rf -a** m *met 5 žebeljev pri štetju* # An ʷù:rf žbəlò:ʷ je blə pèt:žbəlò:ʷ, smo jəx šté:l na ʷù:rfe.

žindra = **žlì:ndra -e** ž

Kovačevo pripovedovanje:

- Kako so naredili žebelj konjak

Ta pà:ru mo j špí:co narè:du, pó: j pa glaʷò: počoftoʷ, pó: j pa d'jaʷ zé:car gó:r, pó: j pa gó:r udá:ru, da mo j pè:ra na:r'doʷ. Učà:səx je pa j'moʷ xé:lfarja, da j udá:ru s klá:dʷam na tì:st zé:car.

- Kako so naredili žebelj šifnegel

Tò: so bli ší:fné:gəlnə – ta pà:ru je bét:lu želé:s, pó: ga mo j pa né:su na strò:j, da mo ga j prekouà:ʷ, pa šerò:kəl je j'moʷ, da j p'reč otsé:kou, pó: ga j pa ù:n pa:rjè:ʷ s klé:šʷam pa d'jaʷ u lò:po, da mo j glaʷò: narè:du. Pó: ga j pa ta četá:rtmu zalú:ču, da ga j ʷošpí:ču, da mo j špí:co narè:du. Pó: j biʷ pa fjértik.

- Koliko žebeljev so naredili

Tì:soč na dà:n s jəx narè:du, k s jəx s cá:jna dè:lou – kù:kəɾ je biʷ kè:r ší:kouən. Pó: smo jx pa dè:lal s krà:marjoʷ, smo jx pa dʷà: tà:ʷžənt na dà:n. Tì:ste krà:marje smo pa do'ma rəʷnà:l, na flá:to, da s jəx zjú:trɛj pó:j 'kəɾ z zbò:j né:su u ʷi:genc.

Za konec: tudi v današnji narečni (kroparski) kovaški terminologiji (umetno kovaštvo, tudi orodjarstvo) se kot v v pozabo izginjajoči žebeljarski terminologiji prepletajo slovenska poimenovanja izdelkov, delovnih sredstev in postopkov s prevzetimi (predvsem iz nemškega jezika). Kot v drugih strokah se je tudi v kovaštvu izkazalo, da je brez načrtnega negovanja tako stroke kot njene slovenske terminologije oboje zapisano počasnemu propadanju. Naloga dialektologov je tako tudi ta, da skušajo popisati obstoječe in izginjajoče strokovno besedje in tako pomagajo pri ohranjanju slovenske kulturne dediščine, kot jezikoslovci – slovenisti, pa lahko ob stiku s strokovnjaki drugih strok pomagajo tudi pri reševanju poimenovalnih zadreg.

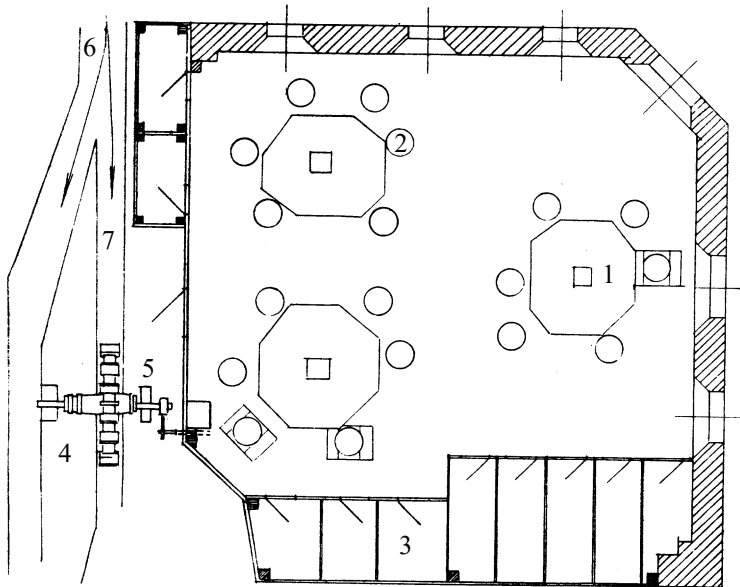
Slikovno gradivo⁸

Vigenjc Vice

Tloris vigenjca Vice

- 1 ješa
- 2 panj
- 3 kabernel
- 4 kolo
- 5 vinta
- 6 rake
- 7 žleb

⁸ Sliki Tloris vigenjca Vice in Ročnokovani žebli sta iz dela Jožeta Gašperšiča Vigenjc (op. 1). V tem članku sta ponovno objavljeni z dovoljenjem izdajatelja Tehniškega muzeja Slovenije in avtorjevih dedičev (v njihovem imenu je objavo dovolil Egi Gašperšič). Ostalo slikovno gradivo sta posneli Tatjana Eržen in Jožica Škofic.

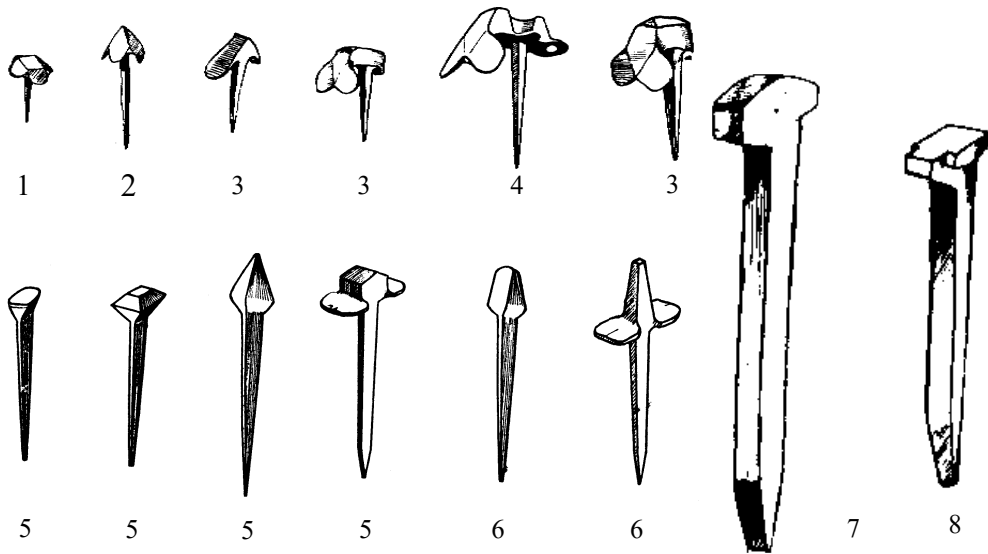

Kovaški panj

- 1 panj
- 2 nakovalo/nampos
- 3 topa/kobila
- 4 nagležen
- 5 sekalce/šerokel
- 6 kladivo
- 7 dekla
- 8 sejalnica
- 9 blek/krpa

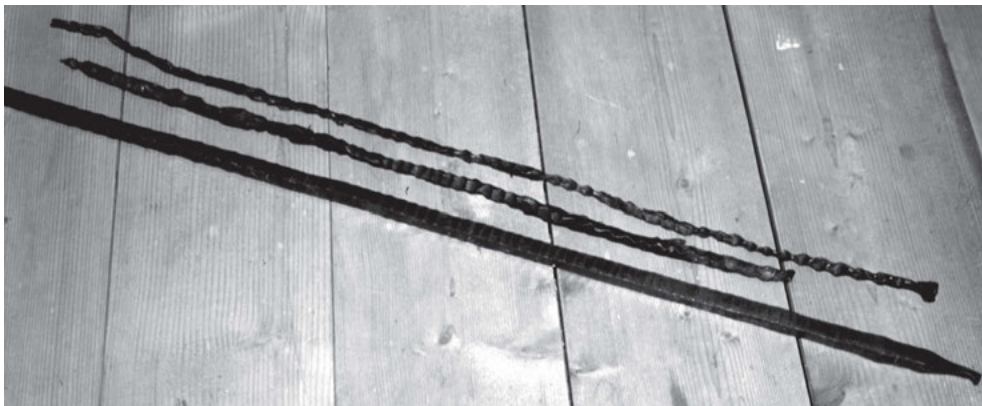
Kuhinje

Ročnokovani žebelji

- 1 čevljarski žebelj – na pet žlakov
- 2 čevljarski žebelj – ostroglavec
- 3 čevljarski žebelj – planinčar/jegar
- 4 čevljarski žebelj – planinčar/jegar – ta pozecan

- 5 podkovski žebelj – konjak
- 6 podkovski žebelj – kamelar
- 7 železniški žebelj – kladvece
- 8 železniški žebelj – pes

Cajni

*Trije nagležni
in pet puš*

*Štiri kladiva
in trije zecarji*

Taška

Literatura in viri

- Ceniki, katalogi in zbirke žebeljev* Žebeljarske zadruga v Kropi, Arhiv Kovaškega muzeja v Kropi.
- GASPERŠIČ, J., 1956: *Vigenjc* (Vodnik po zgodovinskih žebeljarskih kovačnicah v Kamni Gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih), Tehniški muzej Slovenije v Ljubljani.
- MÜLLNER, A., 1909: *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*, Verlag von Halm und Goldmann, Wien und Leipzig.
- ŠLEGEL, S., 1997: *Spoznajmo vigenjc*, Muzeji radovljiške občine, Radovljica.

Blacksmithing and Nailmaking Terms in the Local Speech of Kropa

Summary

The region around Kropa in Gorenjsko is known for its centuries-long blacksmithing and nail-making tradition, and the article examines those blacksmithing technical terms in the local speech that denote tools and equipment in a blacksmith's workshop and their parts, various kinds of nails (shoe nails, horseshoe nails, construction nails, ship nails, railway nails) and their parts, procedures involved in the production of hand-wrought nails, raw materials, semimanufactures, etc. – i.e. technical terms related to manual production of nails in a blacksmith's shop.

The craft, which was massively practiced at Kropa for centuries, has been disappearing in the last several decades, and together with it also dialectal technical terms of blacksmithing and nail-making. At the beginning of the 20th century, some 110 blacksmithing terms were recorded at Kropa by A. Mülner in his *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, chapter *Die Nomenklatur bei den Hammerwerken*. Many blacksmithing terms were recorded also by Jože Gašperšič in his book *Vigenjc* (*The Blacksmith's Workshop*). Our present research of the local speech of Kropa, however, revealed that most blacksmithing and nail-making terms were known only to a few old blacksmiths who still remembered how hand-wrought nails had been hammered out. Various written documents kept in the Blacksmithing Museum at Kropa have preserved the official technical names for various kinds of nails. Most of these names were Italian (as the nails were mainly sold to the Mediterranean countries), while the terms used in everyday life and preserved in local speech were jargon, prevailing Slovenian and original German names for kinds of nails. Also dialectal technical names for the blacksmith's tools and equipment in his shop are mainly Slovenian or borrowed from German. The article concludes that without systematic conservation efforts, both the craft and its Slovenian terminology are facing the sad fate of gradual disappearance.